

MAGYAR ACADEMIAI ÉRTESÍTŐ.

IV. ÉV. 1844. JAN. II. SZ.

E' lapok időről időre minden, az academiai gyűlésekben előforduló 's közzé tételre alkalmas tárgyakat, valamint az intézetet illető fontosabb hivatalos jelentéseket, közlik. — Kaphatók Eggenberger J. és fia academiai könyvtárusoknál 's általok a' két haza' minden hiteles könyvtárusainál.

KIS GYÜLÉS, JAN. 2. 1844.

B. Jósika Miklós igazg. és tisz. tag' helyettes elnöklete alatt

Jelen Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Győry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Bertha, Erdélyi, Gorove, Kovács Mihály, Széchy, Tasner, II. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Mórincz helyettes segédjegyző.

— Olvastatott

REGULY ANTAL lev. tagnak

Kazánban, m. évi nov. 7. költ levele, melynek lényegesrészei ekkép következnek:

Kazán, nov. 7. 1843. Tekintetes Titoknok Úr! Szeptember' utolsó napjaiban tudósítottam pétervári követségünk által, hogy a' Nádor ó Fensége' kegy. kérésére az udvar urali utamra pénzbeli segítséget határozni méltóztatott, és hogy a követség már utasítást is kapott, az alatt míg e' pénzsegédelmek eljönnek, engem az orosz főbb hivataloknak ajánlani, hogy utazásomban protectiójok alatt biztosabban járhassak céljaim után. — Igy kétség nem sokára kivihető utazásom

iránt nem maradt; és azért, két heti várakozás után még semmi közelebbi hirt e' segítségek' hamari elnyeréséről nem kapván, és az idő rögtön egész őszi alakot vevén magára, bátorodtam egy pétervári tisztelet ismerősöm' ajánlatát elfogadni, ki azon időre, míg hazámból a' segedelmek eljönnek, urali utazásomra egy summát kölcsönzött; mire, ellátván magamat hamar a' belső ministerium és a' fő postahivatal' ajánló leveleivel, és bővebb utazási készületeimet máskorra hagyván, oct. 9-kén Pétervárából kiindultam.

Gazdálkodni kellvén költséggel és idővel, feltételem azért, tartózkodás nélkül az Uralig folytatni útam, és minden egyéb szórakozás nélkül egyenesen a' vogul nyelvre adni magamat. — Következésében ennek Moszkóban csak három napot töltöttem, mi részint nyugodalmamra, részint úti készületeimre volt szükséges, az ide való tudósok közül csak kettőt látogatván meg, t. i. *Pogodint*, az ismert orosz historicust, és *Spasskit*, az *Antiquitates Sibericae* kiadóját. Spasski úr 12 évig lakott Sziberiában, és sok utazásai által nagy ismereteket szerzett magának az ottani csüd halmokról és csüd régiségekről, mely utóbbiakból egyszersmind nagy gyűjtemény nyel bir. Ő nagy szívességgel fogadott, és a' mellett hogy megmutatá mind ezen ritka kincseit, minden egyes tárgyból és formából egy exemplárral meg is ajándékozott, úgy hogy most magamat egy kis gyűjtemény' birtokában látom, melyet azonban, ha haza térek, az academiának általengedni igen kész leszek. Kérésemre Spasski úr egyszersmind megígérte, visszajöttemkor, ha írásai, rajzai, és gyűjtött inscriptiói, melyek első kiadását igen sokkal felülhaladják, rendben lesznek, több kivonatokat ezekből velem közölni. — Nishni-Nowgorodban, hová oct. 21. érkeztem, *Melnikow* úrral, kihez Pogodin adott egy levelet, és ki ezen város és megye' historiájához és statisticájához adatokat gyűjt, ösmerkedtem meg; barátságos ígéretével visszajöttemkor minden módon segítségemre lenni, folytattam tovább más nap úta-

mat, melly most már a' *finn népek' közeledése miatt* érdeke-
sebb lett. Ezeknek határát a' *Sura vizénél* értem el, honnét
(vagy inkább az emangási statiótól) kezdve, csupa csere-
misz, csuvasz és tatár postákkal jött m ide Kazánig, hová
oct. 27. érkeztem. Érdekes volt ez útban egy csere-
misz és csuvasz vásár; mellynek elsőjét Novi - Sundirban (35
verst Csebokszár előtt), hol egyszersmind a' híres kazáni cser-
erdőségek kezdődnek, volt alkalmam látni; a' másodikat
Csebokszáron (ez közönségesen a' csuvaszok' fővárosának ne-
vezetik) túl néhány versttel, hol ez egy szabad téren az úgy
nevezett *Simeg bazáron* tartatik. — Utamban, már Sundir
felé, számosan találkoztam csere-
miszekkel, kik majd kis sze-
kereken, majd lóháton siettek vásárhelyök felé; azonban ide
érkezvén, alig láthattam el a' nagy néptömeget (ez heti vásár
volt), mellynek száma legalább két ezerre ment. Hogy érde-
kes lehetett ezen árulók' és vásárlók' sorain járnom, felesle-
ges volna mondanom, hogy mit tanultam, arról illy egyes és
rövid tapasztalás után még korán volna szólani. Külsőre nézve
ők többnyire mind barnák, főképp asszonyaik, hosszukás ké-
püek és magasabb növésűek (a' szőke csere-
miszek, kiknek típusok finn, a' volgántúli nagy erdőségekben laknak). —
Figyelmet érdemel az, hogy a' csuvaszok őket *Szármásznak*
nevezik, mi a' változó kimondás után az egyes dialectusok
szerint minden esetre egy az orosz csere-
miszszel; de ha azon
kérdés támad: mellyik nevezet az eredeti, e' szó: *Szármász*
tisza csuvasz szó, és tévelygőt, kóborlót, kinek sem háza,
sem gunyhója (nomád), térszen, meglehet, hogy a' nemzeti
név innét veszi eredetét; bizonyosat azonban és bővebbet e'
dologban kitudni visszajövet lesz talán majd alkalmam. —
Hogyha mai nap már általában hiszszük, hogy *Skyth* és *Csud*
egy szó, 's hogy azért a' skythák finnok voltak, akkor, ha
Herodotot, ki itt egyetlen vezetónk, követjük, a' szármáto-
kat is finnoknak kell vennünk, mivel Herodot szerint ők a'
skythák' nyelvét beszélték, csak dialectusi változással; nem
lenne tehát képtelenség a' keleti finnokban szármátokat ke-

resni, főkép ha e' név itt köztök találtatik. — A' csuvaszok, kiket láttam, növéstre kisebbek, majd barnák majd szőkék, és physiognomiai és fejalkotásra nézve nagy változásokat mutatnak, úgy hogy a' normalis tyrust itt számos tapasztalás és koponyamérések után lehet előállítani.

Igy történt, Tek. Úr, elutazásom Pétervárából, és így futottam által 16 nap alatt ezen hosszú, két száz méröldnyi utat Kazánig; itt most tiz napja hogy vagyok, és készülök utamnak második, szinte két száz méröldes felére. — Hogy siető szabályomtól itt eltértem, részint tudományos feladataim okozták, mellyeknek visszajövetelemkor mikép leendő kivivéséről már most kellett gondolkodnom, részint némelly linguisticai kincsek' hajhászása, mellyeknek csaknehezen jöhettem bizonyos nyomába, és részint némelly tudósok' ismeretésege, kiknek tanulmányos társaságától nem szakaszthattam el olly hamar magamat. Tudományos feladataim, mellyeket visszatértemkor itt akarnék kivinni, először egy *cseremisiz és csuvasz hely- és személynevek' tára*, melly a' régi historia' felvilágosítására némi fontossággal lehetne; és másodsor egy *ethnographiai abrosza e' népeknek*. — Azon szives fogadtatás után, mellyet itt mind a' gubernatornál, mind a tudósoknál nyertem, és azon ígéreteik után, mellyekkel tudományos munkálataimat segíteni bizonyossá tettek, nem kétkelhetem, hogy ezen feladataimat csekély munkával kivihetem, csak módom legyen egy ideig itt tartózkodnom. Kirándulásimban, mellyek e' tárgyban szükségesek lesznek, több tudósok ajánlák kíséretöket is. A' mi a' linguisticai kincseket illeti, ezt kell rövideden mondanom: azon időtől fogva, hogy az orosz kormány e' különféle finn népek' megtérítésére fordította figyelmét, Kazán (minthogy megyéje fő lakhelye a' cseremiszeknek és csuvaszoknak) székes helye a' cseremisiz és csuvasz nyelvtudománynak, melly itt a' semináriumban adatik elő. Illy hosszú és bármilly csekély tudományos foglalatoskodás után, nem képzelhettem magamnak,

hogy ne találtatnának némely elődolgozatok e' nyelvekben, mellyeknek az europai tudós világ ne vehetné jó hasznát. — E' gondolattal meglátogatván néhányszor a' seminariumi tudósokat, lassanként hírt kaptam négy külön szótári munkálatról, mellyek, figyelem nélkül, régóta kéziratban hevernek. Három közölök cseremisiz (az egyik régi, az előbbi századból, a' másik kettő újabb, és pedig az egyik a' kozmodemianski, másik a' czárevi dialectusban), és egy csuvasz; két újabb grammaticai munkát, mellyek' egyike (a' cseremisiz) 1837., másika (a' csuvasz) 1836-ben Kazánban nyomtatott, nem említvén. Egyszersmind meggyőződtem, hogy itt csak vezető erő hibázik; ha volna, ki ezen utakat feléleszténé, foglalatosságaiknak bizonyos és haszonvető irányt adna, az egyes munkálatokat egy pontra öszvesiténé, rövid idő alatt szép hasznos munkákat lehetne itt előállítani. — Tekintetes Úr! ha ex analogia hasonló előmunkálatokat reménylhetnénk a többi finn nyelvekről is (Kovalewski úrtól bizonyosan tudom, hogy egy lexicon a *permi* nyelvnek nem rég küldetett be a kazáni curatornak gróf Mussin Puschkinnak, ki azonban most Pétervárára von; hasonlólag létezik egy *osztják* lexicon Tobolszkban, melly Sjögren' kezében is volt): mennyi előmenet volna itt rövid idő alatt lehetséges! melly meglepő és nem várt kifejlődést vehetne hamarjában az egész finniszmus, és milly hamar teljesedhetnék nemzeti tudományunk' előmenete körül egy forró ohajtásunk! — Nekem most e' munkák' tulajdonosainak neveivel kelle megelégednem, 's útamat tovább folytatnom; hogy ha azonban visszatértemkor az Uralról (február' elején) költségeim engednék itt néhány hónapot töltenem, az academiának csakhamar egy cseremisiz és csuvasz lexicont terjeszthetnék elő, úgy tudniillik, hogy a' cseremisiznek kidolgozását a' szerzők' segítségével (kik ugyan ezen megyében laknak) magam vállalnám magamra, t. i. azon munkarészt, mellyet az orthographiai critica 's a' magyar és német fordítás kíván, a' csuvaszt pedig, csak csekély költséggem legyen reá, mások által hozatnám olly állapotba, hogy

bátran lehessen nyomatni. — Így hamar gyűjtethetnének egybe nyelvünknek a' finn nyelvekkel összehasonlítására szükséges anyagok; 's ez mind nyelvünkre, mind historiánkra, és mindenre, mit nemzeti tudománynak nevezhetni, megbecsülhetetlen következményekkel fogna bírni. Mind eddig keveset gondolkodtunk arról, melly különböző szláv, byzanti, olasz stb miveltség' magvai azok, mellyek jelen magyar miveltségünket és socialis formáinkat előhozták; de mellyek azon elemek, mellyik azon szülőföld, mellyből ezen vidéki vetőmagok mostani gyümölcsös formáikra fejlődtek, 's mi tehát a' *valódi eredeti magyar*, arról eddig még kevesebbet álmadozhattunk, mivel tudományi állásunk szerint ez mind eddig fogalmunk felett volt. — A' németek nyitották itt csak nem rég egy új buvárkodás' utját! és érzetünk csak sejdíteni meri még azon nagyszerű dolgokat, mellyek ezen feltalált új tudományi világban reánk várnak. Mi magyarok! kik annyi ritka és nemes feláldozásokkal törekedünk egy érettebb és miveltebb nemzeti élet után, ne késsünk ezen nyomokat követni, ne késsünk nyelvünkéből magunkat és historiánkat tanulni! — —

Az itteni tudósok közül, kiknek meglehetősen számát tanulmány ismerni, főképen Kovalewsky érdekelt, kinek nevét mongol tudománya elég híressé tette már; nagy munkáiról, utazásairól, és érdekes közleteiről e' tudósnak sokat írhatnék. Tekintetes Úrnak, csak időm engedné! Ő egész nyíltsággal mutatá meg minden gyűjteményeit és munkáit. Tömérdek az, mi itt már készen várja a' sajtót. Mindenek előtt ő most mongol lexiconát, mellynek fele már kész volt, de a' tavali nagy tűzben elégett, kezdi újra nyomtatni; az bizonyosan háromszor olly bő lesz, mint Schmidté; utána jó nagy mongol historiája a' legrégebb időktől kezdve, 's a' hunnok', turkok' stb historiáját magába foglalva; ezen munka, melly a' többi közt, főképen azon időszakban, melly a' mongolok' kihajtása után Chinából következik, 's melly a' mongol histo-

riában a' leghomályosabb és legnehezebb rész, sok újat és sok és biztos világot ad. Különös becsű azért, hogy az újabb történetírás' minden kívánatainak megfelel. Utána jó a' mongol literatura' historiája; utána anyagok a' buddhismus' historiájához, továbbá a' keresztyénség' történetéhez Chinában; többi közt bír ő több jesuita naplót, mellyeket a' jesuiták részint egész tatár földön tett utazásaik közben, részint templomaiknál otthon, missziók' kezdetétől fogva egész a' legújabb időig (1828) vittek stb. — Érdekes az is, hogy most egy fiatal mongollal, ki itt az egyetemenél tanul, és francziául, németül és angolul ért, mongol nyelvtant irat, melly a' deák grammatica' befolyásától szabadon, tisztán a' mongol nyelv' belsejéből lesz merítve és abstrahálva. — Illy módon készül lassanként Oroszország nagy feladatához: szellemi befolyása által Ázsiában egy élet' ébresztésére munkálni, miben főképp nagy könnyebbségül szolgál neki, hogy egy mongol népség, a' burátok, úgy is alattvalói közé tartozik, és hogy ennek mivelése által egyszersemind a' többi, 's az egész mongol népre hathat; mi Kovalewski úr' tapasztalásaiból és szerfelett érdekes közleteiből is kitetszik. Mi a' buddhismus' negativ principiuma után ítélve, a' mongolok alatt rendszerint a' legindifferensebb népet gondoljuk; de hibázunk: a' tudomány itt is nagy becsben áll, 's annál nagyobbban, minél ritkább. Az utána való vágy olly nagy, hogy Kovalewski sok példát látott, miszerint esztendőig szolgáltak az Abc- és olvasásban tanítatásokért.

Az egyetem, mellyet professor Erdmannal látogattam meg, gazdag tudományos intézet, de róla, valamint sok egyébről, visszajövet, ha időm megengedendi néhány levelet Kazánról írni.

Meg kell még jegyeznem, hogy a' csuvaszok' és csere-miszek' ethnographiai leírásához is találtam több előmunkálatokat; többi közt Fuchs asszonyság, itteni emeritus prof. Fuchs úr' hitvese, adott ki 1840-ben egy munkát, mellyben

ezen népek' életmódjáról, szokásaikról stb bőven értekezik. A' csuvaszokról találtam ezen kívül egy leírást kéziratban, melly jó munkának látszik, és mellynek szerzőjét némelly bővítések' és javítások' tételére kértem, igérvén a' munkának más helyen kiadatását és nyomtatását eszközölni.

Szólottam a' többi közt Kovalewski és Kazinbec urakkal — (ez utóbbik született perzsa, kit Astrachánban az angolok kereszteltek, most professora az orientalis nyelveknek, 's ő azon 18 év alatt, mióta itt van, egész europai miveltséget vett magára) — nyelvünk' azon távolabbi hasonlatosságáról, mellyet a' török és mongol nyelvekkel bir, és azon időkről, mellyekben éjszakáziai nyelvclassisunk olly világban fog előttünk állani, mint most az indo-europai; és hogy milly kívánatos volna e' dologban is némelly előmunkálatokat kezdeni! — és ez urak csak a' magyar könyvek' ritkaságában találták a' nehezéget, mondván, hogy figyelmöket rég kívánták volna már nyelvünkre fordítani, csak könyveik lettek volna. Ezen, gondolnám, Tek. Úr, az academia legjobban segíthetne, a' szükséges könyveket a' pétervári academia által ide ajándékol küldvén ez uraknak; és pedig annál inkább, mivel Kovalewski úr kész volna mongol lexiconába comparative a' magyart is felvenni, 's hol gyökereink a' mongolokkal megegyeznek, azokat feljegyezni. Az academiának ez ajándékát bizonyosan magok munkáikkal viszoznák ez urak. — — —

Ha az academia régí tatár pénzeket, főkép az arany hordából, kívánna, ollyakat magyar régi pénzekkel itt könnyen be lehetne cserélni, akár prof. Erdmann, akár prof. Fuchssal, kikkel ez iránt szólottam. Az utóbbi mineralogiai, entomologiai és botanikai tárgyakkal is szivesen ajánl cserét, az ő gyűjteménye azonban csak a' kazáni megyéből került ki.

Bátorkodom még egy dologról szólani: nem tudom hallott-e az academia azon érdekes találmányról, melly e' nyáron a' Krimben tétetett. Ez röviden ebből áll. A' Krim-

ben sok régi zsinagóga találtatik, még a' chazarok' idejéből; gróf Voronzow, general-gubernatora Új-Oroszországnak, halott ezen régi épületekről, 's egyszersmind a' zsidók' azon szokásáról, melly szerint ők minden új egyháznak beszentelésekor több szent könyveket az épület' egy bizonyos részébe befalaznak. E' nyáron tehát ő három tudóst küldött e' zsinagógák' megvizsgálására, kik csakugyan hatvan egynéhány kéziratot hoztak ezen expeditióból. Belső érdeméről e' kéziratoknak nem szólva, csak azt jegyzem meg, hogy többek közlők számos marginalis notákkal vannak ellátva, mind historiai tartalmuakkal, a' IX—XVI. századokba valókkal. *Stern* tudós zsidó kapta ezen kincseket kezébe, és relatioja nagy érdekekkel váratik.“

A' levél' tartalma tudomásul szolgált; némelly egyes pontjai' következtében a' következő határozatok költtek: Kazinbec és Kowalewski kazáni oktatók el fognak a' legszükségeseb eszközökkel láttatni, hogy nyelvhasznító munkálataik közben a' magyar nyelvre is tekintettel lehessenek; az acad. pénzgyűjtemény' öre véleményt fog adni a' levélben említett pénzesere iránt; a' természet-tudományi osztály pedig a' természettudományi tárgyak' cseréje' dolgában; továbbá a' levélíró társ a' számára kirendelt, részint már útban levő, 's talán még reménylhető segélysummákról, tudósítani; *Baer* orosz es. státustanácsos és academicusnak, ki *Reguly* Antalt urali útjára megindulhatásában előlegezés által segítette, az academia' köszönete megíratni, végre az utazó társ' további segitése is a' nagy gyűlés' utján az igazgatóságnak ajánltatni, határozottatott.

— *Kiss Károly* rt. jelentésére *Újváry István'* értekezése: „Az 1809-diki *győri ütközet, tacticailag szemügyre véve*“ a' Tudománytárba felvétellett.

KIS GYÜLÉS, JAN. 8. 1844.

B. Jósika Miklós igazg. és tiszt. tag' helyettes elnöklété alatt

Jelen Bajza, Bugát, Fogarasi, Győry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Szontagh, Sztrokay, Vörösmarty rr. rt. — Erdélyi, Kovács Mihály, Széchy, Tasner ll. tt. — Schedel F. titoknok, Lukács Móríczt helyettes segédjegyző.

A' helyettes segédjegyző felolvasta

BEELY FIDÉL II.'

értekezését az *élet és iskola'* viszonyairól. Fejtegeti szerző, miképen e' két képzője az embernek legbensőbb viszonylatában áll, 's gyakran meghasonlik, sőt teljes ellentétbe is jó. Név szerint az élet gyakran számtalan hasznos ismeretet és készséget felolvaszt, sőt meg is semmisít, mellynek alapját sokszor fáradságosan veté meg az iskola; viszonyai és ellenpéldái által elnémít, sőt eltörleszt számos életbölcseági elveket 's érzelmeket, miket az iskola oltott nevéndékeibe vagy költött fel azokban. De e' mellett is az erők és tehetségek' első fejtése, szabályos gondolkodás, az érzékek' ügyes használata, bizonyos tárgyak iránti figyelem stb az iskola' hagyományai. Másfelül az élet viszont megtisztítja az iskola' nevéndékének értelmét azon haszontalan anyagtól, mellyel azt terhelté; összeköti azt, 's viszonyítja, mit az iskolai módszer eldarabolva közlött; végre pótolja azon hiányokat, mellyeket az iskola hagyott, és mellyek közt egyik legnagyobb, töredékes ismeretek' közlése mellett, az értelem' idomi kimíveltetésének, 's a' szív' és akarat' kiképzésének elhanyaglása. Ezeknek részletes fejtegetése közben nem mulasztá el szerző kimutogatni, mint kell a' tanítóknak az iskolát az élettel közvetíteni, erre elkészíteni a' növéndéket, de

egszersmind az élet' ál irányai ellen is küzdeni: 's ekkép létesíteni mind azt, mit a' kettő jót nyújthat, 's kerülni vagy közönösíteni, mit amaz és emez hibásat mutat fel.

KIS GYÜLÉS, JAN. 15. 1844.

B. Jósika Miklós igazg. és tiszt. tag' helyettes elnöklete alatt

Jelen Fáy András és Kubínyi Ágoston tt. tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss, Szilasy, Szontagh, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Bertha, Kovács Mih., Nagy Ignác, Széchy, Tasner ll. tt. — Lukács M. helyettes segédjegyző.

BUGÁT PÁL rt.

nem sokára megjelenendő „Temészettudományi Szóhalmazáról“ 's annak szerkezetéről bővebben számolt. E' szerint a' munka némelly ritkább, nem kizárólag a' természettudományokhoz tartozó szókon kívül, az azokban eddig életben volt, 's az újabb időkben felhozott műszókat foglalja magában; minél fogva e' könyv' segedelmével az említett szakú munkák' megértése könnyebbitetik; egyszersmind pedig számtalan etymologiai észrevételek széthintetvén benne, mind az egyes szavak illően méltányoltatnak, mind a' természettudományi szóképzésbe vezettedik be az olvasó.

— Olvastatott *Szemere Bertalan lt.*'s Borsod vgye' országgyűlési követének levele, melly mellett átküldvén a' bányatörvényi tárgyban megbizott országgyűlési választmány által javasolt bányászati műszók' lajstromát, azoknak átnézését, 's a' tán hibásak helyett helyesbek' ajánlását kérte: 's ezt minél előbb, minthogy a' kérdéses munkálatnak rövid nap sajtó alá kell menni. E' végre Bugát, Fogarasi rr. és Kacskovics l. tagok küldettek ki bizottságképen; a' titoknoki hivatal oda utasítatván, hogy mihelyt a' bizottság javaslatát beadja, ez, ülés' be nem várásával, a' felszólító tagnak használat végett azonnal felküldessék.

— Két rendbeli ifjusági munka: „*Hitbéli történetek*“ és „*Négy színmű a' fiatalság' számára*“, a' megbízott bírálók' egyező ítélete szerint, szerzőjökhoz visszautasítottak.

— „*Lukianos' válogatott beszélgetései*“ fordítása a' megbízott bírálók' véleménybeni elágazások miatt egy harmadik tagnak adatott ki megvizsgálás végett.

— *Beely Fidel* lt.' értekezése „*Élet és Iskola*“ *Szilasy János* rt.' előadására a' Tudománytárba felvételni; egy más pedig „*Welcker' és Fichte' büntetőjogi elméletei*“ a' vizsgáló' tudósítására visszaadni rendeltetett.

KIS GYÜLÉS, JAN. 22. 1844.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubínyi Ágoston tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Fogarasi, Győry, Kállay, Kiss, Szilasy, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Erdélyi, Kovács M., Nagy Ign., Széchy, Wargha István II. tt. — Lukács M. helyettes segédjegyző.

GYÖRY SÁNDOR rt. a' szószéken

a' népnevelésről, és pedig különösebben *a' tudományok' terjesztése- 's alkalmazásáról* értekezvén, kiemelé miképen a' népnevelés' egyik leghathatósabb eszköze a' tudományok' terjesztése, más részről mindazonáltal azon intézkedések, mellyektől leginkább a' tudományok' terjeszkedését várjuk, e' czél' elérhetésére nem elégségesek. Ilyenek, úgy mond, mindenek felett az iskolák, honnét, a' kik a' népnevelés' tárgyában felszólalnak, elégnek tartják az iskolák' javítását és szaporítását sürgetni. Azonban az iskolák' mindenkor elmulthatatlanul a' nemzeti értelmiség és miveltség' bélyegét viselik: ha a' nemzeti miveltség és felvilágosultság elébbre nem halad, minden szándékolt és végbe vitt képzelt javítások sikeretlenek, a' változtatások nem csak gyakorta haszontalanok, hanem ártalmasok, a' nemzeti miveltség' fejlődését a' maga

csendes folyamatában háborgatók. Ha az iskolák' javítását kívánjuk, úgy elsöben azoknak felvilágosításáról 's kimiveltetéséről szükség gondoskodni, a' kik az iskolai nevelés' rendszerére mint tanítók 's igazgatók befolyást gyakorolnak. — Még hibásabb vélemény azoké, a' kik azt gondolják, hogy az iskolák' szaporításával a' népnevelésre hathatós befolyást lehetne gyakorolni. Ha a' fenn álló iskolák céljoknak meg nem felelnek, akkor ezekhez hasonlókat állítani fel, nem haszon. Ha újak állítatnak más tudományos, más nevelési rendszerrel, nagy kérdés: jobbak lesznek-e a' régiéknél, jobb oktatók, tanítók 's igazgatók veszik-e által az újakra való felügyelést mint a' régiékre? mert ettől függ minden, nem pedig az újjonat épült falaktól. Azért is végezetre, ha új iskolák' felállításával jobb nevelési rendszer nem keletkezne, nem lesz egyéb hatásuk, hanem hogy a' társulat' terhével úgy is nagy számra menő, félig meddig kitanult, de semmi hasznos ismeretek' birtokában nem levők' száma, ok nélkül, és nem köz haszonnal hanem köz kárral szaporítatik. — A' tudományok' népszerűsítésétől sem kell várni semmi hatályos eredményt. A' tudományok soha sem lehetnek népszerűek, 's nem is a' népszerű ismeretek, hanem a' felsőbb tudományos ismeretek' kincsei emelik fel a' nemzeteket a' jólét, miveltség és hatalom' polczára. A' népszerűsítés könnyü utakat keresgél a' tudományok' éltető forrásához, hová fáradság és küzdelem nélkül lehetetlen eljutni. A' népszerűsítési buzgalom nem egyéb a' tudományok' hanyatlásának bizonyos jelenségénél, 's nem vezet egyébre hanem a' tudományok' elaljasítására. Ezek helyett tehát más szellemi mozgalmakra kell vetnünk szemeinket, melyek nélkül a' tudományok' terjesztése, iskolák' javítása, 's akarmi nagyobbserü elölépés a' nemzeti miveltség és népnevelés körül lehetetlen. Ezekről az értekező a' közelebbi alkalommal fog szólni.

— A' helyettes *segédjegyző* jelentette, hogy a' múlt ülésben nevezett bányásznyelvi választmány megbízatásában eljárván, munkálata a' félszólító I. tagnak felküldetett.

KIS GYÜLÉS, JAN. 29. 1844.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubinyi Ágoston tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Bertha, Erdélyi, Nagy Ign., Széchy, Tasner, Wargha István ll. tt. — Schedel F. titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

GYÖRY SÁNDOR rt. a' szószéken

folytatván a' múlt ülésben felvett tárgyát a' *népnevelésről*, elősorolta azon nemeit a' szellemi mozgalmaknak, melyek a' tudományok' terjesztését, az iskolák' javítását 's bármely nagyobbserü előlépést a' nemzeti műveltség és népnevelés körül, főképen feltételezik. Ezek pedig szerinte mindenek előtt 1) az *irodalom*. A' melly nemzeteknél, u. mond előadó, az irodalom kifejlődve nincsen, ott a' nemzet semmi biztos lépéseket nem tehet, mert az irodalom érleli meg az eszméket, az világosítja fel a' homályos gondolkozásmódot, annak mozgalmából lehet egyedül kitudni, mik a' hátramaradások, 's mik a' legelső kipótlandó szükségek. Ide tartozik továbbá 2) a' *tudományok' alkalmazása*. A' hol miveletlen vagy félműveltségű nemzeteknél még azon kis tudományosság is, melly talán belsejében valósággal létezik, alkalmazatlanul vesztegel, minek oda több tudomány? És valóban nem is lehet a' nemzetbe több tudományt bele önteni, mint a' mennyire 's a' mire szüksége van. Ha több tudományt kíván valamely nemzet meggyökerettni, adjon annak több alkalmazást a' gyakorlati élet' mezején, különben minden törekvései sikeretlenek maradnak. Végoztre 3) a' *közlekedés' könnyítése*. Első tekintettel u. m. egészen idegen elemnek látszhatnak. Mindazáltal a' könnyü közlekedés nem csak az árucikkek' kicserélhetését segíti elő, hanem egyszersmind élénkebb kölcsönös érintkezést ger-

jeszt, 's könnyebb alkalmat ad eszméink' egymással közlésére, egymás nézeteinek kitapasztalására, 's általában az elme-tehetségek' kifejtésére olly nagy befolyással ható kölcsönös surlódásra. Innét egyéb egyenlő körülmények között is, a' gyakoribb közlekedésű nemzeteknél mindig elébbre haladott értelmiséget és miveltséget tapasztalunk. Másfelül pedig a' közlekedés' könnyítéséhez köz munkálatok kívántatnak, 's ezeknek végrehajtására tudományos ismeretek, mellyeknél fogva a' tudományok alkalmazásba jönnek; ezenkívül a' nemzetben veszteglő nyers erő közmunkálatokra fordíthatik, mellyek viszont az alsóbb néposztály' valóságos gyakorlati iskolái.

— Olvastatott *Temesvár városa'* polgármesterének levele, melly mellett kedveskedésül a' magyar orvosok' és természetvizsgálóknak tavál e' város' kebelében tartott gyűlése' emlékezetéül vert emlékpénz' ezüst példánya, az academia' gyűjteményébe betétel végett, megküldetett. Köszönet szavaztatott.

— A' *titoknok a' könyvtár'* számára a' következő ajándékokat adta be.

A' népkönyvkiadó egyesülettől: Népszerű természettan, írta Tarczy Lajos. Pápa, 1843.

A' Kisfaludy-Társaságtól Évtapjai IV-d. kötetét. Pest, 1844.

Erdélyi János Ittől:* Költemények. Buda, 1844.

Greiner Lajostól:* Beitrage zur Kenntniss u. Verbesserung des ungarischen Forstwesens im Allgemeinen. Pest, 1843. I. Bandes 2. Heft. és II. Bandes 1. Heft.

Kubinyi Ágoston t. tagtól: Nógrádi ev. esperességi könyvtári és munkáló-társasági ünnepély, 1843. évben. I. füzet. Pest, 1844. — Neusohl u. dessen Umgebungen von Dr. Chr. A. Zipser. Ofen, 1842. — Besztercze és vidéke, írta D. Zipser Endre, magyarra áttette D. Edvi Illés L. Buda, 1843.

Kolossváry Ferencztől: Kolossváry Sándor' Egyházi Beszédei. Két köt. Pozsony, 1843.

Schedel Ferencz titoknoktól:* A' műfordítás' elveiről. Buda, 1843.

Sellner Fridriktől:* Systematische Darstellung aller über das Strassenwesen u. d. Eisenbahnen bestehenden k. k. oest. Verordnungen u. Gesetze. Karlsbad u. Ellbogen, 1843.

M A G Y A R

ACADEMIAI ÉRTESÍTŐ.

IV. Év.   1844. FEBR. MART. APR.   III. Sz.

E' lapok időről időre minden, az academiai gyűlésekben előforduló 's közzé tételre alkalmas tárgyakat, valamint az intézetet illető fontosabb hivatalos jelentéseket, közlik. — Kaphatók Eggenberger J. és fia academiai könyvtárosoknál 's általok a' két haza' minden hiteles könyvtárosainál.

KIS GYÜLÉS, FEBR. 5. 1844.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubinyi Ágoston tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Fogarasi, Győry, Jerney, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Sztrokay, Vásárhelyi, Vörösmarty rr. tt. — Bertha, Kovács Mihály, Széchy, Tasner, tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Mórincz helyettes segédjegyző.

JERNEY JÁNOS, rt. a' szószéken

a' magyarországi izmaelitákról, mint volgai bulgarok- és magyar nyelvű népfelekezetről értekezett. Előre hocsátván szóló, mikép régi törvényeink, okleveleink és krónikáinkban izmaelita és saracen azonegy népet jelentő nevek; valamint historiai kútfőink' mind azon helyeit, mellyek e' népfelekezetről szólnak, 960-tól 1291-ig, a' mikor utóljára van rólok említés: először azt igyekezett kifejtteni a' byzanti, magyar, és keleti írók' egyeztetésével, mikép *Bulárföld*, honnan őket Béla kir'. névtelen jegyzője hozza ki mai hazánkba, nem egyéb, mint Theophanes' Nagy Bolgárországa a' Volga mellett; hogy *vallások* szerint muhammedánok voltak, és pedig Abu Hanifa' felekezetét követők; hogy *vérségre* besenyő-palócok, *nyelvre* a' magyaroktól csak dialectusilag különböztek, 's itt Fraehn'

véleményét igyekezett értekező megezáfolni, melly szerint a' volgai bulgarok keleti-finn törzsökű, de már az őskorban szláv- és török-tatár elemekkel vegyült nép volnának. Számukat előadó száz ezerre teszi; lakjaikat a' haza' külön részeiben mutatta ki, és ugyan elszórva Arad, Baranya, Fejér, Győr, Heves és Verőcze vármegyékben; tömegesen Pesten, Jászságban 's a' Nyírségen. Az izmaeliták' magyar nyelvüségé mellett a' következő okokkal harczolt: nincs ellentanu; nincs nyoma másféle nyelvöknek, 's hol ők fészkeltek, a' legtösb magyar nép taláztatik; sz. László kir. törvénye (cap. XLVIII.), melly az izmaelita leányok' keresztyén magyar férjhez menetelét parancsolja, nem lévén hihető illy törvény azon korból, melly saját vére' tisztán tartásában olly feltékeny volt, hogy még a' keresztyénség ellen is, mert idegen elem volt, folyton berzenkedett; Cinnamus' tanutétele, ki a' *kalé*zokat, kiknek az izmaelitákali azonságát előadó bőven mutogatta, a' többi magyaroktól csak vallásra mondja különbözni; az Aleppóban tanuló izmaeliták' vallomása; Constantinus Porph'. bizonyítása, melly szerint a' bulgar (= izmaelita) nyelv hasonló a' kazarok' (palóczok és kúnok) nyelvéhez, melly minden időkben magyar volt; reájok czéloz Abulfeda is, midőn azt írja a' magyarokról, hogy a' király és legtöbben keresztyének, de vannak köztök muhammedánok is; miután a' besenyő, jász (izmaelita) és kún felekezetek' nyelve' kiürtására soha semmiféle mozgalom nem lelt helyet, illy tömérdek népek' nyelve, ha különbözött a' magyartól, el nem enyészhetett nyom nélkül; a' magyar nyelv' épségben maradása; Almus bolgár király' neve; serege a' byzanti íróknak, Abulfedával együtt, melly török nemből származtatja a' magyarokat, valamint a' keleti írók honi izmaelitánk' őseit, a' bulgarokat, a' régi írók a' magyarokat és bulgarokat egyformán scytha, tehát közös eredetűeknek hirdetik, habár e' névnek tágasb értelmet tulajdonítson is valaki, mint a kérdéssé századra nézve szabad; szinte így a' byzantiak mind a bulgarokat, mind a magyarokat hunoknak írják; a' Derbend Námeh szerint 500 kö-

rül K. u. a' mogoroknak (magyarok) a' Volga hosszatt éjszak felé nyomuló része építé Bulgar (utóbb Kazán) városát, a' nyugot felé ment rész Magyarit (Madzsart), melly helyből a' bulgar és magyar népfelkezet' rokon eredete, 's a' volgai részen azonegy alkalommal letelepedése is világosan kitűnik; Constantinus Porph'. ismert helye a' kazar és magyar nyelvről is úgy értendő, hogy azok nem külön nyelvek, hanem nyelvjáráások voltak. Végül azt, hogy a' jászoknál, kiket előadó az izmaeliták' ivadékainak lenni vitatott, miért nem dívik többé a' palócz nyelvjárás, a' sík, tehát mindennemű közlekedésnek és érintkezésnek nyílt lakhelyeknek tulajdonítja; egyébiránt egészen menteknek némi palóczos kiejtéstől előadó nem találja a' jászokat, 's még Timon Sámuel izetlen nevetségesnek nyilatkoztatta a' jászok és kúnok' nyelvét. Előadás' folytatában érinté szóló, hogy a' barkó, besnyő (örségi), csangó (moldvai), gányó, matyó és tahó külön magyar nyelvfelekezetek' beszéd-ejtése nagyobb kisebb mértékben mind hasonlít a' palócz nyelvjáráshoz; 's ez alkalommal a' már elhatározott magyar *Idioticon'* minél előbbi létrehozását is sürgette, minthogy a' naponként terjedő népnevelés által a' nyelvkülönbözések ki-egyenlednek, 's úgy szólván szemünk' láttára kiirtatnak.

KIS GYÜLÉS, FEBR. 12. 1844.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag' helyettes elnöklete alatt

Jelen Bajza, Balogh, Bugát, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Garay, Kovács Mihály, Nagy Ign., Széchy, Tasner, Warga ll. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

BALOGH PÁL, 1t. a' szószéken

a' *tufnai két csontbarlangról* értekezvén, előadta azoknak fekvését, természeti alakját 's tulajdonságait, 's előadását némelly bennök találtatott csontmaradványok' bemutatásával is érdekesítette. Ezen alkalommal kiterjeszkedett szóló a' csont-

barlangokra általjánában véve, 's előadta, melly nehéz az ősvilág' egykori lakóinak csontmaradványait pontosan meghatározni, noha ezen nehéz feladat' megfejtését az új kor' nagyszerű természetvizsgálói, különösen Cuvier és Blainville, igen megkönnyítették. A' tufnai barlangokban eddig legnagyobb részt barlangi medve' (*Ursus spelaeus*) csontjai találtattak, mint egyéb csontbarlangok' legnagyobb részében. Azon kérdés' megfejtésében, miként jutottak a' barlangokba a' medve 's egyéb állatok' csontjai? elősorolta értekező a' legnevezeteseb természetvizsgálók' véleményeit. A' tufnai csontbarlangokat illetőleg megengedte, hogy egykor Hermanecz' környékén a' tenger' árja uralkodott, de azt nem, hogy ezen vízözön kergette volna a' tufnai barlangokba azon állatokat, mellyeknek csontjai oda vannak temetve, mert a' tufnai völgyekben az itt mulatott tengerárnak semmi szembetűnő jelei nincsenek. Legnagyobb figyelmet érdemlőnek állítá hát itt azon ég felé meredező sziklafalakat, mellyek Hermanecz' völgyét képezik, 's mellyek kétséggkivül a' föld' számos megrázkodásának szüleményei, valamint magok a' tufnai barlangok is. Azt mutatják ezek, hogy itt nem víz, hanem tűz volt a' legfőbb tényező. Ha már meg lehet is engedni, hogy némelly barlangok tartózkodó helyül szolgáltak némelly ragadozó állatoknak, 's hogy másokba az állatsontok a' víz' hullámi által sodortattak be, a' tufnai barlangokat illetőleg mindazáltal tekintetbe vevén azok' felette szűk voltát, minélfogva azok olly nagy állatoknak lakhelyül nem szolgálhattak volna, továbbá hogy Hermanecz' környékén az ott mulatott tengerárnak semmi szembetűnő jelenségei nem lévén, az sem hihető hogy ezen állatokat a' vízözön kergette volna a' tufnai barlangokba: azon véleményt állítá fel értekező, hogy, midőn Pluto és Neptun' működéseik által ezen tájak erőszakos rázkódásba jövének, midőn földalatti dörgések' kíséretében itt hegyek emelkedének fel, amott sziklák repedének szét, ezen állatok, háborítatlan urai akkor a' végetlen erdőknek, ijedtökben menekülének ezen barlangokba, mellyekben sírokat is lelék.

KIS GYÜLÉS, FEBR. 19. 1844.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Bajza, Balogh, Bugát, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Kovács M., Nagy Ign., Széchy, Tasner, Wargha István II. tt. — Schedel Ferencs tit., Lukács M. helyettes segédjegyző.

— Az ülés' fő tárgyát az *Évkönyvek'* ügyében tett titoknoki tudósítás tette, mellynek nyomán némely javaslatok terjesztetnek a' legközelebbi nagy gyűlés elébe.

— Egy a' Tudománytár' számára beküldött illy czímű cikkely: „*Mutatvány a' tapasztalati lélektan' köréből*“ vizsgálat alá bocsátott.

— A' *titoknok* a' következő most készült academiái nyomtatványokat terjesztette elő: 1. *Első oktatásra szolgáló kézikönyv*. Irta Edvi Illés Pál. Harmadik kiadás. II-d. kötet; 's ebből külön lenyomtatva: 2. *Népszerű számvetéstan' és időszámítás' tudománya*. 3. *Népszerű gazdaságtan*. 4. *Népszerű természet- és egészségtan*.

KIS GYÜLÉS, FEBR. 26. 1844.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubínyi Ágoston tt. tt. — Bajza, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szeinere, Szilasy, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Bertha, Kiss Fer., Kovács Mih., Nagy Ignác, Széchy, Tasner II. tt. — Schedel Fer. titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

SZILASY JÁNOS rt. a' szószéken.

A' philosophia' gondos tanulása, úgymond előadó, a' philosophusnak szinte úgy szükséges, mint akármely más tudósnak a' saját tudománya körüli fáradozás; mit e' helyen

hosszabban vitatni csak azért sem szükséges, minthogy közölünk még az is, ki a' philosophiát Wolf szerint tanulá, nem valami homályos fejjű, obscurans vezér' nyomait követé, hanem olyanéit, ki képes vala a' dolog' elevenére hatni. Azonban ki kell mondania, hogy fogalma szerint még az nem philosophus, ki az észnek munkálkodás közben követendő törvényeit és szabályait valamely kézikönyv, compendium szerint tanulá; mert valamint a' körülünk lévő mindenséget általában 's köz lakhelyünket, a' földet különösen egy két kisebbszerű könyv' olvasása által ki nem tanulhatni: úgy a' magunk és azok körül, mik voltak, vagynak, lesznek, igen, az ezek körül foglalkodó ész' munkálását, 's munkálásának okát, rendét, módját egy két kisebbszerű könyvből meg nem ismerhetni. Így tehát a' haladni óhajtó philosophusnak legalább Thalesig, tehát Kr. előtt a' VII. századig kell fölmennie, 's ettől kezdve mostanig kikutatnia: a' jelesebb bölcselek koronként mikép bölcseledének? Ebben nehéz ugyan, de követésre méltó példát ada Kant, ki nagy elméjének egész roppant tehetségét az őt megelőző philosophusok' rendszereinek kifürkészésére 's átbuvárlására fordítá, és csak lassanként, mintegy önmagával 's másokkal tisztába jöve, fejté ki azon jellemtisztaságot és hatalmas gondolkozást, melly neki a' „königsbergi bölc, vagy bíráló és szétzúzó philosophus“ (der königsbergische Weltweise, oder der critische und zermalmende Philosoph) nevet adá. Mind e' mellett az ő rendszerének is vagynak hiányai. Mások között Hegel is észre vette ezeket. Őt, úgy látszik, leginkább sérté Kantnak ama' határozott kijelentése: az észnek is vagynak korlátai, én ezeket föltaláltam, itt az ész' non plus ultrája. Ennélfogva épen nem csudálhatni, hogy ő 1818. oct. 22-kén Berlinben először lépven a' philosophiai tanszékre, erőteljesen kikelt Kant' rendszere ellen. Erre a' tusa elkezdődött, mellyben Hegel 1831-ig személy szerint vezérkedett. Hegel és iskolája, mellözvén a' logica-, metaphysica-, psychologia-'s más esfélékre való befolyást, különösen batott a' philosophián alapuló nagyobb tudományokra, millyenek a'

theologia, politica, historia, physica és aesthetica: a' mit bővebben kifejtteni ez úttal nem szándéka előadónak, valamint azt is elhallgatja most: mi okozá Schellingnek Münchenből Berlinbe a' végett hivatását, hogy itt philosophiai értekezéseket tartson. Annyit bátran mondhatni: hogy Schellingnek e' helyen éppen azok legszigorúbb ellenőrei, kiket harczolva, vitázva le kellene győznie. A' tusa még most is tart, a' nélkül hogy akár az egyik akár a' másik részt diadalmasnak mondhatnók. Még a' nyolczvan évet haladott Paulus is a' harczosok között áll. Rosenkranz pedig még megmérgezett fegyverekhez is nyúl. Küzd tehát a' philosophia; 's küzdünk mi is, kik azzal foglalkodunk. De valljon minő sikere 's eredménye van e' küzdelemnek? Értekező megvallja, ezen eredményt egy két szóba foglalni 's mintegy in nuce adni nem képes. Annyit mindazáltal bátran mondhatni, miszerint a' legkényesebb 's legmélyebb tárgyak körül elmélkedés és vitatkozás elannyira kiélesíté az elméket, hogy az egész mindenségben alig van tárgy, melly vagy közvetlenül vagy közvetve szóba ne jött volna; és hogy emé' vérig és lélekig ható fürkészetek a' hajdankor' legalaposabb intézetit 's az emberi nem' legszentebb érdekeit kiméletlenül bonczolgaták. De tovább nem lesz minden haszon nélkül legalább röviden szemügyre venni: az eddig említett sokféle philosophálásnak minő befolyása volt az életbe vágó tudományokra 's magára a' gyakorlati életre? Tekintvén a' természeti tudományokat, ha egy részről bizonyos hogy éppen azon nemzetek, mellyek az elméleti philosophiával nem sokat foglalkodtak, mint péld. az angolok és francziák, a' különféle kísérletek és gyakorlati alkalmazás által csudálatos előmenetelt tevének a' természet' bővebb ismeretében; úgy más részről tagadhatatlan, hogy elmélkedő német philosophusok a' természettani ismeretek' alapját merész de éles combinatioók' segedelmével kifürkészvén, a' természettudomány' minden ágát helyesen elrendezni segíték. A' historiára nézve Hegel úgy vélekedik, hogy a' világ' terén minden nemzetnek bizonyos missiója és szerepe vagon, és hogy az egyes nemzetek min-

den körülményeik 's tetteikkel mint szükséges és előlegesen meghatározható részek jelennek meg a' világ' történetében; még a' philosophia' historiáját is úgy terjeszti elő, hogy különféle rendszerek szinte szükségképen követik egymást. A' practica philosophiában Kant' föltétlen parancsa, vagyis categoricus imperativusa, Fichte' általános önhatározata, vagyis absolute Selbstbestimmungja eléggé ismeretes. Hegel azt állítja, hogy csak az által leszünk erényesek, ha viszonyainkhoz, p. o. családunkhoz, társulatunkhoz, nemzetünkhez 's más efélékhez illően alkalmazzuk magunkat. Szó lévén a' theológiáról, kétség kívül igaz, hogy Kant 's utána Schelling és Hegel a' positiva religiót eredeti tekintélyétől megfosztani, 's egészen az ész' hatalma alá hajtani igyekeztek. Mindezekből tehát látható, hogy az újabb philosophia küzdése által minden életbe vágó tudományt érintett, változtatott, 's kizűzött célokra alkalmazott. A' mi nem maradhat siker nélkül a' gyakorlati életben: a' természetbuvárok csendesen de szakadatlanul folytatják kutatásaikat. A' történetírók fejtegetik: hogyan fejlődik mintegy önmagában, 's hogyan jöve jelen állapotjára az emberi nem? A' köz- és political életben minden szabadabban mozog, 's minden szabadulni akar a' régibb korlátoktól. A' religio' dolgában folynak a' viták és surlódások. Van tehát küzdelem a' philosophiában; küzdelem van itt, igazán szólván, életre 's halálra. — De hát vagyon-e helye a' tájékozásnak? kérdező előadó. Hosszabb küzdés után így szólja magához: légy önállásu, önvalóju gondolkodó, ki átgondolván a' világ' eddigi bölcsészeteit, 's legalább futólag átmenvén mindenben, mivel eddig az emberi nem foglalkodott, igyekezzél tenmagaddal 's a' külvilággal kibékélni; a' szellemit az anyagival, a' mulat a' jelennel és jövővel egyeztetni. E' szerint, úgymond, nevezék aztán criticusnak, de a' critica philosophia' hibáit nyakába ne akaszszák, se arra ne kényszerítsék, hogy kimondja: ennél tovább az ész positive nem mehet. Mi különösen a' politicát illeti: az ész mellett a' saját tapasztalás és történet megtanítá a' nemzeteket, hogyan kell az egyesek' ér-

dekeit a' státuséival egyeztetni; 's hogyan kell a' különböző nemzetek' jogait az éghajlatra, vidékre, miveltségre 's több ebfélére nézve kiegyenlíteni. Különben is ez ügyet annál kevesbbé félthetni, mivel a' nemzetek' tulajdon érdeke mint egy égből földre szállott nemtő örökődik, hogy magát a' helyesen constituált nemzet' polgári jóllétét minden szélre 's szóra megzavarni ne engedje. Nagyobb veszély fenyegeti a' religiót; minthogy ennek bensője, 's úgy szólván, veleje érzékünket haladja; 's minthogy a' vélemények e' tárgy körül annyira megoszolvák, hogy midőn némellyek mindent istenítének, mások az egy isten' létét is tagadják. Azonban nagy hatásuak lehetnek, úgymond, mind az elmére mind a' szívre Zschokke' e' szavai: „Ganz ohne Religion sind nur der Wahnsinnige und der Zweifler. Dieser ist ein Gemüthskranker, wie es jener ist.“ *Stunden der Andacht. Aarau, 1831. 4-to. I. B. S. 590.*

— A' *titoknok* felolvasta a' múlt 1843. évben megjelent, 's a' társaság' határozatai' értelmében a' nagy jutalomért versenyezhető magyar munkák' lajstromát, 's az, előleges átnézés végett, az osztályokhoz utasított.

— *Ugyanaz* előterjesztette a' *Tudománytár'* ez évi első füzetét, azon megjegyzéssel, hogy ez ízbeni késő megjelenését a' könyomtató okozta.

— *Ugyanaz* a' könyvtár' számára ezen ajándékokat mutatta be:

Eiben János tábori paptól: *Nouvelle Grammaire hongroise, contenant les règles admises par la Société des Savans. Léopol et Csernowitz, 1843. 8-r.

Haas Károly pécsi prof.-tól: Szentek' élete, Scitovszky Jánostól. Pécs, 1843. n. 8-r.

A' pécsi püspöktől 's a' sz.-mártoni főapáttól az illető egyházmegyei névkönyveket.

KIS GYÜLÉS, MART. 4. 1844.

Kubinyi Agoston tiszt. tag' helyettes elnöklete alatt

Jelen Bajza, Balogh, Bugát, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kál-
lay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Szontagh, Sztrokay, Vállas, Vásár-
helyi, Vörösmarty rr. tt. — Bertha, Kovács Mih., Nagy Ign., Peregriny,
Széchy ll. tt. — Schedel F. titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

VÁLLAS ANTAL rt. a' szószéken

a' tudós társaságokról értekezett; különösen kimutatván azoknak hivatását mint irodalmi mozgató eszközét, 's fontoságukat kivált az inductív tudományok' elébbvitelére; áttért azoknak történetéhez, 's ez uttal a' régi és középkor' tudós testületeiét, különösen az alexandriai Museumét 's a' keleti népek' t. társaságaiét adta elő.

Ezután olvastatott

REGULY ANTAL lt'

Vsevolodo-Blagodaczkiban, m. évi dec. 22. költ levele a' titoknokhoz, melly így szól:

Tek. Titoknok Úr! Nyolcz napja hogy rendeltetésem' helyén, az Uralon vagyok; és három nap óta két vogullal, két tisztos öreggel, töltöm in otio literario időmet! — Egyoldalúak, kik a' népek' természeti állapotját nem értik; 's kik az idegenszerű külső formákról itélve, e' népről bennünk bal képzeleteket indítottak; reám nézve e' két öreg ellenkező és igen jó benyomást tett, és reményem, ha magasabb álláspontot veszünk, melly egy jobb műveltségnek és kifejtettebb emberi fogalmaknak felel meg, oly népet fogunk látni, mellynél nem csak semmi megvetőt nem találni, sőt ellenke-

zöleg sok szép nyilatkozásai tűnnek előnkbe egy eredeti természeti életnek. E' két öreg az itteni igazgatóság' rendeletére, melly Borovkov senator úrtól, e' jószág' curatorától szólított fel, lenne mindenkép segítségemre, hozatott ide a' Lozva vize mellől, hova (50 versztnyire innét) megérkeztem' napján (15-dikén) posta küldetett utánok; és 19-kén estve volt szerencsém bennök utazásom közben az első eredeti vogulokat látni és velök az egész estvét tölteni. Characteröket illetőleg, öök nyiltak, könnyebbek és élénkebbek a' többi finnoknál, a' beszédben gyorsak, egyikök, a' 79 éves *Jurkina* erős és magas növésű, és hosszukás képű; másik, a' 60 éves *Baktjár* rövidebb és finn alakú; mind kettő azonban még könnyű és mozgékony, 's esztendeik' terhét könnyen viselők. Említésre méltó fekete hajszínök, melly, bizonyságok szerint, minden voguloké, csak egy szőke van köztök, mint mondják. *Jurkina*, kinek fejről tegnap hamarjában lenyomatot vettem, ma vissza indult, mivel házi környülállásai nem engedik hosszabb távollétét. *Baktjár* azonban, ki függetlenül és szabadon áll a' világon, nálam marad, és tanítóm leszen.

A' vogul, Tek. Úr! igen kis számra olvadt népség, melly közel van az elenyészéshez. A' statistikai tábellák mutatnak ugyan vogult elég nagy számban a' Sosva, Lobva, Lályá 's több vizetek mellett, de ezek csak per traditionem vogulok, t. i. voguloktól származtak 's még *jászdzkot* fizetnek vogul módra; valójában pedig már tiszta oroszok, 's a' vogul nyelvet nemcsak hogy nem beszélük, de sokan közölök soha nem is hallották, mint ezt az első vogultól, kinek házánál a' Lályá vize mellett álltam meg szánommal, 's kihez nem kis várakozással nyitottam be, hallottam. Valódi vogul még csak a Lozva és Pélim mellékein találhatik: amott, a' tobolszki határig, talán 90 férfi lélek, melly azonban szinte oroszúl beszél, öltözik és él; a' Pélim mellett, mint mondatik, számosabban találtnak és még több eredetiséggel. A' Pélimtől kelet felé vagy a' Lozvatól éjszoknak a' felső Sosva felé, vogulnak híre sincs többé: ott már csupa osztyák lakik. Nemzeti neve a' vogulnak *mang-*

szi (az n itt orrhang), vagy *mangsi hum* (mangsi férfi), melyet az osztyákokkal közösen visel.

A' mi e' két nép' lakhelyeinek geographiáját illeti, nevezetes miszerint ők nyelvökben egy helységet vagy folyót sem ismernek azon néven, melyet mi abroszainkon találunk, hanem mind saját módon nevezik, péld. a' Lozva nálok *Lusszm*, a' két Sosva Tait (a' felső Sosva, melly egyszersmind *Jugra*, és a' mellette lakó osztyákoknál *Jugrinczi*, nálok *Vai Tait* azaz vajas vagy zsíros Tait, a' bő halászatról), a' Vogulka *Vuolja*, a' Pecsora *Pesser*, a' Vischera *Püsser*, az Ob *Assz* stb. Ezen neveket, úgy mondják, a' vidéki utasok, mint a' szárenok (zyrünyek) és oroszok, adták, kik gyakran járnak itt; a' mit el lehetne hinni, ha ezen helyneveket csak a' felső éjszaki tájakon találónok elé; de miután az az egész föld, melly azelőtt voguloktól lakott, az Iset és Ufa vizéig, mind olly neveket mutat fel, mellyek tiszta *perm* elnevezések, 's a' permiek' mostani lakjaikban nagyobb részt előfordúlnak, sőt a' permi nyelvből meg is magyarázhatók, (péld. mi az Ob' vizét illeti, hasonló nevű folyó találtatik most is a' permieknél, kiknek nyelvén az mezős rétes folyót tészen; *Obdor* (Obtáj) helység hasonlólag *perm*, valamint Solikamskot is maiglan *Soldor*-nak (Sótáj) nevezik; így Jeromkar, mellynél Verchoturje épült, szinte *perm*) — sőt több tulajdon nevek csak ezekből látszván elrontva lenni: a' dolognak mélyebb okát sejtetni, t. i. hogy a' *vogul népnek ez nem eredeti hona*, hanem hogy az bevándorlott vidéki nép. E' feltétel által nyer több erősséget és világot azon hagyomány is, melyet Messerschmidt az osztyákoknál hallott, mi szerint az ő földükön azelőtt egy mívelt nép lakott, melly városokban élt stb; ők pedig (az osztyákok) délnyugati részekből jöttek ide. Ezen délnyugati részek *csak a' baskírok' földje lehet*, mellyen tehát a' vogul és osztyák, azaz a' mangsi nép hajdan lakott, 's hol e' két népfelekezet a' baskírral egy nemzetet tett, mielőtt ez eltatárosodott. Mert hogy a' baskír nem tatár, hanem finn eredet, nyelve és fejjalkotása igen nyilván mutatja.

Nyelve a' vogulnak sok előttem ismerőst mutat, 's reményelem, rövid idő alatt sajátommá teszem. A' kiejtésben és accentuálásban nagy könnyüséget érzek, 's az nekem nem ritkán aratott már dicséretet. Ámbár pedig a' vogul nyelv több sajátos, kivált orrhangokban gazdag: formákra nézve mégis szegényebbnek látszik. — Éneket Baktjár többet tud, egyet bizonyos kondvai herczegről, melly tovább tart egy óránál; az osztyákok azonban, 's a' Pélim-melléki vogulok gazdagabbak ezekben; mert a' lozvaiak már többnyire orosz énekeket énekelnek. Hangszerök kettő vagyon, az egyik, *tarnap-i*, álló húrral, kis hárfá' formájában, a' másik, *sangur*, fekvő húrral, hosszúdad alakú. Melodiára nézve énekeik hasonlítanak a' cseremisiz és osztyák énekekhez, 's úgy látszik, hogy lesz módom néhányat lekótázni.

Kazánból idáig folytatott utamról 's azalatti munkálkodásomról ezeket írhatom. Kazánból Permig (580 verszt) tíz nap jöttem. Utam Malmis városáig, szép mívelt földön, melly tatároktól lakatik, vezetett; itt azon nagy fáradaalmak' következtében, mellyekkel Moszkvából való utam összekötvé volt, három napot ágyban kellett töltenem. Innen a' vialkai megyén át a' permi határig *votyákok* közt utaztam. Papiaik közül kettőt látogattam meg, kik e' nyelvhez értenek, t. i. egyikét a' döbesi plebániában, egy mívelt embert, ki votyák grammaticát írt, 's ígérte, hogy visszajöttömig egy, néhány ezer szóból álló votyák szótárt fog összeírni; a' másikat Szumcziban, ki nem rég Máté' evangyéliomát fordította szinte votyák nyelvre. Dialectusa e' nyelvnek, mint ők mondják, kettő vagyon, egyik az éjszaki vagy *glatovi*, másik a' déli vagy *szarapuli*, melly a' tatárhoz szít, vagy inkább vele kissé kevert; ezen déli votyákok fekete hajúak, 's erre nézve az éjszakiakkal ugyan azon ellentétet mutatják, melylyet előbb a' cseremisszeknél találtam, és most a' voguloknál is látok, kiknek éjszaki testvérei, az osztyákok, épen úgy általánosán szókék, mint a' hogy' a' vogulok: feketék oka e' különbözőségnek kétségkívül az idegen vérrel való összekever-

dés. Reményilem, hogy azon lexicalis munkán kívül még más kérdésekre is, miket e' két papnál hagytam papirosra téve, visszajöttömig feleleteket nyerek. — A' permi határnál megszűnnek a' *votyákok*, és a' *baskirok* kezdődnek, kik itt, valamint a' tatárok, tökéletes helyt-álló azaz nem nomád nép; vándorló élteket a' nyáron odahagyták. Azelőtt itt a' permiek voltak velök határosak, most azonban, minthogy ezek eloroszodtak, csak orosz találtak mellettök. Perm városában egy hetet mulattam, melly alatt főkép e' megye' geographiájával iparkodtam megismerkedni: a' gubernator, kinek itt nagy szivességével éltem, és kinek házában volt lakásom, e' tárgyban sokat segített, parancsára megyéje' minden helyneveinek lajstroma készült számomra, 's megyéjének kisebb hivatalai felszólítottak, jegyeznék fel a' helynevek mellett azt is, milly népből állnak lakosai; melly szerint ethnographiai abrosza is készülhet majd e' megyének. Elutaztamkor megyéjének egy szép és nagy abroszával is megajándékozott 's egy kozákot rendelt mellém uti kisérőül, minthogy eddig egyedül és magam jártam. — Permből Solikamsznak vettem utamat. Uszoljében a' híres stroganovi sófőzések felé tartottam 's az ottani igazgatónál Volegov úrnál négy napot töltöttem. Tőle egy perm lexicont nyertem ajándékul, melly négyezer szót foglal magában; nála készítettem egy ethnographiai abroszát a' permieknek, a' mennyiben t. i. a' permi megyében laknak; e' tájak' historiájára is sok adatokat kaptam itt. — Solikamsban egy protopópát kívántam meglátogatni, ki a' permiek közt sokat élt és perm nyelvtant is írt, de nem találtam őt a' városban; azért fiánál hagytam némelly kérdéseket, ki szinte pap; 's tovább folytattam utamat az *Ural* felé, mellyet két nap múlva el is értem, és decemb. 4-kén rajta át is haladtam. — Verchoturjében, melly egy vogul vár' romjain épült, mellynek igazgatósága alá tartoztak ezen egész urali táj' vogulai, 's melly archivummal is bír, több adatokat reményilem kapni a' vogulok' historiájához, az ő egykori számukról, lakhelyeikből történt kinyomatásukról, keresztyénségre térésökről sth;

azonban itt hiányzik a' rend, 's kénytelen voltam, megnyugodva azon ígéletben hogy visszajöttömig választ nyercendek kérdéseimre, tovább indulni Bogoslovsk felé, hol a' bányagazgatónál, Protasszov úrnál, ki több évig feje volt azon éjszak-urali expeditionnak, melly arany homok' keresése végett 1829-től majd minden esztendőben munkálódott, igen szép abroszait láttam ezen expeditionnak, melly egész a' Sziertán vizéig, a' Szinyának egy mellék folyójáig, folytatott. Számomra másolják most ez abroszokat. Két vogul kaponyára is tettem szert, mellyeket az expeditio hozott magával. A' permi püspök, kinél Permben tettem tiszteletemet, az itteni protopópának meghagyta volt, hogy engem a' vogulokhoz kísérjen, kiket harminczöt esztendő óta ismer; és csakugyan ezzel Bogoslovskból 15-dikén reggel, itt Vsevolodskoiban, utazásom' célját elértem. A' nyugalom' szükségének érzése arra birt, hogy e' jó öreget feloldanám azon teher alól, mi szerint engem a' Lozváig kísérne a' vogulokhoz; visszatért tehát, és én ez utat, mellyet nagyobb haszonnal tehetek magam, mint egy pap' társaságában, kitől mint pogány szokásai' büntetőjétől e' nép fél, későbbre hagytam. Az itteni igazgatóság, mint Tek. Úr látta, ezen utamat mostanra fölöslegessé is tette; azért elhalasztám akkorra, mikor vogul tudományom azon állásba fogott hozni, hogy belőle nagyobb hasznot húzhassak.

Ezek voltak, Tek. Úr! iparkodásaim, 's ezeknek fogamatjai. Mennyire erőm engedé, semmit sem hagytam figyellem nélkül, igyekeztem minden tárgyat tövénél ragadni meg: hazám' segítségétől függ most, hogy a' kezdeteket véghezvihessem, 's eredményeket lássunk. — Azon irat után ítélve, melly irántam a' status-cancelláriából követségünkhöz érkezett, és azon kedvező felelet után, mellyet követünk erre méltóztatott adni, én biztosan hittem, hogy míg az Uralra érkezem, levelek is jönnek utánam hazánból! de nem úgy lett; és gyakran lep meg bizonyos aggódás: vajjon nem meretem-e többet, mint kellett volna? .....

Egész gazdagságom, Tek. Úr! harminczöt papirosrúbelből áll. De igyekszem megnyugodni, bizva királyomban, 's bizva abban is, hogy az academiának szinte lesz módja ígérétét teljesíteni. Mivel az itteni igazgatóság minden szükségeimről, mellyek existenciámat 's egyéb czéljaimat illetik, gondoskodik, kiadásaim *itt* igen csekélyek, 's addig, míg a' vogul nyelvben olly előmenetelt teszek, hogy már némelly kirándulásokat is tehetek, reménylem, megérkezik a' segítség! Vsevolodo-Blagodaczki, vagy rövidebben Vsevolodskoi, a' hasonló nevű familiának jószága, utolsó orosz pont az Uralon; Verchoturjétől 240 versztnyire van éjszak felé; fekszik a' Sosva és Ivdel vizei közt, vad és nagyszerű természet közepett; nyugat felé az Ural' havasai, keletnek a' táj a' toholi nagy térség felé kezd lelapulni. — Mikor lehet szerencsém a' Tck. Úrtól levelet vennem 's az academia' akaratjáról és kívánatairól tudósíttatnom. Én, Tek. Úr, teljes mértékében érzem feladásom' becsét, és tárgyam' fontosságát; 's nincs munka, nincs fáradság, mire, ha az academia szükségesnek látja, örömmel kész ne volnék. — Magamat stb.

Ez alkalommal megjegyezte a' *titoknok*, hogy orosz. cs. statustanácsos és academicus Baer úrnak hozzáírt legújabb levele szerint a' királyi ajándék (1000 ft. cp.) febr. 1. körül csakugyan R'. kezéhez ért, 's így az imént közlött levél' költe után. Ezen kívül előterjesztette a' titoknok Baernek a' pétervári academia előtt olvasott két rendbeli jelentését is Reguly' utazásáról, mellyeknek tartalma az itt közlött levélével összeüt. A' permiekről tett megjegyzéshez ezt vetette Baer úr: „Ezek szerint a' permiek, vagyis a' régi scandinávok' *Beormas* nevű népe, szélesen elterjedt népnek volna újra bemutatva.“ — Végre az elnökség kéretni rendeltetett, hogy a' Reguly'nak igazgatóságilag ki-rendelt ezer ft' második fele is minélelőbb utána küldetnék.

— A' *titoknok*' előterjesztése' nyomán az 1843-ban megjelent 's a' nagy jutalomért viható munkák' sorozata, az osztályok' kiegészítő jegyzékei' használatával, megállapíttatott; 's annak kinyomatása 's a' rendes tagokkal véleményadás végett közlése elrendeltetett.

— *Győry Sándor* rt. értekezése a' *népnevelésről*, *Szilasy János* rt. — 's *Rónay Jácinté* „a' *tapasztalati lélektan' köréből*“ *Döbren-tei G.* rt. ajánlásukra a' Tudománytárba felvétetni rendeltettek.

KIS GYÜLÉS, MART. 11. 1844.

Schedius Lajos tiszt. tag' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubínyi Ágoston tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei, Gebhardt, Gyóry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Szontagh, Sztrókay, Vállas, Vörösnarty rr. tt. — Bertha, Kacsokovics, Kiss F., Kovács M., Mátray, Nagy Ign., Székács, Wargha Istv. ll. tt. — Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

VÁLLAS ANTAL rt. a' szószéken

folytatván előadását a' tudós társaságokról, először Olaszország' academiáit jellemezte, 's kiemelte, miképen ott nem azoknak volt hatások, mellyek a' költészettel és nyelvtannal bibelődtek, hanem mellyek az inductív tudományokkal, milylen a' bolognai intézet, a' nápolyi természetvizsgáló, a' florenczi tapasztalató academia stb. Ezt a' francia academia' történeti vázlata követte, mellyet hasonló ellentétben mutatott fel értekező a' később támadt „tudományok' academiájá”-val; e' mellett az angol kir. társaság' dolgait is megemlítvén, 's azt a' francziával egybevetvén, Davy és Babbage' nézeteit közölte az angol tudományosság' hanyatlása' okairól, mik leginkább a' kitüntetés és jutalmazás' hiányában találatnak. Következett a' német 's az orosz academiák' ismertetése: mik után jövő alkalommal a' m. tud. társaság' reform-kérdéseiről kérte nézeteit előadhatni.

— A' titoknok a' régiségek' gyűjteménye' számára *Lugossy József* lt'. küldeményéből különféle, Marmarosban és Zemplényben találtatott, ércz régiségeket mutatott be, mellyekről teendő tudósítás végett *Jankowich*, *Kubínyi Ág.*, *Luczenbacher* és *Kiss Ferencz* bizattak meg.

KIS GYÜLÉS, MART. 18. 1844.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Fáy, Kubinyi Ág. tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Jerney, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Sztrokay, Vállas, Vásárhelyi, Vörösmarty rr. tt. — Bártfay, Bertha, Erdélyi, Ferenczy, Garay, Jakab, Karácson, Kiss F., Kovács M., Nagy Ign., Széchy, Tasner, Török János és József, Waltherr, Warga J. ll. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Mórícz helyettes segédjegyző.

SCHEDEL FERENCZ titoknok a' szószéken

gyászbeszédet mondott e' hónap' 12-d. meghalálozott báró *Mészáros Johanna*, gróf Teleki László' özvegye, felett. A' társaság, a' ritka nő's egyszersmind egyik academiái alapító' halála feletti megindulásában azt rendelte, hogy e' beszéd a' maga idejében a' közülési választmányynak adassék be; másfelől, szinte egyhangulag, az *elnökhöz* intézett következő részvevő felírást fogadta el, 's az, az ülésben jelen volt minden tagok által aláíratván, más nap útnak indíttatni határozatott. A' felírás' szövege a' következő volt:

Nagyméltóságú Gróf, Erdély' kir. Főkormányzója! Magyar tudós társasági Elnök Úr! — A' magyar tudós társaság, mai kis gyűlésében, gróf Teleki Lászlóné' emlékezetét üllötte. Visszahívtuk emlékezetünkbe e' dicső magyar nő' ritka érenyeit, 's emberszeretete és nagylelkűsége' nagyszerű tetteit; áldás hangzott felette jótételeiért, mellyekkel a' szenvedő emberiséget vigasztalta, 's a' hála' szava, pártolásaért, mellyel ez intézet' ügyéhez járult; és hála azon szép, tán legszebb érdemeért, hogy a' hazának olly fiat, academiánknak olly vezértagot nevelt, millyent a' két hazával együtt mi Excellentiádban tisztelünk. 'S ezért érezzük mi kétszeresen a' csapást, mellyet annyi tagja érez e' hazának; érezzük, mert tudjuk, melly drága volt ez élet Excellentiádnak! miképen Excellen-

tiád minden kötelékeivel a' tiszteletnek, a' szeretetnek, a' hálának érezte magát ez asszonyhoz csatolva, ki ápolója volt Excellentiád' gyenge korának, vezetője ifjúságának, barátnéja férfi korának, 's így boldogítója egy életnek, melly mind eddig magának még nem élt. Excellentiád' vesztesége ropant, pótolhatatlan, fájdalma orvosolhatatlan. De miután a' legélesebb fájdalom is enyhül a' részvét' melegétől: fogadja Excellentiád' legbensőbb részvétünk' ez egyszerű kifejezését; 's leljen vigasztalást abban, hogy nincsen fia e' hazának, ki, ismervén a' valóban nagy elhúnytát, szívbeli fájdalom nélkül tekintene sírjába. — Tegye Excellentiád' családját, mellyhez többszeres kapcsok kötöznek bennünket, szinte bizonyossá e' részvevő érzésekről; 's tartson meg minket 's egész intézetünket nagy becsű kegyeiben. Költ Pesten, martius 18-d. 1844. tartott academiai kis gyűlésünkben. Excellentiádnak alázatos szolgálái. (Harminczhat tag' aláírása).

— Rendes foglalkodásaihoz menvén át az ülés,

JERNEY JÁNOS rt.

foglalta el a' szószerket, ki a' *mongol hadvezérnek IV. Béla királyhoz írt levelét* közlötte, 's kísérte észrevételeivel. Előre bocsátván, melly becses minden csekély emlék ama' szomorú korból, inellyből a' szemtanu Rogérnek, reánk nem is eredeti valóságában jutott, Miserabile Carmenén kívül alig van e' vést érintő néhány egykoru irat, 's az is külföldön; 's átmenvén a' *hohenschwangau* Arany krónikában találtató felebb említett levélre, kiemelte, mikép e' szerint is a' honba fogadott kúnok alaptalanul vádoltatnak a' mongol-tatárokkal szőtt egyetértéssel; továbbá hogy e' levél' fentartója Julián, az ismeretes magyar dominicanus, nem akarva is csalhatatlanul megczáfolja a' külföldi írók' azon megrögzött hitét, mintha a' kúnok' nyelve nem magyar- hanem török-tatárféle, 's már kiholt nyelv volt volna, mellynek emlékét a' kún-szentmiklósi Miatyánk tartotta fen; mert elbeszéli, miképen ezen, „po-

gány betűkkel és tatár nyelven“ írt levelet sokan el tudták Magyarországon olvasni, de senki sem értette. A' kún földön (Moldva és Bessarabia) talált Julián egy pogány férfit, ki azt neki megmagyarázta. Mint lehetett volna, jegyzé meg előadó, hogy, ha az akkor már honunkban lakott 's a' levélben viszsabocsáttatni parancsolt negyvenezer családu kúnok tatáros nyelvet gyakorlottak, közölök senki e' tatár levelet meg nem értette? — Julián' utazása' évét is, melly eddig 1236-ra gondoltatott, 1234-re teendőnek mutatta ki előadó a' Julián' saját szavaí' bírálatából. Végre, szintolly érdekes millyen új adattúl emelé ki a' szönyegen forgott tudósításból annak feljegyzését, hogy a' nagy-magyarországi magyarok tizennégy évig álltak szerencsésen ellent a' mongol hódításnak, míg általok meggyőzettek; 's nem mulasztá el ez alkalommal Ibn Fozsian (921) 's Edrizi (1154) arab írók- 's a' vaticani emlékiratból helyeket hozni fel, mellyek, tanusítva a' volgai magyarok' vitézségöket, amaz elbeszélés' valóságát támogatják.

— Következett

VÁLLAS ANTAL rt. a' szöszéken

a' magyar tudós társaság' reform - kérdéseiről értekezvén, mellyek a' társaság' kebelében már több ízben hosszash társalgás' tárgyai voltak; 's ez uttal, név szerint az intézet' új osztályozása, 's ez új osztályoknak szakjokbeli kérdésekben bizonyos önállósággal felruháztatása, 's némelly pénzügyi változtatások felől adta elő nézeteit.

— Ezen előadás több tagok' pártoló felszólalását vonván' maga után, egy, Fáy András tt'. elnöklete alatt Schedel Ferencz tit., Döbrentei, Sztrokay és Vállas rr. ttból álló választmány küldetett ki, melly, tekintettel mind a' Vállas rt. által javaslottakra, mind egyéb időrül időre felmerült indítványokra, az academia' belső szerkezetében szükségeseknek vagy hasznosoknak találandó módosításokról részletes tervet készítend, a' kis gyűlés elébe terjesztendőt.

KIS GYÜLÉS, MART. 25. 1844.

Schedius Lajos tt. helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubinyi Ág. tt. — Bajza, Bugát, Döbrentei, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Sallasy, Sztrokay, Vásárhelyi rr. tt. — Széchy, Wargha Istv. II. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

— A *titoknok* előterjesztette a' martius' 24-ig, mint határnapig érkezett, 1844-re versenyző, *pályamunkákat*. Különösen

I. E' *törvénytudományi* jutalomtételre: „Fejtessek ki jogelméletileg, 's mind a' honi mind a' külföldi társas állapotok' figyelembe vételével történetileg is: milly befolyással vannak az örökösödési törvények a' polgári társaságra 's ennek anyagi és szellemi jó vagy rossz lételére“ *egyet*, illy jelmondattal: „Aequum mi animum ipse parabo“ azon megjegyzés mellett, hogy a' névtelen szerző, saját írott vallomása szerint, idő' szüke miatt, a' feladat' történeti részét ki nem dolgozhatván, kérdés, pályázásra bocsáttathatik-e? Az ülés azonban, nem érezvén magát felhatalmazva bármelly pályairat' visszautasítására, melly a' maga idejében érkezett, vizsgálat alá bocsátotta, 's *Fogarasi, Stettner és Sztrokay* rr. tagokat nevezte bírának.

II. E' *természettudományi* jutalomtételre: „Kivántatik hazánk' éghajlatának természettudományi vizsgálatokon épült ismertetése, előadtván egyszersmind amannak hatásai a' növényi és állati életre“ szinte *egyet*, illy jelmondattal: „Naturae contemplatio est ad dei admirationem proxima et apertissima via. Cicero.“ mellynek megvizsgálásával *Bugát, Frivaldszky és Tarczy* rr. tt. bizattak meg.

III. A' *drámai* jutalomra öszvesen *nyolcz* vigjátékot:

1. *Bölcsek' köve*, 3. felv. — Egy okos bolond olly követ vet a' vízbe, mit száz bolond bölcse sem húz ki belőle. *Nép' szava*.

2. *Áöltözködés*, 3. felv. — Fürtöd felett leng pályád' lombja már. *Kölcsey*.

3. *Tárcza*, 5. felv. — Mundus vult decipi.

4. *Szökött nád*, 3. felv. — Ki mer, nyer.

5. *Vándor színészek*, 3. felv. — Sok szakács elsózza az ételt.

6. *A' hamis gyöngyök*, 3. felv. — Ki hogy éri, úgy szedi. *Gróf Teleki Ferencz*.

7. *A' testvérek*, 3. felv. — Száz arany vagy — semmi.

8. *Az Őrült és orvosa*, 3 felv. — Toute méchanceté vient de foiblesse. *Rousseau*.

Vizsgálás végett a' nagy gyűlés által választott bírálóknak (*Fáy, Schedel, Bajza, Czuczor, Vörösmarty*) rendeltettek kiadatni.

Valamennyi jelmondatos levelkék lepecsételve a' levéltárba tétettek.

— Örömmel értette a' gyűlés a' *titoknok*' jelentéséből, hogy a' másod előlülő, az igazgatóság által Reguly Antal ltnak kirendelt ezer pft' második felét is útnak indította; úgy azt is, hogy a' nm. elnök a' kazáni professorok' részére kikért magyar nyelvészeti munkák' megvételét elrendelte, azon kívánságot javasolván küldeményéhez kapcsoltatni, hogy a' perzsa 's tán egyéb nyelvekkel összehasonlítás' eredményei az academiával a' maga' idejében közöltessenek.

— *Kiadatás* végett egy illy című szomorújáték terjesztetett elő: *Vért véért*, 's vizsgálat alá bocsátatott.

— A' *titoknok* a' követk. academiái nyomtatványokat terjesztette elő: 1. *Tudománytár*, 1844. febr. 2. *Törvénytudományi Pályamunkák*. II-d. kötet. 3. *Népszerű földleírás, történet- és törvénytán*. Edvi Illés Páltól. 4. *Eredeti Játékszin*. XII-d. kötet; 's azok a' könyvtárba tétetni rendeltettek.

— *Ugyanaz a' könyvtár*' számára a' következő ajándékokat adta be:

Bárány Ágoston lttól: *Wolfenbütteli herczegnő. Zschokke Henrik ut. Szeged, 1843.

Botka Tivador országgyűlési követtől: *Czafolat a' városi szavazatok' ügyében. (Pozsony) 8-r.

Degérando A-tól: *Essai historique sur l' origine des Hongrois. Paris, 1844.

Kún Miklóstól: *Miskolcz' multja, jelenje, tekintettel jövőjére. Miskolcz, 1842.

Lugossy József lttól: L. J. M. Columellae de cultu horrorum liber. Sziget, 1843.

Nagy Ignác lttól: *Torzképek. III. IV. köt. Budapest, 1844.

Szilasy János rttól: *Memoriam viri mentis et animi dotibus illustris Ladislai Vas... recolit. Pest, 1844.

Az *elnöktől*: Schematismus M. Principatus Transily. ad a. 1844. Kolosv. — az illető *egyházmegyéktől* pedig a' fejevári, szombathegyi, váci, zágrábi püspöki és csornai praemonstrati névkönyveket szinté 1844-re.

KIS GYÜLÉS, APR. 1. 1844.

G. Andrásy György ig. és tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubinyi Ágoston és Schedius tt. — Bajza, Bugát, Döbren-
tei, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy,
Sztrokay, Vásárhelyi, Zsoldos rr. tt. — Kovács Mih., Nagy Ignác, Szé-
chy, Wargha Istv., ll. tt. — Schedel Fer. titoknok, Lukács M. helyettes
segédjegyző.

Olvastatott

B. HAMMER-PURGSTALL JÓZSEF lt'.

tudósítása a' *pécsi főtemplomban találtató keleti felirásokról*,
melly egész terjedelme szerint így következik:

Pécs az ozmanok' magyarországi historiájában egyike a'
legnevezetesebb helyeknek, nevezetes *Pecsevinek* (Pécsinek),
egyik leghitelesebb ozman történetírónak, születéséről, valamint
Ghasi Girai krími khánról, ki 1603-ki itteni téli szállása' alkal-
mával azt költőileg tette emlékezetessé „A' kávé és bor közötti
verseny“-nyel, melyet Fusuli „Mákony és bor“ című ismer-
retes költeményéhez mellékdarabul készített*). Hires volt ak-
kor Pécs a' maga rózsásairól is; hihetőleg be volt a' pécsi határ
ültetve rózsákkal, mint mai napiglan a' Drinápolyé, azon vég-
re, hogy belőlök a' törökök által annyira kedvelt rózsaoaj ké-
szüljön **). Hogy Pécs tudományos intézetekkel is jeleskedett,
bizonyítják azon *török, arab és perzsa feliratok*, mellyek né-
melly, mai nap a' főegyház' falaiba rakott faragott köveken ta-
lálatnak, s mik, úgy látszik, nem valamely mecsethez, ha-
nem inkább egy főiskolához (*medrese*) tartoztak. Igen ohajt-

*) L. Gesch. d. osman. Reichs. IV. 325. l.

***) *Othr* (vagy *Aathr*, v. *lthr*: a' hangzó nem lévén lényeges része,
de igen a' mássalhangzó), nem pedig *Otto of roses*, mint azt az
angolok elidomtalánítva nevezték.

ható, bár azok, valamint minden egyéb, a' török korból Magyarorszáiban fenmaradt illy emlékek, vagy a' három nyelvet tökéletesen értő orientalisták által leiratnának, vagy ezeknek használatára a' legnagyobb hűséggel levétnének. Egy illy hű hasonmás' nemléte miatt még a' budai törökfürdői felírás' értelmét sem ismerjük mind maig. A pécsi feliratoknak én eddig két rendbeli másolatát bírom, egyikét Skerlecz Károly úr *), másikat Kis Ida assz'. szivességéből, mellyeket ezennel be is mutatok; de ezek pontosság' tekintetében ki nem elégitők. Én itt csak azt emelem ki, mi vagy bizonyossággal olvasható, vagy világosan hibás, hogy ez által a' Pécs' történeteire nézve nem érdektelen feliratok' hű lerajzoltatását tárgyazó indítványomat támogassam.

A' Kis Ida assz. által közlött feliratok közt csak az I. számu van túl minden kétségen: *La Ilah illallah Mohammed resul Allah*, azaz: Nincs isten istenen kívül, és Mohammed küldöttje istennek. A' II. számú is, egy betűt kivéve, melly, talán a' másolatban vagy épen az eredetiben is, elvételéből, meg van kettőzítve, világos; kezdete az egy török mondatnak, mellynek értelme itt befejezve nincs: *Makal'ł thaan'ł aada-den erbab'ł irfan*, azaz: Az ellenségek' gúnybeszédétől a' tudás' urai . . , az egésznek értelme hihetőleg: hogy a' tudás' urai az ellenségek' gúnybeszédén felül állanak. Ez utóbbik felirat 1. számmal van megjegyezve, 's a' többi már most a' két, itt előterjesztett tekercsen következik 10. számig. — Melly rosz a' másolat, vagy az eredeti, legjobban a' 2. sz.-ból tűnik ki, mellyet csak azért nem nehéz megfejteni, mert egy ismeretes, főiskolákban gyakran a' falakra írt arab mondatot foglal magában. Az így hangzik: *Taallum ja feta wel-dschehl aar we la jerdha biha illa himar*, azaz: Tanulj, o ifju! mert a' tudatlanság szégyen, 's azzal csak a' szamar elégszik meg. Erre: *Senet min el maarifet chair an kesiril aamel*, azaz: Egy

---

*) Feltaláltatik a' Skerlecz' olvasása Aigl Pálnál is: Hist. brevis ven. Capituli cath. eccl. Quinqueecl. Pécs, 1838. 4r. 235, 236. ll.

évi megismerése a' jónak jobb mint sok cselekvés. — 3. sz. Saadinak ismeretes perzsa distichona:

Tenger' vize nagy hasznot ígér;
Parton üdvöt lelsz, ha szíved kér.

A' 4. sz. e' formula: „Istennek, az irgalmasnak, az irgalmazónak, nevében!“ de olly rosszúl írva, hogy, ha olly közönséges és ismeretes nem volna, alig lehetne azt kiszótagolni. — Az 5. sz. így hangzik: *Schifaat ja Mohammed*, azaz: Közbenjárást o Mohammed! A' következő szó hihetőleg *resul Allah*, azaz „isten' küldöttje“ helyett áll, aztán az 1074 (1663) év (senet). — A' 6. sz. arab: *El-hamdu lillahi ellesi la malik (fissemá wel-erdh) illahuwe*, azaz: Dicsérd istent, kivüle nincs birtokos égben és a' földön. — A' 7. sz. török mondat, négy szóból álló: *bir muhabbetname bisden ol*: Légy szerelmeslevé' tőlünk küldve. — A 8. sz. török distichon, de mellyben egy pár szó bizonyossággal meg nem fejthető: *Bu makami dil-kuschaje gel (bil is wel ikram?) ol-Schahüm — ana girub bis-selam*, azaz: Jőj ezen szívnyitotta helyre diszszel, jőj sahom — és menj be üdvözülve. — A' 9. sz. arab distichon, de melly csonkának látszik, 's második verse nem egészen olvasható: *Leise fil — kai nati baniha illallah (bel huwe) baliha*, azaz: Nincs a' létező valók közt más, melly építi, mint az isten, sőt ő az, ki elhasználja (megsemmisíti). Balról kétszer ez áll nagy betűkkel: *Ja Ali we ja Ali!* azaz: o Ali, és o Ali!

A' többi, hozzám egy köre írt 's egy szalmapapiros lapon küldött feliratok emezen épen olly rosszúl vannak írva, mint amazon rosszúl fordítva, t. i. az arab emlékmondatok törököknek mondatnak, a' „perzsa feliratok“ közt pedig egy török mondat is találtatik. A' kelet is hibásan van adva, mert a' köre írt lapon a' *hidsret 1041. éve 1625-nek* van téve, 1631 helyett; a' szalmapapiros másolaton pedig ugyanazon felirat 1071 (1660) évvel adatik: mellyik már most a' helyes, azt csak az eredetinek nívebb megtekintése után határozhatni meg. A' hozzátett arab szók így hangzanak: *Wakaa el-mubascheret Ahmed Aga Belgradi*, azaz: Megkezdetett belgrádi Ahmed

aga által 1041 (?) — 1071 (?) évben tehát vagy 1631 v. 1660-ban Kr. ut. Ezen felírás fölött a' kőiratu lap' ugyanazon oldalán három *arab* emlékmondat áll, de mellyek olly rosszul leírják, hogy csak a' harmadik első szemre mindjárt biztosan olvasható és érthető. Így hangzik ez: *Men mate fi kolufil — ilmi fekad sabaka shehiden*, azaz: Ki a' tudományok' nehézségei közt hal meg, a' vértanút előzi meg (érdemben). Ezen ismeretes emlékmondat előtt e' sor áll: *Kale resul Allah* (itt kimaradt e' szó: *Ssalla*) *Ssall' Allahu aleihi we sellem*, azaz: Monda isten' profétája, ki felett isten' kegyelme és üdv! E' két, olly világos arab sor megfoghatatlanul így fordítottatott: *Salus ei dixit Dei Propheta: Imbre vexillorum oppressus, iam Martyr praecessit*, mi valóságos képtelenség. Az első hagyomány így hangzik: *Kale resul-Allah (el) mokerrem*, azaz: Szóla isten' profétája, a' tisztelt: *La hilfon lemma dschae el-mottahid el-ali ena Mohammed*, azaz: Nincs czimboraság, miután jöttem, a' családok' egyesítője, én Mohammed. Ez is épen olly képzelhetetlen rosszul fordítottatott mint az elébbi: *Divinus Propheta ait: Salus super eo. Nulla infoecunditas, nullus obex, in arduis spe superatis. A' második hagyomány, úgy mint itt íratott, egészen érthetetlen, mert rosszul van leírva. A' három hagyomány alá írt név csak *Ruschen cselebi* lehet és nem *Ruschen Halebi*, mert a' három pont alul kétségtelenné teszi, hogy ama' betű nem más mint *csim*. — A' 2. számú szalmapapiros lapon e' hagyományok még tökéletlenebbül írják; de ezen még e' mondat is áll: *La ssid kon illa fil-Islam*, azaz: Nincs őszinteség az Islamon kívül; a' kőiratu lap' másik oldalán a' két perzsa verspár között a' következő török megjegyzés áll e' distichonok' írójáról, u. m. *Semreš fuad we budurš tahkikatden Muhij Muchliss Beg Derkeschün (Derwischün) akrebasinden*, azaz: Muhij Muchliss bég dervis' rokonától, ki a' szívek' gyümölcse's a' bevalósult megismerés' egyik teliholdja. Hogy a' Muchlisz előtt álló tulajdonnév nem Mudschi-nak olvasandó, kitűnik a' 3. számú szalmapapiros lapon a' H felett álló kettőztető jegyből. *Semreš fuad* azaz: szív'*

gyümölcsre, igen gyakorlott kifejezés e' helyett: fiú; 's „a' bevalósult megismerés' teliholdja“ a' dervisek' mellékeve. Az első perzsa distichon' másolata ugyanezen szalmapapírosra mutatja, hogy e' distichon' második versét egészen másképp kell olvasni, mint az a' köiratu lapon áll, t. i. így: *Padischaha men bederkjahet penah uwerde emder her chidmet rui siah awerde em*:

O Padisah! im én hozzád folyamodtam,
Fekete arczával szolgáltnak állottam.

A' második distichon' másolata is különböző a' szalmapapíros és a' köiratu lapon; ha az első vers' utolsó szava csakugyan *gühinend*, úgy az kétségkívül a' proféta' négy választott barátjára vonatkozik; de a' második vers' előszava nehezen *scheniaa*, 's a' szalmapapíroson egészen mást mutat: annyi bizonyos, hogy a' sah-nak ajánlott négy sátornak (tschetr) az ajánló négy tökéletlensége tétetik ellenébe. *Tschar tschetr Schaha awerde em ki erbaa güsinend — Schenie (?) we killet (?) we hased we günah awer de em*.

Sah! e' kiválasztott négy sátorral jöttem,
Irgység-, szégyen-, gúny- 's bűnnel tetéztettem.

Végre a' köiratu lapon alul még egy egyes sor áll, melly a' 4. számú szalmapapíros lapon hiányzik: *be isi sirrĕ men her sirr minetĕ men*, azaz: Titkom' becsületére! minden titok megkivánja hálámat; 's nem, mint a diák fordítás adja Ad honorificum mysterium secreti et adiutoris mei (Mohammed).

A' profétának a' tudományra vonatkozó hagyománya valószínűvé teszi, hogy e' kövek eredetileg egy főiskolában állottak, míg a' két perzsa verspár közé iktatott török mondat egy dervis kolostor mellett szól. — Ohajtható lenne azt is tudni, vajjon nem találtak-e Pécssett még más, le nem másolt keleti feliratok?

Ezen előadás' következtetésében, különösen Pécsnek török korbeli történetei' netalán bővebb felvilágosíthatása' tekintetéből, az ülés intézkedéseket tett az itt közölt 's tán még más létező török emlékek' hű másoltatására.

— A' titoknok, Baer és Fraehn orosz cs. státustanácsosok és academicusok' legújabb leveleiket közölte, kik húzamos ideig szoros ismeretségben lévén *Reguly Antallal*, ennek mind jelleméről, mind képessége, készütsége 's elszántságáról a' legajánlóbb tanúságot tesz *). E' levelek' felolvasatása után több tagok egyértelműleg azon

---

) Az utazónak, valamint sorsának közelebbi ismertetése végett célirányosnak látszott az említett levelekből itt némelly töredékeket magyarra fordítva beiktatni. „Mióta Kd' felvilágosító válaszázt vettem — így ír Baer úr, Sz. Péter' Várában, mart. 8. költ leveleiben a' titoknokhoz — teljesb áttekintésem van Reguly' dolgairól. Hadd adjak én is holmit hozzá, mi Magyarorszában nem lehet tudva... R. nagyon is bizva földicinek részvételében, terjedelmes előkészületeket tett Ázsiában teendő ethnographiai 's nyelvészeti buvárlásokhoz, név szerint az általános nyelvtudományba és történetekbe mélyedt. Ha a' magyar academia' biztosságának indítványára: neki több évi mulatását és utazásait Oroszországban fedezni, teljesedésbe megy, úgy ő, élénk buzgósága mellett, tervszerűleg haladhatott volna célja felé, 's nyelvtanulási könnyűségénél fogva, eredeti feladatán túl, a' hasonlító nyelvészetben is hihetőleg sokat tett volna. De miután a' biztosság' javaslata következés nélkül maradt, P...úr azt tanácsolta R-nak, hagyna fel céljával, térne hazájába, 's adja magát az ügyvédi pályára. R. a' különben jó szándékú tanácsot határozottan visszaütötte. Illy állhatatosság mindig tiszteletet érdemel; 's minthogy én e' fiatal férfit szeretetre méltó személyességénél fogva is megkedveltem, megírtam azt a' Kd előtt is ismeretes cikkelyt) azon reményben, hogy általa vagy hazájában, vagy itt pártfogót szerzek neki. 'S itt csakugyan szövődött egy dúsgazdag orosz úrral, kit megneveznem szükségtelen, egy sokat ígérő viszony. De mivel Reguly el nem tökéllhetette magát arra, hogy segedelmet kérjen, mibe az úr szokva lehetett, hanem magyar büszkeséggel — sit venia verbo! — azt várta hogy a' pártfogással megkínáltassék, a' dolog elmúlt... És becsületére meg kell vallanom, hogy ámbár őt gyakran láttam házamnál, soha gondjaival terhemre nem volt, sőt tartózkodónak tapasztaltam mindenkor. Magam szólítottam fel — mert úgy hittem,

---

*) Petersb. Zeitung, 1842. Nro 233. és 236.

indítványt tevék, hogy miután az academiái pénztár' mostani állása mellett az igazgatóság' összeülése előtt, melly őszszel szokott lenni, elnöki úton újabb 's elegendő segédpénzek' elküldetését nem reményl-

---

hogy cikkelyem által talán tápláltam reményeit és dicsvágyát, 's így erkölcsileg köteles vagyok őt tehetségem szerint segíteni — fedezné föl előttem viszonyait, hogy azokat tán rendezhessem: de ő eleinte el nem fogadta ajánkozásomat, folyvást a' hazából várva fölséggittetését... Csak miután egy ál hír a' leendő kir. segedelmet mód nélkül kicsinynek jósolta... 's ő, kétségbe esve, a' haza utazásra kérne tőlem kölcsönt, figyelmeztettem őt, hogy most már vissza nem térhet, hogy a' kir. ajándékot így el sem fogadhatja: ellenben hogy kész volnék neki egy legalább rövid kirándulásra az urali tájakba a' szükséges költséget előlegezni, hogy megmutathassa, miképen elhatározott akarhatja és képessége volt valamit tenni. Ekkor elfogadva az ajánlatot, 's Fraehn és Schmidt derék ügyfeleim' segedelmével neki a' szükségeset kölcsön adtam. 'S már elutazása' küszöbén leolvadt e' mérécélt utazási öszveg egy bitelezőjének keménysége által; de mind e' mellett Reguly, kinek lelke újra felderült, bátor volt útnak indulni, ámbár azt irtam utána, térne inkább vissza. És Kazánból lelkesedve tudósított bennünket azon sok anyagról, mit a' finn nyelvekre talált.*) Ez mélyen megillette a' derék öreg Fraehnt, 's elhatároztuk próbát tenni az itteni academiától hosszabb ott mulathatására neki költséget eszközölni. 'S e' lépés rég megtörtént volna, ha R. eddigi munkálódásairól tudósítani akarta volna az academiát. De ő mindenkor a' magyar academiát tartotta természetes fórumának...“

„Csak januárban érkezett meg a' kir. segély, mellyet költségem lehuzása után azonnal utána küldöttem. Ma veszem hírét, hogy azt vette. Időközben tudtam meg Kd által, hogy az academiá is küld egy summát, 's én him nélkül kinyilatkoztattam neki, hogy azt csak a' visszaút' megtehetésére fogom utána indítani, különben egész Szibiriát megjárna, mit, még büszke remények' idején, lángolva óhajtott tehetni. Mint élhetett meg, a' kir. ajándék' megérkezéig, az orosz vendégszeretet' daczára is rejtvény előttünk. — De azt nem titkolhatom el Kd előtt, mit R. tiz nap-

---

*) Ezekről szóló levelét Regulynak I. feljebb a' 17. 's köv. 11.

hetni, Reguly pedig, ki most Ázsiában van, folyvást szorúl segedelemre, mind az academia' kebelében, mind azon kívül aláírás nyitassék: különösen pedig ns. Veszprém vmegye is kéreessék, földiének pártolására 's a' több megyék' felszólítására. 'S a' rögtön megnyitott

---

pal a' pénz'vétele előtt hozzám írt. „Mi fog velem történni, azt ohajtanám tudni... Ide utazásom közben 's ittlétem' első idejében gyakran aggodalom és nyugtalanság fogott el, mellyet csak nehezen tudtam elfojtani: most azonban hideg vagyok és eltoplulva, 's egészen muhammed hitű. A' fátum akarta így, gondolom magamban, az ember ne törődjék annak végzéseit fölött. Egy vigasztalást ismerek csak, 's ez a' munka, ennek élek olly eltökéltséggel, hogy az elfáradás' érzését nem ismerem, hanem nappal és éjjel halmozom rakásra az anyagot, fájdalom és öröm nélkül.“ E' levelet, valamint tudósításait munkálatairól, mik nem sokára nyomtatva lesznek *), közlöttem a' mi derék Fraehnünkkel 's attól ezen levelet vettem, mellyet azon kéréssel küldök Kdnek, tenné azt el addig, míg R. Magyarországra tér. Az neki, úgy hiszem, későbbi években is öröme lesz. És Kd a' Fraehn' levelében kedvező ítéletet fog találni, melly az enyémnél többet nyom. Engem az az ember érdekel, kit egy tudományos eszme foglal el, mellyet le nem tud győzni: *egy második Körösi Csoma!*“

„A Fraehn által javasolt (orosz) academiái segélyhez nincs kilátás, miután nem titkoltam el, hogy a' magyar academia le nem vonta róla kezeit. De magányos segélygyűjtést fogok Fraehn' felszólítására eszközölni: tetemes nem lesz, mert kihíresztelni a' dolgot nem akarom. A' szükség által kényszerítve tett adósságai... még távulról sem lesznek fedezve... Ha felszólítást adnék ki egy a' maga földieit által feláldozott magyar' részére, az itteni szlávok és germánoknál untig elégséges pénzt tudnék összeszerezni; de e' hűrt nem akarom pengetni, jogom sincs R-nak honáhozi viszonyát elrontani. Bár tehát a' hazai pénzügyítés fényesen haladna!“

„Olly hamar, mint ajánlám, Reguly nem fog visszatérni, kivált miután némi pénz van nála... Ez út' befejezése után legjobb volna

---

*) Csakugyan megjelentek azóta a' pétervári academia' Bulletinjében (T. I. Nro 18. 19...). Tartalmok rövideden az, mi a' m. acad. titoknokhoz írté (1. felj. a' 42. 's köv. ll.).

ív jó reménnyel biztatván, a' titoknok engedelmet kért és nyert egy indítványa' felolvashatására, mellyel eddig a' jobb kilátás' nemléte miatt elő nem állhatott. Az előterjesztés ezekből állott:

Régi rokonainkat szittyákká, parzokká, médusokká, majd törökökké tették, majd a' Chinát nyugtalanított hiongnukká; legtöbb külföldi, mint tudva van, finneké: 's ez utolsó kérdést valahára meggyőzőleg tisztába hozni, teszi Reguly Antal' jelen munkálkodásai' feladását. Lehet hogy a' válasz, melyet meghozand, állító lesz, lehet hogy tagadó; 's hogy e'szerint közel vagyunk azon időhöz, midőn teljes bizonyossággal mondhatjuk majd a' magyar nemzetről költőnkkel: *Testvértelen ága nemének*; 's hogy a' hazai nyelvtudomány, midőn a' külföldinek magasságára fogott felvergődni, be fogja bizonyítani, mikép e' nyelv nem ág, hanem maga is törzsoényelv, eredeti, egyes szók' elkölcönzésén túl minden mástól független ősnelv, anya nélkül, testvér nélkül, leány nélkül, clas-

---

neki eszközöket szerezni, hogy valamely német egyetemen a' hasonlító nyelvtudományt űzhesse: ez úton ő bizonyosan kitünőt vinne véghez... Buzgóságra kevesen haladják meg."

Fraehn úrnak Baer úrhoz írt leveléből, mellynek eredetie az academia' levéltárában van, e' pár helyet véltük kiirandónak: „Valóságos benső örömem volt mind a' vogulokat illető érdekes közlemények —, mind a' levélíró' naiv nyelve felett. Kd nem fogja a' legnevezeteseb részeket az academia' Bulletinjétől megvonni, mind a' tudomány' érdekében, mind a' fiatal utazóéban, kiért minden esetre többet kell tenni, mint eddig történt... hogy a' vogulok, cseremiszek, osztyákok stb közt tovább múlathasson, valamint Kazánban is, hol e' nyelvek senkit sem érdekelnek. Ó az a' férfi, ki tudományos bányákat illőleg tud használni, ha elegendő időt nyer... Mit gondol Kd, ha mi, kik a' tudományt jobban szeretjük mint minden Mammont, ha mi vállalnók el, a' derék R-t segédpénzzel ellátni“ stb — Az utóiratban az jegyzetik meg R'. vogul mestere' nevééről (Bachtjar), hogy az perzsa szó, 's perzsáknál és török népeknél nem szokatlan név. Vajjon — azt kérdezi — találhatók-e a' voguloknál más illy eredetű nevek is?“

sist képező a' föld' nyelvei közt, régibb a' sanscritnál és hébernél, egyike a' legrégiebbeknek, miket a' gondviselés fentartott. E' részben ez nem csak hitem, hanem húzamos studiumok és sok véleményi phasisok után lassan keletkezett meggyőződéselem.

De még egy kérdés van, megoldatlan, sőt, ha különös pártolás' tárgyává nem leszen, még sokáig megoldatlan marandó: *régi lakjaink' kérdése*. Ez szorosán historiai tárgy lévén, 's így nem osztályomé, némi tartózkodással szólok róla a' Tek. Társaság' színe előtt; de én azt, más rokon munkálkodással való összefüggésében, nagy szorgalommal nyomoztam; azért legyen szabad nem ugyan hozzá szólnom, de legalább ezt illetve egy óhajtást fejezni ki, 's erre egy javaslatot alapítani. Azon roppant négyszög, mellynek éjszakkeleti vonala az Uralhegységtől Turkesztánig (hihetőleg a' régi Turk vagy *Túr*-honig, vagy is a' nagy *túr* (түр, тур, nem török nép-egyetem' őshonáig, mellynek ágai a' hún, avar, kazar, besenyő, bolgár, *magyar* stb), az éjszaknyugati az Uraltól a' Dneszter' torkolatáig, a' nyugatdéli innen Euphrat' hosszában Perzsiáig, végre a' délkeleti innen vissza Turkesztánig nyúlik el: e nagy négyszög az, mellynek hol egy, hol más vidékein, hol azonegy, hol külön időkben tudjuk vagy sejtjük magyaroknak laktát. Hogy az Ural és Volga közt húzamos ideig laktak, a' történetírás világosan állítja, hogy régibb időkben túl is az Uralon, hihető; hogy utóbb a' Fekete-tenger éjszaki és nyugati partjain bár átmenőleg sátoroztak, bizonyos, valamint igen hihető hogy Perzsiát és Arméniát már nagy Sándor' idejében lakták. Hogy nem az egész nemzet jött ki ez új hazába, már magában igen hihető volna, ha későbbi utazók nem bizonyítanak is; de hogy legalább a' Volga mellett elmaradottak idővel tatár és mongol népségek által meghódítván, részint megfogytak, részint azokkal összeolvadtak, szinte a' bizonyossággal határos. Magyar nyelvű vagy nyelvjárásu népet tehát alkalmasint nem lelünk többé e' hazán 's Atelkuzun kívül — ha csakugyan Mold-

vába és Besszarábiába teszszük e' földet — ; de azt erősen hiszem, Tek. Társaság, hogy a' Volga és Ural közti földön amaz *elvegyülés*' nyomai az ottani tatár és eltatárosodott törzsök közt, ezeknek physiologiai minemiségökben, társulati szerkezetökben, erkölcsökben és nyelvökben egy arra felkészült, éles látású 's magának e részben tapintatot szerzett, *magyar* utazó' figyelmét el nem kerülhetnék; 's hiszem hogy ama' népek közt a' régi történetek' emlékezete mondákban végkép még ki nem halt. Melly szép, melly dicső feladat a' nemzeti academiának, illy nyomozások által a' történettansugálta sejtéseket valósággá emelni!

A' jelen időpont, Tek. Társaság! e' vizgálat' tételének felette kedvező. Reguly Antal társunk hihetetlen könnyüséget szerzett magának nyelvek' tanulásában; ő oroszul beszél, melly nyelvre az azon vidéken utazónak múlthatlan szüksége van; foglalkodott a' török, tatár és mongol nyelvekkel is, és most a' finn nyelvek közül a' hetediket tanulja. Ó Herodoton kezdve a' középkorig 's az új geographusokig, historicusokig és nyelvhuvárokig, bemélyedett a' tudományos előzetekbe. Melly készület egy illy útra! E' mellett fiatal, ép egészségű, kitűrő, fáradságokhoz szokott 's mindenek előtt ritka elszántságú 's kifogyhatatlan, önáldozó buzgóságú : őbenne bírja a' Tek. Társaság azt a' férfit, kit illy megbizásra méltónak tarthat, 's kinek társaságában az ez útra készülő másik társunk, egyesült erővel, annál többet fog tehetni. Mondja ki a' T. Társaság ama' nagy szót, melly szerint nem a' körülményektől akarja ezen tul várni e' nemzeti kérdés' megoldatását, hanem azt maga eszközölni. Hagyja meg utazónknak, hogy elvégezvén az Uralon vogul és osztyák studiumait, ereszkedjék le a' baskírokhoz, a' volgai Bolgárországba, a' középkoriak' Nagy-Magyarországába, járja meg a' Jajk' két mellékét a' Kaspiumig, onnan a' Kafkazig, 's az azóvi tenger' partjait és Chersont, 's úgy térjen Moldován által vissza hazánkba. Részletesb és irányt-adó utasítás' készítése egy küldöttség' dolga. *De a' költség!* Ez nem a' mi körünkbe való. Nyilatkoztassa ki a' Tek.

Társaság határozottan ez ohajtását, mellyet máskor nagy pénz-erővel sem leszünk képesek illy ember' hiával teljesíteni; 's az elnök fog módot lelni rendkívüli erőlködéssel véghez hajtani, mit elhalasztani és elmellőzni egyet tenne.

Nem lévén az elhatározott aláírás' sikere, valamint az igazgatóság' rendelkezése előre tudható, az ülés nem kívánta utazó tagja' útvo-nalát meghosszabbítani; ezen előterjesztés' mását mindazáltal szabad használat végett Regulynak megküldetni elhatározá.

— A' *titoknok* figyelmessé tevé az ülést, hogy az 1842-ben ki-hirdetett természettudomány-osztályi pályázásra nem, mint rendsze-rint másfél, hanem harmadfél év engedtetvén, az abbeli pályairatok' beküldésének határnapja 1845. mart. 23., nem a' múlt hó' 24.; hibás volt tehát mind a' febr. 29. költ emlékeztető jelentés, mind a' pályásznak mart. 24. bezárása: mire a' történt tévedést előadó hirdetés határozatott, a bejött *egy* pályairat' szerzője' felszólításával munkájának mostani visszavétele iránt.

KIS GYÜLÉS, APR. 9. 1841.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubinyi Ágoston tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Gyóry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, rr. tt. — Széchy, Wargha, tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móríc helyettes segéd-jegyző.

— Az elébli ülés' rendeletéből a' *titoknok* által készült felszólítás Reguly Antal' vállalatának pártoltatása iránt, némelly módosítá-sokkal elfogaltatván, közzé tétetni rendeltetett; a' pénzek' átvételével szinte a' titoknok bizatván meg.

— A' Tudománytár' számára beadott ezen értekezésnek: *Elfogu-latlan nézetek a' népiskola' tanulmányairól, különös tekintettel annak minél hamarabb fokonként eszközzendő czélszerű emelkedése és sikeres haladására: vizsgálók* rendeltettek.

— Eszterházy Tamás' 1601-ben megjelent e' munkájának: „A' Krisztusnak e' földön vitézkedő anyaszentegyházáról“ *egy* példánya megvétel végett előterjesztetvén, Schedius Lajos tt. azt azonnal meg-vásárlotta, 's vele a' *könyvtárnak* kedveskedett.

KIS GYÜLÉS, APR. 22. 1844.

Schedius Lajos tt'. helyettes elnöklete alatt

Jelen Fáy és Kubinyitt. tt. — Bajza, Bugát, Döbrentei, Gebhardt, Györy, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Vállas, Vörösmarty rr. tt. Bloch, Kiss Fer., Kovács Mih., Széchy, Székács, Tasner, ll. tt. — Schedel F. titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

— Megilletődéssel hallgatta az ülés a' következő *elnöki* levél' felolvastatását :

Tek. Titoknok Úr! A' magyar tudós társaság' tagjainak a' f. e. mart. 18. hozzám intézett levelét vettem. A' családomat ért felejtethetlen csapás' minden nagysága mellett, vérző szívemnek jól esett azon gondolat, hogy a' barátok' illy szép koszorújának részvételére számíthatok. Legyen a' Titoknok Úr minden tagtársainknál háláérzeteimnek hű tolmácsa, tegye őket bizonyossá, hogy személyem iránt minden alkalommal, és most ujabban bizonyított szívességöket soha elfelejteni nem fogom. Vegye e' mellett a' Titoknok Úr is legszívesebb köszönetemet és tartsa meg barátságát. Mellyek után megkülönböztetéssel maradok a' Tek. Tit. Úrnak Kolosvár, apr. 10. 1844. lekötelezettje *Gr. Teleki József s. k.*

Következett

GYÖRY SÁNDOR rt. a' szószéken,
ki az emberiség' czéljáról értekezett.

A' *titoknok* értesíté az ülést, hogy *Jerney János* rt. egy hét múlva indul rég tervezett *keleti útjának*; 's benyújtá egyszersmind a' tisztelt r. tag' írásbeli nyilatkozatát, mellyben azon esetre, ha utjából vissza nem térne, munkái és gyűjteményeiről rendelkezik. Melly iromány olvasatlanul a' levéltárba tétetek.

— *Györy Sándor* rt. értekezése *az emberiség czélja és kifejlődéséről Döbrentei G. rt.* —, és *Beely Fidel* ltage a' *népiskolai tanulmányokról*, *Szilasy J. rt'*. ajánlásokra a' Tudománytárba felvételtek.

KIS GYÜLÉS, APR. 29. 1844.

Fáy András tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubinyi Ág. és Schedius Lajos tt. tt. — Bajza, Bugát, Győry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Sztrokay, Vállas, rr. tt. — Bertha, Bloch, Kovács Mihály, Peregriny, Széchy, Török J., Warga ll. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

SCHEDEL FERENCZ titoknok

Kovács Mihály Itagot, ma levén ennek tanárrá létele' ötvenedik évnappja, következő beszéddel szólította meg :

Valamennyi társaink' érzését fejezem ki, Tisztelt Férfiú, midőn tanári koszorúd' elnyertének ötvenedik évnapiján mindnyájunk' nevében üdvözellek. Fél század mult élted' ama szép órája óta fejed fölött, mellynek súlya alatt meghajtva ugyan, de meg nem törve élsz ; 's élsz hogy azon küzdelmeket, melyeket a' világ e' nevezetes korban szabadságért 's felvilágosodásért vívott, részint sikerrel koronázva, részint siker' reményével a' célhoz közelítve, lássad ; élsz, hogy a' mit a' hazával te is forrón óhajtál, e' nemzetnek nemesb iránynyal. fejlődését, naponként haladni szemlélhesd ; élsz, hogy a' melly magvakat elhinteni segítél magad is, azok' kikeltének mindnyájunkkal együtt örvendezhess. Boldog, kinek az istenek illy derült és ép öregséget adtak ! háromszor boldog pedig te, kinek fáradaimai' sikerét látni, 's lábaiddal az ígérte' földének széleit illetni engedtetett. Te, nem mint ama *laudator temporis acti*, ki mint a' multnak kísértete jár 's kél a' jelenben, örülsz emlékezeteidnek, de helyesled mit az új kor jeleset állit elő ; te távol az aggkor' gyakori egykedvűségétől, nem visszavonulásban nyugalmat, hanem részvételben örömeket keresz, 's megjelenz köztünk, velünk tanácskozol, velünk

gyönyörködöl haladásinkban, osztod szomorúságunkat, midőn minden hő kívánság és serény buzgóság mellett nem mindég ér czélt vagy méltánylatot az igyekezet, szóval: velünk élsz folyvást, ki annyi évvel éltél előttünk a pályán; 's olly korban, midőn a pályá töretlen, 's a *kor hideg* és hálátlan volt.

És élj még sokáig, derék aggastyán! ki többünknek példa voltál, 's mindnyájunknak tisztelet tárgya; élj érdemid' koszorújának árnyékában még több derült éveket; örülj multadnak, mellyben hatottál, 's örülj jövődödnek, mellyben hálát mondandunk nevedre. Élj és ne szünj meg soká emlékeztetni még bennünket, hogy csak az igaz érdem az, mi a nemesebb keblet boldogíthatja akkor is, mikor korával erői hanyatlanak, 's a tett az ohajtás' szárnyai mögött elmaradoz!

A' gyűlés szíves éljenekkel üdvezelvén a' jubilaris férfit, a' beszéd' tartalmát magáévá tette.

Következett

GYÖRY SÁNDOR rt. a' szószéken,

az emberiség' fejlődéséről értekezvén.

— Olvastattak a' múlt nagy gyűlésen választott *új tagok' válaszlásai*, mellyekben az elválasztatásukhoz kapcsolt terhek' szíves elvállalásáról a' társaságot bizonyossá tevén, a' titoknoknak az oklevelek' kiadatása meghagyatott. *Bacsányi János* azonban sem az elnöki jelentő, sem a' titoknoki és segédjegyzői emlékeztető levelekre mind eddig nem felelvén, minél fogva a' fenálló határozatokhoz képest választásának megsemmisülni kellene, az ügy a' jövő nagy gyűlésnek fel fog jelentetni.

— Egy illy czimű történeti szomorujáték: „*Vért vérvért*“ a' vizsgálók' egyértelmű ítéletéhez képest nyomtatás végett el nem fogadtatott.

— A' *titoknok* a' követk. academiai új nyomtatványt terjesztette elő: Tudománytár, III. füzet. *A' könyvtárba* tétetett.

— *Ugyanaz* a' *könyvtár'* számára a' követk. ajándékokat mutatta be:

B. Jósika Miklós ttagtól. *Viszhangok, 2 kötet. Pest, 1844. 2. Külföldi Regényei, 2 fűzet. Pest, 1844.

Peregriny Elek ltól: Mémoire sur le rouleau compresseur et sur son emploi pour affermir les empierrements neufs.. par Ch. H. Schattemann. Strassb. 1842.

Purgstaller József váci prof.-tól: *A' bölcsészet' elemei. Buda, 1843.

*Somogyi (N)*tól: *Szók. Szeged, 1844.

Sárváry Béla piarista prof.-tól: *Erkölcsei beszélgetések. Szeged, 1844.

Zerdahelyi Lőrincztl: Omaggio delle provincie Venete alla Maestà di Carolina Augusta. Venezia, 1818.

Az *elnök'* küldeményéből az erd. egyh. megye névtára 1844-re.

— *Ugyanaz a' pénzgyűjtemény'* számára *Tatay János* lövői plebánustól 11 db. réz és 6 db. ezüst pénzt adott be.

— Olvastatott a' *Lugossy József'* legújabb régiség-küldeménye' meghatározásával megbizott küldöttség' jelentése, melly szerint azon tárgyak' sora ez: 1. Két római réz csákány. A' beküldő szerint Marmarosban, a' hosszúmezei határban találva 1842. 2. Két füles dárdatalp rézből, találva Marmarosban Nereznyicze' határában 1843. Hasonló dárdatalpak, valamint csúcsok is, gyakoriak. 3. Gyermekealak rézből öntve, nyakán az ifjúkor' arany almája (bulla). Ez ékesség' nemét az etruscusoktól vették a' romaiak, belül többnyire üres volt, és irigység elleni szert foglal magában. Etruscus-e vagy római a' jelen példány, összehasonlítás nélkül nem határozhatni meg. Találva a' szigeti határban, az ugy nevezett Szálványban 1842. 4. Réz kengyel, hihetőkép török; a' Tisza által kimosva Tokajnál, 1838. 5. Négy db. rovátkos és három sima réz karikapéNZ, millyekről a' Tudománytár (1840. V. 315—23. II.) értekezett. 6. Ruganyos réz tekeres, mellynek mire használatát eddig meg nem lehetett határozni. Az 5. és 6. alattiak szinte a' nereznyiczei határban találva. — *Jankowich Miklós* tt. külön véleménye szerint ezen már zöld és setétebb patinával bevont régiségek jobbadán egykorúak, 's a' hajdani jász (jazyg) népek' öntött munkái volnának, millyek Dunán innen és Erdélyben, a' hajdani jazygesek 's egyéb szláv népségek' lakában föld alatt számosan találtatnak. A' jelenvalók közül az 1) sz. alatti csákányokat, mellyek még a' magok' eredeti formájokban, úgy mint azok rézből kiöntettek, minden súrolás és simítás nélkül maradtak, a' tisztelt tag valamely főbb tiszttség v. hatalom előtt zászlókéP helyett hordatni szokott jeleknek véli, millyek a' romaiaknál a' fasces consulares. A' 2. sz. darabok-

ról azt jegyzi meg, hogy noha nálunk és másutt Európában olyak bőven találhatók, az, hogy mire szolgálnak, eddig meghatározva nincsen. A' 3. sz. alatti rézbálványt is jász vagyis szlávnak véli. A' 4. sz. alatti kengyelt, mellyet egyetlennek tart a' maga nemében, a' görögök' virágzásánál régiebbnek véli 's ezt magát a' nyugati jász népnek nem gondolja tulajdoníthatni. A' karikapénzeknél megjegyezte, mi szerint gyűjteményében, melly a' nemz. museum' birtokába ment által, egy 75, 's egy más 90 aranyat nyomó arany karikapénz is található. A' 6 sz. alatti régiségre a' t. tag is megvallotta, hogy az ahhoz hasonló régiségeket mind eddig nem határozhatta meg senki; hogy azok egyébiránt számos változatokban fordulnak elő; 's véleménye szerint részei voltak azon több részekből mesterségesen összerakott csatoknak, mellyeket nem annyira a' vitézek, mint inkább a' pogány papok palástjaik' bekapcsolására használtak: a' mint, u. mond, egy olly, óriási nagyságu (öt arasznyi), rézből mesterségesen készült, 's a' jazygesek' idejéből fenmaradott csat most is birtokában van. — Egyébirant e' régiségek, a' küldöttség' többségének eladása' értelmében lajstromozva, határozottak a' régiségyűjteménybe tétetni.

M A G Y A R

ACADEMIAI ÉRTEŚÍTŐ.

IV. Év.   1844. MÁJUS. JÚNIUS.   IV. Sz.

E' lapok időről időre minden, az academiái gyűlésekben előforduló 's közzé tételre alkalmas tárgyakat, valamint az intézetet illető fontosabb hivatalos jelentéseket, közlik. — Kaphatók Eggenberger J. és fia academiái könyvtárosoknál 's általok a' két haza' minden hiteles könyvtárosainál.

KIS GYŰLÉS, MÁJUS. 6. 1844.

Fáy András tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubinyi Ágoston tt. — Bajza, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Sztrócsy, Válas, Vörösnarty rr. tt. — Kovács Mih., Széchy, II. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

KÁLLAY FERENCZ rt. a' szószéken

a' finn-magyar kérdésről adta elő nézeteit, Degerando' e' tárgyú munkája' állításait bírálva ¹⁾. Előre bocsátván, mikép a' francia szerző szorgosan összeállít minden okokat, mik e' két törzsek' rokonsága ellen látszanak mutatni, mellyek közt bár új alig van, az összeállítási és kihozási ügyesség mindazáltal szükségessé teszi a' másik véleményfelekezetnek sem állapodni meg a' közép úton; maga is felhíva érzi magát ez okok

---

¹⁾ Essai historique sur l' origine des Hongrois, par A. de Gerando Paris, 1844. 8. 163. l.

újabb vizsgálatára. Megengedve, hogy nem a' Volga' eredete körül kell keresni a' magyarok' ősi hazáját, még is hitelt érdemlőnek tartja Nestor' előadását kiői utjokra nézve; miután Béla kir. n. jegyzője is említést tesz arról. Nem írná alá elődó történettudományunk' jelen állása szerint a' székelyek' hunn eredetét, valamint a' később bevándorlott kún, jász, besnyő és izmaelita seregek' magyar voltokat sem; tagadja továbbá, hogy a' VI. században az Altai alatt lakott törökök magyarok voltak, ellenkezőre mutatván lakok' neve (Ektag v. Aktag) is, melly törökben arany-, v. fejér hegyet jelent, úgymond. A' székelyeket ugyan magyar ivadéknak tartja előadó is, a' hunn eredet ellen azonban, mellynek legerősb védoka magának a' székely népnek hagyománya, 's annak nyomán a' magyar történetjegyzők' állandó megegyezése, még is tetemes nehézségeket gördíthetni, millyen az, hogy mint tarthatá fenn magát a' maroknyi székely nép a' hunnok' elenyészte óta a' magyar elfoglalásig, holott azon föld ez öt század alatt annyi viszontságon ment keresztül? továbbá mint hozhatók az erdélyi székelyek a' némelly XI. és XIII. századbeli oklevelekben említett vágmelléki és morvaszéki székelyekkel kapcsolatba? előadó legalább a' mai, mátyusföldi és székelységi nyelvjárás közt is gyanít rokonságot; de ha a' hunnoktól maradtak is el a' székelyek, ez által a' finn rokonság még nincs megegyezve; mert az újabb kor' több kitünő nyelv- 's történetbuvárai szerint maga a' hunn nép is a' finn-ogor törzsökhez számíttatik. Ezek után előadó, Gyarmathy' nyelvhasonlítási gyöngéit, mellyeknek megczáfolásával Degerando magát a' rokonsági kérdést kívánja megczáfolni, a' hasonlító nyelvtudomány' akkori állapotjának 's az eszközök' szűklétének tulajdonítván: némelly az által felhozott gyökerek, név szerint az *jö* (éj), *acca* (idő), 's *huix* (haj), magyar rokonságát nyelvfejtőleg igyekezett kimutatni, megjegyezvén hogy a' szókötésre nézve épen igen nagy a' hasonlóság. Mit a' francia szerző a' szóban levő népekről természetrajzilag mond, áll; 's előadó nem ellenzi, ha nemzetünk' ősi legelső fészke belső Ázsiában China felé kerestetik;

de az uigur irás' magyarlétét tagadta, bár legközelebb Neumann azt állítja, hogy a' hunnok is élhettek uigur betűkkel Ázsiában. A' hunn és avar rokonságot illetőleg előadó, ha amaz mellett a' hagyomány szól is, erre nézve semmi nyomos védokot nem lel, mert ha a' középkori írók' névcseréire építenénk, azokat szlávoknak is kellene tartanunk. Az úgy nevezett hunn-scytha irás is, Kéza szerint, inkább oláh eredetűnek látszik, Schafarik kyrill irásnak tartja; 's minden esetre különböző azon rovatos írástól, mellyet Thuróczi, Oláh, Szamosközi emlitenek, 's millven a' német, szláv, kelta, finn, tatár fajok, 's mind maig a' votyákok közt is egyaránt divatos volt. A' csikszentmiklósi felírásnak Gyarmarthy általi magyarázata' helyességét, mellynek tartalmára a' francia értekező szinte támaszkodik a' hunn-székely kérdésben, kétségbevonja szóló, ki ama magyarázatot akkor tekinti majd lehetségesnek, midőn a' *rúnák'* egyetemes és részletes ismeretöbe be fogtunk hatni: annyival is inkább, mert, a' rúnák csakugyan Közép-Ázsiában eredtek, jóval Cadmus előtt, 's Európában csak tovább fejedeztek. A' hunnoknak a' Desguignes hiongnuival való rokonságát az újabb írók' nyomán mellőzvéen előadó, folyvást megmarad máskor is nyilvánított abbéli véleménye mellett, mikép a' kozárok, magyarok, bulgarok az urali ogor fajból valók, mert a' mennyire első lakok tudva van, egymás' szomszédságában az Uralnál laktak, míg a' török fajok az urali kapukra törve, egymástól elszakaszták, melly nézet mellett nem csak Const. Porphyrogenitust gondolja felhozhatni, ki szinte megemlíti a' magyarok' *ogor* nevét, sőt *sibir* nevet is, melly csak az Ural' keleti részére, az ázsiai Sibiériára vonható, 's hová Jornandes' szavai is mutatnak a' hunn-ogorok' czoboly- és nyestkereskedéséről, de melly utóbbiakkal Anonymus (c. II.), és így a' nemzeti hagyomány, is öszszevág.

— Egy, a' *kör'* *négyszegítését* tárgyazó találmány ajánlatván az academiá' pártfogásába, *Vállás Antal* vt. előadá, mikép egy részről a' kérdéses problema' megfejtésének lehetetlensége a' legnevezeteseb

mathematicusok által közönségesen elismertetvén, csak merő tudatlanság foghat az efféle kísérletekhez, miokból a' tudom. párizsi academiája már közel egy század előtt minden illy tartalmu értekezést vizsgálatlanul visszautasíttatni határozott; más részről pedig a' kör' népszerűsége jelenleg elveszté fontosságát, miután a' mathematicai tudományok' haladása' következtében egyéb olly kiszámítási módok találtak fel, mellyek amazt csaknem teljesen pótolják; miknél fogva idővesztéség' kikerülése végett a' jelen bejelentést mellőztetni, jövőre pedig hasonlót előre kijelentetni javasolt. Melly indítvány, e' véleményhez járulván Győry Sándor osztályi rt. is, addig, míg a' nagy gyűlés e' határozatot megerősítene, ideiglen elfogadtatott.

KIS GYŰLÉS, MÁJ. 20. 1844.

Gr. Teleki József úr Ó Exja' elnöksége alatt

Jelen Fáy, Schedius tt. tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szilasy, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Bloch, Garay, Kiss, F., Kovács M., Széchy, Székács, gr. Teleki László, Török József, Wargha István ll. tt. — Schedel Ferencz tit., Lukács M. helyettes segédjegyző.

SCHEDEL FERENCZ tit. a' szószéken

a' következő gyászbeszöddel nyitotta meg az ülést:

A' kinek halálát ma a' Tek. Társaságnak jelentenem kell, *Hegedűs Sámuel* levelező társunk egyike volt azon férfiaknak, kiket a' tehetség díszes állásra jogosíta, de a' környületek olly szűk körre szorítottak, mellyben sem azzá nem fejlhett, mivelé hivatva volt, sem pártfogója nem akadt munkásságának, sem mező nem nyílt hatásának. Rövid életrajza magyarázza meg bővebben e' nézetet.

A' boldogult Új-Tordában, 1781-ben született Hegedűs György kir. ügyvédttől, ki egyszersmind fiának első nevelője s volt. De az atya József cs. rendeletéből csakhamar Szász-

Régebe tétetvén által, társunk gyenge korában meg lön már fosztva szülői gyámolától, 's első oktatását, csekély haszonnal, már csak az újtordai iskolától vehette; utóbb Nagy-Enyeden, de hol, miután Herepei Ádám 1795. az alsó osztályok' gondjait átvállalá, a' jeles ember jótévéleg kezdé hatni Hegedűsünkre is. A' hittudományra 1799-ben ment által. Enyedi éveiben Benke Mihály volt vezetője a' philosophiai, maga Herepei a' történeti, Benkő Ferencz pedig a' természeti tudományokban: kikre ő előre haladt korában is mindenkor hálával emlékezett. Húsz éves ifju vesztvén el atyját, 's így idegen támaszra szorulván, Ugron István', utóbb Torda - vármegyei főispán' nevelését vállalá fel, 's e' hat év az, melly alatt b. Szentkereszti András tábornok, nevendékének rokona, második atya lett és pedig a' legnemesb értelemben, mert szellemi 's erkölcsi fejlődésére egyiránt hatott. 1805-ben Hegedűsünk a' költészeti osztályban tanítóságot viselt, melly év végével szakválasztás által el kellvén jövendőjét rendelni, badi - életre tökélté el magát; de épen akkor érkezvén a' pozsonyi békekötés' hire, hadi kormányzó gr. Mitrowsky által szándékaról levétetett. 'S így, mire eredetileg készült vala, a' papi rendhez tért, 's legott Enyeden második predikátorrá el is választott. Itt lépett művelődése harmadik stadiumába, a' göttingi egyetembe küldetvén, hol Heerent, Bouterweket, Thibaut-t hallgatta, Gaussal pedig, az öreg Heynével és Mayer Tóbiással közelebb is érintkezett, 's részint utóbb is leveleket váltott. Visszatéret 1809. első napján újra beköszöntött enyedi székébe; 1810-ben Kolosvárra tétetett által, 1812-ben ugyan itt hittudomány' tanítójává lett, 1814-ben pedig Herepei Ádám' helyébe ismét Enyeden a' széptudományok, történetek' és országtan' professorává. Tizenöt év múlva, bele fáradva e' különben örömmel folytatott hivatalba, kolosvári tanszékére ment vissza, majd Tordásra, 's végre 1836-ban Szászvárosra predikátorul, melly utóbbi helyen, miután 1837-ben a' nagy-szebeni országgyűlésen is egyházi szónok' hivatalát visele, f. évi aprilis 29. múlt ki.

Mondám, sem teljes kifejlésének, sem iratásának nem kedveztek körülményei. Neki költői kebel 's tudományszomj jutott, nem közönséges mértékben. Élete nem volt az, melly a' költőt kifejtheté benne, a' tudományokban sokfelé tépetése, mi a' magyar protestans oktatók' szerencsétlensége, gátolta, pártfogás' nem léte pedig megfosztotta a' módtól mint író fellépni. „A' mathematicai tudományok' elvei“ czimű munkájának első osztálya, melly hat könyvben az egész mennyiségről, a' részmennyiségekről, a' gyökeres mennyiségekről, az egyenletek, arányok és szerek, 's a' végetlen mennyiségekről szól, nem láthatott világot, 's így második osztály nélkül maradt. Ez volt sorsa Erdély' történeteinek is, mellyeket a' legrégebb időkön kezdett. Költeményei, miket „Poetai Probák“ szerény czime alatt adott ki két kötetben 1837-ben, mutatják, hogy ő távol maradt a' jelesség' azon fokától, mellyet elérni képes vala, ha a' nemzeti irodalom' folyamának sodrától félre nem vettetve, érintkezésben és kölcsönhatásban azzal 's annak embereivel, úzheti azt a' művészetet, melly csak a' mozgalmas élet' fris levegőjében díszlik. A' tanköltés az ő köre; mély és meleg kebel, philosophiai fej, erős szeretete az igaznak, némi szeszély, sőt gúny-él, arra némileg képesíték; de hiányzott az aestheticai érzék' kimivélése, ámbár aestheticát tanított: 's ez anyagban és formában egyiránt kitetszik. Sok költeményei közt vannak egyesek, mellyeket igen szépeknek mondanánk, van sok, mellytől legalább a' tartalmasságot nem tagadhatni meg: de a' jelen kortól méltán többet várunk. Ő mintegy eltéve nyelvünk' 's költői szó-lásunk' köz haladása elől, egy régibb korra emlékeztet, mellynek dísze fogott volna lenni: a' maiban csak sajnálnunk kell, hogy illy nemes lelkesedés a' jó iránt nem lelte meg a' hangokat, mellyekkel bennünket is lelkesítsen.

Így enyészett el Hegedűs Sámuel, áldásosan hatva legközelebbi körére 's jelenére, de nem — mire meg vala hivatva — azokra is kik távol voltak tőle, 's kik még jöni fognak.

Bár ő utolsója volna azoknak, kiknek sírja felett illy fájó visszapillantásra szólítatunk!

— Következett, § a' hely. segédjegyző által olvastatva

B. HAMMER-PURGSTALL JÓZSEF Ittől

a' magyar törököknek az ozman irodalom körül szerzett érdemeik' előadása, melly itt egész terjedelme szerint közöltetik.

Nem levén itt szó azon magyar törökökről, kik harczmezőn 's kabinétekben, hanem csak azokról, kik az irodalom körül szerzének érdemeket: vizsgálódásunk' körén kívül hagyjuk azon renegátokat, hadvezéreket és statusférfiakat, kiknek tulajdonképi Magyarország vagy az alávetett részek' valamelyike volt honok. Kisebb nagyobb hivatalbeli magyar renegátok, millyenek *Mudzsar Ali* Csaus ¹⁾, *Garba kanizsai* alaiabég, ki Ahmed Köprili sz. gothardi ²⁾ kalaúza volt; az 1653-ban irományokkal Bécsbe küldött asztalnok, ki visszajövet a' karinabadi hírót meggyerte, a' miért törvénytelen zsarolásainak ellenszegült, 's ki ezen, egy törvénytudó' személyén elkövetett sértésért halálra ítéltetett, de mint a' szerál' hajdani apródja kegyelmet nyert ³⁾; a' magyar *Hasan*, elébb kandiai, majd boszniai defterdár; *Veresmarti*, IV-d. Mohammed ⁴⁾ csausa: épen olly kevéssé tartoznak ide, mint a' vezérek vagy pasák, tótok vagy horvátok, kiknek a' történet csak hadi tetteiket tudatja, vagy, mint a' bosznyák *Mohammed Szokolliról*, a' törvényhozó Szuleiman, ennek fia II. Szélim, 's unokája III. Murad' uralkodásaik alatti nagy vezérről, főlöslég még azt is jelenti, hogy írni 's olvasni nem tudott. Másképp áll a' dolog a' status vagy udvar' azon nagy férfiaira nézve, kik vagy saját észtehetségök által tünteték ki

¹⁾ Geschichte des Osm. Reiches, II. k. 299. l.

²⁾ Ugyanott VI. k. 137. l.

³⁾ Ismét az V. k. 584. l.

⁴⁾ U. o. IV. k. 224.

magokat a' tudományos műveltségben, vagy helyzetők utáni befolyásokkal mozdíták azt elő. A' tudományosság' s tudósok illy ápolóit, kik ha magok nem tudósok is, de tudománykedvelők' s épen azért gyámolítják azon férfiakat, kik a' tudománynak szentelték éltöket, kitünő díszhely illet minden irodalomtörténetben, mert közremunkálások nélkül, legyen az pénz vagy hatalom, sok tudományos vállalat soha sem kezdetett, sok hasznos munka soha sem született volna. Így fogja minden időben hálásan emlegetni Magyarország' irodalmi története azon magas és szabad lelkü nemes férfiak' neveit, kik minden más országbeli nagyok' utánzásra méltó példájaul a' magyar tudós társaságot nagylelküleg alapították. Azon magyar törökök közt, kik az udvarnál hathatós befolyásuak lévén, pártoltak tudományt' s tudósokat, a' történet kettőt tüntet fel különösen. Első, *Ferhád* pasa, kit törvényhozó Szuleiman, Mohammed kedvencz fia' lyányával, *Humai* szultánnővel házасított össze' s ötödik vezéri méltóságra emelt ¹⁾, bár addig csak négy vezér volt a' tanácsban. Két jeles történetbuvár' s teljes hitelű kútfő a' török történetre, *Busbég* császári követ' s *Aali* ²⁾ török történetíró (a' törvényhozó Szuleiman' vezéreiről írt rövid jegyzetekben) közölnek részletes tudósítást a' magyar *Ferhád* pasáról. Ez, egy szakértő' s Busbéggel ugyanazon időben Konstantinápolyban tartózkodó titkos kém' tudósítása szerint, 1561-ben harminczöt éves és eredetileg a' Bécsset ostromló Ibrahim pasa' rabszolgája volt; e' szerint tehát 1526-ban született, 's hihetőleg a' kőszegi táborozásakor, hat éves gyermek korában, hurczoltatott rabszolgaságra, mert Kőszeg' megszállásától Ibrahim pasa' kivégeztetéseig lefolyt négy év alatt Ibrahim nem jött többé Magyarországra. Ferhádöt vitézsége janicsár-agaságra emelte, szigorú fegyvertartása pedig, mit e' helyzetében gyakorlott, annyira megkedvelteté Szuleimánnal, hogy ez ötlet kastemunü szandsákbéggé nevezte, 's onnan'

¹⁾ Ugyanott, III k. 365. l.

²⁾ A' cs. u. könyvtári kézirat 292. levelének 2-d. lapja' végén.

mint a' tanács' ötödik vezérét, Konstantinápolyba hívá, emlitett unokájával összeházásittatása után pedig negyedik, majd harmadik vezérségre emelte. E' hivatalából a' hatalmas befolyásu bosznyák Mohammed Szokoli pasa nagyvezér által letétetett. Rögtön halálát mérgezésnek tulajdoníták, ennek mes-teréül pedig Mohammed Szokollit mondák, mi hírre kapván, emberei a' méregkeverő orvost megölték, miért ök mind lenyakaztattak. Ferhád pasa mint szépíró tűnt ki, a' Koránt irogatta, mellynek példányát száz aranyával adogatta el; az ebből kerekedett néhány ezer aranyyi öszevetet gyászszertartások 's temetési költségek' földözésére hagyá végrendeletében. ¹⁾ Ha *Ferhád* pasát a' török történet' nyomán csak szépírási tehetségeiért hiesztelhetjük, annál inkább dicsőítjük, szintén *Aali* történetíró szerint, *Ghasnefer aga* herélfőnököt 's született magyart azon érdemeiről, miket mint tudósok, történet- 's földirat' pártolója szerzett magának; *Aali* történetírót ő gyámoltá, ki azt írja róla, mikép *Ghasnefer aga* (azaz „mérges oroszlán“) ötven éves kaura- 's palotaszolgálati ideje alatt senkit sem bántott meg harag vagy indulatosságból, nagylelkű apolója a' tudósok 's költőknek, kik közül munkáit sok neki ajánlotta, bőkezű előmozdítója levén irodalmi 's más hasznos munkáknak, „bár (hogy *Aali*' szavaival éljünk) férfierejének tüze elhamvadt, mégis hasznos könyvek' eszközlése által sok világító lámpát gyújtott, mik siron túl is fenragyognak, sok emléket hagyott, mik nevét tartósban adják által az utókornak, mint egy sereg gyermek!“ *Aali* számos kötött 's kötetlen munkáit, mik ötvenre terjednek, egyedül 's kizárólag *Ghasnefer aga*' ösztönző nagylelkűségének ²⁾ tulajdonítja, ugyancsak ennek serkentésére fordítá törökre Muderris Sherif Effendi, balchi Achmed Ben Sehl földiratát III. Mohammed, Eger' hódítója ³⁾ számára. Hogy *Ghasnefer* magyar volt

---

¹⁾ *Aali*.

²⁾ *Aali* 's ennek nyomán *Gesch. d. Osm. R. IV. 7. l.*

³⁾ *Dsihanuuma* 13. l.

's nem velencei, mint Ranke ²⁾ igen kétséges tudósítás után jelenti, Aali védemecze' történetéből, ki az igazság' megczáfoltatlan tanúja, kiderül. Két magyar testvér gyermeket avattak körülörmelétélés által törökké II. Szélim alatt — így ír Aali — 's mivel apródi szolgalatukkal a' szultán fölötte megeleégedett, kiheréltetvén öket, a' haarem' szolgaíává tevé. Az ifjabbat *Dschaafer*-, az öregbiket *Ghasnefernek* hívták. Emez éber 's tudvágyó lelkét tanulmányok által kiképezvén, II. *Szélim* 's III. *Murad'* kegyeit megnyerte, mi által *odabasi*- (apródfőnök), majd kapuagaságra (főudvarmester) emelkedett; 's II. Szélim, III. Murad, III. Mohammed szultánok alatt ama' hivatalt hús, emezt pedig harmincz évig viselvén, az udvar és hárem' szolgalatában hatalom 's jószivűség közt őszült meg. III. Murad alatti befolyását hihetőleg egy, a' szultán' nővére 's anyja által mellé adott magyar kedvencz rabnő, ki azonban inkább élénk és ravasz volt, mint szép, nevelte annyira ³⁾. *Ghasnefer* Eger' bevételekor honában volt és a' harczmezőn Seadeddin szultánfi-nevelő 's nagy történetíróval együtt *Cicala* olasz renegát vezér 's barátjok nagy vezérségei igényeit elősegíté; mit ez el is nyert. Midőn a' következő 1597. évben *Hasan* herélt, ki a' szultán' nagyanyjától a' nagyvezérséget megvette, a' szultántól parancsot kapna *Ghasnefer'* kivégeztetésére, ez, Seadeddinnel egyesült, hogy ellenségöket, Hasant, megbuktassák, ki csakugyan hat nap múlva a' hét toronyban meg is fojtatott. ⁴⁾ Ugyanezen évben hitta ki unokaöcscsét Magyarországból, kit anyja' nem kis fájdalmára izlamhitre térített ⁵⁾. Hat év mulva (1603.) *Ghasnefer* a' feje, és *Osman aga* a' fekete heréltfőnök a' sipahik' felkelésének áldozatai lettek. „A' két herélt főnök' feje 's fekete fejei, így mond *Nai-*

²⁾ Fürsten u. Völker von Süd-Europa, 58. l.

³⁾ Una schiava unghera piu scaltra e vivace che bella. Sagrede, 421. l. Gesch. des Osm. R. IV. k. 8. l.

⁴⁾ Gesch. des Osm. R. IV. k. 282. l.

⁵⁾ U. o. 301. l.

na ¹⁾ történetíró, fejér 's fekete korallként gördültek le a' lázadók' lábai elébe."

A' tudományok' úpolói 's előmozdítóitól fordúljunk már most azon férfiakhoz, kik magok is mint írók kaptak hírnévre. A' török történet hármat ismer illet. Első *Pecsevi* (pécsi) *Ibrahim*, szerzője egy jeles *pragmatica* históriának, melly *Suleiman* szultán' trónra léptétől 1044. (1634) évig megyen. Kora' eseményeit mint szemtanu, ki azokban részt vón saját tapasztalásaiból, az előtte történeteket pedig atyja vagy más szemtanuk után, 's magyar történetírók, mint *Heltai*, ²⁾ beleszótt kiyonataival, közli. Valpó' bevételét 1543. atyja' beszéde után írja le, hol két ismeretes történetíró: *Sinan* csaus és *Mohammed* titoknok is jelen voltak ³⁾. *Pecsevi* maga először *Eger*' bevételénél (1596) jelenik meg, mint *Mohammed* pasa *karamani* helytartó' *defterdárja*, kivel együtt hagyta oda *Esztergamot*. A' várórség' hadnagyai, kiket a' lázadó vallonok kezesekül küldtek a' török táborba, történetírónk' sátorában időztek; ő írta, mint *Mohammed*' *defterdárja*, az egri órség' számára tett megrendelések' utalványait, miknek tartalma szerint adattak ki *Konstantinápolyban* a' császári *statuscancellaria* berátai. Öt év múlva (1601. oct. 15.) *Székesfejérvár*' falai alatt harczolt; aztán *Pozsegára* küldték, a' fejadó' behajtása végett ⁴⁾. Két évvel ez után *Lala Mohammed* pasa *seraskier* 's

¹⁾ *Gesch. d. Osm. R. IV. k. 327 l. Naima, Feslike, és Hasan begsa-* de szerint a' *Hamiletul-kuberában* (nagyok bárdja) azaz a' herélték' életírásában *Osman* aga életírása közt említettik hogy ezzel ugyanazon időben végeztetett ki *Ghasnefer*. Cs. udv. ktári kézirat, 78. lev.

²⁾ *Ozman* históriámban, III. k. 63. lapján a' *Pecsevi* által munkájába szótt magyar tudósítás a' *mohácsi* ütközetről hibásan van *Nagy Mihálynak* tulajdonitva, ezen tévedés udv. könyvtári kéziratbeli tollhiba, *Bu* állván a' *Bir* helyett, mit később *Gévay*, ezen kéziratnak a' *kremsier*vel egybevetése által, fődözött fel.

³⁾ *Gesch. des Osm. R. III. k. 252. l.*

⁴⁾ Ugyanott IV. köt. 315. l.

budai helytartó által, kinek rokona volt 's bizalmát bírta, Pécsre küldeték, hogy Ghasigirai krimi khant, ki ott időzött 's híres *Fogadásversenyét a' kávé 's bor közt* Fusuli verselő *Opium 's borához* mellék darabul írta (L. felj. a' 25 lap.) a' legközelbi táborozásban részvétre nógassa ¹⁾; ismét két év múlva a' csapatok' számvevő hivatalánál ²⁾ ellenőr lett, 's egy kamrás és csaussal Konstantinápolyba küldetett Esztergam' bevételének (1605. sept. 29.) hírét megvinni. Következő évben mint ellenőr a' lovasok és gyalogok zsoldját fizeté ³⁾. Világi tapasztalatlansága miatt, mint maga írja, közönségesen csak ifju bégniek neveztek, 's a' nagyvezér' öcscse mellé adták, ki Negropontéba szandsákbégül ment, hogy Negroponté, Lepanto 's Karli-Ili három szandsákság' földrajzát készítené el. Azon tizenöt év alatt, miket Mohammed pasa' szolgálatában töltött, egy rossz szót nem hallott ennek szájából. Hivataloskodásba ezek szerint 1591 évben lépett. IV. Murad alatt a' diarbekri kincstár' defterdárja levén Pecsevi, főnökének, Hafiz pasa helytartónak, százszor meg százszor ismétlé, milly merész a' Bagdad elleni vállalat, 's mennyire félhetni, nehogy e' fontos végvárat a' lakosok hitsorsosaiknak, a' perzsáknak, átadják. Hafiz pasa az annyiszor ismételt előterjesztésre mindig csak azt felelte: az lehetetlen; hiában beszélte neki Pecsevi „hogy midőn a' fellázadt budai őrség Ferhád pasa helytartót megölte 's III. Murad a' lázadók' kivégeztetését parancsolá, ötöt a' különben heves és szigorú öreg Sinan nagyvezér visszatartóztatá, mivel a' parancs' végrehajtása könnyen azon veszedelmet idézhetné elő, hogy a' várat az ellenségnek átadják ⁴⁾. Hafiz ismétlé: az lehetetlen! Két évvel ez után ⁵⁾ a' fővárosi első defterdárságról, hajlott korával mentegetőzván, leköszönt, a' tokati defterdár-

¹⁾ Ugyanott 325 és 337. l.

²⁾ U. o. 374. l.

³⁾ U. o. IV. k. 383. l.

⁴⁾ 1623-évben *Gesch. des Osm. R. V. k. 7. l.*

⁵⁾ 1625. U. o. 46. l.

ságot azonban elfogadta. Hét évvel később, mint konstantinápolyi másod defterdár, a' nagy felkeléskor (1632.) kivégzett *Hasan* jancsáraga 's *Mustafa* első defterdár' vagyonait koboztatá el. Ez alkalommal megemlíti, hogy Mustafa engesztelhetlen ellensége volt, 's kivégeztetése előtt 14 nappal is igen érzékenyül sérté meg. Ugyan is Pecsevi látogatóban volt nála többed magával, a' vendégeket kávézás előtt rózsacukorral kínálták mind, csak ötöt nem; mi több, maga Mustafa osztogatá e' csemegét mindegyiknek, még az inasoknak is, csak neki nem adott; ugyan azért, midőn a' kivégeztetett defterdár' holmiát összeírta 's 30—40 üveg beföttet talált, két, rózsacukorral tele üveget ama méltatlan bántalom 's az azt rögtön követett elégtétel' emlékeül magához vett. „Tíz év folyt azóta le, így folytatja Pecsevi, 's megőrzém maradványát boldog emlékezetül, 's valahányszor megkóstolom, mindig eszembe jut, hogy ha ezer évig élnek sem hálálhatnám meg voltaképen istennek e' kegyelmét ¹⁾. Ezen előadás mutatja, mikor fejezte be Pecsevi a' maga történetkönyvét, mert csak néhány levélnyire terjed az ez eseményen túl ²⁾. Négy évvel utóbb (1636.) Pecsevi a' fővárosi másod defterdárságot a' boszniai elsővel cserélte föl. Halálának, melly ez után hihetőleg nem sokára bekövetkezett, semmi nyoma a' török birodalom' történetében mind eddig. Miután hozzávetőleg mondhatni, hogy Pecsevi 1591-ben, Lala Mohammed pasa' szolgálatába lépven 20 éves volt, Boszniába tételése alkalmakor e' szerint hetvenöt éves lehetett. Munkáját, a' többi ozman történetírókéi mellett, igazságszeretet, pontosság, világos és egyszerű írásmód tüntetik ki.

A' Pecseviről mondottaknál sokkal kevesbet hozhatunk fel *Temesvári*ről, a' második ismeretes, magyar eredetű török történetíróról. Munkájából, mellyben az 1682—1744 évi eseményeket adja elő, csak annyit tudunk, hogy anyai ős apja,

¹⁾ Ugyanott V. 665—666.

²⁾ Udv. könyvtári kézirat, 311 és 312. lev., 's azon túl már csak hat lev. t. i. 317-ig.

Ibrahim aga, III. Mohammed szultán alatt Eger' ostromán jelen volt, kinek fia Achmed aga mint alibég 's az előszárny' parancsnoka, ugyanezen harcban esett el, 's hogy ennek fia *Ebubekr* volt, a' szerző' anyjának atyja, ki e' szerint alkalmasint nem is magyar faj, hanem csak Temesvárt született ¹⁾).

A' tudományos műveltség' sajtó általi terjesztése körül legnagyobb érdemet csakugyan azon magyar reneget szerze magának, kinek magyar neve ismeretlen ugyan, de törökül, mint Pecsevié 's Temesvárié, *Ibrahim* volt. Udvari és státusi szállásmester' rangjával felruházva, az 1728. Konstantinápolyban megnyitott nyomda' igazgatásával bízák meg, melly tizennégy legjelesb szótári, történeti 's földirati munkát adott, mellőzvéen a' sok aprószerű 's hasztalan grammaticai 's törvénytani commentárokat, millyet a' török sajtó, a' múlt század' végén 's a' mostaninak elején, számtalant bocsátott napvilágra. Ibrahim' legnagyobb irodalmi érdemét a' Hadszi Chalfa' „Dsihannuma“ földirati nagy munkájához mellékelte jegyzetek teszik, mik mindenütt a' „nyomtató jegyzeteinek mondatnak ²⁾).

E' munka' harmadik lapján magát „földirász Ibrahimnak“ nevezi ³⁾. Mint ilyen, már hat évvel a' Dsihannuma' megjelenése előtt, vázolta ő a' török birodalom' négyszög-öl nagyságu térképét, miből egy selyemre nyomtatott és szép neschivel beírt példány a' bécsi cs. kir. udvari haditanács' levéltárában van. ⁴⁾ Politicalai ügyekben is jártas volt ő, 's 1737. a' kiói helytartóhoz küldetett azon megbizással, hogy a' lengyel szövetséget megújítsa ⁵⁾. Ő 's fia, kit szintén Ibrahimnak hívtak, Bonnevallal együtt voltak a' fő eszköz, melly által a' francia követ a' portát, Svédország' javára, Oroszország ellen kiszteté.

¹⁾ Gesch. des Osm. R. IX. k. 208. l.

²⁾ Tesjil eth-thabii.

³⁾ Ibrahim el-dzsoghrafi.

⁴⁾ Bővebb leírását lásd: Gesch. des Osm. R. VIII. k. 595. l.

⁵⁾ U. o. VII. k. 480. l.

¹⁾ Az hogy négy évvel később (1743.) a' követségi tudósításokban az ifju Ibrahim még mint portai tolmácssegéd említették, oda mutat, hogy atyja még ekkor élt; de nem sokára ezután, ugy látszik, meghalt. Fia *Ibrahim*, ki huszonöt évig viselte a' portai tolmács' török titoknokságát, Obreskoffal lévő egyetértésről vádoltatván, az nap, mellyen Oroszországnak háború izentetett (1768. oct. 25.), hivatalából lététetett.

És így *Ferhád* pasa, *Ghasnefer* aga, *Pecsevi Ibrahim*, *Timisvári Ibrahim*, *Ibrahim Dsoghrafi* voltak a' történehből ismeretes azon magyar törökök, kik az irodalom körül magoknak érdemeket szerettek.

A' társaság köszönettel vette a' tisztelt tag' e' közleményét úgy is, mint érdekes adalékut a' magyarországi irodalom' történetéhez.

— Ezek után

LUCZENBACHER JÁNOS Rt.

mint az academiái pénz- és régiséggyűjtemény' öre, olvasta némelly kazáni tanárok' pénzcseréi ajánlásuk' tárgyában hivatalos véleményét ²⁾, melly ekkép szól:

Tekintetes Társaság! A' titoknoki' hivatal arra szólított fel: tegyek jelentést az iránt, találtak-e az academia' pénzgyűjteményében feles számmal olly régi magyar pénzek, melyek Erdmann és Fuchs kazáni tanítóknak csereképen tatár pénzekért volnának ajánlhatók.

E' hivatalos felszólításra véleményem e' következő.

Mint hogy pénzetlen állapotunknál fogva gyűjteményeinket nemzeti érdekü 's ezzel kapcsolatban álló pénzpéldányokkal sem bírjuk kiegészíteni; a' pénztudomány' haladását sem vagyunk képesek az ahhoz kívántató könyvek' hiánya miatt kelendő figyelemben tartani: attól felette távol vagyunk, hogy

¹⁾ 1743-ban *Gesch. des Osm. R. VIII. k. 43. l.*

²⁾ L. feljebb 'a' 24 és 25. ll.

minden nemzet' és nép' pénzeit magában foglaló gyűjteményhez fogjunk. Feles példányaink' száma még akkora sincs, hogy azoknak nemzeti érdekűekkel kicseréléséről kellene gondoskodnunk (mihez én a' nm. Elnök Gróf, mint e' gyűjtemény' alapítójának, engedelme 's különös meghagyása nélkül ugy sem foghatnék): annál kevésbbé lehet és kell a' pénztudomány' általános mezejére kibocsátkozunk.

De ki higye, mondhatná valaki, hogy a' tatár pénzek nálunk nem nemzeti érdekűek? Nem önték-e el ragadó árként hazánkat 1241-ben a' mongolokkal egy fajú tatárok? Nem olvastaték-e fel előttünk Kadán mongol hadvezérnek a' tatár pénz' elfogadását rendelő, Magyarországbán kelt parancsa? ¹⁾ Nem tudunk-e semmit az egykor közöttünk lakott tatárokról? ²⁾

A' magyarországi borzasztó tatárjárás mindenki előtt ismeretes. A' Kadán' parancsa, szerkezeténél fogva, hihetőleg átirat, és ha nem az, ki bizonyította meg, hogy a' nálunk IV. Béla' rézpénzeivel gyakran előforduló ismeretes ugyan, de még ekkorig meg nem magyarázott rézpénz ugyanaz, melly a' Kadán' parancsában, tatárpénznek (tatar pensa) mondatik? Ha pedig e' rézpénzünk valóban tatár pénz, miért nem magyarazzák meg azt magok a' tatár pénzek' nagy mesterei Frähn és Erdmaun? Nem írja-e maga Frähn e' pénzpéldányról, hogy az még mindig a' keleti pénztudomány' problémáihoz tartozik? ³⁾ A' magyarországi tatárokat a' mi illeti, azok nálunk a' népefelekezethez tartoztak; Moszkaországban pedig az 1223-ki Kalka folyam melletti ütközet után, szinte kétszáz évig tartott uralkodásra léptek. Moszkaországban a' tatáruuralkodás előtt, nem vert pénz, hanem jobbadán szörme (Pelzwerk) volt az árubecs' képviselője, 's az e' korból előmutatott néhány pénzpéldány Konstantinápolyban, és egyedül azért veveték, hogy valamely

¹⁾ Tudományt. 1842. XII. 323—350. l.

²⁾ Tudományt. 1842. III. 163. IV. 209. l.

³⁾ Athenaeum, 1842. I. félv. 34. sz.

ünnepély' alkalmával ajándékol, és ékességül szolgáljon. Ha Moszkaországban a' tatár uralkodás alatt vert pénzek nemzeti érdekűek, még azért nálunk nem azok; mert Magyarország nem volt tatár felsőség alatt.

A' moszka pénztudomány és története egész terjedelmében b. Chaudoir „Moszkaországban a' legrégebb időktől mostanig forgott orosz, és idegen pénzek' vizsgáló átnézetének ¹⁾“ köszönheti európai hírét, a' mi e' tárgyban azelőtt történt, az vagy töredékekből állott, vagy nyelve miatt mellyen iratott, nem igen léphetett a' nyugateurópai irodalom' körébe.

Chaudoir' munkáját, mint nagy hiányt pótlót örvendetes részvétellel fogadták a' szaktudósok. Grote tartalmát közlő, részletes, itt ott bíráló kivonatban, mellyhez a' pénzpéldányok' nagyobb részét is kapcsoló csinos könyvismertetésekben ²⁾. Chaudoir' föllépte serkenté Frähn' buzgalmát a' tatár pénzek' bővebb nyomozására ³⁾: megemlíthetném ha ide tartoznék azt is, hogy annak csak imént leírt kivonata vezetett engem a' cyrill feliratu pénzek' olvasására.

Az egész moszka numismaticában ránk nézve egyedül az érdekes, hogy a' legelső Moszkaországban veretett arany, magyar veretű. Adásvevési használatra veretett aranypénz nagy Péter császár uralkodásáig nem fordul elő; az előtt, mint felebb mondatott, a' tartományok' főnökei Konstantinápolyban verettek ajándékol és ékességül szolgáló aranybarczákat (jet-

1) *Aperçu sur les monnaies russes et sur les monnaies étrangères qui ont eu cours en Russie, depuis les temps les plus reculés jusqu' à nos jours. Par le Baron S. de Chaudoir. St. Pétersbourg et Paris, 1836. 1837. II. Tom. et I. Tom. Recueil de Planches.*

2) *Dr. H. Grote's, Blätter für Münzkunde, Journal numismatique de Hannover. Leipzig, 1839. 4. IV. Bdes. III. und IV. Heft.*

3) *Frähn, C. M. v. Ueber die tatarischen Münzen der Russen, mit Bezug auf des Baron Chaudoir's Aperçu sur les monnaies Russes. Petersbourg, 1839. S. Frähn' előbbi munkája': Die Münzen der Chané von Ulus Dschudschi. St. Petersb. 1832. 4.*

tons); Vasiljevics Iván (1462 — 1505) a' tatárokon vett győzedelem után moszka nagyfejedelem, Hunyadi Mátyás (1458 — 1490) királyunktól kért pénzverőket, ezek verték a' legelső aranybarczát Moszkaországban, melyet nem lesz érdektelen ez alkalommal bővebben megismertetni.

Az ide mellékelt réznyomat köriratra nézve igen különböző, de a' képveretet tekintve nagyon is egymáshoz hasonló két aranypénzt állít előnkbe.

Az 1. alatti példány cyrill feliratu.

Előlap

körirata ez: KNZb·BCAKI IBaN (a. N-nel van egybekapcsolva) BCIAE (Knez Velki Iván Vaszilje) (vics). Azaz: Princeps magnus Ivan Vasiljevics. *Vasiljevics Iván nagy vezér.*

Képverete: sz. László koronás és fénykörös fővel szemközt állva, jobbjaiban rövid nyelű szekercze, baljaiban kereszties aranyalma. A' téren I és czimer.

Hátlapi

körirata: KNZŃ·B·A·KOF. IBaNa (az első a N-nel van egybekapcsolva) IBaNOBI (itt is) BCEŃ PXC· (P. az előtte álló Ń-hoz van kapcsolva) (*Knézja velkog Ivána Ivanovi* (cs.) *vszeja Rusz* (ii). Azaz: Principis magni Ivani Ivanovics totius Russiae. *Ivanovics Iván egész Oroszország' nagy vezéréé.*

Képverete: hosszában és rézsutt négy térre szelt paizson 1) fekmentesen csikolt mező, 2) kettős kereszt, 3) holló, 4) cseh oroszlán.

Ezen muszka aranyak mindkét lapi képverete hasonló a' 2. alatti Hunyady Mátyás (1458 — 1490.) királyunk' arany-pénzén látható képverethez, ez utóbbit, minthogy mindenki előtt ismeretes és itt egyedül összehasonlítás végett adatik elő, felesleges bővebben leírni.

Az 1. példány hátlapi köriratát b. Choudoir magyarázat nélkül hagyá, bírálója azt gyanítja, hogy e' körirat Ivanovics Ivánt, Vaziljevics Iván' fiát illeti, ki atyjának kormányzó társasága vala.

Egyébiránt Hunyady Mátyás nem csak pénzverőket, hanem bányászokat, ágyu öntőket, és más művészeket is küldött Vaziljevics Ivánnak, kiktől maradtak-e fenn e' pénzpéldányon kívül más műemlékek? arról a' moszka tudósok értesíthetnének bennünket, úgy is olly gondolatba merültünk, hogy a' hajdanok' minket érdeklő emlékeit a' külföldön kell felkerestetnünk.

Már vezéreink alatt sok orosz költözött Magyarországra, 's Imre, I. István (1000—1038) királyunk' fia örvezér volt a' Mosonvármegyei orosz őrségben, vagy barczaságban (marchionatus) mellynek emlékét a' mostani Oroszvár tartá fenn, vannak Oroszvár, Oroszfalu, Oroszháza, Oroszi, stb helységekben kívül más orosz emlékeink is; itt minthogy kínálkozik az alkalom, csak egyről akarok még szólni.

A' mai Dnjepr hajdan Borysthene's magasbúló partjain Kiev város' közelében egykor ősfák emelkedtek, ezek homályában keletkezett, ama híres barlangmonostor (Petschéra),

mellyet Hiláron ásott magának, hogy abban feledve az élet terheit, ajtatos isteni tiszteletnek szentelje életét.

A' makedóniai híres Montesanto hajdan Athos bércz' oldalait több száz monostor boritá, itt az ezrenként zsbongó keleti, vagy görög Vazul' szerzetesei (baziliták) haza utazásra buzdíták, oktató például, a' moszka származatú Antal társukat, ki Jaroszló (1019 — 1054.) nagyvezér alatt tért vissza Kiev' vidékeire, hol a' barlangmonostort üresnek lelé, 's örömmel tapasztalá, hogy e' barlang' készítője Hiláron már mint ország' főpapja (metropolita) a' nagyvezér' lakából igazgatja egyházát. Antalt elbájolá a' regényes hely, hol Hiláron lakott, és áldá az eget hogy elfoglalhatja a' barlang monostort. E' föld alatti szerzetes' jámborsága nem sokára messze terjeszté hírét, maga Izeszló (1054 — 1077) nagyvezér is meglátogató fényes kísérettel, hogy áldását vegye. Rövid idő mulva több, majd számos szerzetes lett a' barlangmonostor' tagjává, kik föld alatti egyházat és szobákat ástak magoknak, ezek fölött időjártával a' nagyvezérek bizánczi művészek által roppant egyházat és monostort emeltettek, mindkettőt gazdag jövedelmekkel, és több birtokokkal ajándékozáva meg.

De mi érdeke lehet a' moszka barlangmonostor' történetének hazánkra nézve? E' kérdésre azt adhatni feleletül, hogy épen e' Kiev vidéki barlangmonostor' eszméje szívárgott be hozzánk.

A' tihanyi monostort, mint tudva van, I. András (1047 — 1061.) alapitá, az arról szóló oklevele 1055-ben kelt; e' királyunk' neje Anasztazia, Jaroszló orosz nagyvezér' leánya volt, kinek vezérsége alatt a' Kiev melléki barlangmonostor már elhíresült. A' tihanyi félszigetben ezen most is virágzó András által alapított monostoron kívül keletről éjszának hajló kemény sziklába vésett barlangok is láthatók. Nem a' királynéval, Anasztáziával beköltözött görög egyházi szerzetesek véstek-e ezen földbeni sziklamonostort? Annyi bizonyos, hogy

az, okleveleinkben Uruzkeo azaz Oroszkő néven említettik ¹⁾, és most Remetelak nevezet alatt ismeretes. E' sziklamonostor fölött utóbb perjelség alapították sz. Miklós' tiszteletére, mellynek 1270-ben Salamon volt perjele (prior).

Az ülés hozzájárulván a' tisztelt ör' véleményéhez e' tárgyban, egy, Mátyás királytól Oroszországba küldött pénzverők által ugyanott, Mátyás-féle hátlappal vert aranypéNZ' megnyerése iránti lépés' tételére szorítkozott.

— Ismét előterjesztetett egy, a' szög' több részekre osztását tárgyazó értekezés, melly a' múltkori határozat' értelméhez képest el nem fogadtatott.

KIS GYÜLÉS, JUN. 3. 1844.

Schedius Lajos ut' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubinyi Ág. tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Györy, Kállay, Luczenbacher, Szalay, Szilasy, Sztrokay, Vörösmarty rr. tt. — Kiss F., Kovács M., Széchy, Székács, Wargha Istv., ll. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

Az ülés' fő tárgya a' *Tudománystár*' jövendője volt.

— A' *titoknok* a' követk. academiai nyomatványokat terjesztette elő: 1. *Tudománystár*, 1844. IV. füzet. 2. *Fredeti Játékszín*, XIII. kötet. 3. *Első oktatásra szolgáló kézikönyv*. Edvi Illés Pál lttól. Harmadik kiadás III. köt. 4. *Népszerű magyar nyelvtan* és írásmód ugyanattól. Harm. kiadás; 's azok a' könyvtárba tétetni rendeltettek.

---

¹⁾ Fuxhoffer, *Monasteriologia*. L. 1. p. 115. az Üreskő magyarázat; Fejér. *Cod. Dipl. I. N. Vol. 1. p. 79.* pedig *Vnizku* olvasás helytelen. Azt megemlíteni sem méltó, hogy a' tihanyi ugy nevezett remetelakások, török elleni őrhelyek lehettek. *Tudom. Gyűjt. 1827. XII. 100. 1.*

— Ugyanaz a' *könyvtár*' számára a' követk. ajándékokat adta be:

Nagy Ign. Ittől: * Magyar titkok. I. füzet. Pest, 1844.

Sujánszky Antaltól: * Vallási és hazafiúi költemények. Pest, 1844.

A' *beszterczebányai* püspöktől azon megye' egyházi névkönyvét 1844-re.

Czetz I-től: * Magyar hadnyelvtan a' cs. kir. osztriai hadsereg' tisztjei' számára. Pest, 1844. — Melly könyv' átadása' alkalmával a' titoknok megjegyzette, hogy az előszó' azon állítása, miszerint e' munka, *Kiss K.* rt. által megvizsgáltatván az academia' helybenhagyását nyerte volna meg, az említett r. tag' hibája nélkül, ki a' szerző' magányos felszólítására olvasta át 's bírálta meg azt, szerző' tévedésének tulajdonítandó.

KIS GYÜLÉS, JUN. 10. 1844.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Balogh, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Szilasy, Sztrokay, Vásárhelyi, Vörösmarty, rr. tt. — Bertha, Henszmann, Kovács Mih., Peregriny, Széchy, Török József, Wargha, ll. tt. — Schedel Ferencz titoknok, *Lukács Mólicz* helyettes *segédjegyző.*

— Folytatott a' *Tudománytár*' ügyének megvitatása.

— A' *Tudománytár*' számára beadott illy című értekezés: „*Egyetemek*“ vizsgálat alá hocsátott.

KIS GYÜLÉS, JUN. 17. 1844.

Schedius Lajos t'. helyettes elnöklete alatt

Jelen Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Györy, Kállay, Luczenbacher, Szilasy, Sztrokay, Vásárhelyi, Vörösmarty rr. tt. — Kiss F., Kovács M., Peregriny, Széchy, Wargha Istv. ll. tt. — Schedel F. titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

SZTROKAY ANTAL rt. a' szószéken,

Magyarországban a' soltészsegek' eredete, minősége 's a' soltészzi jogokról értekezvén, előre bocsátá Magyarország' elődlakosai' osztályzatáról saját nézeteit, 's nem kívánván az e' tárgyra vonatkozó tudós munkákat bírálgatni, sem Verbőczinek „mint mondják“ -on épült állítását czáfolgatni, e' tételt állapítá meg, hogy Magyarországon az elődkorban a' lakosoknak két fő osztályzata létezett: nemeseké és nemteleneké, a' nemeseknek is, hivataluk' tekintetéből, a' nemteleneknek pedig állapotjukhoz képest, több fokozata lévén ¹⁾. Régi törvényeink' nyomán kifejté a' nemesek' osztályzatát, egyenlő jogokat, kiváltságaikat, mentességeiket, előadá, hogy az egyenlőség tarka vegyületté válván, a' haza' nagy kárára mint zavartatott meg a' mindenbeni egyenjogúság' cizméje, melly előbbi törvényeink által felállított azon rokonszenvű elvben nyugszik vala, miszerint akárminemű fokozatú nemes egyenlő szabadsággal, kiváltsággal, és mentességgel él. ²⁾ Elősorolá a' királyi-vár-jobbági nevezet' minőségét, kiváltsági jelenségét, mint vált a' jobbág szó időjártával alacsony jelentésűvé, 's az maradt mai napiglan. Végre az úr, szolgál, és

¹⁾ Verb. I. 2. §. 1. és 9. cím. 7. §. — 1351. 11 t. c. 1567: 14, és 1741: 63 t. c. — 1608: k. u. 1. t. c. 1723: 24. 27. 1741: 24: és 1723: 100 t. c.

²⁾ 1608. kor. ut. 1-ső t. c.

nemes közép osztályt, t. i. az egyszerű szabadosok', és kiváltsági szabadalmazottak' osztályát vette tárgyalás alá, 's elmondá, hogy amazok lettek rabszolgákból, czek pedig a' királyok, vagy nagyobb birtokú nemesek által, szabadalmak' 's menteségek' adása mellett, a' hon' haszontalan tájékainak haszonvehetőkké tétele végett, vagy honi lakosokból, vagy külföldről behívott egyedekből, úgy az iparúzó jövevény idege-nekből. E' szerint a' szoros értelemben vett nemesi, váróri, szabados, és polgári osztályokat, azoknak többféle nemét, különböző jogát, 's illetőlegi előkelőségét, mind jogi, mind történeti szempontból átvizsgálván, 's ezeknek szemléljéből őseink' szilárd jellemét, hazánk' őskori állapotját, törvényhozási hajlamát, bölcs intézkedéseit, és így elődeinkben a' szabadságot élvező, azt fentartani törekvő, másoknak is élvezni engedő, 's az őskort tekintve, más akkori nemzetekkel a' műveltségben párhuzamot tartó, 's Európa' egyéb népeinél az erkölcsiségben alantabb nem álló, erényes, annyi viharos századokon által, és annyi kajánság' daczára is, honalkatát, és állodalmát fentartani tudó nemzetet bemutatván, közelebb tért a' szabadalmazottak' osztályának bővebb megismertetéséhez, kik a' rabszolgákból lett, és az uraiktól ajándékképen nyert szabadságon kívül semmi más jogban nem részesülő szabadosokon jóval felülállottak, mert ezek kiváltságokkal éltek, szabadalmi okiratokkal voltak ellátva, 's annak pontjai szerint intézték kötelelességeiket, a' mint az, vagy az ország' valamely hasznot nem hajtó tájékának jövedelmezővé tévése, vagy rengeteg erdők' kiirtása, vagy bányászat' gyakorlása, vagy egyéb iparág' űzése, 's ismertetése végett köttetett. Ezen osztály' jogait, szabadalmait a' törvény mindenkor biztosította, helybenhagyta, és oltalma alá vette. — Ezen szabadalmazottak' osztályában fő helyen említé a' *soltészeket* (scultetus, Schulteis), melly nevezet noha egész törvényünkben elő nem fordul, mégis hazai okiratainkban nagy szerepet játszik, sőt a' folytonos gyakorlat által a' soltész szó, időjártaival nálunk, családi nevezetté is alakult.

A' soltészek' szükségét, eredetét értekező az előadottak' nyomán, földbőségéből, munkás kéz' hiányából, és nemzetünk' azon dicséretes hajlamából következteté, miszerint ez a' haza' felvirágoztatását, minden kitelhető módon, idegen vállalkozók által is, eszközölni mindenkoron igyekezett; mit nemcsak hiteles írók' előadása, hanem az is igazol, hogy soltészségek jobbára oly helyekre telepítették, mellyeknek mivelése keményebb munkát kívánt, t. i. minők a' Vág és Kárpát közötti erdőségek valának. Hogy e' nevezet vastag törvénytárunkban elő nem fordul, annak okát értekező abban találja, mert a' soltészek földesuraikkal haszonbéreik iránt írásbeli szerződésre léptek, melly vagy magános aláírat, vagy hiteles helyeni bevallás által ünnepélyesítve történt, sőt néha a' királyok is megerősítették, 's szabadalmakkal megbövitették. A' szokás, és ezen épült szerződés szolgálván mind a' két félnek törvényül, a' soltészek' peres dolgai egyszerűen intéztettek el.

— Megszakasztá ez előadást a' *Tudománytár'* napi renden levő ügye, melly azonban ez ülésben sem végeztetett el.

KIS GYÜLÉS, JUN. 24. 1844.

Schedius Lajos tiszti tag' helyettes elnöklete alatti

Jelen Fáy tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Luczenbacher, Szilasy, Sztrokay, Vörösmarty, tt. — Bártfay, Bloch, gr. Dessewffy Emil, Henszlmann, Karácson, Kovács Mihály, Peregriny, Széchy, 11. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

SCHEDEL FERENCZ titoknok

a' következő gyászbeszéddel nyitotta meg az ülést:

Soha sem éreztem sajnosabban, Tek. Társaság, erőm' parányiságát; soha sem voltam tárgyam' nagyságától inkább elnyomva, soha nem elfogúlva kedélyem annyira, mint most, midőn kötelességim' legnehezebbikében kellene eljárnom, 's

kihirdetnem Önöknek a' csapást, melly polgári társaságunkat annak több ágaiban, melly a' tudományosság és közoktatás' ügyét, 's melly — ha szabad magamról szólanom akkor, midőn hallgatnom lehetetlen — melly engemet is ért. Midőn ez előtt kevés nappal csendes foglalatosságink' teljesítésében e' helyt egybe gyűlve valánk, ki hitte volna közölünk hogy egy nagy jellemű társunk ugyan azon órában, távol tőlünk, haldoklik; hittem volna-e én, hogy mikorra ismét együtt leszünk, első szavam Önökhöz ez leszen: *Mednyánszky Alajos* elhúnyt! Olly váratlan vala, hogy ne mondjam hihetetlen, a' halálposta, hogy tizszer is kétségbe vonnók annak valóságát, ha tizszer is újra nem hangoztatná minden hír, melly a' veszedelem' helyéről felénk száll! De engem ki fog menteni, ha beszédem méltatlan lesz tárgyához, e' fájdalmas hámulat, melly Önöket ellepé, 's melly engem súlya' nagyságával 's rögtönsege' erejével elkábított, mert — és ezt engedjék itt elrebegnem — mert az elhúnythoz engem nem csak tulajdonai- és érdemeinek tisztelete, mellyet senki sem tagadhata meg tőle, hanem olly forró hála' lánczai is kötöztek, mik csak életemmel szakadhatnak el.

'S azért a' tárgy' gazdagsága 's az én gyenge erőm szabadsának fel e' nem zajos, de nemes és hasznos élet' egyszerű, hímezetlen elbeszélésére.

A' mi társunk Turócz' havasai közt, Prikopán született, apr. 20. 1784. Az első hangok, mellyek a' gyenge gyermek' füleit verdesték, alulról szláv, mellette német, 's majd felülről latin ajakról keltek: de szíve, a' nagy Lajos óta harczban és békében folyton jeleskedő Meggyesi Mednyánszkyakhoz méltó szíve, magyar volt. Oktatását a' trencsényi gymnasiumban, a' bécsi theresianumban 's a' pozsonyi academiában vette — 's Mednyánszky' szíve magyar maradt. Viszonyai, rövid szolgálat után a' magyar udvari tanácsnál, csak hamar baha hívták Nyitrába, hol birtokát maga kezdte igazgatni: de az ő cselekvősége e' mellett kiható irányt is kerestt, 's választottja a' hazai Clio lett. Csakhamar átlátta Mednyánszky, hogy a'

magyar történetírás' ideje még fel nem derült; hogy maga a' történeti anyag, tudva 's nem tudva, még nagy részt használatlanul hever, hogy maga a' historiai vizsgálódás csak úgy haladhat biztosan, ha bírálati szellemmel napvilágra juttatott elégséges anyagaink lesznek, mellyek közt az oklevelek 's emlékiratokon kívül nagy fontosságot tulajdonított a' mondák és regéknek is, mikben a' népélet 's az erkölcsi történetek' leggazdagabb forrásai rejlenek. Gyűjteni kezdé tehát mind a' hagyományokat, mind a' hazai régiség' mindennemű írott emlékeit. Igy lőn megírva serege azon hazai mondák, regék 's legendáknak, mik tartalmokkal olly tanulságosak, 's művészi alakoknál fogva, mellyet azok, költői keblén átszivárogyva, nyertének, olly vonzók és gyönyörködtetők. Igy támadott azon gazdag és ritkaságok 's nevezetességekben dús, kéziratgyűjtemény, mellyet veszelei házában kincs gyanánt ápolt és őrizett. Irodalmi fellépése elhunytunknak 1810-ben lett észrevehetővé; az André' Hesperusa, a' Hormayr' történeti Archivja társunknak a' magyar hazát érdeklő cikkelyeiben gazdagok; tíz évvel utób' Hormayrral egyesülve ennek történeti zsebkönyve' új folyamát indította meg, azt szinte tíz éven által magyar-történeti cikkelyekkel gazdagon ellátván. Időközben adta vágvizi utazását, 's két kötet magyar regét. Mind ezeket német nyelven. De ne feledjük, miképen őt nevelése, műveltsége, érintkezése Béccsel, mellynek tudományos kincsei őt gyakran felvonzották, és Bécs' tudósaival, kik őáltala kívánták a' magyar történet, földismeret és irodalom' ügyét képviseltetni, a' német nyelv' használatára utasították, midőn másfelül a' magyar nyelv csaknem kizárólag a' költészetnek volt organuma, magyar folyóirat nem létezett, 's még kevesbbé magyar közönség, melly, ha ezen egyenként kised terjedelmű dolgozatok megjelennek, azokat pártolásába végye. 'S nem kell feledni, hogy a' magyar érdekekben munkálódtak azok is, kik a' nyugoti társnép' figyelmét és részvétét kívánták kivívni nemzetünknek. Ez bírt több más iróinkat, 's köztök Kazinczy Ferenczet és Kis Jánost is arra, hogy az említett

német, de reánk is figyelmező folyóiratokban, időnként megszólalának. És Mednyánszky soha nem emelte kezét más betű' irására, mint a' melly hazánkat és nemzetünket ismertette, kedveltette, dicsőítette; *Mednyánszky semmit sem irt, mi a' leghőbb hazafiságot nem lehellé.*

De feltűnt végre a' Tudományos Gyűjteményben az első időszaki magyar organum, melly az ismeretek' minden ágaira kiterjeszkedett. Részvétellel üdvözlé Mednyánszky e' hajnali csillagát a' magyar tudományos irodalomnak, 's legott zászlójához is állott. Itt vettük szép részét történeti 's országismertető dolgozásainak, sőt ő vala az, ki már 1822-ben felszólalván nyelvünknek oktatási eszközül használása mellett ¹⁾, ennek olly kört szabott ki, *mellynél tágabbat ma is alig követelünk*, elmondván a' módokat, mellyekkel czélt érni lehetne. Ha javaslatai akkor létesülnek, kétség kívül ott volnánk, hova jutni még folyvást leglángolóbb ohajtásunk.

Bekövetkezett, Tek. Társaság! 1825-ben az az országgyűlés, melly a' haza' legnevezetesb eseményeinek egyike. Mednyánszky Alajos a' főrendi tábla' azon oldalán állt, mellyet akkor ellenzéknek neveztek, mai nap szabadelműnek hívunk. Soha nem szólt senki szebben a' magyar nemzetiség' ügyében romai ajakkal mint ő: tudniillik akkor mindnyájan így szólottak társai, és Széchenyi István' hősi föllépte a' nemzet' nyelvén eleinte csak titkos csodálókat, nem követőket is, lelt; kevesen szólta nyomosan az új idő által követelt javítások mellett, mint szinte ő. Ki ama' nevezetes két év alatt Pozsonyt láthatá, emlékezni fog a' romai nem csak ajku de jellemű férfira is; e' szelíd de elhatározott bátorságra, e' nemes egyenességre, e' lángoló hazafiságra, e' tudományban gazdag 's itéletben erős szónoklatra, e' világosság és egyszerűségre az előadásban; 's e' tiszteletgerjesztő nyugalomra, mellyet a' mély meggyőződés 's a' tiszta ügy' védlése önt a' szivbe. 'S

¹⁾ L. Hazafiúi gondolatok a' magyar nyelv' kiterjesztése' dolgában. Tud. Gy. 1822. I.

ama' két év hozott gyümölcsöket, sokat közvetlenül, sokkal többet közvetve. Mert eljött az 1830-ki hongyülés is: 's ez a' király' szent személyét azok által találta körülvéve, kik a' nemzet' bizodalját bírák — a' mi Mednyánszkynkat pedig az új kormány' szolgálatában. Háttérbe lépett ez idő óta gyászoltunknak írói pályája; a' közigazgatási és törvényhozási váltotta azt fel. Nem e' terembe való, Tekintetes Társaság, őt e' téren követnem, ámbár örömmel és büszkeséggel mondhatom, hogy több évek' lefolyásaig volt alkalmam és módom a' tiszta jellemű férfi' elveit és tetteinek rugóit ismernem; és e' megismerésnél fogva mély tisztelettel kellene elborúlnom, valamikor neve' hangzását hallom, ha kevesbbé volnék is lekötelezettje jótéteményei 's az ezeknél még becsesb bizodalma által. Csak annyit legyen tehát szabad említenem, hogy ő mind halálaig az maradt, mi valaha volt: szabadelmű barátja minden szükséges és életműves javításnak, az óvakodó 's lépcsőnkénti, de annál szilárdabb és biztosabb haladásnak. 'S ha mégis úgy látszik sokaknak, mint ha ő az előmenetel' pályáján megállapodott volna, jól vegyük észbe: nem ő változott, hanem környülete, hanem felekezete, melly sebesebb mozgalomnak indult, míg ő, mértékben úgy mint elvben, azonegy maradt: életművesen de elhatározottan haladó.

Valamint törvényhozói, úgy közigazgatási szerepéről rövid lehetek. Ha van lelkiismeretesség, fáradatlanság, 's elfogulhatatlan becsületesség hivatalférőben, az őbenne ritka mértékben volt egyesülve. Ezt hirdetik kiknek a' helytartóságnál, ezt kiknek az udvari tanácsnál, ezt kiknek a' kincstárnál volt ügyök valaha, 's vele érintkeztek. De, mit ki nem emelnem nem lehet, a z, mit a' tudományosság' ügyében tön ez utolsó tized alatt, 's mi részint életbe lépett már, 's mit részint életbe lépni várunk: a' sajtó' felszabadulása tervben és kivitelben az ő érdeme, ezen emelkedése 's hogy ne mondjam repesése a' szellemi mozgalomnak, az ő érdeme. A' fejdelem bizott benne, 's ő bízva nemzetében, magára vette a' felelet' nagy súlyát. Másika a' közoktatási ügy' elrendezése, mellyet

ő hosszas és terjedelmes studiumok' gyümölcseként, terjeszte a' legjobb király elébe: 's én úgy hiszem, nem véték szent árnyéka ellen, ha kibeszélem, hogy előtte e' munkájában a' nemzetiség úgy ragyoga, mint ama' csillag, melly a' három szent királynak üdvözítők' bölcseje felé világlott. Tekintsük ezt úgy, mint a' hű férfi' vég hagyományát!

És a' mi körünkben? Egyhangulag elválasztva tiszteleti tagul, mi tizennégy év alatt alig két-három ízben ismétlődött, szorgalmas részvevője, gyakran vezetője volt tanácskozásainknak, 's munkatárs a' rábizottakban, míg a' helytartóság' hivatalosaként Budán élt. Onnan Bécsbe, 's vissza Budára, de akkor már halmozott munkakörrel, vitetvén, megjelenései leginkább az igazgató testületre szorítkoztak. Sok félben maradt munkái közé tartozik egy magyar történettudományi egyesület' felállítása, melly talán nagybecsű gyűjteménye' birtokában létesült volna a' most álló országgyűlés' bevégeztetése után. A' végzet máskép akarta. A' hatvan éves, de örökké fiatal lelkű, férfit, folytonos és erélyes munkák közt lepte meg a' vég; 's mi, kik gyengélkedéséről sem tudánk semmit, rögtön hűlt helyét tudjuk. Jegyezzük fel, Társaim, junius' tizenhetedik napját gyásznapjaink közé: az nemzeti veszteséggel látogatott meg bennünket. Mert a' Mednyánszky név fenmarad ugyan évkönyveinkben, de fenn, és sokáig, a' hézag is, mellyet hagyott, 's el nem láthatjuk, ki és mikor fogja azt pótolni.

— Ezt követte a' szószerkben

SZTROKAY ANTAL rt.,

befejezőleg értekezvén a' *magyarországi soltészszégek* és soltészi jogokról. Egybehasonlítja előadó a' németországi soltészszégeket a' hazánkbeliekkel, 's hogy ezeknek a' külföldiektől különbözőése, természete, minősége, jelentősége, 's jogai nyilvánban kitessenek, egy 1279-ben költ soltészi szerződést mutatott elő, melly eléggé tanusítja a' soltészi szerződés' irsze-

rét, tárgyazatát, és mivoltát, 's szerződésből eredt jogait. Ezen okirat' nyomán értekező kitért némelly nevezetes kérdések' megfejtésére, mint: hány holdat tettek hajdan az udvar-
telkek' és ekék' tartozékai? továbbá törvényeink' nyomán jogilag felvilágosítani igyekezett az auri pensa, marca, fertó, grossus, denarius, törvényeinkben 's okiratainkban gyakran előforduló pénznevezeteket, 's jelentéseket. Szerinte a' soltészek a' közhatóság' gyakorlatába is befolytak, a' mennyiben mind büntető, mind polgári hatalmat gyakoroltak, és az illy közhatósági eljárások' alkalmával megítéltetni szokott — vagy néha a' bünt pénzzel megváltani engedett bírságokban a' földesúrral, vagy a' fölperessel együtt osztottak, továbbá birtokaikról szabadon rendelkeztek, 's egyezkedtek, azokat adhatták, vehették, jószágaik' öröksége gyermekeikre, unokáikra, utódaikra is átszállott. Az ipar egyedül az illyes szabadítókos városokra szoríttatván, sok mező-, sőt királyi város, felvirágzását 's jóllétét a' soltészek' szabadalmainak köszönheti. Sőt értekező, miután a' szabadítékok tilták falukon a' mesterségek' üzését, 's az csak a' soltészségeknek lévén néhol a' fejedelmek által megengedve, mint p. o. a' privigyei soltészségeknek, mesterséget csak ezek üztek, a' soltészségekéből pedig idővel városok kerekedtek, úgy találja, hogy a' városi szabadalmak által lettek a' népetlen országban a' mesterségek' terjesztésére, a' külföldiek' beédesgetésére szükségesek voltnak látszó, de jelenkorunkban, 's hazánk' mostani körülállásaiban káros, 's ellenkező hatást okozó zárt testületek, czéhek, 's egyedáruságok, bizonyítván azt, hogy törvények örök időkre nem hozathatnak, 's egyedárusági kiváltságoknak csak időhöz, 's körülállásokhoz mérve lehet boldogító hatások, 's azoknak a' körülmények' változtával erőltetett fentartása a' vetélyt gátolván, a' munkabani felületességet, 's hanyagságot dajkálván, az ipar' emelkedését akadályozta. Előmutatá értekező Dobsina bánya- és szabadalmas mezőváros' szabadítéklevelét is, melly még eddigelé közzétéve nem volt, mint szinte soltész szerződés' mintáját, annak bizonyítására, hogy a' soltész

szek' állapota az előidőben boldog- és virágzó volt, mely boldogságot azonban a' pörzendülés okozta polgári zavarok annyira felforgattak, hogy a' XV. század' múltával a' soltészzi szerződéseknek már kevés nyomára akadunk, ha akadunk is, szabadalmaikra nézve azok a' hajdaniaktól messze elűtnek, míg végre a' XVI. században a' soltészek' jogai, szabadságai örökre elnyomattak, kivéven azon nagyon keveseket, kiket uraságaik' embersége, vagy őseik' szerződését tiszteletben tartani kívánó igazságos hajlamok egész a' mi időnkig épen tartottak. — Ezek' folytatában közölt előadó egy soltészzi szerződést a' XVII. század' elejéről, melyet összehasonlítván amaz 1279-dikivel, kimutatta azon nagy különbséget, mely a' hajdani, 's ez utóbbi között van, hol már a' soltész' és jobbágy' eszméje egy személyben található, 's mellyben a' soltésznek csak pusztá hangja azonosíthatatik a' hajdanival. Végre meggyengíti Kis Ferencz academiái tag' régiségi jeles gyűjteménytárában létező azon pecsétnyomó' hitelességét, melly ezen soltészzi fogalomtól egészen különböző véleményre vezetne, ha annak tartalma, 's egész lényege, mind jogi, mind történeti szempontból kétséget nem szenvedne.

— Ezek után ismét a' *Tudománytár'* ügye feletti viták folytak, 's a' titoknoki hivatal e' folyóirat' eddigi anyagi mibenléte' kipuhatólásával bízott meg.

— Egy névtelennek értekezése az „*Egyetemekről*“ *Balogh P. rt.* ajánlatára a' *Tudománytárba* felvétellett.

— A' *titoknok* jelentést tett a' *Teleki-könyvtár'* magyar részének általa e' hónapban lett átvételéről, melly szerint az öszvesen 3764 darabból áll, mellyek közt 577 kötet kézirat vagyon. Nevelé az ülésnek e' jelentés feletti örömét a' könyvtár' többi részeinek is e' nyáron történeendő átvétele.

— A' *titoknok* a' követk. ajándékokat mutatta be a' *könyvtár'* számára:

Bugát Pál rttól: * Természettudományi szóhalmaz. Buda, 1843.

*Kerényi Frigyes*től: * Költeményei. Pest, 1844.

Nagy Ign. Ittől: * Magyar titkok. II-d. füz. Pest, 1844.

M A G Y A R
ACADEMIAI ÉRTESÍTŐ.

IV. Év. 1844. JÚLIUS. AUGUSTUS. V. Sz.

E' lapok időről időre minden, az academiái gyűlésekben előforduló 's közzé tételre alkalmas tárgyakat, valamint az intézetet illető fontosabb hivatalos jelentéseket, közlik. — Kaphatók Eggenberger J. és fia academiái könyvtárusoknál 's általok a' két haza' minden hiteles könyvtárusainál.

KIS GYÜLÉS, JÚLIUS. 1. 1844.

Schedius Lajos tt'. helyettes elnöke alatt

Jelen Bajza, Balogh, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Gyóry, Kállay, Luczenbacher, Szalay, Szilasy, Szontagh, Sztrokay, Vásárhelyi Vörösmarty rr. tt. — Gorove, Henszlmann, Kovács M., Nagy Ign., Peregriny, Széchy, Tasner, Wargha, ll. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

DÖBRENTAI GÁBOR rt. a' szószéken

Verbőczy Hármaskönyve' magyar fordításairól értekezett. Bevezetőleg bővebben szólván a' latin nyelv' középkori köz használatáról, igen is, így kezdé, latinul költ e' magyar törvénykönyv, de nem azért mintha ezzel a' magyar nemzet, a' már akkor közébe vett népek' kedvéért lesimólni akart volna 's azok' nyelve' egyenlő-joguságát megismerve egy idegen harmad szólamot szentelni mindenkorra közössé, hanem úgy sodrá magával a' latin nyelvnek ekkor európai divata. Kifejté most historiai adatokkal, miképen kerekedett a' már mivel-

tebb görögön is felül azért a' romai, mert szépművészeti műveltségét nem tudá már Byzancz kard és jellem' erejével is tekintélyessé tenni. Mikor tehát Constantin császár keresztyénkedni kezdett Rómában, 323—337 között, és példájára birodalma is inkább, romai önértetből folyt, hogy az engedelmességre kényszerített görög nyelven forgott evangéliumok' keresztyén vallása, az ismert félvilág' urának nyelvén szóljon, 's így a' papság azon készítgete minden formuláret. Az I. Gergely pápa által 590—640 között több szertartásuvá rendezett *Rituale* latinul terjesztették, 's a' republicai tizenöt pontifex elsőbbségének is neve, Pontifex maximus, Roma' nyelven vétett által az elkorhadt imperatorok' bitorlott czimzetéből. Roma ezzel, folytatá értekező, helyesen követte Krisztus' intéset, hogy tanai' elfogadására minden nép saját nyelvén világítsék fel, hanem a' már régen kényuraságot gyakorolt Roma nem alkalmazá azt más nemzeteknél is, sőt inkább délczegségében, azokra mindenfelé csak a' maga nyelvét tolá, majd nyájias rábeszéléssel, majd parancsok' dörgései között, miként az uralkodásra vágyó tenni szokott. Ekkép nyomta el aztán számos népnek tulajdon szólama' kifejlését és vagy egészen, vagy legalább igen hosszú bilincsre veré azon időkort, melyben némelly nép olly öneszméleteig juthatott, hogy lelkeség és erkölcsnemesítő ugyan a' keresztyén tan, hanem átadatásának módja 's nyelve a' lelki és erkölcsi erőknek egy, az emberiségben igen mélyen kebelezett, más rúgóját, a' nemzetiiséget szorítá félre, minélfogva együtt kell kettőt munkáltatni. Az ide juthatásig azonban Roma még is legfőbb urul maradhatott már az egyháziakban. Azért sem tudá pedig erőszakának felosztatni rohamait a' görög szentegyház' feje, mert Byzanczban is gyakran romai császárvér uralkodék őmellette, Konstantinápoly' fő püspöke általában már 450ben csak másod karbeli patriarcha lön a' romai első után, a' császárai' sorain végig menetel pedig, majd, csupa emberi gyalázkodások' aggasztó látása. Készakarva creszkedék értekező, miként megjegyzé, ezen vivások' hővebb előadásába azért, hogy egészen

kitüntesse, miként karolá a' keleti magyar népet is végre a' latin divat a' nyugot-éjszaki Europa' népei közé keresztyénül, és miként lön a' magyar' nemzeti nyelve csak olyan jég alatt folydogált csergeteggé, mellyet még csak most, kilenczedfél század után nagy erőködéssel lehele némiképen napfényen újlag megindítani: holott, monda, az Almushoz esküvés, valamint ennek maga lekötelezése, az országállamnak ezen legelső alapja, természetesen nemzeti nyelven történt, sőt a' keresztyéni legelső törvények is azon keltek, és csak egyetlen egy sem rendelé, hogy a' királyi irodák' okleveles nyelve, vagy az országgyűlés' határozataié ne a' nemzeté, hanem az egyházé azaz latin legyen, mert az 1572-beli is csak a' feltörvényszék' biráitól kívánta meg ennek tudását. Kitetszék ebből, miként nyomta el a' nemzetiséget Scraphin esztergami érsek' 1100 körül a' magyar törvénynek egyszerre csak deákra fordításával annyira, hogy ámbár a' tanácskozás' nyelve eleitől fogva majd szinte a' jezsuiták' meggyökerezéseig, folyvást, vagy tisztán magyar volt, vagy legalább nagy részint magyarul is történhetett, azonban a' pap-cancellár csupán latinul tette fel a' törvényt. Historiai kérdéseket támaszta pedig értekező az iránt, hogy a' latin nyelv' divata miként nyomható ennyire félre a' tanácskozás' nemzeti nyelvét, minekutána a' magyarnak egészen keresztyénné tételéhez egy század nem volt elégséges, királyok, nádorok, országbirák és általában birák voltak deákul nem értők. Így hozá le, hogyan kelle már Verbőczinek a' deákul írt országos végzeményekből azon nyelven szerkeszteni Hármaskönyvét, ámbár ő maga külön, magyar nyelven is híres beszédeket tartott Hatvanban, ámbár szerkeszményében magyar szó is több fordul elő értelmezésül, minőket részint mindennapi életből, részint az előtte fekütt deák törvények' szövege közül veve által. Azon időben, mondá értekező, melly kinyitotta volna már, a' reformatio' elfogadásával, a' nemzet' szemét, saját nyelvén szólaltatni okleveles tetteit, a' világi forgandóság három részre szakasztá országát. Egyik török alatt nyögött, másik nemzeti fejedelmekhez tá-

maszkodott, harmadika Habsburg' főhercegeiből választott királyai' ótalmával akara újra fel és összecéplni. Lön tehát az europai súlyegyen' serpenyőjét gyakran igazgatott magyar királyi nagy birodalomból török Magyarország, erdélyi Magyarország és német Magyarország, 's e' középen emilitett szakadvány tüzé ki majd a' magyar nemzetiség' lobogóját. Mert, erdélyi Magyarországot és magát Erdélyt 1556. óta már nemzeti szólamu törvény kormányozván, a' törvénykezésre bíraskodásra nézve következni kellett Verbőczy' Tripartituma' fordításának, mihez az „indító szerzettető és gongyawal kewlchegevel segytő“ Nagyságos Némety Ferencz volt, ki a' vallási átalakulást is terjesztette, nyelvadó pedig Weres Balás 1563.

Weres Balás, Bihar vármegye' íródeákja (mai nevezéssel főjegyzője) és Várad' városának főbírája, vallására nézve már reformatus, úgy látszik, hamar meghala nagy munkája után, mert azt M. D. LXV. debreczeni sajtóval egy W. M. I. adá ki, 's ajánlotta az unitaria vallást védelmezett „felséges fedelemnek, masodyk Janos kiralynak, Magyarorzagnak, Horwathorzagnak, Thothorzagnak et caetera Termezhet szerint walo kiralianak“ egész lángadozattal, miből igen kitetszik, miként ohajtá már mintegy lelkendezve a' magyar, nyelvén érteni valahára törvényeit. Bóven ereszkedett ki ezek után értekező Weres Balás' nyelvérdemeire, mert nála a' magyar törvénytudás az akkori legjobb műszókkal találta, de kimutatá latinus botlásait is; megmutatta idézetekkel hogy más kéziratból ejté a' Verbőczy' elejére tett régibb törvényezikkek' fordítását, mintsem a' melly szerint Mosóczi a' Corpus Juris-t hézagosan kiadta; összehasonlítá Weres' tömött nyelvszövegét az ernydezett Heltaiéval, 's a' következett későbbi kiadásokban lévővel. De ezeket itt kiszaggatva előadni nem lehetvén, a' dolgozat' tárgyát elégnek tartottuk megérinteni.

— A' mult ülési jegyzőkönyv' hitelesítése' alkalmával *Peregriny Elek* lt. megjegyzé, hogy legközelebb elhunyt tiszt. tag b. *Mednyánszky Alajos*, kinek közelében ő szerencsés volt több éveket tölthetni, magasb országos hivatalokba lépte után sem hagyta el az irodalmi pá-

lyát 's kedvencz tanulmányait, hanem tovább húsz évnél dolgozta a' magyarországi templáriusok' történeteit, 's egybegyűjté Pázmán Péter' kéziratait; melly nagy becsű irományait, Erdélybeni hosszab tartózkodása idejében végkép elkészítvén, az azokat magában foglaló mályha, Budára visszautaztában, nyom nélkül elveszett.

KIS GYÜLÉS, JÚL. 8. 1844.

Schedius Lajos tiszt. tag' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubínyi Ágoston tt. — Balogh. Bugát, Dübrentei, Gebhardt. Gyóry, Kállay, Luczenbacher, Szalay, Szilasy, Sztrokay, Vásárhelyi, Vörösmarty, rr. tt. — Garay, Kacs Kovács, Kovács Mihály, Peregriny, Széchy, ll. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

BUGÁT PÁL rt. a' szószéken

némelly academiái reformokról, névszerint a' tudós társaságnak a' nemzeti museummal 's több fenálló tudományos és közhasznu egyesületekkel való összeköttetéséről, 's általában a' tudományos törekvések' egyesítéséről értekezett. Mik addig is, míg az academiái reform a' martius' 18-dikai ülésben kinevezett választmány' jelentése' nyomán tanácskozás' tárgyává leszen, tudomásul vétettek.

— A' *titoknok* a' követk. acad. újnyomatványt terjesztette elő: Tudománytár, V. füzet. A' *könyvtárba* tétetett.

— *Ugyanaz*, vonatkozva apr. 1. tett előadására *) jelentette, hogy a' folyó természettudományi versenyen idő előtt megjelent pályamunka' szerzője, *Fizer István*, miután magát a' Nemz. Újság' némelly cikkelyében megismerhetővé tette, pályairatát, e' napokban, a' titoknoki térítvény' beküldése mellett, visszavette.

— *Ugyanaz* felolvasta a' *Verbőczi' Hármaskönyvének* academiái fordításához, 's a' *Természettudományi Pályamunkák'* III-dik kötetéhez készített titoknoki előszókat, 's azok helyben hagytak.

---

*) L. a' folyó évi Értes. 66. l.

KIS GYÜLÉS, JÚL. 22. 1844.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Fáy, Kubinyi Ág. tt. tt. — Balogh, Bugát, Döbrentei, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss K., Luczenbacher, Szalay, Szilasy, Szontagh, rr. tt. — Bárlfay, Henszlmann, Kovács M., Széchy, Török József, Walther II. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

— A' titoknok

REGULY ANTAL lev. tagnak

Pelymben (ázsiai Oroszország' tobolszki kormánymegyéje' egyik városában) april 23. hozzá írt leveléből, valamint *Baer* orosz cs. stá-tustanácsosnak Sz. Péter' Várában junius' 19. (azaz jul. 1.) hozzá küldött közléséből összeállított tudósítását olvasta a' tisztelt tag' legújabb uti mozgásairól, mely ekkép következik:

Örömmel jelenthetem a' Tek. Társaságnak, hogy derék társunk a' *cserdini vogulok* közti tanulmányait az Uralon martius' 2. befejezte. Miután t. i. e' kis népcsapat' nyelve' és erkölcsi' ismeretének alapját *ötezer cikkből álló szótár' készítésével 's harmincz líre menő dalok' összejegyzésével*, megvetette volna, a' télnek hátralevő részét a' többi elszórt vogul népmaradványok' megismerésére kívánta használni. E' végre figyelmét elsőben is Pelym' vidékére fordította, hol még egy tiszta, vegyületlen néptörzsököt reménylt találni. Azonban az irbiti nagy vásárnak mindenféle életet terjesztő mozgalma az Uralig hatván, arra birta Regulyt, hogy legközelebb ezen város felé tartana, mely európai és ázsiai Oroszország' minden vidékeiből úgy, mint Perzsiából, Bukharából 's még délibb tartományokból is látogattatik. Elhagyván tehát martius' 4. a' Wsewolohski jóságokat, hol annyi vendégszeretettel fogadtatott, 7-dikén Irbitbe érkezett. Ottan öt érdekes napot töltvén, Turinszkon által a' Tavda felé vette utját, hol az odaváló

vogulok közti rövid mulatás után, a' Tavda és Tobol vizei' mentében martius' 17. Tobolszka érkezett. Szibéria' ezen nevezetes városába két férfiú' híre vezette. Egyik *Wologodskij* úr, ki több évig papi hivatalban az Ob vize' mellékén élvén az *osztyák* nyelvvel huzamosan foglalkodott, 's a' pétervári academiának néhány eszt. előtt osztyák szótárt küldvén be (melly azonban javítás végett neki visszaküldetett) úgy nyilatkozott *Sjögren* úr előtt, hogy osztyák nyelvtan' készítésében is fáradoz. A' másik *Satigin* úr, a' múlt januárban meghalálozott utolsó Konda-melléki vogul fejedelem' tudományosan kimivelt fia, ki mint császári tanár néhány év óta Tobolszkban lakik, 's több rendbeli orosz munkákat anyanyelvére fordított. Azonban *Wologodskij* urat utazónk nem lelte már itt, mint a' ki két hónappal elébb *Petropawlowskba* tétetett által; azonkívül megtudta itt, hogy az nem készített osztyák nyelvtant, sőt azt nehezelvén, hozzá sem fogott. A' humanus püspök ajánkozott ugyan *Regulynak*, hogy felszólítja *W.* urat, másoltatná le osztyák szótárát utazónk' számára, de ez *W.* úr' osztyák nyelvtudásának igen rosz hírét hallván itt, 's rosz munka' bírást károsnak tartván inkább mint hasznosnak, e' szivességet megköszönte. Osztyák dalok' birtokával is dicsekedék *W.* úr, miknek, vogul énekeivel összehasonlíthatását *Reguly* nagyon ohajtá, de miben, *W.* úr közel ismerősei' bizonyítása' nyomán, szinte csalódottnak látá magát: *W.* egyetlen egy osztyák dallal nem bírván. *Satigin* úrban, ki *Regulyt* vogul fordításai-
val ajándékozá meg, jeles férfival ismerkedett ugyan meg, de ki honatól hosszas távolléte alatt anyanyelvét már felejténi kezdé, 's így ezen és egyéb tekintetekben is kevés felvilágosítást nyervén tőle, ezen rándulata várákozásának meg nem felelt. Tobolszki örömei közé tartozott *Castrén* úrral való ismerkedése. Tobolszkból az *Irtys'* vizén le *Demianskba*, 's innen szárazon a' *Konda'* vizéhez utazott *Reguly*, és pedig folyvást *Bachtjár* hű vogul tanítója' kíséretében, hol név szerint *Bolcsarova* egyházas faluban mulatván, a' kondai *osztyákok'* nagy érdekű nyelvvel ismerkedett meg, mellyről azt találta, hogy

vogul testvérére, mellyet utazónk derekasan sajátjává tett már, különösen ennek belső alkotására, meglepő világosságot vet. Bolcsarovából felfelé ismét *vogulok* közt folytatván utját Sái-mig haladt, innen szárazon a' Pelym' vizéhez csapott által, 's ott a' Pelym és Vágla melléki *vogulokkal* is megismerkedvén, april' 11. Pelym' városában állapodott meg, tapasztalásai' feljegyzése és studiumai' folytatása végett.

Midőn utazónk most másodszer, és pedig keletről, érkezett a' *vogulok* közé, nem olly nyájasan fogadtatott a' föld' népe által, mint az Uralon. T. i. itt azon babonás hír terjedt el, hogy egy olly férfi utazza be e' tájakat, ki határtalan hatalmat gyakorol a' kedélyek felett, az embereknek, tetszése szerint, vagdalja le fejeiket, azokat gipszbe takarja 's lábában magával viszi; hogy kíséretében nyolcz vasas, és azért sérthetetlen férfi jár. E' hal hír' következtében egy faluban Reguly az asszonyok által emelt késekkel fogadtatott, 's nagy munkába került őket megnyugtatni. Végre mindazáltal sikerült a' megbarátkozás, 's így utazónk egy *vogul* nagy áldozatban részt vehetett. Baer úr' véleménye szerint e' veszedelmes hírre a' turinszki *ispravnik* adhatott alkalmat. Reguly t. i. Irbitből gipszet akart hozatni, hogy, az *academia'* ohajtására, néhány kaponyát leformálhasson. Az *ispravnik* magára vállalta a' gipsz' megszerzését, de utóbb visszaküldte a' pénzt azon izenettel, hogy Irbitben nem lehetett gipszet kapni, noha R. maga látott volt elébb, az irbiti vásáron, azt árultatni. Az említett bölcse férfi, meglehet, hallott valamit arról, hogy holtak' képei le! szoktak' gipszben vétetni, de nem arról, mikép élőké is leformáltathatik, 's így talán hivatalos kötelességének tartotta a' gipszvételt akadályozni, nehogy a' *vogul* arczképzet iránti érdek néhánynak éltebe kerüljön. Annyi bizonyos, hogy az *ispravnik* maga ajánlkozott a' vétel' elközlésére, 's pénzt kért reá, mellyet sokkal utóbb küldött Pelymbe vissza. 'S ekkép a' fejlevágás' meséje, szántsándékkal vagy ártatlanul, tőle indulhata ki. Minden esetre feltűnő, hogy a' nyugoti *vogulok'* földén a' nép mindenütt bizodalommal fogadta. Így az Ivdel

feléi utjában két vogul járult elébe, kik a' távol éjszokról, a' Sosva éjszaki vidékéről azon végre utaztak le Wsewolodo-Blagodatskijba, hogy megismerkedjenek azon férfival, „ki népökhöz küldetett,“ 's öt felkérjék az éjszaki Sosva' meglátogatására, melly esetre Beresowba iramszarvasokat akartak elébe küldeni. A' beresowi vogulok' ezen követeit Reguly két napig tartotta magánál, népök' lakjai iránt részletesen kikérdezte, 's közléseiket abroszába bejegyzette. Feljebb az Ivdel mellett egy még kellemeteseb látogatás érte, t. i. egy sokat járt kelt „királya a' keletnek,“ e' vidékek' Crösusa, *Kasimow* Elek, kit a' moszkák *Bogaty*-nak (a dúsgazdagnak) neveznek, mert szerintök 19,000, az osztyákok' mondása szerint 10,000 iramszarvas' birtokosa. Ezen férfi a' Szigva' forrásai körül a' szamojédek közt nevelkedett, 's mindinkább dél felé vonulva, utoljára rendszerint a' Visera és déli Sosva között lakott. Mint-hogy nyájai messze elterjednek, részint a' Pecsora, részint az Ob körül, 's a' *jassak'* lefizetésére évenként nagy utakat kénytelen tenni, ő volt azon férfi, ki e' vidékekről, egész a' szamojédek' földéig, a' legteljesb ismerettel bir. E' férfit tehát öt napig tartá magánál Reguly, hogy öt az Ural' éjszaki részei, 's minden egyes telep, magasság és folyó iránt kikérdezze. Így készült három abrosz, mellyet R., egyéb irásokkal Pétervárt tevén le, Baer úr, az ottani academiának elő is mutatott. Alapját ezeknek gróf Cancrin' éjszaki expeditióinak abroszai, 's még mások, teszik, miket R. Tobolszkból szerzett magának, minden részeikben kijavított, 's azokba a' vogulok' minden falvát, minden kunyhóját, sőt minden *szent halmaikat* is, mik mind maig áldozathelyül szolgálnak, bejegyzette, mellyeket vagy maga látott, vagy mellyekről magának biztos tudomást szerzett. Ezekből R., visszatérte után, egy öszvesített földképet kíván szerkeztetni.

Egyébiránt Baer úr még a' következőket emeli ki Reguly-nak hozzá intézett közléseiből: 1. Ugy találta utazónk, hogy az ugy nevezett beresowi osztyákok valóságos vogul törzsök, melly a' cserdini voguloktól csak nyelvjárásra különbözik;

másfelül pedig a' Konda és Irtys melléki osztyákoktól, kik önmagokat *Handa* (az *a* betűt homályosan, tán mint a' magyar rövid *a-t* ejtven) néven nevezik, lényegesen különböznek. 'S itt megjegyzi Baer úr hogy „osztyák“ (Ostják, mint ő írja) elkorcsosodott tatár szó, melly idegen, azaz nem-tatár, népet jelent. És csakugyan még tovább, u. mond, kelet felé, vannak népek, mik osztyákoknak neveztetnek, de egyáltalában a' finn néptörzsökhez nem számíthatnak. 2. A' Visera mellett már csak kevés vogul, 's igen elvegyülve, találtatik. 3. Feljebb éjszak felé a' Pecsora mellett a' syrjánek közt egy kis csapat vogul létezik, melly azokkal összeolvadni készül. 4. Hogy a' keleti voguloknál még mind eddig nem talált R. oly dalt, melly feljegyzésre méltó lett volna. 5. Hogy útain, Baer úr' kérésére, mindenütt gondosan ügyelt a' földművelés' hatáira ezen vidékeken, 's egy sereg telepet nevez, mellyek e' határt képezik. Végre 6. hogy a' *mescserekék*, kiket R. Irbitben talált, 's kik önmagokat szerinte *miseri* néven nevezik, már Nestor által említetnek, 's némi névbeli hasonlatnál fogva mások által immár a' magyarok' eleinek tartattak, *a' magyarokhoz csakugyan különösen hasonlítanak.*

Ezen érdekes tudósítás után, mellyből nem csak azon buzgóság tűnik ki, mellyel társunk nehéz útjában munkálkodik, hanem olly eredmények, mik ott is meglepőknek találtak, hol a' kormány olly sokat tett és tesz folyvást népei' megismerése körül, Moszkaországban, értem: hadd olvassak még néhány sort *Reguly'* hozzám írt leveléből, mellyből a' Tek. Társaság azon nyomasztó lelki állapotot veheti ki, melly utazónkat kíséri pályáján. Előre kell a' baj' és panaszok' okát bocsátanom. Mind az én leveleim, 's a' Tek. Igazgatóság által küldött segédpénzek' hire; mind Baer úr' levelei, *Reguly*nak kezéhez nem menve, visszaérkeztek Pétervárba. Igy sohajt tehát fel, levele' végén: „Mi oka e' megfoghatlan hallgatásnak, 's a' segedelem' halasztásának? Nem tudom, mire vagyok felhatalmazva, annál kevesbbé a' költségek' mennyiségét, mikre számot tartanom szabad, 's az időt a' mikorra azokat vár-

hatom; nem tudom mihez szabni kiadásaimat, egész utamat. Gondolja el, T. Úr, e' helyzetet: künn állani egy végtelen pusztában, nagy feladásokra hivatva, 's egyszersmind megfosztva minden szükséges eszköztől, sőt személyem' biztossága is kockáztatva gyakran... Vissza nem térhetek, nincs módom, előre mennem szinte csekély és kétséges: helyt ülnöm nem engedi a' tervemben alapodó progressio' szüksége! Ha szegény is hazám, gazdagabb még is nálam stb." De véget vetek a' méltó panaszok' felolvasásának, miket ez uttal bal körülmények okoztak; reménylem is, hogy eddig soká ide oda vándorlott leveleim 's pénzküldeményink utól érték. Baer legalább, e' nemeslelkű 's résztvevő közvetítő, azon kéréssel küldötte ezeket a' tobolszki kormányzóhoz, indítana ez R. után egy követet, ki őt, bár 1000 versztnyire is nyomban kövesse. Terve társunknak, midőn utolsó levelét írta, ez volt: június' derekán Pelymet elhagyván a' hasonnevű folyó mellett felfelé, majd Tapsia, Sosva, Sigwa, Sinja vizek' környékét megjárni, onnan Beresow, Samarow, Surgut, Narym és Tomskon által az Ob vize mellett délnek az *Altai* felé, minthogy az ott elszéledve lakó 's romlott tatár nyelvet beszélő népekben finn alapot sejdít. — Őt sorsa viszi: tegyük hogy az kegyes legyen iránta. (*Éljen!*)

— Ezt követte

JERNEY JÁNOS rt.'

első tudósításának keleti utjából, felolvasatása. Az, egész terjedelmében, ekkép következik:

Odessza, július 3. 1844. Tekintetes Academia! Két hónap' lefolytával útam' habár nem minden részletei- 's körülményei-, de mégis némi eredményeiről kedves kötelességemnek ismerem a' Tek. Társaságot következőkben röviden tudósítani.

Pestről aprilis' végén eltávoztommal utamat tengelyen kezdém meg, Szeged, Temesvár, Lugos, Karansebes- és Orsován által: hol az Alduna' Galaczbá járó „Zrínyi“ gőzöse veve föl; útközben néhány nevezetesb városban, mint Szörénytoronyi Újvárosban Csernecz mellett, Dszurdzsevo- és Brailaban kikötvén, Galaczból, e' végre szerzett saját kocsimon Moldovát utazám be. Tekucson, Adzsudon keresztül, legelsőbb is a' Szeret melléki csángó magyarokhoz siettem, kiknélí hosszabb mulatás után, Bákun, Románvásáron, és Szépvároson (Tyrguformoz) által Jászvásárba juték el. Moldva' e' fővárosában is huzamosb ideig késvén, Vazluiba menék le, onnan Huszba (Husch) és Lévába, ismét vissza Jassziba. Végre innen Prúth melletti Szkulényon, beszarábiai-orosz veszteglőn keresztül Kisenev fővárosba, onnan Kavványba és Akkirmanba a' Neszter folyóhoz; honnan Ovidiopolon át Odesszába értem, útvonalamat innen, majd rövid napok múlva Dél-ioroszországon, jelesen Nikolajeven, Chersonon, Jekaterinoszlávon, Taganrogon át, Krimnek is megjártával, vagy egyenesen a' Kaukázusra és Tifliszbe, vagy a' Volga és Ural' mellékire Szarepto, Orenburg-, és Kazánnak irányzandó.

Jól tudván, hogy nem a' bejárt föld' tömérdeksége, mint inkább az eredmények' fontossága juttat azon célhoz, melyet magamnak kitűzék: ugyanazért a' gondos nyomozást és huzamos kutatóást sehol el nem mulasztám, könnyebbségemre lévén az oláh nyelvet jól, az oroszot is meglehetősen tudó szolgám; — mellyeken kívül a' miveltebbek közt divatozó francia és német nyelv mindenhol könnyü beférkezést eszközle.

Az eddigelő gyűjtött ismeret- és vizsgálódásim' eredményeiről bizvást elmondhatom, miszerint vértetlen várakozásimat csordúltig betölték: miután igazi magyar nép' keleten föltalálhatását soha nem híve, egyedül emlékeik' fölfedezésén csüggének hiütlan reményim.

Mindjárt Galaczbán szárazra léptemkor elkezdém Moldvában, a' magyarokra nézve e' classicus földön, vizsgálódási-

mat. Eleink', a' Duna-Tisza' vidékire költöztök előtt Constan-tin byzanczi császár' tanutétele szerint Atelkuzuban, vagy is azon földrészen, melly mainap Moldva és Beszarábiának hiva-tik, lakván, lehetlennék hívém, miként emlékezetőknek né-mi nyomdoki el ne maradtak volna. És csakugyan találék ily-lyekre. Galactzól éjszak felé, $\frac{1}{4}$ órányi távolságra, de még Ga-lacz' határában, létezik egy kis falui, nkább külvároska, melly „*Vad-ungur*“ és „*Vad-ungurliu*“ azaz: magyar kelő, vagy kelője (Vadum) nevet visel, épen Prúth' Barátos nevü nagy tavának Duna' medre felé terjedése mellett. Kéttelenül a' bulgá-rok ellen többször harczolt, itt a' Dunán általkelő eleinktől nyeré nevét. Az *Ungur*, *Makarest*, *Kumán*, *Kumanest* nevü falvak számosak Moldovában. A' kúnhalmok e' hon' majd minden, főleg folyómenti vidékein számtalanok, ásatási kísér-letek bizonyára gazdag zsákmánnyal örvendeztetnék a' régi-ség' barátit. Illyek' kutatását keletről visszafordultommal ki-vánok végrehajtani.

A' csángó magyaroknál tett nyomozásim azok, miket legszerencsésbeknek vallhatok. Itt el nem sorolható alapos okoknál fogva meg, igen erősen meggyőződém arról, mi-szerint ez elhagyatott, de valóban szeretet és becsülést érdem-lő ős magyar véreink távol sem Magyarhonból ide származott ivadék, hanem valódi külön törzsokfajja az egykor nagy ter-jedelmü és több felekezetekre oszlott magyar nemzetnek. A' csángók igen kitűnök, 's mondhatni, mindenben elütök azon magyar és székely beköltözöttektől, kik részint köztök, ré-szint külön vált falvakban, inkább Erdély felé, laknak. E' tény-nek tudata és hiteles hebizonyítása, ugy hiszem, biztos kul-csul szolgálnd nemzetünk' eredete és rokonsága' napfényre hozatalánál; tehát nagy fontosságu tárgy régi történeteink' vizsgálói előtt. Különös sajátságúnak voltakép fölismerem nyelvökre nem terjesztém ki további mély nyomozásimat, mi-után Petrás Incze csángók közt született tudományos művelt-ségü minorita, jelennen klézsei paptól megértém, hogy ter-jedelmesb munkában kívánja megajándékozni nemzetünket a'

rokon nyelv' drága kincseivel. Különben is, illy valaminek kiszákmánylása több évekig terjedő folytonos kutatást tételez föl. Fő czélom- és föladatombhoz képest leginkább a' történeti emlékekre fordítám figyelmem. Első működésem Forrófalván, a' csángók' ős fészkeében, 's jelesen annak emlékezetét fölül haladó idők óta nagy fa keresztekkel ellátott sírkertében kezdém meg. Keresgéltem és ásattattam olyanokat, minőkről az a' tájéki legvénebbeknek még csak sejtelmök sem vala eddigelő, hajdani sírköveket tudniüllik. A' régibb korból örökségkép rájok hárult ezen temetőben az effélék már földdel, derékig érő fü- és haraszt bozótokkal befödve, végkép elrejtve. Kapa és ásó jó szolgálatot tőnek, de legjobbat a' lelkes Petrás, kinek buzdítása fölhevíté az esőben munkáló csángókat. Csak egy régi kő, és meg leend a' bámulók' bizodalma nyerve. Ugy lőn. Föltünt nem sokára a' nagy szikladarab, magyar iratot és 1540-ik évet viselő. Utána a' másik, szinte magyar irattal. Ezt látva csángó véreink, és hallván tőlem ős jogaik' ilyenekben rejlését, önkényt buzdulának, fürge kutatásba merülők. Csak hamar hat darabot húzánk föld' gyomrából napfényre, mik között egy, a' legdrágább érczes kövek' tömegénél is becsesb. Ki hinné? és nincs különben. Ez ismeretlen scytha iratot visel homlokán. — Munkálódásunkban az esős idő és némi más körülményektől gátoltatva, tanácsosnak véltem mindezekkel fölthagyni addiglan, mig Jassziban a' püspök, és forrófalvi örökös földesúr Rosnovanó főboértől teljes hatalmat nyerendek az ásatásokra; annál is inkább, mint-hogy más, mint az *adzsudi* és *berlati*, régi elhagyatott magyar temetőkben hasonló kincsek' föltalálhatását reménylem; mikhez, mint magyaroktól többé nem is lakott helyen, kétételenül az illető hatóságok' engedelme szükséges. A' találtaknak hiv másolatukat véve, két jeles darabot Klézsére vivénk. A' scytha iratút, millyeket még nagyobb számmal is találandóknak hiszek, akar mi módon magammal viendem honomba, azért hasonmását eleve közleni fölöslegesnek vélem. Kilencz betűjegyet visel a' gúla alaku, simára faragott emlékek' tő-

redeke, rohonczi codexunkban és a' kúntatár-pénzeken látható jegyekhez igen hasonlókat. —

Érintés nélkül nem hagyhatom, miként azon csángó, kivel legelőször találkozám, Kósa Péter nagypataki rezes (közbirtokeos) ember volt; kinek *lapos-selyp*, és ha néhány oláh szavait feledjük, helyes kötetű, értelmes beszédét, valamelly pajkos gyerkőcze' nyelvéről tetteve pergőnek hívém vala, ha mondom, egy tisztelendő őszfejú nem áll előttem, valódi kaukaszai fejszabattal. Ezen nyelv nem lehet fattyú ágazata, elcsikart kinövése a' mi nyelvünknek. Dialectusi különbség ez, mellynek főnvoltáról már a' bársonypalotában született Constantin császár emlékezik; higyjék el uraim! — és a' ki kétkednek, jőjön, 's hallgassa figyelemmel a' törzsökös csángó' beszédét. —

Több csángó falvakat, 's bennök* a' házakat sorra járván, siettem Jászvásár felé, a' mondott engedelmet eszközöndő. Utam közepett Bákuban szállék meg, hol most is több bevándorlott székely-magyar, és három ős csángó család tannyázik. Iteni mulatásom örökre nevezetes marad előttem, mert olly tárgy iránt nyerék hiteles tudósítást, mi húzamos kutatásim közben vesztett remény- és hiedelmemet újra éleszti, nemcsak, hanem erős meggyőződésre vezet. Azt hívém már ugyanis: miután a' hún-scytha, vagy ha úgy tetszik nevezünk, székely betűjellemmel irott emlék sehol nem találtatnék, a' csikszentmiklósi templom' illetén emlékének fönlétéről pedig tudósításunk hiányzanék; sőt, Erdélyből keletkezett hiradás' nyomán annak már híre is kiveszett volna: hogy az egész hún-scytha literatura alaposan be nem bizonyitható dolog, vagy talán későbbkori ábránd elme' szüleménye legyen. — Azonban, öröm a' hún-scytha literatura' barátinak! Főnvan a' Dezericzki által közzétett emlék' eredetie maiglan a' csik-szentmiklósi templom' falában, négyszegű kőre vésvé. Benő István ottani jegyző, kivel Bákuban véletlenül találkozám, e' tárgyra vonatkozólag bizonyossá tőn annak fönlétéről. Hajlandó valék e' hírre lemásolás végett, — mert csak saját sze-

mem és kezem biztosít a' minőség felől, — egyikét hetet oda utazásra szentelni, de mégis tanácsosbnaK véle'm visszatértemmel arra kerülni. E' hiteles hir' vételével, hitem szerint, eléggé megjutalmaztaték eddigi fáradozásom, bár e' nyilvánításra mosolyt lehelljen is az óság' ellensége, 's vandal bölcs.

Jassziban minden oldalról szives fogadtatást nyertem rokon érzelmű jó barátokra is találván, kik között Degre Ignác lelkes hazánkfiát, egy előkelő gyógyszerár' tulajdonosát, az ifju literator Degre Lajosnak testvérét, kell kiemelnem. Ez, egykori társam, annálfogva is véletlenül kész nyilt barátom. Könyvtárában több jeles magyar irodalmi termények találtnak. Közremunkálási szives készsége megbecsülhetetlen előttem; — hasznos leend jövőben társaságunknak is. Bocsánatot, Tek. Társaság! hogy itt, hajlamomnak engedve, talán fontosb tárgyakról tudósításnak háttérbe vontával aprólékossággal is szaporítom tudósításom'. Mindent, mit tapasztalék, mit tudatni óhajtanék, ugysem adhatok e' rövid sorokban. Nem mellőzhetem azonban egy régi jász pénznek, eddigelő a' tudós világ által nem ismert, de nem is gyanítottnak Moldva' egyik jelesb tudós fiánál föltalálását. Két példány került még csak napfényre. Anyaga réz, korát X-ik századnak hirdeti a' 975ben vert némi byzanci pénzzeli hasonlatosság. Hátlapjának fölirata világosan viseli a' „IASIIC“ szót. — Akar milly áron megszerzendem visszamenetelemmel az egyik példányt.

Roznovanó főboértól, — kinek ritka miveltségű nejevel, született Calimachival, mint Párizsból jövővel szerencsém vala még a' gőzösön megismerkednem, — szives engedelmet nyerek a' forrófalvai ásatásokra; ugy Kantakuseno herczeg, Baja' örökös ura, ki már 17 darab sírkövet bír, mondott jószágában fölásottat, mik közt egy állítólag XII-ik századbéli, szivesen meghítt a' kutatásokra, segéd kezét is igérvén. Sardi cath. püspök végre pártoló közre munkálását ajánlá. Hosszasb meghányás után azonban arra határozám magam, miként a' húzamosb ideig tartható moldvai kutatásokkal most fölhagyjak, keletről visszajöttömmel kézellábbal utána látandó.

Jassziból utam Vazlui és Husz felé vevém, emitt a' régi husszita magyarok' maradéki fölött nyomozandó, ugyszinte a' Csöböröcsökből, Neszter viz' mellékéről oda származott magyarok iránt, kikről Jassziban némi értesítést nyerek, tisztába jövendő. — Megtettem az utat; de fájdalom, a' huszi magyarokat mind eloláhosodottaknak találám, kik magokat nem magyar, hanem „*ungur*“nak nevezik, így hivatnak a' moldvánok által is. Nyelvünk három családnak van a' 2000 cath. magyarok közt birtokában, kettő Szabófalváról oda szivárgott csángó, egy jövevény, székelly eredetü. A' XVII. századi tudósításokban érintett magyar iratoknak itt többé hirök sincs. Az ottani oláh püspökség és lakja nyelének el minden régi magyar emlékeket Csöböröcsökből oda származott családokra is találtam, de szinte magyartalanokra, kik a' többi ungurokkal együtt tűrik szomorú sorsokat, várva a' magyar királyt.

Alkalmam volna itt, Tek. Academia, csángó rokonink, 's általában a' moldvai 60,000 főre menő magyarok' szomorú állapotja és eloláhosodások' okairól kimerítőleg írnom: de olly fontos és mély tárgynak lenni hiszem azt, hogy itt futólag is előadni lehetetlen, — méltán egy külön bő értekezést igényel, mellyben minden oldalról nemzetünk előtt fölmutatandók lennének. Fájdalmas látni e' véreinknek nyelv és nemzetiségből majdnem erőszakos kivetkeztetését. — De hiszen már eléggé értesítve van a' szabad és boldog magyar nemzet véreinek illy lealacsonyításáról; — hátra van, hogy valamicskét tegyen is a' borzasztó állapot' enyhítésére. Most csak annyit mondhatok, hogy nem találtatható földgolyónkon bármelly letiprott szolganépség, mellynek istenét saját nyelvén imádni tiltatnék, egyedül moldvai rokonink azon szerencsétlenek! Ennek távol sem a' kormány az oka, mert az bizony illy dolgokkal mit sem gondol, nem is avatja magát a' cath. egyház' ügyeibe. — Magyar pap adassék a' magyarnak, vagy legalább magyarul tudó, és minden meg lesz mentve, helyre hozva. Ezt pedig a' magyar anyaszentegyház' oszlopinak végbe vinni igen könnyü. —

Huszból (ottani kimondás szerint Hus) a' Pruthnál fekvő lévai (rontott kimondással Leova) orosz veszteglőn által akaréék Beszarábiába utazni, de az ottani quarantine-tisztek' különös magok viselete 's illy nyilatkozata: „A' tudósok fortélyosak és veszedelmesek“ — arra kényszeríte hogy 3 napi út veszteséggel Jassziba térjek vissza, hol szolgám' számára, kinek velem jöttét az illető consulátusok előbb csak hátiratban saját útlevelemmel kijelenteni elegendőnek tarták — különös útlevelet szerezzek. Ezutáni várakozásban majd nem hasztalanul eltöltött egy hét után, másik utat választva, a' szkulényi veszteglőn által — négy napi unalmas üldögelés mellett — léphettem Beszarábiába 's így az orosz birodalomba.

Bucsákban, vagyis Beszarábia' alsó szegletén a' csöbör-csöki, ugy sz. -péteri, sz. -jánosi és sz. -antali, még Zöld Péter magyar pap' idejében (1767.) fön volt magyarok, nem különben az akkermani (Neszterfehérvár) magyar templom, miről Sulzer is ír, 's Moldvában egy öreg székely magyartól sz. László' templomának mondatni hallám: fölötte érdeklének. Az elsöre nézve tisztába jöttem annyiban, miként kinyomozám, hogy 15 év előtt hala el az utolsó Neszter-melléki magyar Korkmaszon Csöböresökhöz közel, mit a' mostani oláh és ruzsnyák lakosok Csuburcsinak neveznek, a' magyart pedig már nem ungar, hanem „*venger*“ névvel illetik. — A' többi három magyar falu még csak névben sem marada fön. A' magyarok' elköltözte innen mintegy 70 év előtt, mint főlebb mondám, Huszba, és Pruth-melléki egyéb helyekre, összeolvadván a' moldvai ungarokkal 's talán csángókkal is, egyetlenegy marada el, ki mesterségére nézve fazekas volt. Így az új lakosok' beszéde' nyomán. Az akkermani magyar templomról azt irhatom, hogy a' várban nem találtatható, a' fönforgó körülményeknél fogva nem is létezhetett soha, 's így Sulzer' tudósítása tapasztalás nélküli hibás véleményen alapúl; hanem a' váron kívül az ótatár városrészen, szinte Neszter-torkolati tónál (Liman) fön van egy régi, 700 évesnek hitt, és most a' görögöktől használt templom. Hihetőleg ez az, mi magyar

templom vala hajdanában. Fölírás vagy emlékkő e' tárgyra nem találtatik, ámbár hosszash ideig ott mulatván, keresve kerestem.

Odesszában két év óta történet és régiségek' társasága létezik, melly a' vidék' óságait gondosan gyűjtván, már is jeles musemot alkota. Ennek elevei tudata vonzólag hítt a' roppant gazdagságu, tengeri kereskedéséről világhírűvé lett új városba. És nem csala reményem, melly szerint tárgyamra is találandok emlékeket, Déli-Oroszországban, a' magyarok' egykori Lebediásának vidékein sirhalmokból, orosz szólásként *kurgánok*-ból, fölásottakat.

Rég bámúlják a' tudós utazók azon kőszobroknak (oroszul *kameni-baba*, azaz kő báb) tömérekségét, mellyek Déli-Oroszországban a' Fekete-tengerig mindenhol elszórt holmokon talátnak; rég török is fejöket, meghatározni akarók, vajjon mellyik népségtől maradtak el e' kőszobrok: — de hasztalan minden törekedésök, mert azon gondolatra még egy sem jött, hogy illyekben magyarok és kúnok' emlékeit keresné. És pedig, uraim, akar hiszik, akar nem, az úgy van; magyar kő emlékek ezek! — Siettem a' régiségek' gyűjteményébe, nyugtalan váró, ha illy kőszobor talátnak-e kincsei között. Beléptemmel, az előterembe, hová a' nagyobb kődarabok helyezék, a' szegletben mindjárt megpillanték egy 1 ½ ölnyi nagytágú kőszobrot. — Szent borzalom fogott el. — Hogy ez atladolmányos alakot térdre omolva meg nem csókolám, a' vezetőkölí némi — helyes-e vagy helytelen, nem tudom, — szemérmí tartózkodás gátola meg. Itt, ime, a' Donviz-melléki magyar kő emlék, legelső mit éltemben láttam. Ezek lesznek már most, Tek. Társaság! nyomozásim' egyik fő tárgyai. Bejárandom a' vidékeket, hol illyek talátnak; hiven lerajzolgotom a' jelesbeket, és szerzek is egyet, honom' számára Galacson át Pestre küldendőt.

További kutatásimról későbbi tudósításomban értesíten-dem a' Tekintetes Társaságot, maradván pártoló szives emlékezetébe ajánlottan stb.

Ezen előadással, mely élénk örömmel fogadtatott, összekötésben, a' titoknok, az utazó társ' magánlevele' nyomán elö-terjesztvén azon több nemű akadályokat, mellyeket utjában tapasztalt, a' másod elnök úr' utján a' fens. Főherczeg-Nádor-Párfogó a' szükséges intézkedések' tételére tisztelettel fölkéretni határozottatott.

— Olvastatott *Kubinyi Ferencz* lev. tagnak, mint a' magyar orvosok' és természetvizsgálók' legközelebb Kolosvárt tartandó gyűlé-
sők' elnökének az academiához bocsátott levele, melly az illető tagok közt köröztetni rendeltetett.

Olvasta a' *titoknok* a' *Philosophiai Pályamunkák*' II-d. köte-
téhez írt előszavát, 's az helyben hagyatott.

— *Ugyanaz* egy illy czimű értekezést mutatott be a' *Tudomány-
tár*' számára: *Kereskedési és hiteltörvényeink' hiányai. A' hitel'
fő vonásai elméletben.* Szó támadván, vajjon illy kérdés' tárgyalása a'
Tudománytár' mezejére való- e, a' megbizott vizsgáló' figyelme erre is
kikéretett.

— *Ugyanaz* a' következő acad. nyomtatványokat terjesztette elő:
1. *Tudománytár*, 1844. VI. 2. *Werbőczy István*' *Hármaskönyve. Az
1517-ki eredeti kiadásra ügyelve magyarul kiadta a' m. t. t.*; 's azok
a' könyvtárba tétetni rendeltettek.

KIS GYÜLÉS, JÚL. 29. 1844.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubinyi Ágoston tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei,
Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss K., Luczenbacher, Szilasy, Vá-
sárhelyi, rr. tt. — Garay, Henszlmann, Kovács M., Széchy, Wargha Istv.,
II. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

— *A' Tudománytár*' ügye levén napirendre kitűzve, a' *titoknok*
a' kis gyűlés' megbízásából általa készített kimutatásait terjesztette elő
1) e' folyóirat' évenkénti keletének annak megindulásától 1844. jul.
1-ig; 2) az arra kezdettől fogva tett kiadásoknak, az abból volt be-

vételnek, 's a' kettő' egyeztetéséből kitünő veszteségnek. Ezek szerint elkelt

az 1834-ki folyamból	527%	péld.
— 1835-ki	—	379 —
— 1836-ki	—	301 —
— 1837-ki	—	344 —
— 1838-ki	—	222 —
— 1839-ki	—	249 —
— 1840-ki	—	200 —
— 1841-ki	—	157 —
— 1842-ki	—	131 —
— 1843-ki	—	114 —
— 1844-ki	—	79 —

Költött az academia 11 év' lefolyása alatt e' folyóírára 23,015 ftot és 25 krt convp.; bevett 9,698 ftot 32 krt, 's ennél fogva az összes veszteség 13,316 ft. 53 kr. ezüstben. Tekintetbe vevén az ülés azt, hogy illy roppant anyagi kárral folytatni e' vállalatot, midőn az olvasók' csökkenésével egyszersmind a' szellemi hatás is egy arányban csökken, nem lehet; a' nagy gyűlésnek vagy e' folyóírat' lényeges átalakítását ajánlja azon terv szerint melly a' jún. 3. 10. 17. 24. tartott ülésekben készült, vagy annak, a' külső körülmények' jobbra fordulásaig, felfüggesztetését.

— Egy a' *Tudománytár'* számára készült illy czímű értekezés: „Az emberiség' eszményi kifejlődése“ vizsgálat alá bocsátatott.

— Olvasta a' *titoknok* a' *Mathematicai Pályamunkák'* I. kötetéhez írt előszavát, 's az helyben hagyatott.

KIS GYÜLÉS, AUG. 5. 1844.

Schedius Lajos tt'. helyettes elnökléte alatt

Jelen Fáy, Kubínyi Ág., tt. tt. — Bajza, Balogh, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Gyóry, Kállay, Kiss K., Luczenbacher, rr. tt. — Henszlmann, Peregriny, Széchy, Wargha Istv. ll. tt. — Schedel F. titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

SCHEDEL FERENCZ titoknok

a' következő gyászbeszéddel nyitotta meg az ülést:

Tekintetes Társaság! Hosszas fájdalmas betegség véget vetett néhány hét előtt *Tessedik Ferencz* társunk' életének. Neve a' legújabb időkben nem szokott többé említettetni, tíz éve hogy az irodalom' mezején végkép elnémult: de míg járdalta azt, bár nem választott életmódképen is, és csak alkalom' adtával 's midőn mulólag kedve duzzant, de még is úgy járdalta azt, hogy mivelte léleknek, tanultságnak 's lelkeségnek adná jeleit mindenkor. Vessünk azért egy pillantatot életére 's azon kevés dolgozásaira, mik neki 's irodalmunknak a' magok' helyén és idejében becsületére váltak.

Fia a' hazai gazdászati körül magának maradandó érdemekeket szerzett, 's ezekért elhunyt királyunk által meg is nemesített szarvasi evang. lelkipásztornak *Tessedik Sámuelnek*, *Ferenczünk Békés'* említett városában született, febr. 22. 1800-ban. Éltenek hajnala sógora *Jozéfy Pál*, akkor aszói lelkipásztor, most tiszántuli superintendens' házában derült fel, kinek, szülei után, leginkább köszöné jóra törekedését. Iskolai oktatását az akkor *Mező-Berényben* székelte gymnasiumban, majd a' selmeczi, pozsonyi és pataki protestans tanodákban vette. Törvényt végezvén, hazai szo-

kásból inkább, mint hivatás' érzetéből, ügyvédnek esküdött fel Pesten, 1822-ben, 's azonnal Kölesden gr. Apponyi Antal' urodalmi igazgatóságánál alkalmaztatott. Illy pályán élete úgy folyt volna le, mint annyi jobbra termett léleké hazánkban, mind mélyebb, mind terjedtebb kiképződés' alkalmának nálunk olly nehezen pótolható hiányában Történt azonban esztendő múlva, hogy hazafi lelkű főnöke, már akkor austriai cs. nagykövet a' francia udvarnál, serdülő fiai mellé magyar tanítót keresett: 's a' szerencse Tessedik Ferenczet hagyá vele választatni. Társunk' élénk fogékonysága minden nemesebb benyomások iránt, szép tehetségei mellett, megkedvelteté őt a' jeles ministerrel, 's ez őt egyszersmind magán-titoknokul is használta. Hamar otthon érezvén magát a' nagy úr' parketein, azon alkalmat, melly a' világ' fővárosában, 's a' cs. követ' udvarában kinálkozott, használni tudta magasb és tágabb nézőpont' nyeresére a' társasági ügy, mint polgári életben. Párizsból tevé azon kirándulásait is déli Francia 's északi Spanyol országokba, Belgium és Angliába, mik Párizsban szerzett nézeteit az europai életről kiegészítették. Jövendője' tekintetéből hivatalviselés' pályájára levén utasítva, ezt 1828-ban a' magyar kir. udv. kincstárnál kezdé meg, 's egy váratlan örökös által kedvező körületekbe helyezve tiszteletből szolgálhatván, hét év után már a' cs. közöns. udv. kamaránál titoknokká lön. Mint ilyen, de már fizetéses, halt meg, Tessedik, miután a' graefenbergi orvoslást foganatlanul kísértette meg, a' múlt hónapban, özvegyének 's két gyenge gyermeknek hagyva atyja és maga által díszesített nevét. Tagjai közé a' párizsi földirati társaság még 1827-ben, a' magyar academia 1832-ben vette fel.

Tessediket, mint mondám, alkalom és pillanatnyi kedv tevék íróvá, 's így e' pályát ő mindig csak mellékesen üzte. Először a' Tud. Gyűjtemény' füzeteiben 's a' Kisfaludy Károly' Aurorájában olvastuk nevét, huszonöt év óta az újdonszerű fellépők' szokott színpadán; amott a' külföldön elébe ötlött tárgyak' ismertetése, itt néhány szépirodalmi kísérlet alatt.

Mind két rendbeli közlései hazafiúi hűségének jelei voltak. Külföldi könyvtárakban lett 's Magyarországot illető könyveket 's kéziratokat ismertetett meg velünk ott, 's a' Párizs' magyar Diogenesét, a' szintolly ritka tudományszeretetű, mint ritka életmódú Mentelly Ignácot; itt néhány apró verset, tartalmast, melly méltán sajnáltatja velünk, hogy azok egyetlenei maradtak. Egy beszélykéje, mellynek czíme: „A' bal eset jól esett,“ úgy később Szemere' zsebkönyvében a' „Néparczok,“ olly könnyű, gyakorlott előadót sejtettek, ki hogy többet e' nemben nem hozott elő, vagy többi munkáit tőlünk megvonta, egyiránt fájlalható. Szeszély, életismeret, genrefestési ecset nála rövideggel és jelentességgel párosultak. Évkönyveink két archaeologiai rajzolatját foglalnak magokban, az ócsai 's a' demsusi régi egyházakról; a' Hormayr' zsebkönyve Appony' vára' leírását, a' Férussac' Bulletinje egy cikket a' magyar köziskolákról, egyet magyar nyelvregiségekről; 's kéziratárunk Kisfaludy Károly' Pártütőit 's egy beszélyét, mellyeket Tessedik némelly francia körben olvasott fel, francia fordításban őrzi; de fő munkája Francia- és spanyolországi Útleírása, mellyet Kazinczy Ferencz dicséretekkal halmozott el, 's a' Tek. Academia, évi jutalmazásai' alkalmával, javalásra méltónak talált. A' könyv tanulságos is, mulattató is. Tessedik a' könyvű írók közé tartozik; nem érzeleg, nem speculál mint nyugoti szomszédink; lát és hall, rajzol és beszél, mindent megérint, és csakhamar tovább halad, az olvasóra bízván hogy gondoljon 's érezzen, mi neki tetszik, 's fejtse ki, mit ő oda vetett. E' mód nem rossz: figyelmet gerjeszt különféle tárgyakra, 's vágyat azokat bővebben ismerni: ébreszt, és nem fáraszt; de kell aztán lenni másoknak is, kik ki is elégítenek, a' nélkül hogy fárasztanának.

Ismerete az újabb europai életnek 's irodalomnak, élénk felfogás, az említett kellemetes írásmód, némi epigrammai él 's jó ízlés igen kívánatosná tevék, bár Tessedik sokat, igen sokat ír vala! Azok közé tartozott ő, azon sokjaink közé, kik

csak mutatták, mit tehetnének, ha tenniök alkalmok vagy komoly szándékuk volna. Örüljünk hogy jelen állapotjaink mellett, legalább a' könnyű literatura' terén, van ösztön, legalább sokkal nagyobb, mint csak ez előtt egy tizeddel is, a' hazát az irodalom' pályáján szolgálni. Tessedik' emlékezte pedig tisztelve legyen közöttünk, mint ki a' külföldön is, a' legtar-
kább életnek közepette, hazájának élt.

„Ezer virág körül lebeg
Mézet szedő méh,
Fűrj és gólya két világrészt
Választ lakhelyé:

Csak egy hazát esmer szívem
Szakadásaig,
Napraforgó nap felé néz
Hervadásaig.“

Ekkép végződik szép dala „hazájához a' távolból;“ 's nevet csak ez is méltó, hogy megőrizze a' vég elfelejtéstől.

— Kihirdettetett az *Elnöknek* Kolosvárt, f. évi július 25-dikén kelt levele, mely által, a' kis gyűlés' felterjesztése' nyomán, a' rendszeres két hónapi szünet augusztusra és szeptemberre tétetik. minek következtében a' legközelebbi kis gyűlés october' 7-dikén rendeltetett tartatni.

— A' m. orvosok és természetvizsgálók' ötödik gyűlésére meghívó levél a' körözésből még vissza nem kerülván, a' titoknak oda utasítattott, hogy mihelyt az megleszen, a' szokott megbízó levélnek az utazásra ajánlkozandó tagok' nevére kiadatását elintézzze.

— *Küllay Ferencz* rt. előadására *Györy Sándor* rt' értekezése „az emberiség' eszményi kifejlődéséről“ —, 's *Fogarasi János* rt' véleményére *Kovács László* „Hitel és kereskedési törvényeink' hiányairól“, ez utóbbi, némelly a' szerzővel előlegesen közlendő észrevételek mellett, a' Tudománytárba elfogadtattak.

— A' titokok' által a' *Philosophiai és Mathematicai Műszótárak'* példányainak elkölte 's a' könyvesboltokban gyakori kerestetése je-

lentetvén be, második bővebb kiadás' eszközölhetése végett, a' tíz év óta megjelent illető könyvekből a' műszók' kiszedetése elrendeltetett.

— *Ugyanaz* jelenté hogy a' m. gróf *Teleki*-család által az academiának felajánlott *könyvtár'* befogadására szánt szobák' butorzata még most sem készülvén el, sem az általa már átvett magyar osztály rendezve, sem a' többi osztályok átvéve még nincsenek; reményli azonban hogy a' szünidő alatt mind ez megeshetik, 's így nagy gyűlés' alkalmával a' Teleki-könyvtárral kiegészített *academiai könyvtár' ünnepélyes felavatása* megtörténhetik. Mit örömmel vevén a' gyűlés, a' könyvtárra eddig is felügyelt titoknak bízott meg az öszves acad. könyvtár' rövid története és mibenléte —, *Bajza József* rt pedig a' Teleki-könyvtár' fő gyűjtője néhai gr. Teleki László' irodalmi érdemei' előadásával, mikkel az ünnepies megnyitás leszen eszközlendő.

— A' *titkok* a' könyvtár' számára a' következő ajándékokat adta be:

A' m. gazdasági enyesülettől: * A' m. gazdákat érdeklő legfontosb rétfüvek és takarmánynövények' rövid ismertetése. 45 ábrával. Pest, 1844.

A' pesti növendékpapság' magyar iskolájától: * Munkálatai' XIV-d. évfolyamát. Pest, 1844.

Edvi Illés Pál lttól: * A' nemesdömölki ev. templom' évszázados ünnepére. Pápa, 1844.

Hutter Antaltól: * Tétélek a' magyar nyelv' történetéből és szabályaiból. Szeged, 1844.

*Nagy Ignác*z lttól: * Torzképek, I. II. Második kiadás. Pest, 1844. — Magyar titkok, III-d. füzet. Pest, 1844.

(Augustus' 6-tól october' 6-ig szünidő).

M A G Y A R

ACADEMIAI ÉRTESÍTŐ.

IV. ÉV.

1844. OCTOBER.

VI. SZ.

E' lapok időről időre minden, az academiái gyűlésekben előforduló 's közzé tételre alkalmas tárgyakat, valamint az intézetet illető fontosabb hivatalos jelentéseket, közlik. — Kaphatók Eggenberger J. és fia academiái könyvtárusoknál 's általok a' két haza' minden hiteles könyvtárusainál.

KIS GYÜLÉS, OCT. 7. 1844.

Fáy András tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubinyi Ág. tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Frivaldszky, Gyóry, Kállay, Kiss K., Luczenbacher, Szilasy, Szontaghi, Sztrókay, Vörösmarty rr. tt. — Antal, Bártfay, Bertha, Gaal, Henszlmann, Karácson, Kiss F., Peregriny, Széchy, Tasner, Török József, Waltherr, ll. tt. — Schedel Ferencz titoknok.

— Üdvözlőlvén a' *titoknok* a' számosan ismét összegyűlt tagokat, legott *Kubinyi Agoston* tt., ki mint az academiá' képviselője volt jelen a' magyar orvosok' és természetvizsgálók' kolosvári gyűlésén, bizonyossá tette az ülést, miképen az academiának ama' gyűlekezethez intézett levele szívesen fogadtatott; 's magát a' kolosvári gyűlést illetőleg megjegyzi, hogy annak tudományos részletein kívül, mik a' hírlapokból tudatnak, különösen érdekesítette az, miszerint Magyarország' férfiai valahára Erdély' lelkes fiaival 's leányaival közvetlen érintkezésbe jöttek; továbbá hogy az, Erdély' tehetősb és nagyobb tekintetű fiai- és leányaira lelkesen hatván, reménylhető, mikép ezek tettleges munkálással és szíves részvétellel a' természettudományokat szép testvérházunkban is fel fogják virágoztatni; végre mert a' gyűlekezet a' régiség- és pénztanra is ki fogja ezen túl terjeszteni figyelmét, miáltal reménylhetőleg sok történeti emlék lesz a' vandal kezek' pusztításai elől megóva.

— Ez úttal a' jelentő az illetőktől következő 'ajándékokat is mutatja: 1. *Kolozvár városa'* részéről az említett gyülekezetre Károlyfejérvárt veretett ezüst emlékpénzt. 2. E' gyűlés' tagjainak névsorát (301 névvel), és Zeyk János' alkalmi verszetét „Emlékfüzérke“ czímmel. 3. *Landoz Jánostól*: Kolozvár' környékén termő növények' névsora. Kolosv. 1844. 4. *Ercsey Józseftől*: Torda megye' Florája. Kolosv. 1844. 5. *Sólymosi Incze Ferencztől*: A' mágnes' elmélete. Kolosv. év nélkül. 6. A' maga részéről Alsó-Fejérben fekvő „Detonata“ nevű nagy bazaltszikla' kőrajzát.

— Hálás tisztelettel értette az ülés a' *Főherczeg-Pártfogónak* sept. 11. költ, a' másod elnökhöz intézett, k. leveléből Ő Fensége' kegyes gondoskodását keleten utazó rendes tag *Jerney János'* ügyében miszerint t. i. az academia' újabb felterjesztése' következésképpen az orosz cs. követség' útján Jerney' védelmére 's céljai' előmozdítására a' szükséges lépéseket megtenni méltóztatott. Egy más pártfogói levél mellett az utazónak némi, a' titoknokhoz intézett levelei érkeztek; 's ezekkel következő nyomtatvány: *Libellus alphabeticus latino-ungaricus ad usum Scholarum Missionis Catholicae Moldaviae. Jassi, 1841. 8r. 17. l.*, melly is a' könyvtárba tétetni rendeltetett.

— Ezek után következett szinte

JERNEY JÁNOS rt.'

a' szünidő alatt érkezett II. III. és IV. jelentésének felolvastatása, melyek egész kiterjedésökben itt közöltetnek.

II. Jelentés.

'Taganrog, auguszt' 1. 1844. Tekintetes Academia! „Isten megjutalmazá fáradságomat; mert megtalálám a' magyarok' egyik legrégebbi honát, Lebediást, 's abban eleink' bámulandó sokaságú ezer meg ezer kőszobor emlékeit.“ E' rövid szavakkal tehetném, be is fejezném tudósításom, ha illy kijelentés' váratlanul meglepő, azért sokak előtt hihetlen volna bővebb kifejtésre nem intenének. Ugy van; megtalálám Lebediást, 's meg őseink' eddig nem ismert, nem is gyanított köemlékeit. — És ha ezen szavaim nem valók, nem örök igazságú mara-

dandóságot igénylő hirdetmények, hanem csak ábránd képzelődéseim' robajai, vagy talán álhitetés: nevem soha méltó ne legyen a' nemzet' figyelmére, sőt méltánylás helyett megvetés és gúny' tárgyául czégerkedjek az ámitó charlatanok' sorában. Becsesb zálogot ennél nem nyújthatok elhitéstül addiglan, míg majd honomba szerencsésen visszatérve a' tárgy' fontosságához képest terjedelmesen felmutatom a' nemzet' színe előtt kutatásim' hiútlan eredményeit. Most hát csak röviden a' dologról; röviden, mert annyi új tárgyhalmaz és nyugtalanság foglalja el velőmet e' kényelmetlenségekkel teli utamban, hogy állásom' nyugpontra helyezve magamat jó rendbe szedni, kimerítő tudományos tudósítással kedveskedni, tehetségem' körén kívül esik.

Odesszából eltávozva, három hét óta járom keresztül-kasúl azon tartományrészeket, melyekben Constantinus Porphanatutétele szerint eleink, Atelkuzuba, és onnan Pannoniába költöztük előtt laktak. Átevezém már a' Bog, Ingul, Ingulec, Dneper, Sinlul, Molocsna, Takmak, Berda, Kalmus és Miusz, meg Kalcsik és Elancsik vizeket, itt a' Don' mellékin, épen az azovi tenger mellett, mit scytha őseink Tengerindájának (Temerinda) neveztek, megálló. Legtermészetesb és czélszerűbbnek hívém mindig eleink' eredete- 's régi lakhelye' nyomozásánál azon geographiai vonalt követni, mellyen áthuzódván, időrend szerint fölfelé, tartózkodásuknak nyoma találattik, 's ép úgy hozni összefüggésbe változó helyeiket, mint egyes családok' nyomozásánál izenként halad a' nemzedékkereső: nem pedig a' Babeltornyai széledésnél vagy Paradicsomban kezdeni a' gombolyagfejtést; minő működéssel a' biztos, szakadatlan fonalat emberi erő ki nem kutathatja.

Eleinkről szoltában Constantin császár ezt jegyzi meg régi hazájokat illetőleg, szokása szerint törököknek nevezvén őket: „Turcorum gens olim prope Chazariam habitabat in loco, cui cognomen Lebedias. In hoc loco autem fluit amnis Chidmas, qui etiam Chyngulus cognominatur, et terminatur castro Sarkel Chazarorum.“ E' világos szavakat már nem értik

historicusaink, több nagy folyamokat, mint Bogot, Ingult, Inguleczet és Dnepert tulajdonítván e' régi honnak, hozzá magyarázván Constantin' nyomban következő, de nem Lebediás-ra vonatkozó sorait. Nem értik, igen is: mert nem tudják Chazaria' határát; nem Sarkel' holváltát; nem ismerik e' részekben Lebedia nevű hely' melly tájon fektét, és Chyngulus folyó' nevének — mi fő dolog — mellyik vizre alkalmazásáról tudományok nincs. Annyira eltértek iróink a' valótól, hogy e' tartományt némelleyek Volgán túl, a' Jeges-tenger felé, mások a' Kaukazon keresnék, holott eléggé figyelmesíthettek volna a' Lebedin két orosz városka által is, — mikkel azonban most nekem semmi dolgom. Én a' Constantin-jelölte Lebediásban jártam a' Dneper mellett, melly ma *nagy és kis Lepedikának* hivatik az oroszoktól. Buja legelőtől borított tömördek róna pusztaságok környezik e' helységeket, több napi távolságra nyúlók, és *lepedikai steppék'* neve alatt ismertek. Voltam itt, és hosszab ideig tartózkodám e' szent helyen, minek egy részét a' *Lepediecska* nevű *Dneper-ág* öntözi. Ettől kelet felé két napi távolságra folydogál a' *Sinhul* azaz *Chyngulus* vize, magyar iróinktól ismeretlenül. Ezek szerint tehát, ugy a' *Donecznál* volt *Sarkel* vár' helyzetéből biztosan meghatározhatni Lebediás' fekvését, 's kiterjedését; miről azonban most hosszasan vitatkoznom nem lehet. Én a' magyar nemzetet egy nagy nemzetség' ágazatának, felekezetének tartom ugyan, de jóval kisebb csapatnak, mintsem olly nagy kiterjedésű földeket foglalt volna el Chazaria' szomszédságában és ezekkel szövetségben élésekor, mint mások vélik. Mostani hónapban, több rokon fajú népcsapatok' hozzá csatlakozásával növekedék olly nagygyá, minőnek a' magyar birodalom' megalapításakor találjuk. A' Dnepertől Doneczig vagy Donig nyúló tágas föld könnyen befogható őket.

Előbbi tudósításomban is érdeklettem kőszobrok-vagy bálványokról, miket az oroszok kameni babá-*knak* neveznek, már tettek ugyan több utazók némi csekély insinuatiókat, közlének is közölök néhányakat tökéletlen rajzokban: de mind

azok hasonlításba nem jöhetnek az általam találtakkal, miket nemzetemmel és a' tudós világgal megismertetni akarok. Bizvást állítom, miként senki kivülem gondos figyelmü vizsgálódat nem fordíta e' bámulatos emléksokaságra; magyar tudós még tán nem is láta illyeseket, vagy ha szemlélt is, figyelem nélkül haladt el mellettök. Itt csak annyit írhatok rólok, hogy *magyar eleinknek* valóságos és elpörölhetlen *síremlékei*; mindenik tökéletesb vagy durvább művészi kivített viselvén homlokán. — Nem a' sírhalmokon (kurgán, mohilla, modzsilla) — hanem a' falukban, városokban, kerítések-, udvarok-, csűrök-, aklok-, istállók- és sövényeknél felállítva, vagy falakba rakva, meg lépcsők és vályúknak alkalmazottan keresendők már ezek, hová az orosz foglalás után megtelepedett föld' népe behordogató a' kietlen puszták' halmairól. Néhol kerti díszképen állítottak föla' szebb példányok. Azujabb utazók, kik a' kurgánokon fönlévőknek hirdetik e' csudaműveket, saját szemeik' vizsgálása nélkül a' régi előadások' nyomán tévednek. Én egy törött darab-, némi kurgán' közepén földben leásottnál, és egy másik épnél többet, melly szinte elhurczolásra kárhóztatva a' domb' oldalánál fekvék, nem találtam a' puszták' pusztáin. Bizton *ezerekre* tehetni e' szobrok' számát. *Több százakat láttam és vizsgáltam meg*, magamnak minden részleteiben 's változataiban bő ismeretet gyűjtván, festői gyarlóságom szerint hú rajzokat is vevém a' feltünőbbeknek. — Egy új szobor- és művészeti világ ez, mellyet habár a' görög és római szobrászattal párhuzamba tenni nem lehet; de mégis becses és a' történetek' homályinak felderítésére hasonlíthatlan becsü emlékek. Büszkén állíthatom, Tekintetes Társaság! miként Europa' most élő nemzetei a' pogány előidőből illy nagyszerű ősi emlékekkel nem dicsekedhetnek. Fő és ismertető jelleme e' képsobroknak, miket modorra nézve a' *statuaria és basrelief mű közöttinek* mondhatnánk, — az, hogy ábrázolt egyedei, — férfi és nő elegyet — *ülve adatnak élő*, az örök, nyugalom symbolumául; tenyereikkel pedig bizonyos edényt szorítanak öleikhez; melly

edény a' *zoroaszteri ritus*-nak ismertető jele, 's mint áldozó eszköz egyik fő kelléke. Ezen bélyegző sajátság öszhangzásba hozza nemcsak, hanem kéttelenné teszi Abulfedából nyert régi arab tanútétel' nyomán a' *parzi vagy tűzimádó* vallásnak eleinknél divatozását, keresztyénség előtti uralkodását. — Minő képtelenségeket hitt e' szoborművekről ekkor az inkább okoskodni mint nyomozni szerető világ? arra kevés gondom, nem is fejtegetem most, mert számos íveket kellene beírnom: anynyi bizonyos, hogy az e' tárgyról szólamlók' nevetséges találgatásainak sem mélysége, sem alapja. Ide kell jöni, uraim, 's látni e' műveket sok és tömérdek példányaikban; összeillesztve, híven lerajzolgatva megismerni, 's történetek' adataival egybevetőleg 's fölvilágosítólag közleni a' tudós világgal. Leend akkor művészszellemű századunk az ősmagyar korból, minőről senkinek eddigelő sejtelme nem vala. De már a' szobrok' minőségét, és külső viselet' sajátságait vizsgáljuk; minek bemutatásánál a' nagy hitelű, és elődinket épen innen elköltözésök után igen jól ismert Bölcs Leo császár' könyvéből következőket kell előre bocsátnom: „*Armantur vero (így ír a' magyarokról) frameis, lorisis, arcubus, hastis; quare complures eorum duplicitia in praeliis arma gestant, humeris quidem hastas ferunt, arcum vero tenent manibus, et tam hoc quam illis, pro occurrentis necessitatis ratione utuntur: at in receptu adversus persequentem hostem arcubus excellunt.*“ Tekintsük meg a' szobrok' bár mellyikét a' férfi nemből, föltűnő rajtok a' gömbölyü sisak, mellvas, ez alatt a' zsinóros úju, térdig érő prémes mente, szűk nadrág és valóságos magyar csizma. Jobb oldalukon puzdra vagy nyiltartó, gyilok azaz tör, 's más apró szerszámok, vagy pedig balta és dárda; balon görbe kard, kéziij, tokjába téve, épen millyenekkel első vezéreinket a' bécsi képes krónika és Nádasdi 'Mausoleum' című képes könyve felfegyverkezve mutatják. Némelly szobrokon e' fegyvernemek és szerszámok domborúlag, másokon bevésve ábrázoltatnak, a' kőanyag' minősége és művész' ügyességéhez képest. Láttam a' legkeményebb de sűrű köveken egyes véső'

nyomait. A' fegyvernemek' e' groupírozása azonban csak kicsinydedkép tűnik elő, mennyire a' felöltött mente' két függő oldalán ezek' ábrázolására hely és tér találtatik. A' jó hosszún kanyarított bajusz, ámde szakáll nélkül, egy tökéletesb múnél sem marada el, valamint a' hajnak elül és oldalt leborotváltan, hátul pedig három águ üstökben tükrözése, minőt t. i. régi krónikáink pogány eleinknek tulajdonitnak, így írván többek között Endre és Levente korabeli, pogány hitre visszatért magyarokról: „Primus autem de Hungaris nomine Vatha de castro Belus dedicavit se demoniis radens caput suum et cincinnos dimittens sibi per partes tres ritu paganorum.“ Hisz illy három ágba font haju embereket még magam is eleget láttam, kivált túl a' Dunán. Tudósításom vég nélküli lenne, ha mind ezen szoborvonásokat magyar sajátságúaknak lenni tanutételekkel bizonyitnám. Azt tenni nem akarom: befejezőleg csak im ezt említem, miként a' világ' tudós archaeológjai olly viselkedet, mint e' szobroké, egy régibb és újabb nemzetnek sem tulajdoníthatnak a' magyaron kívül. Ide kell jöni számos rajzolóknak, kik e' nemzeti kincsmaradványokat tábláikra rajzolgassák, majd elhiendi illyek' szemléltével a' világ, mit eddig megengedni nem akart, hogy pogány eleink' míveltsége az akkori idő' szelleméhez képest nem csak tűrhető, hanem másokénál sokkal magasb fokozaton álla.

A' nő szobrokról még nem szóltam; ezeknek is szentelek egy sort. Honunk' némi vidékén szembetünő asszonyi magas főkötők látszanak ezeken, és pedig kendővel borítottan 's pólyázva, minek sarka hátul rövidebb- vagy hosszabban lóg le. Öltönyük, valamint a' férfiaké, prémes mente, felöltve, alatta szoknya, lábokon e' férfiakéhoz hasonló csizma, picziny lábbal. Fülöket jobbára nagy karikafüggő ékesíti, valamint nyakokat több sor gyöngy. Czipra kötényt is vehetni észre.

Rajzokat nem küldök, mert azokat másolgatni időm nincs, vázlataimat pedig magamnál őrizni, további összehasonlítás végett szükségesnek látom. Eredeti szoborral kívántam kedveskedni a' Tek. Társaságnak, de csak válogatott szépségüek-

és épekből, mely utóbbi már ritkaság, 's 10—20 közt alig lelhetni egy sértetlent; kedveskedni akarék, mondom, egygyel; de a' tökéletesb művek olly *colossalis nagyságuak*, hogy tengerig szállítások tömérdek bajjal és költséggel történhetnek meg; a' kormány' engedelme is szükség lenne ehhez, ugy mondják. Eljő, hiszem, nem sokára az idő, mellyben köz intézkedés és segedelem fog illyest a' hazába szállítatni, vagy egy nagy vagyonu buzgó hazafi nem kimélendi effélére, reánk nézve az olasz szobroknál érdekesbre, fordítani dús javainak párányi morzsalékát, — mi nekem most talán szűkebb lételt okozhatna. *Lajstromot* készíték a' szebb példányok' hollétéről, minek útíntutatásánál fogva bár ki is könnyű szerrel reájok találand. — Azonban, hogy üres kézzel ne menjek el e' *classicus* magyar földről, — szereztem két férfi szoborfőt, épet és jelest, egyiket a' Dneper mellett, Kóérben (Kair, az oroszoknál) épen Lebedikán alul, másikat Mariopolban a' tenger mellett, hová a' steppékből vitették, 's nem régiben hámlék el nyakszirtétől a' cranium' közép irányában. Ezek' majd egy mását nyomók' elküldése iránt értekezvén itteni viceconsul úrral, abban állapodtam meg Galaczba járó hajók' hiánya miatt, hogy Kercsbe küldessék consulunkhoz, depositumképen, honnan magammal viendém majd keletről visszatértemkor, — arra kívánván venni utamat.

Ím ezek gyümölcsei eddigi fáradozásimnak. Hazafiúi pietással nyujtom át bennök a' magyar nemzet' ős történeteinek jelenig mély homály' rejtekében mohosodó kulcsát. Hitem erős, reményim magasztosak, miként általok majdan dicső fény derülend a' zordon éjszak' halász és vadász, nyers annyira mint nyomorult csoportaiból keletkezettnek kajánul hirdetett magyar népség' régiségeire. Találok-e még fontosbakra? Istennél van, — de én nem hiszem. Magyar nyelvű népséget, ha a' Jeges-tengertől a' sinai falakig, onnan a' Gangesig minden hegyet völgyet bekalandozok is, soha nem találandok. Ez mindig erősbülő hitem és tudományom. E' törzsök népség jóval korábban és tőkéstől kiköltözött ázsiai lakából, mint eddig

vélék történetíróink, 's már a' IV. és V. században a' Fekete-tengermellék volt hazája, föl-fölnyomulva időközben győzelmes fegyvereivel az urali vidékekig, le Kaukasz' bérceig, melly különben csak ideigleni 's általmenő hazája vala a' mindig nyugot felé szivárgott magyar fajnak. A' minemű hulladécai itt-ott elmaradának, vagy Lebediábani megszakadásokkor Perzsia felé visszavonula, rég elveszté Ázsia' gyakori forradalmaiban eredeti nyelvét. Itt Lebedia és Kazária-részeken kell nekünk mindent kikutatni, a' kurgánok' ölében ős atyáink' csontai közt keresni néma és irott emlékeket. Ámde magános ember, gyenge erő illyet végre nem hajthat. Ha egykor efféle nyomozások tétetnek, biztosan, mint vezérfonál után lépdelhetünk be egész *Parthiáig*, az ott országolt magyarok' honáig. Ámbár így vélekedem, mégis belső ösztönöm- és a' nemzet' vágyainak engedve, meddig erőm 's inaim vihetnek, megküzdök azon nehézségekkel, mellyek minden lépten nyomon reám várnak, 's minőkben részesülöm márcsak eddig is elég alkalmam vala.

Ezek után stb.

III. Jelentés.

Krími Kercs, augst. 13. 1844. Tekintetes Academia! A' magányutazók' utvonalát keleten inkább a' körülmények, mint saját tervei mérik ki. E' közvélemény' valóságát enmagamon eléggé tapasztalom. Honomból távoztomkor családom és barátimat biztossá tevém, távollétem alatt soha tengeren nem utazásomról; erős hitem is így sugallá. Valljon mit is keresnek, gondolám, a' tenger' hajjai közt? hiszen Árpád' párduczós csapatai nem hajókon szállának Pannoniába, mint Trója' vert hada Latium' partjaihoz. — És ime mint megváltoztak körülményim; tengeri utazó lettem, 's öt napot tölték az azovi tengeren, de hála folytonos egészségemnek, legkisebb változása nélkül; majd szint annyit kihuzandó, ha a' szeleknek más-kép nem tetszik, a' barátságatlan Fekete-tengeren, innen Odes-

szába visszavonultommal. Elmondom okaim, mik kitűzött ter-
vem' változtatására indítanak.

Taganroghban, honnan f. h. 1-ő napján bocsátám nyugot
felé utolsó tudósításom, megtevéim már az intézkedéseket,
miknél fogya aug. 4-én Rosztovba, a' Don' torkolatánál fekvő
városba átszálljak, onnan Sztavropolba, majd Georgievszkbe,
ugy szokott módon fegyveres karavánnal Kaukasz' bércein
keresztül Tiflisz felé utazzam; és, habár a' gudamakarok, szu-
ánok vagy szangok, ingúzok és kubecsiék, mint általam főleg
kijelölt tudós vizsgálatokat váró, eddigelő kevesbbé ismert nép-
ségek mellett áthaladtomban, kellő nyomozásokat, mint elő-
re láthatni, nem tehetnék is, legalább hő vágyaimat némileg
kielégítve hajtsam végre kijelölt utamat. — Azonban szolgám,
egy nagybecskereki születésű fi Torontál vármegyéből, kit a'
moldován és orosz nyelvben egyszersmind tolmács gyanánt
használék, hűtlenséget nyilvánít irántam, tetemes értékű ja-
vaim' elorozásával viszonzván a' vett jótéteményeket, sőt
keblében forralt némi alattomos terve sem marada titokban.
Ensugallatom, de az ottani v.-consul' tanácsa szerint is eltá-
volítám a' bizodalمام vesztette embert: mi által egyedül ma-
gamra hagyattam a' kitűzött ut' végrehajtásában elégtelenül.
Taganroghban nem lőn kipótolható' hiányom; olly tolmácsra,
ki velem németül, akár francziául vagy olaszul értekezhetnék,
semmi áron sem találhatván, kényteleníttem Odessza felé visz-
szatérni, alkalmas egyént keresendő, remélhetőkép találandó
is. — Augustus' 3-kán tehát Naszlednyik (Örökség) nevű 60
ló erejű elég lusta orosz gőzösre szálltam, melly egyetlen utazó
hajó e' tengeren Keresig. — 4-kén vala indulásunk, de az e-
rős ellenszél's tömérdek nagy hullámok miatt még az napon
délután kényteleníteténk horgonyt vetni, egész másikig veszte-
gelve egy helyben. Berdianszk tengerparti ujdouj nagyke-
reskedő városban köténk ki más nap, a' hol is az eltöltött két
napi időzést hasznos nyomozásokra fordítám. Ottani lakos,
Emilio d'Angeli trieszti kereskedőház' fia' szíveségéből, ki-
hez Draskovich taganrogi v.-consul ur által ajánlva valék, ki-

rándulást tevének együtt a' Berda folyó' mellékin fekvő közelebbi nógai tatár, orosz és német falukba, hol számos magyar kőszobrokra találtam, e' művek' geographiai helyzetét kellőkép világosítókra. Ez alkalommal több nógai tatárokat tudakozván: a' kőszobrok' kitől származása fölött nem tudással felelének. Azon kérdésemre: valljon az ő tatár eleiktől elmaradását nem hallották-e valaha? sohasem-mel válaszoltak. Értekeztem szint ez uttal D'Angeli urral a' szobrok' néhány válogatott példányinak előszerzése, és méltó árért academiánk és a' nemzeti museum' számára vagy Triesztbe, vagy Galaczba szállítása iránt. Késznek nyilatkozott a' vállalatra. A' szokatlan kiviteli tárgy fölött nyomban kérdést is tevének a' vámhivatalnál, olly választ nyerek, miként vám' tárgya nem legyen ugyan, de aligha megengedtetnék szabados kivitele a' szobroknak, miután nem régiben érkezett ministerialis parancs' következtében az illyek' kinyomozása, és nyilvános helyekre hordatása rendeltetnék. Örvendtem illy rendelet' hallására, a' becses emlékek' majdmajd elenyészése iránt keletkezett aggodalmim enyhítőkön, reményim nem hagyván el más részről, miként legalább néhányak' hazánkba szállítását megnyerhetnök az orosz kormánytól. D'Angeli is e' részben mindent ígére, és végül abban állapotánk meg: hogy hazatértemmel levél által értekezendünk bővebben e' dologról. — Berdianszkból eltávozván, kedvezőbb szelek közt a' tamáni szorosba, a' régi kymeri Bosphorusba juték el, hol Kercsben, a' hajdani Panticapaea' helyén kötöttünk ki, melly később Vospro, Vosporos és Aspromonte nevet is visele. Itt most a' Nagypéter nevü Kercs, Theodosia, vagy Kaffa, Jalta és Odessza között szállongó gőzös' épen holnap történendő indultát várom. E' gyönyörű fekvésű városban, ablakomból láthatom Ázsia' partjait, a' város fölötti magas hegyről a' Kubán' torkolatánál fekvő cserkesz földeket. A' szilaj de éber lelkű cserkesz népség' folytonos vitézségéről az onnan utazó sebzett orosz l'iszttek' látásai elég bizonyosságot nyújtanak. 8000 lengyel és orosz átment hadviselő mondatik köztök lenni. Maga a' híres főnök Szemil is Péter-

várott növekedvén, egykor orosz szolgálatban vala. Alkalmam van több cserkeszket látni 's beszédöket hallani. Nyelvök ezeknek nem más, — mert különböző nyelvü 's nevü nép-ségekből alakul a' cserkesz néven ismert nemzet — mint a' török nyelv' rontott dialectusa. Termetök nyulánk, arczvonalluk kifejlett, tekintetök bátor, és vadszinük barnás. Ruházatuk különféle színü zeke, melly fél térdig ér, fejükön az egykoron magyar ruhánkknál divatozott alacsonyabb medve-kalpaghoz hasonló prémes süveg. — Közébök, 's földükön át a' Kaukaszra juthatás elzárva előttem, el minden idegen előtt, legalább a' jelen időkben. A' másik' utvonalt, melly Georgián átvezet a' bércek közé, innen tengeren menve, hasonlólag veszedelmesnek mondják a' kereskedők, 's itteni v.-consul Nikolich ur; állítván, miként Trebizond körül pestis ütött legyen ki. E' gonosz hír a' Fekete-tengeren a' hajózást elgondolhatókép óvakodóvá teszi, 's nekem, ki hazámtól elszigetelve egyedül vagyok, bátorságtalanná. Még most, — engedelemmel legyen mondva — inkább óhajtnék hazámnak élni, mint érte meghalni. De majd Odesszában határozhatom csak el merre és mikor menetelem.

Kercs élénk kereskedő város. Dél-nyugot felé bekanyarult fölséges helyzetü tág és ép öblében a' tengeri nagy hajók' árbocterdei állanak. Én főleg régiségei miatt érdekeltetem. A' dél és éjszak felé kinyuló hegyfokon elszórt ezernyi halmokban (kurgán) egyre ásatások történnek, úgy magában a' „Mitridates' sirja“ nevét viselő hegyen. Két egyén vezetí az ásatásokat: egyik az itteni museum, másik a' császári ház' számára. A' kiásott jelesb drágaságok mind Pétervárába vitetnek, de a' nehezek és sirkövek itt tétetnek le. A' Mitridates-hegy' keleti oldalán büszkén álló museumot is megszemléltem; benne az emlékkövek egyre görög iratúak, kevés scytha műre találhatni. Magyar kőszobor, millyekről mult alkalommal értekeztem, egy sincs; sőt egész Kriumben, mint mondják, csupán Kozlov, vagy Eupatoria körül találhatik. A' kurgánok' egyikében — minek neve császárhalom (czarszki kurgán) — fölfedezett

küptetejü óriási sirboltozat, legméltóbb a' szemlélésre. Ezen kívül még kettő, de kisebb alaku taláztatott már föl. A' többiek általában hamvedreket, kő, sőt fakoporsókat is fedeznek, drága ékességekkel vagy fegyverekkel ellátottakat. Múlt évben a' kikötőnél épen a' város' szélén fehér márvány nagyszerű emlékre találtak, soksoru görög irattal, mellyben Sauromata király neve jó elő. Ennek másolatát majd megviendem. —

Azt hívé, Tek. Társaság, hogy archaeolognak tengeren történeti fölfödőzések tenni mód nem adathatik; és mint megcsalatkozám. Talán nem leendő érdek nélküli elbeszélnem némi tapasztalásimat. Gőzösünk' kapitánya, Glabalo ur, egy talpig becsületes raguzai ember, 's hazánkfia, ugyszinte egy másik öreg bárkász, hasonlóan odavaló, bővebb ismeret ségem után, olasz nyelven tartott társalgásunk alatt kijelenték, 's bizonyossá tevének arról — de mindenikkeli külön értekezésemben, — miként ők, a' raguzaiak t. i., őseik' hagyományá' és tökéletes hiedelmük' nyomán valódi magyar eredetűek lennének. Az öreg bárkász bővebben is fejtegeté a' történeteket. Egy félsziget — ugymond — Raguzá mellett magyaroktól szállítaték meg, 's magyar kormány alatt élék hajdan napjaikat ezek, sokáig és boldogul: de a' köztársaság' idejében Raguzához csatoltatván, annak lakóival forrtak egygyé, most illyrek, akará mondani — slávok. Többször fejezé ki ebbeli hiedelmöket 's tudományukat. — Később, itt Kercsben, Kulisich nevü nagy kereskedő szinte raguzai származás, kérdezetlen önmagától tévé beszédünk' tárgyává az ő magyar eredetöket, hozzá tevé, hogy Raguzában számtalan oklevelek lennének ős magyar királyoktól. Mi szépen megegyeznek ezen állítások a' régi történetekkel, és a' dalmatiai scythá népség' egykori fönlétével. Valljon nem a' Béla király' névtelen jegyzőjének Soba-mogerjaitól származott ivadékok-e ezek, — kik szerinte Durazzo felé kóborolván, örökre ott elmaradának? Méltó tárgy a' történetvizsgálók' nyomozására. Hogy Raguzában magyar királyok' levelei őriztetnek, azt már rég tudom; de a' raguzaiak' magyar származás iránt táplált hiedelmök 's igényök egészen új 's meg-

lepő vala rám nézve. Lehet, mások ezt is régen tudják, valamint én tudom a' poglizzai és almissaiak' magyar vérségű igé-nyeit Dalmatiában. — Igy változnak idő' jártával idegenekké a' magyar ivadékok ősi nyelvükhözi hűtlenségök miatt!

A' két szoborfőt szerencsésen elhozám idáig, Odesszáig szinte magammal viendem, honnan reménylem jó móddal vagy Triesztbe vagy egyenesen Galaczba küldetésöket. Ide érkezésemkor a' kutató vámtisztek csudálkoznak a' rajok nézve érdektelen nehéz köveknek illy messzire hurczolásán. Kérdézék kandian, mi végre hordom magammal a' durva kődarabokat? Engem, felelém, az illy barbarus régiségek gyönyörködtetnek, és ha uton utfélen találok illyeket, föl- és magamhoz veszem. Aligha tudák a' ministerialis parancsnak efféle darabokra kiterjedését. Hiszen a' fő nem statua! Ván- és szó nélkül tovább vinni hagyák. Éljenek e' becsületes emberek! Bár Odesszában is így történjék. Oda érkezésem után értesíten-dem a' Tek. Társaságot ügyem' jobb vagy balrafordulásáról; kérem azért, ha eddigelő nem küldetett volna számomra iromány vagy academiái utasítás: méltóztassék azzal közelebbi jelentésemig egy kis várakozással lenni.

Többynire stb.

IV. Jelentés.

Jászvásár, sept. 12. 1844. Tekintetes Academia! Kercsből, august. 13-ikán költ utolsó tudósításombaa előterjesztém Odessza felé visszatérésemre minő körülmények általi kényszerítésem, ezennel Jassziba vonulásom' indító okait jelentem be.

Odesszába visszaérkeztemmel minden úton módon igyekeztem alkalmas egyént szerezni, ki vesztésésem pótlólag, utitárs és az orosz nyelvben tolmács gyanánt, mellettem szolgál-na. Hasztalanul törekedtem, mert zsidóknál egyebekre nem találék, — tömérdek fizetésért szolgálatomra ajánlkozókra; de ezen osztálybeli emberek, ámbár hűségök fölött a' legbiztosb kezességet ígérék, két tekintetből céliránytalanok va-

lának. Majdnem érthetlen németsegök alkalmatlanná teszi őket velemi hű értekezésre, fontos dolgok' magyarázatára; ide nem számítatván a' műveltebbek, német nyelvet írásból is tanulók; egyéni saajátságuk 's állapotuk továbbá nélkülözhetné azon bizalmi tekintetet, melly a' föld' népénél utas' érdekében főleg megkívántatik, 's minek hiányával ismeretek' szerzésében szinte' hiúvá lón vala fáradalمام. Illy körülmények és annak átgondolása, miszerint jelen viszonyok közt orosz protectionál fogva a' kaukaszusi népek' keblébe hatást nem csak nem remélhetni, sőt inkább paralyzálná vállalatomat: ellenben, olly reménytől élesztve, hogy a' Tek. Társaság' intézkedése' következtében, török udvari protectio' eszközlése által a' jövő tavasz' kinyíltával a' kitűzött terv' kivitelét, akkor más útvonalat követendő, talán Regulynak közbejöttével is végrehajthatnám: siettem Odesszából Moldva felé Tyraspolnak, és a' Dniszteren át Bendernek vevén utam, honnan Kiseneven keresztül Jassziba szerencsésen el is juték, — különös gonddal vizsgálván valamint egyebütti utamban, a' Dniszter, Byk, meg Prúth melléki nevezetes kurgánok, vagy halmok' fekvését, vonalrendét és számát, ugyszinte az iránt is ismereteket gyűjtve, valljon találtattak-e ezeken valamikor kőszobrok vagy akárminő régi emlékek? Hosszas késedelem által, miután Odessza' környéke történeti emlékek' zsákmányolhatása' tekintetéből távol sem az én igéretföldem, nem akarám mulasztani az alkalmas időt, mit különben moldvai kutatásokra fordítandó, emebben dús aratásokat várok; arra már előbb, futólag tehetett szerencsés működésem kecsegtető reményeket nyujtván egész hiedelemmel neki szentelhetem most magam. — Jöttem, — és rövid nyugvás után minden erőm és tehetségem megfeszítve, hozzáfogok az ásatásokhoz. Moldvának öt különböző pontjain teendem a' kutatásokat; u. m. Baján Moldvafolyónál; a' Szeret melléki csángók közt, jelesen Forrófalván, Nagypatakon és Szabófalván, Kománfalván Tatros körül; Adzsudon és Berlátón. Működésim tavaszig, ugy hiszem, elég tárgyat és dolgot adnak, bárha újabb nyomozandók nem merülnének is föl munkálásom

közepett. Az eredményekről összefüggőleg mindazokkal, miket első bejövetelem' alkalmával találni szerencsés valék, időnként tudósítandom a' Tek. Társaságot; most azokról kívánván értesíteni, mik tapasztalásimról kercsi levelemben megszakadtak.

Többi között érintém röviden múlt alkalommal a' ragúzaiak' magyar származás iránti hiedelmét, miről az „Örökség“ (Naszlednyik) gőzösön azóvi hajózásomkor értesültem. Ennek folytában el nem hallgathatom, miként Kercsben váltott Nagypéter gőzös' kapitánya Magut nevű, szinte ragúzai fi, kérdéstelen ép azon tárggyal kezdé meg barátságos beszélgetését olly különös hozzátétellel: hogy az ő családja egyenesen Magyarhonból költöze több száz évek előtt Raguzába, mint jelennen negyven férfi személyből álló családnak nemzedék-táblája is mutatja. Régi magyar királyoktól, így folytatá beszédét, bira egykor nemzetsége számtalan leveleket, de az utolsó francia-orosz háborgások alatt az albánoktól, mint a' ragúzai had' főnökeinek javai porrá dűlatván, oklevelei mind elenyésztek. Kérve kére az iránt, értesitném: valljon létez-e még nálunk hasonnevű család; tudakozván egyszersmind nevének nyelvünkön mi és minő jelentését. Beszédinek méltó hitelt adva, nem kissé örvendék az illy adatok' véletlen szerezhetésén; bizonyossá tevő más részt, mikép Mangó és Magócs nevű családot valójában ismernék, de Magutot nem; neve' jelentése azonban olly rejtélyes lenne előttem mint Kosuth, Vachut vagy mostaniasan Vachot stb családoké; milly nevek hihetőleg a' messzi régiségből maradtak fön közöttünk. Ha egyébre nem is, arra bizonyosan fontos adatul szolgálnak az illyesek' tudása nemzetünk' története' vizsgálatánál: miként a' magyarok' hajdanta elszakadozott ágazatai tulságosan hanyagok valának nyelvök' megőrzésében. És ezen meggyőződés több nehézségeket oszlat el régi historiánk' tömkelegében: el anynyira, hogy én legalább hajlandó vagyok hinni több népségeknek, minőknek ősi nyelvük' vesztéséről a' történettudomány bizonyosságot teszen, mint például a' régiszászok, poroszok, lengyel jászok vagy jaszvingek' stb már csak azért is magyar száрма-

zásukat. Egy nemzetben sem dühöngne annyira e' vétkes nyalya, mint a' miénk között. Csudáljuk-e ha külföldön elnemzetlenedének a' magyar népszakadékok, midőn saját honunkban több megyék' lakosi tót nyelvvel cserélek föl a' régi magyart? Még egy nevezetes példával szolgálhatok, elég szomorítóval ugyan, de eddigelő ismeretlennel. Mult alkalommal itt Jászvásárban megismerkedém bizonyos Cserkesz Sándor mohilevi kereskedővel, ki többi tárgyak között beszél: hogy Molilevtől egy órányira a' Dniszter mellett magyarok lagnának. Miként lehet ez, mondan, hiszen mi róluk semmit sem tudunk. Ugy van, beszélé tovább német nyelvű előadásában, magyarok lagnak ott, és helységök is magyarnak, „*Ungré*“, nevezetik. Hát nyelvük és vallások? — Most már orosz, viszonzá: de ők magokat valóságos magyaroknak tartják: el is ütnek a' többi orosz falubeli lakosoktól termet és arczvonaldeliségben, szorgalmas és ügyes munkálatú életmódban. Keserű érzés lepe meg ezek' hallására; borzalom futá át velőmet nemzetünk' ezer példakkal tanúsított illy gonosz hajlamáról elmékedtemben. Beszédünk' fonala csakhamar tovább vezet. Tudván régi iratokból, miként Rákóczy' híveinek a' királyi kegygyel daczó egyik felekezete Illosvay' vezérlete alatt Stojszinba, — Chotyn vára körül fekvő faluba, akkor török földre bujdosza ki, ott le is telepedő. Tudakozám tehát tőle: valljon ismerie Chotyn' vidékét, 's azon Stojszin falut; 's ha ugy, tudná-e ott magyarok' laktát? — Ismerem, igen is, mondá, sőt Stojszinban, melly Chotyntól délre, Dolineni és Kruglik falu között fekszik, többször meg is fordultam, de azon tájon magyaroknak többé semmi hire, nyoma. Hajlandó vagyok e' szerint hinni miként II. Katalin czárnő alatt, 1791-ben az oroszoknak Dniszterig nyomulása után költöztenek át török földről Dniszter' túpartjára, jelesen *Ungriba*, bujdokló feleink. És ha csakugyan így történt, mi rövid időközben feledék ősi nyelvüket! Mikép vélekedjünk már ázsiai rokoninkról? ezek és ilyenek eléggé oktatnak.

Kercsből Odesszáig vivő Nagypéter gőzös a' krimi félsziget' déli részén két helyütt köte ki, Theodozia vagy Kaffában és Jaltában. Mind kétszeri kiszállásnál czélirányos nyomozásokra fordítám az időt, jelesen az utóbbiknál hosszab késedelem alatt több tatár falukat járván meg; de mondhatom, egész Krimben magyar kőszobroknak vagyis a' már ismert kameni-babáknak, annál kevésbbé magyaroknak semmi nyoma; nem is hiszem, hogy Turkolyi Sámuel szikszai fi, mint 1725-ki levelében ír, egyenesen Krimben találta volna a' hét, vagy igazabban két magyar falut, hanem a' beszarábiaikat érté alattok, kik akkor a' krimi khántól függvén, helytelen geographiai nevezettel jelölé azon tartományi részt Krimnek. Így és nem máskép fejthetni meg Turkolyi' tanútétele. Találtam azonban mégis magyar nyelvmaradványra. Különössége miatt legyen engedelem röviden elbeszélnem. Jalta és Derekoj, azaz tér vagy völgyfalu nevű tatár helység között létez Iszlenov orosz uraságnak némi parkja, melyet a' Guva patak' völgyén át a' tengerrei kilátás Krim' legszebb vilái közé emel. Ezen kies helyen az út mellett ültetve, majd minden ritka szőlőfaj' tőkéje díszelg, karóra írott nevével. A' 13-dik számnál im ezen írást olvashatni: „Nagy zemo zolly“ azaz: *nagy szemű szőlő*. — A' magyar' éles fegyverének mesze országokon történt hódításai nem valának képesek nyelvemlékeket hagyni magok után; 's ime szőlőmivelési lankadt szorgalmunk átszállítá azt, bár csekélységben, Krim' halmaira is! E' parányi példa eléggé oktató arra, hogy vérünk' fönmaradását az ipar és mívelődés' mentő várában keressük fogantat és biztosan. — A' kertész' távolléte miatt nem nyomozhattam ki a' nagyszemű szőlő' historiáját.

Krimről írván, legalkalmasb helyen vélem itt értesíteni a' Tek. Társaságot azon tudományos vizsgálódás' eredményéről, minek Krimiát illetőleg pőröly alatt létéről Reguly Antal tagtársunk múlt évben Kazánból küldött egyik levelében némi rövid figyelmeztetést tón. Két év előtt ugyanis tudós küldöttség mene Krimbe a' zsidó régiségeket a' Karaim nevű szakadékbeliéknél fölkeresendő. Tetözve jutalmaztaték a' mun-

kálódás, mert több mint hatvan darab régi zsidó kéziratok földöztettek föl, miknek némellyikében történeti dolgok a' IX. — XII. századból utóiratilag följegyezvék. — Odesszai első mulatásom' alkalmával nyomába jövék, miként az expeditio' egyik taga Stern Vazul tudós izraelita, és az ottani heber iskolák' igazgatója vala. Vágyva vágytam e' férfiúnak ismeretségebe jutni, 's tőle az eredményekről bővebb tudományt nyerni, remélvén általok a' kazar vagy is kún történetekre némi világító fény' derültét. Engedve vonzalmamnak, fölkeresém, — és váratlan öröömre benne egy szilárd jellemű, a' classica literaturában úgy, mint a' hajdani, jelesen keleti történetekben nagy jártasságú férfiúra találék, kit az orosz autocrator tudományos érdemei' tekintetéből maradékaira is kiterjedő kiváltsággal ajándékoza meg. Rokon eszme és kedves tárgyaink csak hamar közel hozának egymáshoz; 's késő éjjel mint már jó barátok válánk el, ismételt viszontlátogatás és Odesszában másodszori megfordultamkor kötött tudományos szövetségünkkel örökítvén az új ismeretséget. Stern, mint az említett codexek' commentatora, bizonyossá tón a' felfedezések által a' kazar történetekre csak annyi világosság' háruktáról: miként azok' némi felekezete valójában a' zsidó vallást követé; föltalálnak mondván azon egyén' sírkövét is, ki Mózsés' vallását a' kazarok közé vivé régi iratok' utmutatásánál fogva. Ezekből következtetve távol sem koholmány a' „Liber Cosri“ban foglalt kazar-zsidó ügy' előadása, mit különben arab írók is igazolnak: egyedül az imént mondott könyv' előterjesztési módjának eddig helyes föl nem fogása tevé gyanússá. Németül írott, de saját ügyeletével az odesszai történeti társaság' emlékirati' számára orosz nyelvre általtett, azonban később eredetben is külön megjelenendő munkájából, melly a' kazariai dolgokat tárgyazza, társaságunknak egy példány' küldését megajánlá. Nem hallgathatom el mind e' mellett, hogy hiedelmekkel ellenkezőleg ő a' világhírű kazar nemzetet nem magyar, hanem tatar nevű és faju népségnek tartja. 's így művei márcsak e' nézetből is érdekesek leendnek a' magyar historia' embereinek;

hadd lássák ujban is az ellenokok és erősségek' miben közpon-
tosultát, nyomossága' meg- vagy nem gyengíthetését.

Még odesszai levelemben jelentém, ott némi történet és régiségek' társulatának két év előtt alakultát, 's a' régi emlékeknek általai szorgalmas gyűjtögetését tudós munkákban megismerttetendőknék: most bővebben irhatok róla, és ha a' jó sorsnak úgy tetszenék, társaságunkkal némi öszszeköttetésbe is hozni, annál inkább óhajtanám, mivel ezen társaság merőben Újoroszország és Beszarábia' régiségei 's története' kinyomozását — tehát azon tartományrész' kutatását tüzé ki czélul, melly hajdan eleinktől lakatván, leginkább tőlünk igényel classicus nevezetet; fölöttei vizsgálódások pedig hasznos eredményekkel kecsegtetnek őstörténeteink' napfényre hozatalában.

A' társaság' alapítói önkényt vállalkozott tudománykedvelők; felsőbbi helybenhagyás után magát rendezvén, szabályait nyomtatásban kiadá illy czím alatt: „*Réglement de la Société Odessienne d'histoire et d'antiquités. Odessa, 1842. 8-o*“ — Segítségére lévén a' régiségek' nyilvános gyűjteménye, az abban találtató ritkaságok' leírását már előbb megkezde, jelesen a' pénzeket illy czím alatt: „*Descriptio Musei publici Odessani. Pars I. continens Numophylacium Odessanum Sumptibus Societatis Historiae et Antiquitatum Odessanae, cura et labore N. Murzakowicz. Odessae, 1841. 4-o*“ — A' museum' rászáni kormánymegyében találatott számos cuficus arab pénzeinek leírását is kiadá orosz nyelven, szinte Odesszában 1841. 4-o, — mellyben két volgai bulgár pénz találatik. Ugyszinte egyes tagok már több archaeologiai értekezéseket adtak ki orosz nyelven. A' társaság' évkönyveinek (orosz nyelven) két vastag kötete — számos rajzokkal még ez évben napvilágot látand. Munkás tagjai főleg az ottani Richelieu-Lyceum' tanári, kik között egy magyarulis tud. Titoknoka Murzakewicz Miklós, egyzersmind a' museum' és nyilvános könyvtár' őre, egy szives közlekedésű tanult ember. Az elnökséggel (le président) Knia-

zewich Demeter excellentiás ur, 's az odesszai iskolai kormánykerület' curatora van fölruházva. Ehhez, még Jassziból, Kotzebue orosz consultól, a' hires német író' fiától ajánlatom lévén, tisztelkedésemet nála annál örömeztőbb tevém, minthogy szelid egyéni sajátságiról 's tudománykedveléséről minden oldalról elevenő értesítést nyerek. Társalgási tiszta német nyelve könnyíté az eszmeeserét, mik között munkálódásinknak kölcsönös megküldése célirányos és a' történettudományra hasznos voltát penditém meg. Elég volt e' kijelentésem abbeli ígérétének nyomban vételére, miként ő a' társaság' Memoires-jait megküldendi, Gerold bécsi könyvárus' útján legalkalmasbnak vélem azt eszközölni. A' IV. Béla-kori ismeretlen (kazar kunich tatar penza) réz pénzről egy példányt, és a' rohonci codex' facsimiléjét hagyám nála kedveskedésül egyszersmind a' társaságnak vizsgálatra bemutatandóul. Tőle viszont több historiai értekezéseket nyerek ajándékban, miket hazamenetelemmel az academia' könyvtárába fogok letenni.

Odesszában két törzsökös magyar mesterlegényt, egy öreg székelyt és három erdélyi (szász) megtelepedett vagyonos családot leltem. Ezeknek egyike Ungar nevezetű, a' ház' asszonya kolosvári születésű magyar nő, nyelvünket most is tisztán beszélő. E' család igazi magyar szivességű részvétel bizonyítja irántam. Az 1825-ben ott elholt Orlaynak maradékát, ámbár büszkén emlegetik magyar származásukat, már azoknak tartani nem lehet, orosz hadi szolgálatban lévén férfi maradékinak ketteje.

A' két szoborfőt sértetlenül szerencsésen magammal hozám; nincs is már előttem semmi akadály a' honomba küldhetés' dolgában; egyedül attól függ, hogy alsó-moldvai működésem' alkalmával Galaczhoz közelítvén, oda átránduljak, a' scytha iratu, csángóknál talált pyramisdarabbal együtt Zrínyi gőzösre szállítandó; ki többnyire stb.

Több pontok fordulván elő e' jelentésekben, mik az academia' részéről határozatokat idézhetnek elő, ezek iránti véleményadás végett

a zok, az I. jelentéssel együtt, egy, *Schedius Lajos* tt.' elnöklete alatt *Jankowich* t., *Schedel* titoknok, *Kállay* és *Luczenbacher* rr. és *Henszlmann* lev. tagokból álló küldöttségnek adattak ki.

KIS GYÜLÉS, OCT. 14. 1844.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnöklete alatt

Jelen Kubínyi Ág. tt. — Bajza, Balogh, Döbrentei, Gebhardt, Kállay, Kiss K., Luczenbacher, Szilasy, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Bertha, Gaal, Henszlmann, Peregriny, Széchy, Tasner, Wargha II. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

Olvastatott a' Jerney János' uti jelentéseiről adandó tudósítással megbízott küldöttség' tudósítása, melly lényeges részeiben ekkép következik :

Tekintetes Tudós Társaság! Az oct. 7-kén tartott kisgyűlés által kiküldött bizottság elolvasván Jerney J. r. t. Odessában jul. 3., Taganroghban aug. 1., Kercsben aug. 13. és Jászvásárt sept. 12. költ, négy rendbeli tudósításait, kötelességének tartja egész méltánylattal nyilatkozni utazó társunk' vállalata 's ennek sikerei felett, mellyek közül a' csán-gó magyarokról 's Atelkuzu és Lebediás' hol voltát újra megerősítő tudósítások különös figyelmet érdemlők; 's az elsőb-
bekre, miután Jerney ur jelenleg csakugyan a' moldvai tárgyakkal foglalatos, egyéb megjegyezni valónk nincs. Észrevételeink leginkább a' lebediási köemlékekre vannak, melylyeket Jerney tömérdek nagy számmal az általa Lebediásnak ismert tartományokban, t. i. a' Dneper és Don között talált, 's miket ő régi magyar síremlékeknek lenni állit.

Meggyőződését, miszerint az idézett emlékek magyar eredetűek, Jerney ur az azokon előadott emberi alakok' idomai, viseletmódjok, hajazatok és ruházataiknak a' magyaroké-

ival, mennyiben ezek részint a' történetből ismeretesek, részint némely magyar vidékeken mind e' napig léteznek, összehasonlítására építi. A' választmány sajnálattal kénytelen kijelenteni, mikép a' tudósító' rövid leírása nem eléggé határozott és jellemző, hogy az hasonlításoknak és ezekből következő ítéleteknek biztos alapot nyujthasson. Így, hogy a' bizottság részletekre menjen által, a' szűk nadrágot illetőleg, mellyet Jerney ur a' jellemző tulajdonok közé helyez, a' nélkül mégis, hogy közelebből meghatározná azt, meg kell jegyeznünk, hogy eldődeink a' legrégibb időkben alkalmasint nem szűk, hanem bő nadrágot viseltek. E' valószínűség mellett vitáz az, hogy a' keleti öltözködés' általános jelleme a' kényelmes bőség, a' régi magyarok' lóhátoni élete, azon bizonyos tudomás, hogy szűk nadrágot, már igen régi időkben más népeknél igen is találunk, jelesen a' németeknél és olaszoknál, kiknek művészetét magasabban felvihetni, már a' X. században, sőt még korábban; míg a' legrégibb magyarokat ábrázoló képek és metszvények, például a' bécsi képes krónika és Burgmeier Jánosnak a' XVI. század' kezdetén készített fametszetei, csiznába tolt nadrágot ugyan, de nem szűket, hanem bővet mutatnak; továbbá, ha a' szűk nadrágot eredetinek vesszük, nem fejthetjük meg magunknak annak együttlétét a' gatyával, melly nem találatik eredetileg semmi europai nemzetnél, csak a' magyarnál, 's mi legkülönösb, ennek a' szűk nadrág alatt viseltetése: úgy hogy több mint valószínű, miszerint a' mai szűk magyar nadrág nem más, mint ékesebb formája hegyi tótjaink' sujtásos szűk nadrágjának: mit az itteni éghajlat' szükségein kívül támogat az is, hogy valamint egyéb sajátságokat, úgy a' ruházatét is mindenkor a' köznép tartja fön, 's őrzi meg legtöbbször a' maga ősi eredetiségében, 's itt is azt látjuk, hogy valamint a' tót pór szűk nadrágot, egészen hasonlót a' mai magyar nadrághoz úgy a' magyar paraszt bőnél bővebb gatyát tart sajátjának.

Nagyobb nyomatékot mint a' nadrágnak talán a' többi, Jerney ur által fölfedezett ruházat' nemének lehetne tulajdo-

nftani, u. m. a' prémes mentének, csizmának, a' nőnem' főkötőinek stb : de azok sem jellemeztenek közelebbről, hanem csak általában magyar alakuaknak mondatnak.

Ha a' ruházat' tekintetéből, kivált az eddigi tudomásunk szerint, határozott ítéletet hozni lehetetlen, a' nehézségek még inkább szaporodnak, midőn az arcz és alak' természetes idomaiból kívánunk következtetéseket húzni; — mert eltekintve attól, hogy Jerney úr azok' leírásában még rövidebb mint az előbbeniéknél, hogy csak két főt, nem pedig egész alakokat szerzett, és azokat sem küldte meg, valamint rajzai' másolatait sem; eltekintve mindezekről szükséges arra figyelmeztetni, mikép a' tudósító maga is elismeri, hogy a' szobrászat, mellynek műveit leírja, koránsem olly tökéletes, mint a' helleneké vagy romaiaké vala; miből természetesen következik, mikép a' tökéletlenebb szobrászok alakjaik' jellemző idomait, vonásait, hajzatát stb sem adhatták olly tökéletesen vissza, mint a' hellenek és romaiak, kik magok is a' határozott előadásban és főkép a' részletekig bocsátkozásban alig vetélkedhetnek a' keresztény művészekkel: pedig még a' legkitünőbb keresztény művészek' alakjai sem olyanok, hogy, minden más történeti bizonyság' hiányában, azokat magokban véve, képesek volnánk az egyfajú népek' képviselőit eldöntőleg egymástól megkülönböztetni; mennyivel bizonytalanabb lesz már ítéletünk jelen esetben, miután az előttünk fölfedezett emlékeken kívül azokhoz semmi történeti bizonyság nem járúl?

Más részről az ismert történeti bizonyságok inkább Jerney úr' véleménye ellen mint mellett szólnak, melly tekintetben elegendő leszen Constantinus Porphyrogenitusra hivatkoznunk, ki eldődeinkről azt jegyzi meg, hogy csak három esztendeig lakták a' kérdéses földeket (Lebediást): mert Engel' magyarázatát, melly leírói hibát tevén fel, elég önkényesen 203 évre nyújtja a' lebediási tartózkodást, annál kevesebbé fogadhatjuk el, miután szinte Constantin' bizonyága szerint eleink ugyancsak Lebed' vezérlete alatt jöttek ki Atelku-

zuba. Mint lehet pedig, hogy költözés közben 3 év alatt ezrekig menő colossal köemlékek készüljenek?

Felőlő az is, hogy őseink csak Lebediásban gyakorolták volna a' szobrászatot, Atelkuzuban pedig, 's a' mai házában a' gyakorlattal mintegy rögtön hagytak volna föl. Mondhatni ugyan, hogy Magyarorszában régi vallásokat megváltoztatták, és mielőtt ezt tevék, a' sok hadakozás miatt nem folytathatták művészetöket, de erre azt felelhetni, hogy a' romaiak és byzantiak nem hagytak fel régibb művészi gyakorlatukkal, midőn keresztény vallásra tértek, holott a' pogány ereklyék' nagy serege, az azok iránti gyűlölet a' művészetteli felhagyásra természetes alkalmat nyujthatott volna. Mi pedig e' háborús idöket illeti, erre viszonzhatni, hogy ha őseink három év alatt ráérték Lebediásban ezrekig menő emlékeket készíteni: mint történhetett, hogy itt több mint száz esztendő alatt semmi nyoma illyek' valaha léteztének? 's miért nincs illyekről szó ott is, hol pogány vallásuk' erőszakos kiirtása törvény által is czélba vétetett? Vagy tán a' „Lapides“ szó jelentene illyeket sz. László' törvényében? 'S a' keresztény papoknak tulajdoníthatni azoknak vakbuzgóságból történt elrontatását? De miért nem találnak illyeket Moldvában? — Általában a' művészet' története azt mutatja, hogy elaggott, elkorcsosodott népek igen is, de ezek is csak lassan hagynak fel régi művészetgyakorlatukkal, ellenben fiatal erős nemzet, bár nehezítő körülmények közt is, művészetét még inkább emelni törekedik, és illyen nemzetek művésztök' természetes kifejlődésében csak akkor gátoltatnak, midőn hatalmas nemzetek' rabszolgáivá válnak, vagy más nemzetek' művészetének túlnyomó befolyást engednek. Azonban őseinknél sem az első, sem a' második eset nem állott be; 's így valószínűbb, hogy a' magyar honba érkeztek előtt művésztök nem volt.

Azonban midőn a' bizottság így vélekedik, nem idegen azt hinni, hogy az idézett emlékek' készítésére azon, a' magyar nemzettel rokon népek adtak alkalmat, mellyek előttök hosz

szabb ideig, mint őseink, tartózkodtak Lebediasban; egyszer-
mind nyilvánítván, mikép azon emlékek' készítésénél a' régi
görög és romai szobrászatnak befolyását sejtí: mert eltekintve
attól, hogy a' görögöknek és romaiaknak részint gyarmataik,
részint birtokaik voltak a' Fekete-tenger körül, és mind a'
két nemzet szoros kereskedői összeköttetésben élt e' tarto-
mányok' lakosaival, már magából Jerney úr' leírásából is,
némelly, a' görög síremlékeken, az úgy nevezett stelákon, elő-
forduló módokra ráismerhetni; ugyanis e' stelákon is az el-
búcsuzó, vagyis inkább a' megholt, szinte ülve képeztetik, ke-
zét a' fenmaradóknak búcsúzólágy nyújtván; hasonlóké az e-
dények is, mellyeket tudósító szerint az ülő alakok keblőkre
szorítanak, talán a' holttestek' megégettetésére vonatkoznak,
's így hamvedreket jelentenek. — Egyébiránt e' tekintetben
sem mondhatni határozottabbat, míg Jerney úr ezen edények'
alakjairól, netalán disztiméneiről stb bővebben nem nyilat-
kozik. Hogy az ülő alakok az edényeket keblőkhöz szorítják,
olly körülmény, melly görög stelákon nem fordul ugyan
elő, de lehet, hogy ez ismeretlen mód talán csak az előadá-
si modorból folyt, vagy a' meghatározott hely és anyag' kö-
veteléseinek eredménye.

Hogy e' homályban csak annyira mennyire világosabban
láthassunk, mindenekelőtt szükséges magokat ez ereklyéket,
hacsak hű másolatokban is, szemlélni, 's azokat, a' mennyire
lehet, régi magyarok' lerajzolásával, p. o. a' bécsi krónika
vagy Burgmeier János' magyarjaival figyelmetesen összehason-
lítani. Minek következtében a' választmány ajánlja a' Tek. Aca-
demiának:

1) Hogy Jerney úr, említett számos hű másolatai', vala-
mint a' megszerzett fők' minél előbbi beküldésére szólitas-
sék fel.

2) Hogy, mivel Jerney úr nem szerzhett ép és egész'em-
lékeket, a' fens. Főhg-Nádor-Pártfogó kéressék meg az igaz-
gatóság által, kegyeskednék az orosz kormánytól néhány ép
és egész példányokat a' nemz. museum' számára megszerezni,

mi annál könnyebben történhetik, minthogy Jerney úr' jelentése szerint az orosz kormány a' legújabb időben különös figyelmet fordít ezen ereklyékre, és azok' összegyűjtéséről 's fentartásáról gondoskodik. A' választmány egyszersmind figyelmezteti a' Tek. Academiát, hogy a' netalán megszerezhető emlékek' kijelölésére legalkalmasabban magát Jerney urat lehetne felszólítani, ki, mint jelenti, a' legnevezetesebb, legépebb ereklyékről, 's azok' hol találhatásáról kimerítő lajstromot készített, 's Berdianszkban D'Angeli kereskedővel hozánk szállításáról is értekezett.

Harinadik helyen a' választmány a' Tek. Akademiának ajánlja, hogy magát az odesszai történeti és régiségi társulattal, mellyről Jerney úr említést teszen, érintkezésbe helyezze, mert, valamint a' szóban lévő, úgy más, a' nemzetet közelebbről érdeklő tárgyakra nézve is alig leendő társaság, melly bővebb és érdekesebb felvilágosításokat adhatna mint az odesszai. A' választmány tehát Évkönyveinket e' társulatnak megküldeni, és vizont annak az odesszai társaság' nyomtatásai' megküldetését kikérni ajánlja.

4) Felszólítandó volna utazónk, hogy további, névszerint armeniai és georgiai utja' tervét minél előbb részletesen megirná, hogy jókorán lehessen a' szükséges török védlevél iránt lépést tenni.

Végre ajánltassék Jerney úrnak, hogy igyekeznék a' csiksz.-miklósi feliratról, ha lehet, személyes tudományt szerezni.

Költ Pesten, oct. 11-dikei ülésünkből, 1844.

Id. Schedius Lajos, t. t.

Schedel Ferencz titoknok.

Kállay Ferencz, r. t.

Henszlmann Imre l. t.

A' küldöttség által ajánlott pontokat az ülés magáéivá tette.

— A' *titoknok* jelenté, hogy a' szűnnapok alatt a' m. gróf *Teleki-család* által ajándékozott *könyvtárnak* második 's nagyobb részét is a' m. család' megbizottjától e' szűnhavakban darabonként átvette, ki nek ellennyugtató elismervénye szerint, az átadott könyvek, tárczák és csomók' száma következő :

1. Ívrétű könyv, a' képes munkákat fűzetenként számlálva	1202
2. Negyedretű könyv	2812
3. Nyolczad- 's kisebb rétű	11,184
4. Vegyesek, mellyek össze levén keverve, elkülönzésök időmulasztással járt volna	885
5. Kötetlen 8-rétű	13
6. Nyomdai zsongék (incunabulák) 's egyéb régi nyom- tatványok	356
7. Atlások 's abroszos tárczák	475
8. Csomók, többnyire folyóiratok, de apróbb nyomtatvá- nyok' kötegei is	98
9. G. Teleki László tudományos levelezései (a' kézirat- tárhoz) csomó:	23

Öszvesen 17,018

— *Ugyanaz a' Tudománytár' számára Lugossy József* lt. közléséből egy magyar nyelven írt *régi árszabást* mutatott be, melly felvétellett 's egy, a' reformatiót megelőzőtt korszakban magyarországi bűnösök' számára kiadott pápai *bűnbocsátó levelet*, mellynek fölvétele iránt *Luczenbacher J.* fog véleményt adni.

— *Döbrentei Gábor* rt.' előadására *Rónay Jácint'* értekezésének folytatása „*Mutatvány a' tapasztalati lélektan' köréből*“ a' Tudománytárba felvételteni rendeltetett.

— *Lugossy J.* lt. a' *Régi magyar Nyelvmélekek'* gyűjteménye' számára is több rendbeli tárgyakat küldte be, névszerint 1) *Decretum Quinque Civitatis Marmarosiensium, conscriptum ab Alberto Zeghedy pro A. D. 1569. in festo purificationis Mariae*; mellynek szövege nagyobb részt magyar; 's ezt olly megjegyzéssel, hogy hibás másolat levén, csak útmutatásul küldetik, az eredetinek néhai szigeti gymnasium-igazgató *Simonchich Incze'*, hihetőleg Pesten, a' kegyes szerzet' levéltárában hátrahagyott irományai közt könnyebben feltalálhatása végett. Ez alkalommal egy illy című kézirati munkára is figyelmeztetett: „*Magyar szóeredések, írta Virágh Jácint*, kegyes szerzetbeli. 1794.“ mellyet szinte a' *Simonchich'* irományai közt lappangani vél. *Döbrentei G.* rt. bizatott meg az e' tárgyban szükséges lépések' tételére. 2) *A' marmarosi öt levéltárnak*, melly a' técsői ref. egyház' torony-szobájában őriztetik, *lajstromát*, igérvén hogy rajta lesz, a' többi lakvidéken találtató levéltárakat is megismertethetni a' társasággal. E' *lajstrom Döbrentei* és *Luczenbacher* rr. tagoknak adatott ki, hogy a' netalán nyelv- és történeti tekintetben érdekes és leira-

landó tárgyak iránt tudósítást adjanak. 3) Az általa már régebben töre-
lékesen közölt némi *felsőbányai*, *XVI. századbeli érdekes városi
jegyzőkönyv*' kiegészítetett 's jegyzésekkel kísért hű mását, melly
használás végett szinte a' Nyelvemlék-szerkesztővel közöltetett.

— *Ugyanaz* a' következő academiai új kiadásokat terjesztette
elő: 1. *Philosophiai Pályamunkák*, II. kötet: A' lélektudományok
nevelési fontosságáról, Hetényi János' koszorúzott pályairata. 2. *Tu-
dománytár*, VII. és VIII. füzet; és azok könyvtárba tételre rendeltettek.

— *Ugyanaz* a' könyvtár' számára a' következő ajándékokat
adta be:

Az amerikai philosophiai társaságtól: * Transactions of the
american Philosophical Society, vol. VIII. part. II. and III. vol. IX.
part I. Philadelphia, 1842, 3, 4. — Proceedings of the Phil. Soc.
1842, 3, 4.

A' magyar iparegyesülettől: * Az iparegyesület' szabályai. Pest,
1843. — Jelentés az első magyar iparmű-kiállításról, írta Kossuth La-
jos aligazgató. Pest, 1843. — Tárgyjegyzék a' második iparmű-kiállí-
táshoz. Pest, 1843. — Népszerczű könyvtár, I. füzet: A' szerencse' ut-
ja. Pest, 1844.

Balogh Pál rttól: * Hahnemann. Emlékbeszéd. Buda, 1844. —
Hahnemann' emléke Pesten, 1844. jul. 27. Buda, 1844.

Botka Tivadartól: * Az 1843—4-ki országgyűlési időszakból
néhány ismeretlenebb közjogi tárgy és megrögzött balvélemény felvi-
lágosítva. Pozsony, 1844.

Cherrier Miklós prof.-tól: * Köz egyháztörténet. Pozsony, 1844.

Csatsko Imre lttól: * Büntetőjogi elméletek, tekintettel a' bün-
tetés' fajaira, különösen a' halálbüntetésre; mikép gyakoroltatott az
régii és újabb népeknél? Bécs, 1843.

Lugossy József lttól: * Rövid írás, mellyben megbizonyetta-
tic, hogy a' pápa nem Antichristus, de azok a' kic ütet annac neve-
zic, az Antichristusnac tagjai. Irta Telegdi Miklos peechi püspóc. N.
Szombat, 1580. — Murr, Drey Abhandl. v. d. Geschichte d. Araber
überhaupt, derselben Münzen und Siegel. Nürnberg. 1770. — Gedichte
bei d. Feyer des 50-ten Jahrstages von Errichtung d. k. k. Academie
d. morgenl. Sprachen. Wien, 1804. — Monumentum politicum Mar-
matiae seculi XVI. Vacii 1806. (a' szöveg magyar, 's Sziget' városát
illető rendőri szabályokat foglal magában.)

Nagy Ignác lttól: * Magyar titkok, IV. és V. füzet. Pest, 1844.

Schedius Lajos ttól: Finn-magyar nyelv, írta Kállay Ferencz Pest, 1844.

— Ez alkalommal olvastattott *Lugossy József* ltnak Szigeten sept. 12. költ könyvészeti levele, mely köz érdekü részei szerint itt következik:

Tekintetes Titoknok Úr! Olly szerencsés vagyok, hogy a' T. Academia' könyvtárának egy olly régi magyar könyv' példányával kedveskedhetem, mely tudtomra nemcsak egyetlen a' maga nemében a' két hazában, hanem eddigi könyv-lajstromozóink előtt is ösmeretlen. Bod és Sándor István sem említik, Burián Pál is mint soha nem látottat jegyezte be magának, 's tetemes áron akarta magához váltani. Ez Telegdi Miklós' „Pápa nem Antichristus“-a, igen jól conservált 's általam, mivel födele nem volt, be-kötöttett példányban. Nagyszombat, 1580. 8-adr. Szép és erőteljes magyarság, mint Telegdi' minden műve. — Különösen szemembe tűnt C5 levelen „*Christianusoknac, azaz: keresztényeknek nevezetnec.*“ Im ez másik adat ahoz, mit Kazinczy Orpheusa' 1-ső kötetének 401. 's köv. lapjain 1596-ki cath. Agendás könyvből idéz annak megbizonyítására, hogy vájt fü-lü hajdani magyar embereink, még ha főpapok voltak is, a' XVI-ik században, nem áldozták föl a' helyes hangzást pole-micus nézetnek, 's nem *keresztényt*, hanem *kereszttyént* irtak.

Rövid alkalmat veszek itt Telegdiről, hogy néhány olly magyar könyv' czímét kiírdjam haszonvételül azon nagyszerű lajstromhoz, mely t. Jankowich úrtól az academia által nyomtatásra már el is van fogadva, 's bár minél elébb jelenne meg! — melyek Sándor' Könyvesházában nem találtatnak.

1. Telegdi' főnebbi munkája.

2. *Prognosticon Astrologicum. Azaz: Az Eghi fő csillagoknak forgásából való jövendöles, neminemü törteneendő dolgokrol, es az üdönek változasarol, Christus Urunk születese után, 1619. Esztendőbre. Irattatott: Herlicius David Doctor által. Debreczenben Nyomtatta Lipsiai Pál. 16-o.* — Töredékei birtokomban. — NB. A' Prognosticon az egész kalendáriomnak csak második részét teszi, a'

régibbekben külön címlappal, 's ez a' második címlap van meg csak, magáé a' kalendáré nincs.

3. *Kalendrium Christus Urunk születése után 1626. esztendőre Irattatott. Herlicius David Doctor által. Ferier-varat Nyomtatta Meszleni Marton.* 16-o. — Másod címe: *Prognosticon Astrologicum. Azaz: Az Egri csillagoknak forgásából való iövendős, az 1626. Esztendőre neminemű történendő dolgokrol, és az időknék változásairól. Herlicius David orvos Doctor irásából Magyarul fordítatott. Ferier-varat Nyomtatta Meszleni Marton.* Ajánlva Bethlen Gábor fejedelemnek per *Martinum Meszleni Typographum Suae Serenitatis.* — Birtokomban.

4. Posaházi János' Igazság Istáppja czimű könyvében S. Patak 1669. a' 309-ik lapon fölidéztetik egy könyvecske következőleg: „A' „mint errül bőségesen olvashatni abban a' könyvben, mellynek titulusa ez: *Kincstartócska a' világos Csesztekei Egy-házának.* Ezt a' „könyvet lengyenből (sic) magyarra fordította *Frater Lajos* első Remete Pál szerzetin lévő Barát. Nyomtattatott-ki Magyarul 1627-ben. „Ajánlotta az Tekintetes és Nagyságos Groff Erdődi Pálffi Kata Asszonyoknak. Approbáltatott a' Craccai Püspöktül. Summa-szerént magában foglallya a' Böldog Asszony képenek Historiáját miképpen költ „Lengyel Országba, és e' mai napig miképpen maradott ott meg. Elbeszéli a' csudákat, mellyek a' kép mellett történtenek. Mivel az „könyv ritka, 's nem mindennek kezénél forog, nem sajnálom valamit belőle kijegyezni“ stb. Így osztán idézget belőle. — Ha már 1669-ben ritka volt e' könyv, nem csoda ha kienyészett már ma teljesen; de emlékezetének azért a' lajstromban hibázni nem lehet.

5. *Eperjessi Magyar Ecclesia minden napi Fel-fegyverkedése. Az az minden napi Imadsagos Könyveczkéje. Egy néhány szép dolgokkal etc. Mullyet irt D. Madarasz Marton, Eperjessi M. Praedik. Lőcsen Nyomtattatot Brewer Lőrintz által 1629.* — 12-edr. 1—432 lap. — Szép, igen szép! Eperjessi magyar Egyház és Damanos Madarász Márton magyar Praedicator Eperjesen!! — A' marmaros-szigeti ref. anyaiskola' könyvtárában.

6. *Alom könyveczke, Mikeppen az Eyjeli Latasokat, jelenseket es Almokat érteni es magyarazni kell: Az régi es mostani uy Alom-könyvekből, mellyeket az Bölcz emberek nagy mesterseggel megirtanak, rövideden ki szedegettetett, es mostan uyjonnán ki nyom-*

tattatott. Debreczenben, Nyomtatta Sodorik Menyhart. An. CIO 100 XXX. 8-o — Töredékei egynehányak birtokomban.

7. *Judicium Astromanticum az Eghnek és Csillagoknak Forgasából Christus Urunk születése után valo M. DC. XXXVI. Esztendőre. Erdely Orszagra szargalmatossan alkalmaztatott David Frölich. . . . Practicus Astronomus áltál. Fejervarra . . . Niomt. . . . .* 16-o. Csekély töredékei birtokomban.

8. *Diószegi Bónis Mátyás. Az részegesnek gyűlölséges stb állapotja. Leida 1649. 12-o.* — Édes atyám' birtokában. Jelenleg nem fekszik épen előttem, azért egész címét ki nem írhatom.

9. *Szép és aítatos isteni dítshiretek következnak. Lőtsén Brewer Samuel által 1683. 64-o.* — Ez csak a' könyvecske' második részének, melly Dicséreteket foglal magába, czime; az első résznek, melly *szép aítatos könyörgéseket* tartalmaz, czímlapja kiszakadt. Birtokomban.

10. *Debreczeni Főris István. Halottak' laistroma. Debreczen 1684. 8-o.* Édes atyám' birtokában. — Mint a' 8-ik számú, ez sem fekszik most előttem, és így címét csak tökéletlenül írhatám ki.

11. *Catonis Disticha moralia, cum Germanica et Hungarica versione, nunc castigatius, quam antea, edita. Ad minus candidum Lectorem: Cur ducis vultus, et non legis ista libenter? Non tibi, sed parvis, parva legenda damus. Coronae 1688. Typis et impensis Michaelis Hermannii.* 8-o. Birtokomban.

12. *Lőcsei Kalendárium 1692-ből.* Nem fekszik előttem. Szatmári városi főjegyző T. Nagy Mihál úr' birtokában.

13. *Kalendárium 1693-ből.* 16-o. Tizenkét levélnyi töredéke birtokomban, de czímlapja nincs.

14. *Magyar iskola, mellynek mesterségével az okos és serény Tanító, kiváltképen az idősbeket, irás olvasásra XII. órák alatt megtanít hattyá.* — Ján. 11: 9. *Avagy nem XII órája vagy-on-é a' napnak?* Mát. 24: 42. *Nem tudjátok, melly órán jö el az Úr.* I Ján. 2: 15. *Fiatskaim az utolsó óra eljött.* — I. Tim. 4: 13. *Foglalatosok legyetek az olvasásban.* — Luk. 22: 53. *Ez a' ti órátok* — Luk. 12: 12. *És ez az óra megtanít benneteket. Kolosváratt Nyomtt. M. Tótfalusi Kis Miklós által.* 1695. *Esztendőben.* 8-o. — Ezen sajátkép Ábéczeszerű kis könyvecske csak két ívre terjed, de bizonyos oknál fogva, melyet rövid időn alkalmat veendek magamnak kifejtteni, fölötte nagy becsű kis régiség, 's méltó helyet foglaland az academia' legritkább

könyvei közt, hova csakugyan nem sokára be fogom ajánlani. Lelkes előbeszéde 's német szomszédinktól bizonyosan megirigylendő methodusa, korán messze túl emelik. — Ritka is; Burián szerint a' két magyar hazában csak egy erdélyi főiskola' könyvtára bír még egy példánnyal.

15. *A' Néhai Tekintetes, Nagos vitéz Urnak Gyarmati Ballassa Bálintnak: és Ama' jo emlékezetü néhai Nemzetes Rimai Jánosnak, igaz Haza-fiainak, és a' Magyar nyelv két ékességének Istenes Éneki. Most ujjobban e' kis formában ki-botsáttattak. Kolosváratt. M. Tótfalusi K. Miklós által 1701. Eszt. 64-o. vagy kis 12-o?* E' könyvnek Sándor' Könyvesházában több kiadásai jegyeztettek fel: de épen ez, melyet Tótfalusi K. Miklós' neve 's csinos alakja mások felett kiemel, nem emlittetik. — Birtokomban.

16. *Kalauz. Liber Petri Pazmani stb (latin czim) , aztán tulsó lapon magyarul, mint maga az egész terjedelmes könyv magyar, u. m. Az az Pázmány Péter néhai boldog emlékezetű esztergomi Érsek és Kardinál Kalauz nevü könyvének rövid sommája. Mellyet irt, és ahoz való némely toldalékokkal; ugy-mint mellyik legyen az Igaz Ecclesia? és mitsoda fogyatkozások tapasztaltatnak a' Kalvinisták Bibliájában? nyomtatásban kibocsáitott Ambroszky Mihály Egri Kanonok; Egresi Apátur; Eger várához tartozandó Sz. Péter Praepostya; Teként. Szabolcs Vár-Megyének Fő-Esperestye; az Istenes Tudományoknak Doktora; és az Egri Sz. Széknek egyik Tagja, és Assora etc. Az Istennek nagyobb dicsőségére. Sok számtalan eltévelyedett lelkeknek a' Kristus igaz Aklába visszahozására; és fennnevezett Pázmány Péter Munkáinak örök emlékezetére és dicséretére. Az Elő-Járók engedelmével. Egerben, Bauer Károl József, Püspöki Könyv-Nyomtató által 1760. 8-o. Birtokomban. Végéről néhány levél hiányzik.*

17. *Az Izé purgatoriumhoz utazása. 1786. 8-o. Sándor István 1787-re teszi. — Édes atyám' birtokában. — Nem fekszik előttem.*

Ha csak egy fog is ezek közül akadni, mellyel tudós Jankowics úr' várva várt laistroma tökéletesedhetik, meg lesz jutalmam. A' kalendáriomokat azért iktattam be, mivel ők is a' nemzeti sajtó-szorgalom' gyümölcsei, és ezen korból, sőt még 1739 és 1743-ból is, Sándor is fölveszi őket; azonban ide különösen azért is fölvettem, mivel Jankowich úrnak

hajdani fölszólítása nem tudom már melyik évi Tudományos Gyűjteményből, a' fenlétező kalendáriomok' közlése iránt eszembe jutott. — Álmos könyvet is Sándor István (lap 232) a' XVIII. századból is fölvesz. — Van Cisió is a' szigeti ref.-oskola' könyvtárában, Pesten, Fűskuti Landerer Mihály' költs. és bet. 1797-ből. Sándor ezt sem említi.

Csöppekből gyűl a' tenger!

— A' *kézirattár'* számára szinte *Lugossy* lt egy hártýára írt, 19 folio levélből álló XIV-d. századbeli codexet küldött: *Liber iudiciorum Tholomei regis in arte stellarum*; colophonja: *Explicit Liber Judiciorum ptholomej regis Egyptj in arte stellarum: Deo gratias*. Továbbá egy magyar menedéklevelet 1589-ből, eredetiben és párban, melly közé tétel végett a' Régi m. nyelvemlékek' szerkesztőjének adatott ki; végre *Turkolly Sámuel'* egy, Asztrakánban apr. 2. 1725. költ levelének, mint látszik egykoru, másolatát.

— A' *pénzgyűjtemény'* számára bemutatott a' *m. iparegyesület'* részről egy ezüst példánya az iparműkiállítás' alkalmával magokat kitüntetett iparüzőknek osztogattatni szokott, magyar feliratu emlékpénznek.

— A' *természetiek'* gyűjteményébe *Udvardy János* egy mammut fogat küldött.

KIS GYÜLÉS, OCT. 21. 1844.

Schedius Lajos tt'. helyettes elnöklete alatt

Jelen Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Györy, Kállay, Kise, Luezenbacher, Szalay, Szilasy, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Gaal, Garay, Henszmann, Székács, Széchy, Tasner, Wargha l. t. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

KÁLLAY FERENCZ rt. a' szószéken

némelly Kezdi Vásárhelyt talált régiségekről értekezett mint itt következik:

Tek. Társaság! Volt szerencsém 1841. július 12. tartott kisgyűlésben azon aranyműveknek rajzát bemutatni, mellyek Orbai-székben székely földön találtattak (l. Értesítő. IV. szám. 1841.); igyekeztem némi magyarázatot is előterjesztésemmel egybekötni, hogy archaeologok által felvilágosíttassék a' nagy becsü tanulmány: de tudtomra azóta senki a' két hónapban nem szólott tovább a' dologhoz, most már azt sem tudjuk, hová lettek a' kincsek, 's nem vándoroltak-e azok is ki országunkból mint a' szent-miklósi arany edények, mellyek 1793. Torontálban találtattak? azért csak sajnosan kell Bél Mátyás' panaszos szavait ismételnem, mellyeket ő több mint száz évvel ezelőtt a' magyarok' tudomány-szeretlenségéről kivált archaeologiai tekintetben feljegyzett. A' nagy tudós szíve' elkeseredésében így irt 1718-ban: „Profecto cum multa alia tum istud maxime gentis nostrae malum est, cum quo illa misere collectatur, ut rerum suarum, quae decus sibi atque ornamentum' possent adferre, ad turpem usque ignaviam sit incuriosa, quin monitore's, qui aliarum gentium populorumque exempla ad imitandum sibi proponunt, impatientius sibi ferat.“ (De veter. liter. Hunoscythica. Lipsiae 1718. p. 43.)

Jelenleg szinte szerencsés vagyok egy más rajzot a' Tek. Társaságnak bemutatni, mellyet Kezdivásárhelyről csak nem rég megmagyarázás végett kaptam, hol e' folyó évi martius' 22, és 23. rézedények ásattak ki a' föld' gyomrából, mellyek figyelmünket méltán igényelhetik. Előre kell azonban bocsátanom, hogy ez ujabbi találmányokról a' Mult és Jelen című hirlap egyik mellékletében (Hon és Külföld 59. sz.) már említés van téve, sőt azok köre is lenyomattak; de a' vett tudósítás szerint a' jelen rajz sokkal hüvebb a' könyomatnál, a' mellett a' leírás és magyarázat sem olly kielégítő, hogy azokon már megnyugodni lehetne; miért is az említett hirlap' tudósítását, 's a' később hozzám küldött leírását az edényeknek e' jelentéshez csatlom összevetés végett, hogy archaeologjaink azokból ítéljenek.

Ennézetem szerint az A alatti rajz, melly a' hirlapban lábasnak, Nagy kapitány ur' leírásában pedig csészének mondatik TALIOR felírással nyelén, lámpaedény lehet. Nagyobb és' kisebb tányér öt darab találtatott, ezek a' római patellák, miket francia archaeologusok assietes-nek neveznek. A' kanna vagy korsó, mellyek' nyelén egy sisakos vitéz, és a' kigyós Medusa' fejei láthatók, mellyet a' hirlap fazéknak ír, nézetem szerint borkancsó, mellynek oenophorum, testa, diota neveik voltak, a' kanna' oldalán látható czifraságok szőlőlevelek vagy gerézdek lehetnek. Mind a' tányérok, mind a' borkancsó halotti lakománál (torozás) használtattak, azt hitték, hogy a' megholt is részt vesz és jelen van az illy lakománál, azért számára borkancsót és tányérokat tettek le a' sirba, hogy ehessék és ihassék.

A' hirlap e' borkancsót urnának veszi, tán azért, hogy fenekén kevés barna hamu volt — de a' hamvedrek más alakuk, 's a' tálacsok és borkancsók nem is a' hamvedrekbe, hanem melléjek tétettek; a' fekete hamu más, tán vulcán okozat lehet, mivel szén, 's égett hamuk teszik egy részét a' földrétegeknek azon helyen, hol az ásás történt. Hogy Torja felett az úgy neveztetett *Büdöskőhegy*, hol a' Bátoriak alatt még kénkőgyár állott, egykor tűzokádó volt, közönséges a' hiedelem, 's itt a' földtájaknak vulcanicus alkotására is tekintettel kell lenni, a' hamu-földrétegeket a' lúvakkal összehasonlítani szükséges.

A' Medusa-fő a' Gorgonidákkal és Perseussal áll összeköttetésben, miről Streber ex thesi értekezett (I. Über die Gorgonen-Fabel, oder Erklärung eines etrusischen Bronze-Reliefs im Glyphtothek zu München. 1834.), melly is a' halálnak, alvilágnak, sötétségnek jelképe. Hogy olly szép női alakban tűnik fel a' különben utálatos gorgoni csudarém, annak okát a' hellen művészetben kell keresni, melly miután kifejlett, 's önnállásra jutott, kezdett az állati részektől, a' borzasztótól megválni. Igy például JO kezdetben még mint tehén, de szebb darabokban már mint szűz leány, emberi képpel és csupán tehén szarvakkal jó elő, itt is az undok afrikai Gorgon

maskarafő a' szépség' főpontjáig emelkedett fel, 's viperás fogakkal vaczogó caricaturból csak a' kigyófonatok maradtak még fenn, mint JÓNál a' tehénszarvak (l. Raoul Rochette Odissid-jét és Levezowot: Über die Entwicklung des Gorgonen-Ideals in der Poesie und der bildenden Kunst der Alten. Berlin 1833.)

Müller Ottfried azt hitte, hogy a' Hessiod által leírt Heracles' paizsán találtatott, 12 kigyóval körülfürtözött sárkányfőről vitték a' gorgoni alakokra is a' kigyózatot.

A' kanna' nyelén még két delphin-fő is látható, miről a' leírások hallgatnak, ezek szinte a' halottak körüli szolgálatnak, nevezetesen Raoul Rochette szerint az Océánon átköltözésnek jelképei. Valjon a' törnek magyarázott szerszám, ugyancsak a' kanna' nyelén, nem inkább papi áldozó kés-e (secespita)? azt határozzák el az ahhoz értők, mint azt is, hogy egyik vagy másik edény nem inkább calefactorium-e? vagy további ásás' alkalmával nem fognak-e ez is, 's az ugy nevezett Guttus vagy illatos edény, stylus, gyűrűk 's más réz pléhek (lamina) napvilágra jöni? mert a' hirlap szerint sárga rézlánczolatok is fedeztetek fel, de azokról rajz nem adatott. Szembe ötlő dolog az is, hogy a' kérdéses helyen mind réz edények találtattak, holott másutt — például Olaszországban főleg agyag vagy is cserépedények hozatnak napfényre. E' jelenetnek okát is nem volna érdektelen megtudni. A' csikszentdomonkosi rézbányák nincsenek messze Kezdivásárhelytől, a' dák népek értettek a' bányászathoz, melyet a' római telepek csak folytattak Erdélyben, 's hihetőleg az edények is honi készítmények; de hol és mikor készültek? — ezt kellene megfejteti.

Erre a' művész' neve TALIOR legkönnyebben vezethetne, de a' hirlap ezt talio-romana jelentésben veszi; de kérdés még, fordul-e régi edényeken illy felírás, épen ez értelmezésben elő, midőn más felől tudva van, hogy a' művészek' nevei szoktak az illy műveken megjelenni. Mindenesetre hát szükség volna Sillig' lajstromát (Catalogus Artificum, sive architecti, statua-

rii, Sculptores, Pictores, Coelatores et Scalptores Graecorum et Romanorum literarum ordine dispositi. Dresdae 1827.) megnézni, valljon Talior nevű művész — feltéve, hogy az olvasás jó — nem találtatik-e benne; ha a' museum e' könyvet birná, 's benne a' név feltaláltatnék, a' dolog azonnal tisztába jőne. Én Raoul Rochettenek Sillig' munkájához tett adalékjaiban egy Talusra akadtam „sculpteur de vase de Corinthe“ magyarázattal, mellyet Gruterusból irt ki; de ez nem Talior még.

A' mi azon állítását illeti a' hirlapnak, hogy Kezdivásárhely praetorium Augusti volt, mint Scheint Schels után írja, hol egykor romai telep volt, véleményem szerint annyiban módosítható, hogy inkább Torjánál — Kezdivásárhely' szomszédságában a' hegyek' tövében kellene a' telepet nyomozni, hol annak biztosabb állomása volt, mint a' minden oldalról nyílt térű Kezdivásárhelyen. Támogatja e' véleményemet az is, hogy Kezdivásárhely Zsigmond királyunk' oklevelében 1427. *Torja vásárának* iratik, 's a' száj-hagyomány bizonyítja, hogy azért neveztetett így kezdetben, mivel Torja' határán épült, hol a' vidékbeliek vásárra szoktak volt összegyűlni; de maga Keresztes Máté is, egykori híres lelkésze a' városnak 1777-ben így irt a' tudós Benkőhöz: „Kőfal van az élen a' Torja víztől fogva Szentkatolna felé, ugy a' Feketeügynél, a' mellynek fundamentuma a' temetőnél a' város' napkeleti oldalán is a' mezőn elmegy: de kőházak nem voltak, mert ollyannak fundamentuma nem találtatik. Volt hát ez obstaculum és excubiák' helye, hol a' romai katonák deszka házatskákban voltak strázsán, és onnan neveztetett asserculának, hogy megkülönböztessék a' tentoriális excubiáktól.“ Eddig a' levél, sokan Torja' nevét is a' romai tentoriából vonják le.

A' kezdivásárhelyi föld alatti kőfalalapzat nézetem szerint az ottani három folyammal (Torja, Kászon, Feketeügy) combinált 's megerősített állomás volt (munitio fluminum), hová az előőrök, minthogy minden oldalra szabad kilátás volt a'

helyekvésnél fogva — behelyeztettek, a' főerő pedig — praesidium — Torján a' hegy-tetőkön 's azok alatt állomásozott, 's előőrjeit onnan rendesen felváltogató. Hogy a' romaiak a' vizek' folyásainál szögletes kő vagy földtöltéseket, falakat huztak, 's a' folyók' oldalait így táborjaik' természetes védelmére használták, németországi példák igazolják. (1. Geschichte und Topographie des Maingebietes und Spessarts unter den Römern von Hofrath Steiner. Darmstadt, 1834.)

A' mi Lyssimachust illeti, hogy Kezdivásárhelyen dák kincseket kerestetett, azt Scheint csak Fasching után írja, ki maga is monda után írta azt, mint soraiból kitetszik: „Eam gazam (t. i. Nagy Sándor' kincsét) ex thesauro Macedonis ablatam atque longe ex Dacia locupletiozem redditam quidam ariolantur ac in valle ad Kezdivásárhely consequutum delitescere, nam et concameratio ingens eo in deserto, et alia vulgus multa refert judicia.“ (Vetus Dacia. Claudiop. 1725. p. 63.) Tehát nem is Kezdivásárhelyt érté Fasching, hanem a' Kászón völgyét, melyre az ingens desertum illik, mivel ott kezdődtek a' rengeteg erdők, 's hegyek, a' síkság; és épen Kezdivásárhely népeiséggel birt, már Zsigmond' idejében város lévén.

Végezetül megjegyzem: hogy ha academiánk vagy museumunk e' régiségeket meg kívánná szerezni, birtokosikkal, kiket ismerek, levelezésbe ereszkedhetem, nyilvánítván azon állhatatos meggyőződésemet is, hogy ha az ásatás tovább is jó felügyelet alatt folytatnának (mivel a' mostani felfedezések csak történet' munkája, 's azóta minden további keresgélés megszűnt), még dúsabb eredményekre juthatnánk, mivel a' kőfalalapotok 's azoknak boltozatos üregjei több sírt is rejthetnek magokban, melyek eddig föld alá temetve soha még nem ástak, tehát régi épségökben fellelhetők, ha a' földrészek onnan eltakarítatnának, mi természetesen a' helybeli előjáróság' engedelmé, 's gondos felügyelet alatt eszközölthetnék legcélrányosabban.

A' rajzok, mellyek itt köre írva közöltetnek, egy, *Jankowich M.* tisztt., *Luczenbacher J. r.* és *Kiss F.* lev. tagokból álló biztosságnak adattak ki szinte véleményadás végett.

— Ez után olvastatott

WENZEL GUSZTÁV

bécsi prof.' tudósítása, Stajer-, Horvát- és Dalmátországokban a' magyar Tengeremelléken, 's a' hajdani velencei köztársaság' szárazföldi tartományaiban tett *tudományos utjáról*, melly egész terjedelme szerint itt következik.

Nagy tiszteletü, 'Tekintélyes Academia! Alulirt múlt évi iskolai szünhónapjait szakbeli tanítmányai' érdekében egy tudományos utazásra fordítandván, még 1843-ki junius' kezdetén bátor vala, a' Tek. Academiát azon ajánlattal megkínálni: hahogy tisztelt 's nagy becsü bizodalmaival őt szerencsésíteni méltóztatnék, ő mint magyar honfi, egyik főtisztének tartandná, hármii csekély tehetségével is szives készséggel 's buzgalommal mindazon meghagyásokat véghezvinni, miket mint az academiának tudományos czélzataihoz járulokat, reá bizni netalán kegyeskednék.

Ezen alázatos ajánlatom' következtetésében a' Tek. Academia engemet tisztelt bizodalmaára érdemesnek tartani méltóztatott, azt kegyesen meghagyván hogy, ha utazásom közben valamit feltalálni sikerülne, mi a' magyar nyelv', status', jog' vagy nemzet' történetére valami fényt vetni, avagy egyébként ezen tekintetekben némi fontossággal birni látszanék, azt a' körülmények' mibenléte szerint feljegyezzem, 's maga idején a' Tek. Academiának bejelentsem.

Habár utazásomnak olly szerencsés eredményével nem dicsekhetem is, hogy ennél fogva a' Tek. Academiának kegyes figyelmét szerény nyomozásaimra nézve már most igényelni bátor lehetnék; melly aránylag csekély eredmény, múlt egész évi szomorú házi viszonyaimmal egyetemben, mentségül szolgáljon, hogy illy későn tisztetnek mi módoni véghezviteléről számot adok: kötelességemnek tartom mind a' mellett is, a-

lázatos tiszteletemet a' Tek. Academia iránt az által tanusítani, hogy igénytelen észrevételeimet 's jegyzékeimet e' sorokban kegyes színe elébe terjeszteni bátorodom.

Utazásom Stájer-, Horvát-, Dalmáthonon, a' magyar partvidéken, 's a' régi velencei szárazföldi birodalmon vezetett keresztül. Egyéb tudományos czélzataim mellett mindenütt azokra is különös figyelemmel voltam, mik a' Tek. Academia' nagy becsü meghagyásában benfoglalvák.

Mi *először Stájerhont* illeti, a' magyar nyelv' régiségeit, vagy annak e' földön néha netaláni használatát illető adatokat itt találni nem sikerült. Történetileg azonban, 's figyelembe véve azon két időpontot, mellyekben hazánk Stájerhonnal közelebbi érintkezésben volt (IV. Béla dicső királyunk' idejében, 's a' huzamos török háborúk alatt): igen remélhető, hogy itt-ott ezen érintkezést tárgyazó egyik vagy más maradványra vagy legalább nyomra akadni nem igen nehéz volna. Wartinger, a' stájerhoni karok' és rendek' levéltárnoka, kezelése alatt lévő gréczi Joanneum nevü museum' oklevélgyűjteményéből előttem egy eredeti szabadítéklevelet előmutatott, melly által István slavoniai bán, 's a' magyar királynak Stájerhoni helytartója, a' göszi apátságot némelly vámbeli kedvezésekkel felruházza. Wartinger úr úgy nyilatkozott, hogy ő ezen oklevelet rövid idő alatt közönséggé tenni szándékozik; 's így én, ámbár fontosságát, mennyiben a' magyar szent koronától a' 13-ik századnak második felében Stájerföldön gyakorlott hatalomnak egyik félre nem érthetőleg szóló bizonyosága, tökéletesen felfogom; leírását mégis számomra sürgetni gyöngédtelenségnek találtam volna. Ennek okáért itt is ezen rövid tudósításra szorítokozom; egyedül azon észrevételt csatolván még hozzá, miszerint, ha majdan historicusaink a' közönségnek mindinkább sürgetősből nyilatkozó kívánságára hajolni, 's királyaink' biographiái helyett az ország' történetét írni kezdendik, illy első pillanatra látszólag csekély értékü okleveleknek még igen is nagy nyomatékuk lehetend. Bárcsak

Magyarországnak néhai tartományai-, 's azoknak az anyaországchozi viszonyaikról is, főkép a' mi a' délieket illeti, számos illy bizonyítmányok találtatnának, 's méltányoltatnának. Talán nem volna akkor merész azon remény, hogy Magyarhonnak 's Magyarországnak multkori állását a' többi europai statusok közt, mellyet még mindig egyedül királyainknak a' többi europai fejedelmek közti rangja után itélünk meg, aztán közvetlen hiteles kútfőkből megismervén, ez által honunk' mostani méltósága' és dísze' emelésére némikép a' történetírás is járulhatna.

A' török háborúk', mig tartottak, 's hazánk' történetére nézve, nem is kételkedem hogy a' stájerhoni statusok' levéltárában azt érdeklő oklevelek, 's más becses történeti bizonyítványok megvannak. Három év előtt szerencsém volt, Magyarhon' történetét illetőleg az alsó-ausztriai statusok' levéltárában tanulmányokat tenni. Észrevettem azon alkalommal, milly nagy világosságot nyerhet hazánknak a' török háborúk alatti története, nem csak egyes részleteiben, hanem általános irányzataira nézve is, a' szomszéd ausztriai birodalmak' provincialis levéltáraiból. Minthogy azonban illynemű kutatásokra, a' nyerendő külön engedelmén kívül, hosszabb idő is szükséges, semmint én mult évi utazásom alatt Stájerhonnban tölthettem, ezen czélt illető bővebb 's közvetlen nyomozásokat akkorára halasztottam, midőn annak több időt fogok szentelhetni.

Némi hasonlatosság állván fenn a' magyar tudós társaság', 's a' gréczi Joanneum' gyűjteményei közt, kötelességemnek tartom még a' Tek. Academiát a' joanneumi oklevélgyűjtemény' tökéletességére 's a' benne divatozó rendre figyelemzetni. A' Joanneum Stájerhonn bármilyen tekintetben érdeklő akármilyen okleveleket, a' körülményekhez képest részint eredetben, részint másolatokban gyűjtven, 's ezen birodalomnak tudományos ismertetéséhez öszmunkálkodó tudósok' használatára őrizven, minden stájerhoni előkelő családnak 's min-

den nevezetesb belföldi helységnek egyegy osztályzatot rendelt, melly osztályzatokba mindazon documentumok chronologiai sor szerint tételnek, miknek akármelly alakbani birtokába az intézet jöhet. Az osztályzatok azonkívül úgy vannak rendezve, hogy a' család- 's a' helységosztályzatok külön tartatván, mindkettőből a' tartomány' felosztása, 's törvényhatóságainak megfelelőleg kisebb csomók képeztetnek, mellyek, alphabeticé magokban foglalván az egyes osztályzatokat, mind együtt most már akármelly belföldi nevezetesb család' vagy helység' historiai megismertetésére kívántató okleveleknek felkeresését igen könnyítik; jövőre pedig egy stájerhoni codex diplomaticus' hív elkészítésére szolgáló elődolgozatok gyanánt tekintendők. Tagadhatlan ugyan, hogy Magyarhonban, melylyel Stájerhon területe- 's nagyságára nézve összehasonlításba sem jöhet, egy oklevélgyűjteménynek ezen eszme szerinti elrendezése igen sok bajjal járna, 's a' honi jogintézetekben igen nevezetes akadályokra akadhatna, mellyek Stájerhonban elő nem jönnek. De tagadhatlan más részről az is, hogy tudományos intézetek' 's gyűjtemények' alapeszméje 's célzata mindenütt ugyanaz. Minél fogva, mi egy helyen illynemű gyűjteményben jó sikerrel használtatott, az másutt is, ha mindjárt módosítással is, legtöbb esetben foganattal alkalmazható szokott lenni. 'S ezen oknál fogva Wartinger úrnak fentebb érintett rendszerét, mi a' Tek. Academia' történeti gyűjteményeit illeti, kegyes figyelmébe ezennel is ajánlani bátorkodom.

Horváthonban a' Varasdon lévő csazmai káptalannal, 's Zágráb sz. k. városának archivumaival megismerkedtem.

A' csazmai káptalan' archivumában az oklevelek majd kizárólag csak a' 16-ik század' kezdetéig mennek vissza. Régiebb időből, 's nevezetesen a' 14. és 15. századból csak néhány kevés taláztatik, 's ezek sincsenek lajstromolva. Én, meny nyiben egy három órai áttekintés mellett lehetséges, azokat legnagyobb részt egyedül az ottani helybeli viszonyokra nézve találtam fontossággal birni. Csak valami kettő, a' Cilley-csa-

ládnak 15-ik századbeli hathatós befolyásáról Horváthon' dolgaiba adván tanubizonyságot, általánosb érdekűnek látszik lenni. A' 16-ik század óta számosabb ugyan az országtörténetileg becses oklevél; főkép Horváthon' ezen időbeni viszonyait 's állapotját illetőleg. Hanem a' csazmai káptalan locus credibilis lévén, levéltárának használásához különös felsőbb engedelem kívántatott volna, mi nekem nem volt. Ezért is itt csak azt az egyet vagyok még bátor a' Tek. Academiának feljelenteni, miszerint ottani levéltárnok Kostsecz úr velem közlöt, hogy ő hivataloskodása közben 16-dik századbeli néhány magyar nyelv-régiséget talált, 's hogy ő azokat a' Tek. Academiának beküldeni szándékozik.

Zágráb városa levéltárában több oklevelet lemásoltam. Ezeknek némelyei a' 13-ik századig mennek vissza. Magyar nyelven ugyan egyikök sincs szerkesztve. A' magyar nyelv' tekintetében azonban mégis annyiból nevezetesek, hogy szövegekben sok magyar szó jön elő; melly körülményből, más történeti adatokat is figyelembe véve, talán nem egészen alap nélküli következtetés vonatható, hogy Horváthonban akkor időben sokkal nagyobb erővel birt a' magyar elem, mint napjainkban; 's hogy igen is nagy tévedésben vannak némely horváthoni urak, ha az ottani népességet egyedül 's tiszta szláv származásának hiszik. Történeti kutatásaim és tanulmányaim' folytában azt vevém észre, hogy széles e' földön, mennyire történeti ismeretünk terjed, nemzetiség' fentartásában egy nemzet sem volt olly szerencsétlen, mint épen a' magyar. Hogy elődeink, azaz: azon néptörzsök, mellytől a' magyarok származnak, a' régi világban már nemcsak hatalmasok, hanem míveltségök által is jelesek valának, történetileg már olly anyyira be van bizonyítva, hogy arról kételkedni, történeti tudatlanságot árulni, vagy magát e' tekintetben egyoldalunak és elfogultnak vallani, tenne. 'S mégis, ha azon példát szemügyre vesszük, a' midőn a' hunok' nevezete alatt, a' magyar néptörzsök Europa' történetébe olly mélyen beható befo-

lyást gyakorlott, nemde első pillanatra előadja magát azon kérdés, hogy hova lettek e' hatalmas 's nagyszerű nemzet' maradékai? holott tudjuk, hogy Etele király' roppant birodalmának összerogyása után is, nemesak' honunk földjén, hanem a' szomszéd, 's név szerint a' déli tartományokban számos hun vér megmaradt.'S elhallgatva mindazon példákat, melyekben a' magyar is már tulajdon vérét olly annyira elfajulni látni kénytelenített, hogy dicső származását megtagadván, más nemzetekhez csatlakozott, 's azokkal egygyé olvadván, vele született nyelvét sőt nemzetiségét is elfelejté; tudva van, hogy midőn Horváthon Magyarországgal összeköttetett, sok magyar oda telepedett, 's anyanyelvét még a' 16-ik sőt 17-ik században értette is, beszélte is; úgy hogy elszlávosodása nagyobb részt csak az újabb időbe esik, a' midőn maga a' magyarországi magyar is vele született nyelvét becsben tartani megszűnt vala.

Egyébként mint nevezetes történeti ritkaságot említeni tisztennem tartom, hogy ismeretes dr. Gay Lajos úr' birtokában egy 14-ik századbeli czimerkönyv létezik, mellyben az akkori bosnyákhoni nemes családoknak czimerei színekkel, 's mindenütt az illető család' nevének megjegyzésével le vannak festve. A' Gay-féle könyv ugyancsak másolat, mellyet egy bosnyákhoni sz. Ferencz szerzetbeli guardian hitelesített. De épen ezen hitelesítésből gyanítható, hogy maga az eredet még talán Bosnyákhonban megvan; és igénytelen véleményem szerint, ha mindjárt a' magyar anyaország illy könyvek' megszerzése- vagy lemásolásából nem is nyer közvetlenül sokat előkora' felvilágosítására: tagadhatlan mégis, hogy Bosnyákhonnak a' török iga előtti viszonyai már azon egy tekintetnél fogva reánk nézve is érdekeseek, mivel országunknak tartománya lévén, az ismert történeti kútfők' utmutatása szerint anyaföldével időről időre igen szoros kapcsolatban állt, mellynek hővebb megismerése által maga honunknak története is, legalább közvetve, nem csekély gyarapodást nyerue.

Dalmáthont illetőleg ez, az utazásom közben megismert birodalmak közt tagadhatlanul a' történetileg legérdekesebb vala. A' középkor' egyetemi történetében e' földet mint a' város-életnek egyik főtenyésztőjét ismerjük; 's ha régiebb viszonyai illő tekintetbe vétetnek, azt vesszük észre, hogy nem annyira Olaszhonnak, melly a' népek' nagy vándorlása alatt egészen elpusztult; hanem Dalmáthon' városainak köszönhető azon befolyás, mellyet a' régi római városeelemek az újabb város-életre gyakorlottak. 'S valamint egy részről ezen körülmény mireánk nézve azért igen nevezetes, mivel a' dalmáthoni városoknak hatalma és virágzása, melly míg hazánkkal politicai kapcsolatban álltak, főkép nagy Lajos dicső királyunk' idejében olly nagy volt, hogy magával az Adriai-tengeren később kizárólagos uraságot bitorló velencei köztársasággal vetélkedhettek, csak ezen kapcsolatnak szétszakasztása óta indult hanyatlásnak, és végre a' velencei iga alatt tönkre jutott; úgy más részről a' dalmáthoni városoknak története azon oknál fogva is érdekel bennünket, mivel ők hazai városéletünk' kifejlődésében nem megvetendő szerepet játszottak. Én azon igénytelen véleményü vagyok, hogy Dalmáthon' 's név szerint városai' középkori történetének szorgalmatos kinyomozása a' magyar történetírónak is egyik fő teendője; 's minthogy én éltemet hazánk' történetének szenteltem: a' Tek. Academia' kegyességében bizakodva, ezennel bátor vagyok, dalmáthoni történeti buvárkodásaimra is nagy tiszteletü pártfogásáért esedezni.

Eddigi tanulmányaimban, mi a' dalmáthoni történetet illeti, két fő irányt követtem: *városéletet* és *kereskedést*; 's ezek látszanak lenni azon irányoknak, mellyek magyar történeti szempontból a' legérdekesebbek.

A' *városéletre* nézve nagy sajnálkozással tapasztaltam, hogy belsejére hatni igen nehéz leend. Mint már fenebb érintém, itt a' dalmáthoni történetnek egyedül azon szakát értem, midőn a' magyar sz. koronának tetteleges birodalma alatt

állt. Nem kell azonban ez iránt előleg már kétségbe esni. Mert léteznek ott is még számos családok, mellyeknek származása egész a' magyar uralkodásig visszamegy; 's olly összeköttetésekbe lépnem sikerült, miknél fogva az ezeknek egyike vagy másika' birtokában még meglévő történeti kincseknek használására juthatni reményem van. Például csak az igen nagy tekintetű verántzi Draganics-családot említeni bátorkodom, melly hazánknak legkitűnőbb primásai' egyikét adta, 's melly jelenleg is a' körülményekhez képest Sebenicóban virágzik. Azon kívül a' dalmáthoni városok' régi statutumaiban még egy igen nagyszerű tudományos kincs van, melly eddig történeti szempontból honfittársainktól még szemügyre sem vétetett. Összeköttetéseimmél fogva én ezeket használhatom, 's már eddigi kutatásaimból annyit mondhatok, hogy egész más eredményre vezetnek, mint orosz jogtudóst 's azelőtt dorpati professor Reutz urat, ki a' dalmáthoni tengeri városok' középkori alkotmány- és jogállapotáról egy, ha jól emlékezem, a' sz. pétervári academiától 4000 rubellel jutalmazott munkát irván, egyoldalú és silány készüllettel véghezvitt vizsgálódásaiban azt hitette el magával, hogy azon városokban a' szláv elem középkorban az uralkodó volt legyen, 's hogy akkori jogállapotjuk a' szláv jogtörténet' nevezetes alkatrészét teszi; holott csak középszerű avatottság Olaszonnak középkori jogemlékeiben, 's a' dalmáthoni városi statutumok' igen felületes olvasása minden el nem fogult összehasonlítót oda vezet, hogy középkorban a' dalmáthoni tengeri városokban valóságos olasz szellemű jog uralkodott. De mit is lehet várni olly irótól, ki a' szláv eredetű jognak Dalmáthonbani néhai gyakorlatát akarván behizonyítani, kitűnő példa gyanánt Poglizza városát hozza elő; holott én a' zarai kormányzéki levéltárban annak okleveles nyomára akadtam, hogy Poglizza magyar nemesektől volt építve, kik a' 12-ik században oda telepedtek.

És ezen alkalmatossággal méltóztassék a' Tek. Academia nekem megengedni, hogy kegyes figyelmébe egy tárgyat a-

jánlhassak, melyet én ismételt entapasztalásomból meríttem, 's melly *tudományos álláspontomról*, név szerint honi történetünket illetőleg, talán nem egész alap nélküli aggodalmat gerjesztett bennem.

Három év előtt szintén tudományos célból utazván, de akkor honunk' délvidékét 's Erdélyt látogatván, a' többek közt Szerem vármegyében *Knezevics és Nadesdin* utazó orosz tudósokat véletlenül lépésről lépésre követni alkalmatosságom volt. Mindenütt, hova jövek, hallám, hogy ezen urak csak néhány nappal előttem ott tartózkodván, történeti adatokat kerestek, azok' segedelmével a' déli szláv népek' történetét nagyobb szerűen mint eddig történt, felvilágosítandók. Itt-ott meg is volt mondva nekem, mire fordították vala főkép figyelmöket, 's azt vevém észre, hogy kutatásaik' eredménye csak igen csekély lehetend. De ők tovább Szerb- és Bosnyák-honba is valának utazandók, és minthogy a' bosnyákhoni sz. Ferencz-szerzetesek' dolgozatai tanusítják, hogy azon vidék' historiai felvilágosítására történeti nyomozásokból ott még kedvező eredmény várható; én is kezdetben örültem, hogy két valódi tudós, millyeknek az említett urakat tartám, tudományos és névszerint történeti célból azon mi reánk nézve is sok tekintetben érdekes birodalmat bejárja. Én mindig azon véleményű voltam, hogy a' tudós nincsen göröngyhez kötve, 's hogy a' tudománynak nincs más hazája, mint széles e' világ. 'S így ámbár már előbb ismervén azon egyoldalú, 's főkép nekünk magyaroknak ellenséges felfogást, melly sok szláv újabb történeti buvárkodásokat jellemz: legalább azt reméltem még is, hogy *Knezevics és Nadesdin* urak által talán új 's még eddig nem ismert historiai kútfők fognak napfényre jönni, mellyek által Magyarország' előkorának ismerése is valamit nyerhetendne. Fájdalommal azonban kénytelen vagyok megvallani, hogy én ebben teljesen csalatkoztam. Nem tudván az orosz nyelvet, 's egyébként is Sz. Pétervárral összeköttetésben nem lévén, nem tudom ugyan minő jelentést adtak be erede-

tileg az említett tudósok utazásoknak mimódoni véghezviteleiről az ottani academiának. Olvasván azonban az előzményeknél fogva nagy részvéttel 's figyelemmel az augsburgi egyetemes újságban és az „Ausland“ nevű német folyóiratban azon czikkeket, mellyek a' két orosz tudós' utazásáról, 's ennek eredményéről a' német közönséget értesítették, keserves érzéssel párosított bámulással tudám meg azon magyar elleni szellemet, mellyel nyomozásaikban eljárak vala. Egészen alaptalan etymologiai elmékedések, 's ezekre épített, állítólag történeti combinatiók által a' déli szláv népeiségeknek néhai (de nem tudni az előkor' mellyik szakábiani) virágzó ropant hatalma magasztaltatván, dicső eldődeink pedig földönfutóknak tekintetvén, az idő, mellyben a' magyar szent koronának jogai azon tartományokra megállapítottak, 's mellyben az ottani lakosok ez iránti hű szolgálatokban legnagyobb dicsőségeket lelék, olly annyira homályba tétetett, hogy mit ezen urak utazások által tett tudományos nyereség' színe alatt a' tudós világ' elébe terjesztettek, mireánk nézve igen szomorítónak látszhatnak, ha elfogultsága 's egyoldalúsága első pillanatra szembetűnő nem volna.

Tekintetes Academia! ne méltóztassék rosz néven venni ezen kitérésemet. Nem történeti beszélyke ez egyedül, hanem — mint a' példabeszéd mondja: *Ex ungue leonem*; — én itt, először entapasztalásomból, ismertem meg alapjában azon magyar nemzet elleni irányt, mellyben sok újabb, főkép szláv ajaku történetíró működni szokott, nemzetünk' történetét elcsavarandó. Nem kétséges, hogy az igazságos ügy, valamint mindenütt, úgy itt is idővel győzni fog. De más részről a' Tek. Academia is által fogja látni, hogy nem igen éles ész kívántatik annak felfogására, nilly eredményt várhatunk, illy urak' munkálkodásától: ha magyarjaink azon hazánkra nézve olly igen nagy történeti fontosságu vidékeket mindig közönsösen tekintvén, azokat olly embereknek engedik által valódi tudományos kiprédálásra, kik nyiltan mint elleneink lép-

nek fel. Mert minden esztendőben utaznak szláv nyelv- és történetbuvárok Horvát-, Dalmát-, Bosnyák-, Szerbhonba stb, mindenütt legnagyobb készséggel fogadtatnak, tudományos kincseket összevesznek, azokat magokkal elviszik, vagy ha netalán azon célra nézve, melly után járnak, helyesebbnek látszik, megsemmisítik, minden esetben pedig a' mi tudományos dolgainkat nem csak hogy elő nem mozdítják, hanem inkább hátráltatják. 'S hogy mind ez nem pusztá állítás, azt mindenki tanusítani fogja, ki hosszabb időt csak Zágrábban töltött. Én Fiumétt tartózkodva, szintén, mint 3 évvel ez előtt Szerem megyében, ismét egy utazó orosz nyelvtudóssal, *Tschitchow Tivadar* sz. pétervári professzorral találkoztam, ki Dalmáthont és Ragusát utazta be. 'S hogy ezen utazások az azon vidékeken netalán még meglevő tudományos kincsekre nem kicsi veszedelemmel járnak, arra hasonlólag egy entapasztalásomból merített példával szolgálhatok a' Tek. Academianak.

Bécsben egy most már elhunyt igen jeles szlavista engem megkért vala, hogy Fiuméba úgy is utazván, Veglia' szigetére, melly annak tőszomszédságában fekszik, kiránduljak, egy nagy becsü glagoliticus kézirati codextről, melly egy ottani Cessione nevű helységben lévő sz. Ferencz-szerzetesek' zárdájában őriztetik, bővebb tudósítást neki hozandó. Cellebrini és Kobler fiumei városbíró uraknak társaságában szerencsém volt a' nevezett zárdába hajókázni, hol azonban más valódilig jellemző körülmények közt, mellyeket mint a' dolog' velejéhez nem tartozókat itt elmellőzhetek, azon tudósítást nyertem, hogy az említett codex 20 év előtt egy arra utazó lengyel tudósnak 15 forintért p. p. eladatott. Az ájtatos atyák nekem nevét sem tudták megmondani a' vevőnek; de később másoktól hallám, hogy Kucharski Endre varsói professor lett volna.

És valamint ilyen tényeknek commentárra nincsen szükségök; úgy annak megmutatása' okáért, hogy ezen vidékeken még található tudományos kincsek közt olyanok is léteznek,

mellyek közvetlenül hazánk' d'ogaira nézve fontossággal bírnak, szerencsem van a' Tek. Academiának az ide mellékelt három eredeti oklevelet elébe terjeszteni, melyeket Pago szigetében aránylag csekély áron szereztem.

A' *dalmáthoni régi kereskedést* illetőleg, ennek történeti fontossága azon hatalomnál fogva, mellyel a' dalmáthoni tengeri városok egész a' XIV-ik század' végéig bírtak, 's főkép azon közbenjáró szerepnél fogva, mellyet a' magyarországi szárazföldöni és az adriai tengeri kereskedés közt játszottak, szembetünő. Sajnos egyedül, hogy az ide tartozó történeti, főkép okleveles maradványok, nagy részt a' velencei köztársaság által elhurczoltattak, sőt meg is semmisítettek; úgy hogy az előbbieket is csak aránylag kicsi számmal lehet a' köztársaságnak levéltárában feltalálni. Mihez juthattam, azt egybeszedtem, 's reményem, hogy idővel még többet fogok elérhetni. De mind ez eddig csak adatgyűjtemény, és elődolgozatnak tekinthető. Mutatványul, ha a' Tek. Academia megengedni méltóztatik, ezen tárgyról egy, folyóiratában közrebocsátandó értekezést terjesztendek elő.

Hátra van még a' *magyar Partvidéken és a' régi velencei köztársaság' birodalmában* tett utazásom.

Fiumétt magyar nyelv- vagy történettudományos kincs nem igen van. A' gymnasialis könyvtár, bár nyomtatványokat szép számmal bír; kéziratokra nézve mégis igen szegény, 's én, mit ezen tekintetben érdekesnek mondani lehetne, nem találtam. A' városnak levéltára szintén, a' velenceiek által a' 16-ik században kiraboltatván, csak igen kevés és aránylag csekély érdekű régiebb oklevelekkel dicsekedhetik. Legérdekesnek találtam még a' városnak I. Ferdinánd által helybenhagyott és megerősített statutumait. De ezek is a' dalmáthoniakhoz két pest csak alárendelt történeti fontosságúak, 's mai jogunk' álláspontját tekintve, érdekességök főkép csak azon körülményen alapul, mivel még tettelegesen érvényességgel bírnak.

'S ugyan ezt kell *Zenggről* is mondanom, ámbár ezen

városnak régiebb kiváltságlevelei egész a' 14-ik századik mennek vissza. Statutumai csak a' 17-ik századból származottak, régiebbeket nem találtam.

De mind e' mellett is a' magyar Partvidéknek középkori kereskedésére nézve, néhány érdekes adatot Dalmáthonban leltem fel, mellyeket gyűjteményemnek legbecsesb adatai közcé számítok.

Velenczében két igen jeles történettudományi kincs-gyűjteményt találtam: a' *régi köztársaságnak levéltárát*, melly az újabb időig is folytattatván, a' Frari nevű volt zárdában 300 nagyobb és kisebb teremben 13 millió acták' fasciculusait foglalja magában; — és a' *Marciana-könyvtárt*. Sajnosan azonban megvallani kénytelen vagyok, hogy itt már időmmel olly annyira szorítva voltam, hogy 14 napnál többet Velenczét nem tölthetvén, 's egyébként más tárgyakkal is el lévén foglalva, alig buvárkodhattam a' legérdekesebb tárgyak után.

'S erre nézve mint buvárkodásainnak eredményét a' Tek. Academiának jelenteni hátor vagyok:

a) Magyar nyelvemléket nem találtam;

b) A' régi köztársasági követek' vagy is ambassiatores' jelentéseire nézve, mellyeket ők a' Signoria' rendeléséből már a' 13-ik században mind azon vidékek' politikai és kereskedési állapotjáról tenni köteleztettek, hová őket a' köztársaságnak bizodalma küldötte, szintén nem igen sokat tapasztaltam, minélfogva azoknak magyar történeti álláspontból fontosságot tulajdonítani lehetne. Folytatólagos rendben csak a' 15-ik század' végétől léteznek, a' midőn hazánk' viragzó időszaka már eltűnt vala, 's a' félholdnak mindent routó hatalma évről évre azt mindinkább foganatosabban megtámadta. A' régiebb törtédekeket pedig Marino Sanuto nevű 16-ik századbeli velenczei történetró hazájának azon kronikájában használta, melly Muratori scriptores rerum Italicarum 22-dik kötetében ki van nyomtatva; — 's az ott előállított adatokon kívül nem is igen remélhető, hogy valami föllelhető volna.

c) Ugyan ezen Marino Sanuto történeti évkönyveket írt, mellyek a' 15-ik századnak végétől a' 16-dik' második feléig terjednek, 's negyven és néhány nagy kézirati codexet tesznek. Ezeknek azonban csak másolata létezőn a' Marciana-könyvtárban, minthogy eredetije a' titkos ház-, udvar- és statuslevéltárban őriztetik, a' Tek. Academiának nem igen nehéz volna, ha az azokban foglalt, Magyarországot illető és valóban sok tekintetben nem épen megvetendő érdekű adatokat számára lemásoltatni czélirányosnak tartaná, azt Bécsben hivatalos uton kieszközleni.

d) Végre még azon egy Corvinianus codexre is a' Tek. Academiát figyelmeztetni bátorokodom, melly a' velencei Marciana-könyvtárban találtatik. Egy olasz 15-ik századbeli architectusnak munkája ez, az építő-mesterségről, mellyet Bonfin Antal latinra fordított, 's Mátyás királynak ajánlott. A' Marciana' főkönyvtárnoka, cavaliere Betthio engem azon számos, jeles épületeket előadó képekre figyelmetessé tett, mellyek ezen codexben vannak, 's mellyekről — minthogy többen azok közül még most is Velenczében 's más olaszthoni városokban találhatók — ő azt sejdíti, hogy nagyobbbrészt akkori időben létező jeles építményeknek rajzolatai. A' cavaliere, kiből Mátyás királyunknak igen nagy tisztelőjét megismerni örömöm volt, 's ki egyébként is a' magyar nemzet iránt előszeretettel viselkedik, azon véleményű, hogy ezen rajzolatok közt a' magyar királyok' pompás és akkor az időben egész Europa szerte igen híres palotának képmása megvan. Nekem azonban sem időm, sem előkészülesem nem volt ezen véleménynek alapos- vagy alaptalanságának vizsgálatába bocsátkozni.

'S im' ezekkel ezen jelentésemet berekeszteni szerencsém van.

Az ide mellékelt három eredeti oklevelet, mellyek mind tárgya, érdekessége, mind jól megtartásuknál fogva talán nem egészen érték nélküliek, bátor vagyok a' Tek. Akademiának tiszteletem' jeléül a' végett beküldeni, hogy azokat

mint tulajdonát kéziratgyűjteményébe letenni, és csak azon esetre, ha netalán az academia' tudományos gyűjteményei olly lényeges változásnak ki volnának téve, hogy azok vagy egészen szétoszlának, vagy a' tudós közönség' használatától elvonatnának, a' nemzeti museumba általtenni méltóztassék.

Másolatjait szintén beküldvén, kérem a' Tek. Academiát, hogy azokat valamelyik általa kiadott tudományos folyóiratban (ha arra méltóknak ítéltetnének) közönséggé tenni kegyes legyen.

E' jelentésemből átlátni méltóztatik a' Tek. Academia, hogy valamelyik nagyobb szerű tudományos czél tavali utazásom által tökéletesen ugyan kifejtve nincsen. Minthogy azonban történeti adatgyűjteményem az által is lényeges gyarapodást nyert, 's historiai tanulmányaim nevezetesen előmozdítottak, úgy hogy rövid idő alatt több talán nem érdektelen értekezést a' magyarországi történethez el fogok készítheteni; — minthogy ezentúl is iskolai szünhónapjaimat tudományos utazásokra fordítani szándékozom, még két tiszteletteljes kéressel bátorkodom a' Tek. Academiának kegyességéhez folyamodni; ugyanis:

1. Hahogy említett történeti dolgozataim méltóknak látszhatnának, méltóztassék a' Tek. Academia azoknak beiktatását az általa kiadott tudományos folyóiratokba megengedni.

2. Hahogy tavali utazásom alkalmávali eljárásommal szerencsés valék kegyes tetszését megnyerni, úgy hogy jövődéli utazásaimra szintúgy, mint a' múlt évben engem tisztelt 's nagybecsű bizodalmaival szerencsésíteni érdemesnek ítélt; méltóztassék ezt egy általános tanulevéllal úgy kijelenteni, hogy én ezen tanulevél vagyis bizonyítmány által magamat mindenütt mint a' Tek. Akademiának ez iránti megbizottját bemutatni képes legyek.

Ki egyébiránt stb.

A' jelentéstevő által beküldött eredeti oklevelek köszönettel fogadtattak; másolataik a' *Tudománytárban* közzé tétetni; az ígért

értekezés beküldetvén, megvizsgáltatni; a' kért ajánló levél pedig annak idején kiadatni határoztatott.

— Következett

TAUBNER KÁROLY lev. tag'

rövid tudósítása *dalmátországi levéltári kutatásairól*, melly így hangzik:

Milano, aug. 28. 1844. Tek. Titoknok Úr! A' magyar Academia' azon figyelmeztetésére, hogy a' dalmát városok 's klastromok' könyv- és levéltáraiban sok Magyarországot érdeklő oklevél 's egyéb kézirat létezik, részint ismeretes, részint ismeretlen, mellyek' lajstromát birni régiséggyűjteményeinkre nézve nagy nyereség lenne, bátor vagyok közleni, hogy Dalmáthonnak a' francia uraság alól győzelmes seregeink által történt visszahódításakor az oklevelek' 's nevezetesh kéziratok' eredetiei ismételt kormányrendeletek' következtében minden könyv- és levéltárákból Bécsbe az országos levél-, 's cs. k. könyvtárba vitettek; hogy ezek azoknak csak lajstromát, vagy másolatát, vagy rövid kivonatát birják; hogy illy lajstrom-, vagy másolat-, vagy rövid kivonat-tulajdonosok összes és egész Dalmáthonban leginkább a' káptalanok, különösen a' zárai, spalatói, sebenicói, ragusai káptalanok, úgy a' vissováczi zárda, Spalato 's Ragusa városok' levéltárai; 's hogy ama' lajstromok', vagy másolatok', vagy rövid kivonatok' azon részének egy párjával, melly Magyarországot leginkább érdekelheti vagy érdeklí, szerencsém leend a' jövő évben, ha isten úgy akarja, a' m. Academiának kedveskedhetni. Sok érdekes oklevél' másolata vagy kivonata van már kezem közt; miként számtalan utasítás arra, merre 's hol kereshető az eredeti; utamon azok' kinyomozásában 's felkerestében mindenütt a' legnagyobb szivességre, számos segéd kezekre lettem: egy tökéletes egész' létesítésére azonban egyszeri, másfél hónapig tartó, hivatalos utazás nem elég, nem Dalmáthonban, hol az terhes, sőt egyes város- 's vidékekbe, hova a' gő-

zős nem járhat, szörnyű szelek miatt vitorlahajókon gyakor-
ta veszélyes is. Nevezetes, hogy nyelv' tekintetében érdekes
oklevél- vagy kézirat-másolatra eddig de csak egyre sem leltem.
Magyar szót vagy kifejezést egyetlenegyben sem olvastam,
Spalatóban a' többek közt illy tartalmú oklevél-kivonatokat
is lelék, mellyek' latin eredetiei a' bécsi országos levéltár-
ban vannak : „V. circa 1141. Geysa II. Re d'Ungaria e di Dal-
mazia ratifica, scrivendo a Gaudio, le confessioni fatte agli Ar-
civescovi di Spalato da Colomanno, da Stefano e da suo padre
Bela; — XXXII. circa 1197. Enrico Re d' Ungaria e di Dalma-
zia assicura il Capitulo di Spalato de' suoi antichi diritti, e ri-
dona alla giurisdizione di Spalato i Vescovi di Scardona e di
Nona che si erano dati a Zara; — XXXIV. circa 1198. Andrea
di Bela III. Duca di Dalmazia mette il Vescivato di Lesina,
sotto la giurisdizione di Spalato; — XXXIX. circa 1202. Enrico
Re d' Ungaria e di Dalmazia loda e ringrazia la fedeltà dei
Spalatini; — XLIV. Andrea Re d' Ungaria e di Dalmazia dona
al Capitulo di Spalato il campo chiuso tra le mura della sov-
versa Salona circa 1217; — CXXXI. circa 1377. Elisabetta
Regina d' Ungaria e di Dalmazia ordina a Nicolo de Zeck Bano
della Dalmazia di mettere al possesso delle terre di Dolyan e
Ublyan i nobili Novak e Ugrino figli di Radach de Polych,
guista le reali disposizioni date da prima; — CXXXII. circa 1377.
Lodovico Re, d' Ungaria rinnova a Nicolo de Zech l' ordine
della Regina Elisabetta. Vissograd die dominico proximo ante
festum beate Margarete“ stb.

Régi pénzek' gyűjtésére, hiszem, Luczenbacher János
úr is megvallaná, hogy gazdagabb 's nevezetesb föld a' dal-
máthoninál nem egy könnyen létezik. Ha valahol, ott lehetne
ő igazán elemében. A' híres régiségbuvár, Nisiteo Péter' pénz-
gyűjteménye Cittavecchiában Lesina mellett emlékezetes. Ez a'
tudós úr a' „Gazetta di Zara N. 52. dell' anno 1837;“ a' „Bul-
letin dell' Instituto N. 7. dell' anno 1828;“ és a' „Gazetta di
Venezia Venerdì 11 Novembre anno 1842. N. 256.“ két

pénzdarabról, mint egyetlenegy példányról, értekezett, melyek Lissa' szigetén Gargotich Mihály nyugalmazott professor' birtokában vannak, mellyekért Roma's Velenczéből tíz aranyat ígértek, de a' mellyeket a' birtokos tizenötön alul adni nem akar. Erakleai pénzek azok — mondja Nisiteo — melly régi dalmáthoni város a' római meghódítás után praetorium név alatt vala ismeretes: „Ciascuna moneta porta nella faccia anteriore — írja rólok ugyanaz — il rilievo di una testa femminile coperta di un modio e rivolta a destra, e nella posteriore ha un delfino; colla sola differenza che, in una, il delfino è rilevato verticalmente, e nell' altra orrizolmente, con un piccolo delfino pure al di sotto. Il rilievo della teste femminile figura il genio della citta personificato, ed il modio l'emblema dell' abbondanza.“ Gorgotich Mihály úrnak minden előszeretete mellett hazánk's intézetei iránt, épen nem jöve kedve azokat a' m. academia' pénzgyűjteményének ajándékozni, míg itt helyben szerencsésb valék egy barátomat, ki egykor Dalmáthont sok ideig lakta, hajlandóvá tenni, hogy egy ott talált pénzdarabját a' m. academia' pénzgyűjteményének ajánlja, mellynek példányát, ha ez még nem bírná, azonnal Pestre küldendjük, 's mellyet mint nem-numismaticus következőleg tudnék leírni: „Kerekded, közönséges körmőcz; arany nagyságú, finom hajlékony aranyból, az egyik oldalán domboruan sajtolva vagy verve a' koronás szűz' képe látható, jobb karján Jézus kisdeddal, lábainál egy oroszlán. Ezen oldal' körirata: Joannes * G. * R. * Ungarie.' Másik oldalán szint akként sajtolt vagy vert egész vitézi alak szemlélhető pánczélos öltözetben, jobb kezében egy hosszú bárd, baljában keresztves világteke, az összes alak' jobb felén illy jegy: , bal felén: *IF*, míg a' körirat következő: S ÷ Ladislaus Rex ÷ 1534.“ Válaszát Kdnek annak idejében elvárjuk.

Az academia della Brera' könyvtárában kényem's kedvem szerint vizsgálódhatni, mi ott hazánkat érdeklí, ki's

feljegyezhetni, e' napokban nyerém meg az engedelmet. Ez egyszersmind kitüntető kegyelem, melly katonafele embernek sokkal előbb megadatik, mint másnak. A' velencei országos levél- 's k. könyvtárba nehéz különös ajánlat nélkül juthatni. Némethoni tudósok, tudományos egyesületek- 's academiáktól kiadott, mindenütt felmutatható 's használható ajánló-levellel ellátva hemzsegnek itt az olasz földön szertetova. Stieglitz úr, porosz tudós, már évek óta Velenczében dolgozik az egykori velencei köztársaság' történetén. Minden oklevélterem és szekrény tárva előtte. Ő mondá, hogy Magyar- és Dalmáthont érdeklőt nem másutt csak ott kell keresni. Ha hiszi Kd, miként én, bizodalmasan, hogy olly érintetem ajánló-levél' következtében használhatnék a' m. academiának, kérem szives közbenjárását stb.

A' tisztelt tag' buzgósága köszönettel vétetvén, a' kért megbízó levél' kiadása elhatározottatott.

— *Döbrentei Gábor* rt.' előadására *Lugossy J* lt. a' marmarosi öt város' levéltára iránt némelly felvilágosítások' adására kéretett fel.

— *Balogh Pál* rt' előadására egy névtelennek értekezése: „*Eszmék a' kaponyatan' köréből*“ a' *Tudománytárba* felvétetni határozottatott.

— A' *titočnok* bemutatta az *academiai könyvtárnak*, vezérlete alatt készült, betürendű 's *névszerinti lajstromát*, IX roppant kötetben; jelentvén, hogy a' szűnhavakban átvett *Teleki-könyvtár'* rendezését két hét alatt befejezi.

— *Ugyanaz* a' követk. academiai kiadást mutatta be: *Eredeti Játékszín*. XI. kötet, harmadik kiadás; 's az a' könyvtárba tétetni rendeltetett.

KIS GYÜLÉS, OCT. 28. 1844.

Schedius Lajos tt.' helyettes elnökölete alatt

Jelen Bajza, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Frivaldszky, Gebhardt, Gyóry, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Szalay, Szilasy, Szontagh, Vállas, Vörösmarty, rr. tt. — Bártfay, Gaal, Henszlmann, Karácson, Nagy Ign., Széchy, Székács, Tasner, Török, Wargha ll. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács M. helyettes segédjegyző.

Olvastatott

JERNEY JÁNOS rtnak

Jászvásárt, oct. 17. 1844. költ ötödik jelentése, melynek lényeges része ekkép következik :

Tekintetes Academia! Három fő momentum vezérli moldvai kutatásimat, miket minden lépten nyomon mint iránytűt szem előtt tartva, működésimet azokhoz mérni, kitelhető erőmmel igyekszem. Moldva ugyan is 1-ör mint eleink' atekuzui honának egy része, 2-or mint régi Cumania, vagy is a' kúnok' egykori hazája, mélyebb vizsgálatot vár; de 3-or, hogy az itt élő és már kiholt magyarok' hajdani emlékei úgy, valamint jelen állapotuk gondosan fürkésztessek ki, méltó ohajtás. Hittem szerint egyik sem csekélyebb fontosságú a' másíknál nemzetünk' történetében. A' második már csak azért is nagy érdekű, mivel ha egykor alaposan bebizonyúl, hogy a' csángómagyar néplelekezet, miről én egy cseppet sem kételkedem, akar a' besenyők (paczinakiták, bissenusok), akar a' kúnok' maradványai legyenek: a' világ' történetének egy olly hézaga töltetik be, melly miatt a' külföldi tudós sereg merő bizonytalanságban 's hibás véleményben merengvén, a' magyar nemzet' ős történetei fölött fonák eszméket táplál. Természetesen, azt nem foghatja ezután senki józanúl ellenvetni, mit ekkorig a' magyarhoni kúnok- és besenyő ivadékokról fönnen kürtö-

lének, hogy, e' népfaj Moldvában magyarosodott el. Ezen homálynak kellő eloszlátása, és a' kün-magyar vérségnek 's egy nyelvűségnek tiszta fénybe hozatala azon kiolthatlan szövétnek, melly nélkül ős történeteinket soha világosságra nem hozhatja emberfia, bárha Ázsiának minden sivatagait bebarangolná is; ez, mondom, eredet- és őshelyeink' föltalálhatásának nyitó kulcsa.

Múlt hónapji tudósításomban még akként nyilatkozáim, hogy Moldva' öt különböző helyein teendem nyomozásim'. Időközben, tervem' változtatva, a' kitézött pontok jó formán megszaporodtak, vagy, akarom mondani, egyetlen egygyé olvadtak. „Moldvát“ egészen és minden részeiben jelölém ki magamnak, és pedig előbb a' föl-, aztán az alföldön. — Első expeditióm Felsőmoldvába tevém, jelesen Botosányba, onnan Folticsénybe, aztán Bajára. Onnan ismét Folticsényen át Nyamcz városba, várba és monostorba. Ismét vissza Folticsényen keresztül Tyrguformózza és Kotnárba; végre Jassziba. Ezen utamból három heti távollétem után f. h. 10-kén érkeztem meg, rakodva kincseimmel, minők az ismeretlenek' országából eddigelő kizárva' s némaságra kárhoytatva'. Leirom lehető rövidséggel helyenkénti működéseim' eredményeit.

Botosány. Értesülvén egy itt lakó boérnek Szereth víz melletti, Dorohoi várostól nem messzi fekvő koncesztyei jószágában több évek előtt némi halomból tetemes régi kincsek' fölásatásáról, nyomozódtam, és csakugyan valónak találtam a' hírt. A' boér' neve Jardaki Jamondi, most szemvilágát vesztetten nyavalygó, azért hozzá nem járulhatván, annyit puhatolék csak ki, hogy 39 év előtt, midőn orosz had tartózkodék Moldvában, egy ezüst koporsó arany koronáu csontvázzal, emblemás három ezüst nagy edény, mind irásjegyekkel, találatott legyen, miket az orosz had' főnöke Pétervárba küldé. Tanay Gyula székesfehérvári származásu, tudományosan mívelt, és a' nemzeti ügyek iránt forró részvételű hazánkiút, most ott magános tanítót, kinek némi uton Jamondihoz jut-

hatás mutatkozik, kéréim föl a' bővebb nyomozásra, ettől vár-
ván naponként a' körülményesb világosítást. E' városban a' fő-
nebbi századok alatt magyarok laktak: most hirök sincs azon
magyarul beszélő 8 egyéneen kívül, kik újabb időben teleped-
tek le, vagyis inkább ideiglen tartózkodnak. Régi m. temp-
lomnak sem jöhettem nyomára. Hihető, a' számtalan (mintegy
12-öt olvastam) moldován templom közül valamelyikben létezik
az most. Van ugyan ott pár év óta parochia német minoritá-
val, de a' hívek, 200 lélek körül, jövevény idegenek. Ámbár
nem historiára tartozó, de még is el nem hallgathatom itt ab-
beli meglepetésem' miként Neuhaus nevű zongoratanítónál,
ki lembergi fi's egykor huszártiszt, és nyelvünket is érti,
Vörösmartynknak Fóti dalát Therntől pillantám meg. Adjon
isten sok Fóti dalt, hogy hirlelje a' magyart! Kár, mondá
Neuhaus úr, miért nem közölteték benne az egész dal!

Folticsény. E' hely inkább nyugpont' mintsem kutatásom'
tárgyaul szolgálván, mégis érdekes marad előttem egy ott la-
kó izraelitával a' Szereth folyón átkelésem' alkalmávali találko-
zásomért. Miután megérté magyarvoltomat, bámúlásomra
nyelvünkön szóla hozzám. Ó egykor Szereth városban Buko-
vinában lakott, hol a' Csernoviczon alul létező több magyar
falvak' lakosi, kiket Kiss Károly tagtársunk' Tudományos Gyűj-
teményi közleményeiből már régebben ismerünk, heti vásá-
ronként nála szállának meg, 's tőlök tanula magyarul. Dicse-
kedve beszélé, gyermekeinek, a' mondott falvakban lakók-
nak, tiszta magyarságokat. Méltó, hogy nevét is feljegyezzem
Feldmann Dávidnak. Folticsényben megtelepült nagykállói ha-
zánkfia Vágó úr magyar barátságot bizonyíta irántam minden
alkalommal, különösen az által, hogy velem szives volt a'
nyamcsi híres monostorba tolmács- és társképen utazni. Mi jól
esik honfitársainkkal találkozni a' távolban!

Bája. Kantakuzeno Demeter hg, e' hely' örökös ura,
még Moldvába első érkeztemkor kegyes vala kutatások vé-
gett magához híni. Szerencsére hon találám az oda menetelem

előtt csak két nappal Bajorországból, nejétől, született gr. Armauspergtől, megérkezett éber lelkű férfit. Szállást ada és saját asztalához fogada. Utamban kényelmes működésre egyedül itt találtam. Forró köszönetem 's nemzetem' megenlékezése kísérje szíves hajlamát. — Alig mult néhány percz, kiszökém kerti szobámból, ugyancsak a' kertben, magos falaival kitünő templom' romainál termő, mohón olvasván a' nagy kőtábla síremlékeket, miket kilencz darabban fen lenni találtam, a' többi, oltár-, oszlop-, és boltozati irástalan faragott kövek. XII-ik századit, minőt létezni előbb a' herczeg monda, hasztalan keresék. Tévedése állítá így, miután a' palaeographiának e' honban mesterei nem találtatának. Mindent le- és megirtam, aztán az ásátás következett. A' nagy templom, mit a' XV-ik században építettnek itélek, még falaiban és később emelt magos tornyában nagy részint áll, déli oldaláni sekrestyéje azonban már halommá vált, jó vastag falakkal borítottá. Ez vala föl- és kiásandó. A' fák' átültetése után ez is megtörtént. Öt szép kőtábla lön jutalma költségem- és fáradságomnak, így összesen 14 darab szám; de fájdalom, egyetlen sincs magyarul. Itt is, mint az anyahonban, latin barátokká faragá elődinket a' vallásos buzgalom. Illy időszaki renddel következnek az 1481—1665-ig terjedő, gondos, nagy részben díszes metszetekkel halmozott sírkövek:

1481. *Báthori Andrásé*. Nagy kőtábla, egyszerű kereszttel, 's illy rövid goth betűjü irattal: „Bathori A. Anno 1481-o. Ez gyöngye zsákmányomnak; rövid fölirata bizonyítja a' nagy hirü Báthori család' csemetéjének alatta porlását. Úgy rémlik előttem, e' Báthori' haláláról Tinódi is énekel Mátyás kir. moldvai hadvitelénél, vagy talán Bonfin teszen említést. Majd fölütjük a' krónikát, ha isten ha-za segít.

1495 v. 7. *Bertalan* isten szolgájáé (Bartolomeus Dei servus), 1495 v. 7. szinte goth irat.

1495—1500. *W— Györgyé*, gotirattal.

1500. *Szaksz Miklóse* (Nic. Shacz).

1500. *Procop Vendel* baráté, goth irat.
 1561. *Szaksz Miklós* erős férfiué (Fortis athleta), kinek jeles kaponyáját magamhoz vevém.
 1572. *Kirschner Gergelyé*.
 1602. *Zófi asszony* Schneider Péternéé.
 1603. *György ur' neje* Antalfi Annáé.
 1618 v. 40. *Kecskeméti Ambrus* ferenczi szerzetesé oláhfalvi Péter pap' csudálatos versével.
 1634. *Delovich Kristóf* minoritaé.
 1652. *Ad* (ámé?).
 1652. *Baniai Wolf Jánosé* (az az bányai v. bajai).
 1665. *Gros Miklóse*.

Minthogy e' faluvá olvadt de hajdan nagy várost jobbára magyarok és erdélyi szászok lakták, a' közeldi érczes hegyekben gazdag bányászságot üzők, valamint a' szomszéd két falut is, melly most Szaszka és Bogatabánya (azelőtt Szakuján) nevet visel : ugy hiszem, a' templomudvarban temetkező köznép' kövein, kik bizonyára a' latin nyelvnek nem voltak majmai, magyar iratot is találandottam, ha a' néhány évek előtt kerten kívül eső templom' kerületén egykor nagy út nem létezik, és a' kün heverő sirkövek épületekhez nem használtatnak vala föl. Most már a' templom' környékét sűrű fás borítja. — Baján nem léteznek többé magyarok; e' hajdani cath. templom más két elpusztulttal együtt varjuk, baglyok- és denevérek' tanyája.

Nyamcz. E' városban czéломra nem létezik anyag; a' félórányira fekvő régi vár is csak annyiban érdekle, mennyiben az Moldvának legrégibb 's egyetlen erősege vala, és tanuja a' nagy István vajda' korabeli moldován nemzeti dicsőségnek : neve azonban figyelmet gerjesztő. Én úgy vélem, nem sz. Germántól, mint némi moldován tudósok akarják, hanem inkább a' német kereszteseektől (Ordo Teutonicus), kiknek árpádházi királyaink, jelesen II. András alatt e' cumaniai részek felé sok földek ajándékoztattak, nyeré nevét és első lételét; melly hypothesis az alatta folyó patak' nevének hasonló volta meg

nem gyengítheti. Vonzóbb vala mindezeknél a' várostól nyugat felé két órányira a' fenyves hegyek között Nyamecz folyó' völgyében elterült, egy kis várost ábrázoló híres zárda, melly 1000 kalugyernek ad nyughelyet majd 400 év óta, oda nem értvén a' szomszéd hegyek közt elszórt 10 filialis monostort, mikben szinte 500 kalugyer éldegél. Régi védhely, gondolám: valljon nem tévedtek-e oda írásos magyar emlékek a' viharos időkben? Minden érzékim remény és várásba menének át. Első napon semmit se láthaték. Úgy tapasztalám, egy kis conferentia előzé meg a' következőn nyilvánított rendkívüli szives készséget. Mindenek megnyíltanak előttem. Látám és vizsgálám levél- és könyvtárát; szemléltém drága kincseit, templomi ereklyéit és gazdag eszközeit; kül- és belső állapotjához tartozó intézeteit, szóval mindent, a' mit csak birnak és jeles gyanánt nevezhetni. Nincs ott egy szálnyi is magyar vagy minket illető. És ezen tudat megnyugtata, valamint más részt szomorító vala az, hogy 40 birtokairól szóló oklevelei, már a' XV-ik századból, valamint hajdani kincseik és templomszereik, saját anyanyelvökön örökemlékítvék, nem holton mint árva nemzeteméi. Uram isten, gondolám, ha ezen ingatag sorsu nemzet egykor életre kapva, a' tudós világ' respublicájában széket nyerend, négy századdal régibb nemzeti diplomaticát mutathatand föl a' magyarénál! Nem törpe féltékenység, de nemzetem' hiányinak keserű érzete sugalla így. Szerencsés nemzet, melly holt, vagy idegen nyelvnek nem rabja 's martaléka. Tisztemben áll végül e' két becsületes főnök, mint Neonel Sztárecz archimandrita' és Kozma archondár' nevét hallgatással nem mellőznöm.

Kotnár. Ezen, Herlau városhoz közel fekvő falu a' XVI. és XVII-ik században híres magyar város vala, most is nevezetes kezdetben magyar kezek által ültetett honunkbeli nemesszőlőfajáról 's jó ízű boráról. Jelennen 30 udvarban települt 150 főnyi, magyarul a' jasszii születésű daszkán (kántoron), forrófalvi nevendék, azért csángósan szólón kívül mit sem tudó ungaránok azaz: oláhosult cath. magyar ivadékok-

tól és több moldvánoktól lakatik. A' halaucsesti (régenten Halas) 5 órai távolságra eső, olasz pappal ellátott, parochiához tartoznak e' vidéki számosb magyarokkal (ungur) együtt. Düledni indult temploma a' XV-ik század' műjelét viseli. Sanctuariuma- és csinteremében, úgy a' templom körül, öszvesen 13 darab sírkő táblára találtam, itt is latin nyelvűekre 1619—1654-g világos évszámmal. Meg kell jegyezmem, hogy 4 szép tábla a' mélyen esett templom' belső lépcsőjévé alkalmaztatván ép a' nagy ajtónál, azokat helyekből kiszedni sem hatalmam sem erőm nem vala 's így másolatlan maradának. Az olvasott és lemásoltak ezeké:

1619. *Veindrig András* és neje *Mária, Kotnári Vietoris Máté'* leányúé.

1631. *Jakosé.*

1633. *Vidéki Mátéé.*

1647. *Alstner Bálint* papé.

1648. — egy szucsavaié.

1650. *Ursoi Jakabé.*

16(52). *Flescher N—é.*

1654. *András* jesuitaé.

16 „ *Darvas Bálint* ifjúé.

16 „ „ *Miklósé.*

16 „ „ *Dánielé.*

Mind mészkö-táblák, jobbára csinos metszetekkel.

Terguformózbán, hajdan Szépvárosnak n evezettben, az ott egykor élt számos magyaroktól elmaradt akarai emlékeknek nyomába nem jöhettem.

Most már Szerethi melléki, jelesen a' csángók' keblében intézendő nyomozásokra kerülend a' sor, mikhez rövid pilhenés és itteni dolgaim' elintézése után hozzá is fogok: majd az eredményekkel egyetemben pontosan közlő a' már eleve talált forrófalvi sírköveket is; azonban addiglan hí másolatban imide melléklem a' scythia, vagy ha annak nem akarnók nevezni, ismeretlen iratu, gülaalakú, kődarab' fölíratát. Vizsgálgas-

sák régiségbuvárink, és ha megfejtendik, legyen dicsőség ne-
vöknek! Én most feloldási munkálatára időt nem vehetek.
Hogy „realis scriptura“ nem pedig önkényes jegyek legyenek,
legkevésbé kételkedem; a' hosszash keresztjegyet mégis oly-
lyan és nem betűnek itélem. Véleményem szerint azon kor-
ból való e' különös emlék, midőn a' csángók' elei igaz hitre
térvén, kezdetben régi pogány őseiktől maradtott betűjelle-
meket még használtak. Némellyiknek a' rohonci codex és IV.
Béla' korabeli réz pénz' betűivel szembetűnő hasonlatossága.

K ö r a j z o k.

I. T á b l a a' 166. l a p h o z, Nagy Antal nyug. kapitány' rajza szerint.

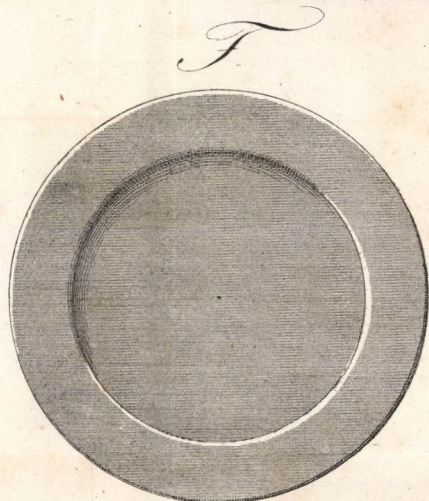
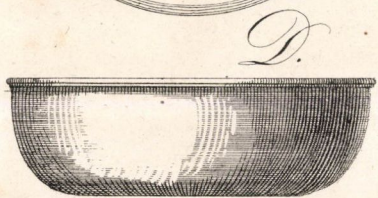
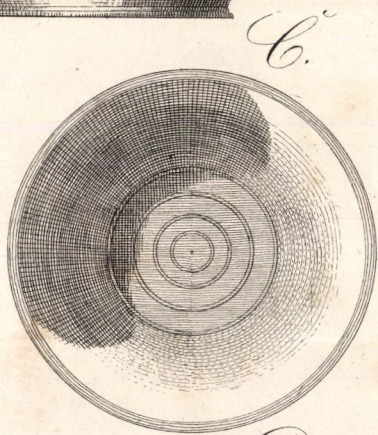
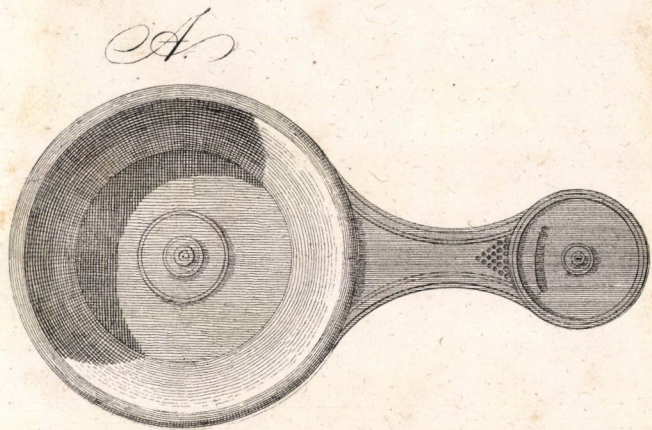
A. fenső	}	nézete egy veresréz öntött
B. oldalsó		csészének.
C. fenső	}	nézete egy ugyanilly
D. oldalsó		tálnak.
E. Tompak korsó, a' teteje, füle és feneké öntve, négyszer kisebb az eredetnél.		
F. fenső	}	nézete egy behuzott veresréz tányérnak
G. oldalsó		ezüsttel.
H. fenső	}	nézete egy ezüsttel behuzott róz tálcáskának
I. oldalsó		(millyen négy darab találtatott).
K. fenről	}	látva a' korsó' füle, $\frac{3}{7}$ részszel kisebb
L. elülről		az eredetnél.
- Mellyekről nincs külön említés, ötször kisebbek a' talált edényeknél.

II. T á b l a a' 195. l a p h o z.

A' forrófalvi gúlán levő irás.

I g a z í t á s o k.

142	lap alulr.	1	sor.	császárhalom helyett olv. királyhalom.
166	— —	3	—	olv. IO.
167	— felül	3	— —	IONál.
—	— —	7	— —	Hesiod.
168	— —	7	— —	vases.
169	— —	9	— —	Lysimachust.

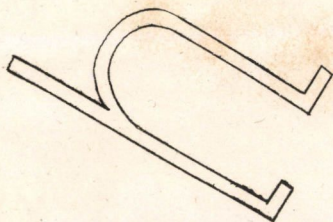
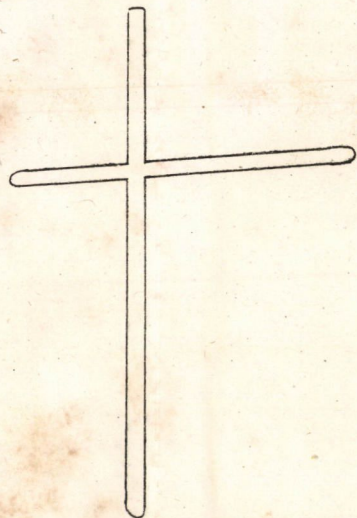
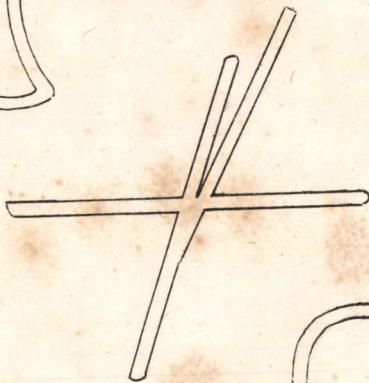
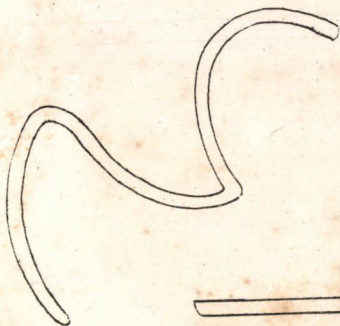
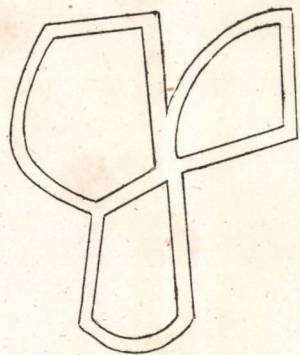
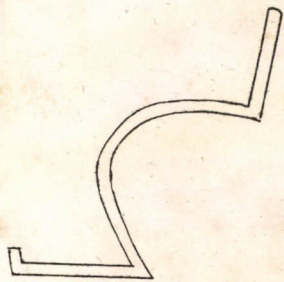
Ab. Acad. Ertesito. IV. Ev. VI. Sz.

M. Acad. Entesito.

IV. Ev. II. Se.

- 2. Tabla.

M A G Y A R

ACADEMIAI ÉRTEŚÍTŐ.

IV. Év.

1844. NOV. ÉS DECEMB.

VII. Sz.

E' lapok időről időre minden, az academiai gyűlésekben előforduló 's közzé tételre alkalmas tárgyakat, valamint az intézetet illető fontosabb hivatalos jelentéseket, közlik. — Kaphatók Eggenberger J. és fia academiai könyvtárosoknál 's általok a' két haza' minden hiteles könyvtárosainál.

KIS GYŰLÉS, NOV. 4. 1844.

Schedius Lajos te.' helyettes elnöklete alatt

Jelen b. Eötvös József tt. — Bajza, Frivaldszky, Gebhardt, Györy, Kállay, Luczenbacher, Szalay, Szilasy, Szontagh, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Bártfay, Bertha, Gaal, Garay, Henszlmann, Peregriny, Széchy, Székács, Tasner, Török, Trefort, Vachott, Wargha ll. t. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

— A' *titoknok* hivatalosan előterjesztette a' *porosz kir. academiának* physico-mathematicai osztálya' 1847-re kitűzött jutalomkérdéseit, 's azok a' *Tudománytárban* is kihirdettetni rendeltettek.

— *Ugyanaz* bemutatá 1. a' Zsebszótár' új kiadása' számára a' *hadtudományi műszók'* gyűjteményét *Kiss Károly* rtagtól; 2. a' *Philos. Műszótár'* számára *Vandrák András* eperjesi prof.-tól a' munkáiban előforduló műszók' lajstromát; 3. a' nagy szótárhoz különféle ritka szók' gyűjteményét *Nagyvendéghy Elek* prof.-tól.

— *Ugyanaz* egy *francia-német-magyar szótár'* kéziratát mutatá be, melly, mivel az academia maga is kíván annak idején különféle nyelvekkel párosított magyar szótárakat közzé tenni, nem fogadtatott el vizsgálat alá.

— Egy a' *Tudománytár'* számára beküldött illy című értekezés: *Általános nézetek a' történettan' körében* vizsgálat alá bocsátott.

— A' *titoknok* a' következő küldeményeket mutatta be a' *könyvtár*' számára :

A' porosz kir. Academiától: * Abhandlungen d. kön. Academie d. Wissenschaften zu Berlin. 1842. — * Bericht über die zur Bekanntmachung geeigneten Verhandll. d. kön. preuss. Acad. d. W. Aus d. Jahr 1844. Januar bis Juni, 6 Hefte.

Nagy János rttól Balassa Gábor szombathelyi püspök' beiktatására megjelent nyolcz alkalmi versezetet.

Schirckhuber Móriczról: * Az elméleti és tapasztalati természettan' alaprajza. 2 kötet, Pest, 1844.

KIS GYÜLÉS, NOV. 11. 1844.

Schedius Lajos tt'. *helyettes elnöklete alatt*

Jelen b. Eötvös József és Kubinyi Ág. tt. tt. — Bajza, Balogh, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Luczenbacher, Szalay, Szilasy, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Bertha, Gaal, Henszlmann, Mátray, Nagy Ign., Peregriny, Széchy, Tasner, Trefort, Wargha ll. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Móricz helyettes segédjegyző.

SCHEDEL FERENCZ titoknok

a' következő gyászbeszéddel nyitotta meg az ülést:

Azon férfúnak, Tekintetes Társaság! kinek halálát ma hirdetem, sem származás, sem életnem, sem lelke' iránya nem tűzött ki fényes mezőt: szegénységben születve, egy szegénységhez esküdött szerzetben nevelve, a' társaság' alsóbb körei' tanítása 's építésére rendeltetve, sem lelke' erőt nem fejthette ki halhatatlan művek' alkotására, sem tettekkel nem vívhatott ki nevének maradandóságot. Vannak azonban nemei a' hatásnak, mik csendesen bár, de tenyésznek, mik magvakat hintenek csak el, de kikelendőket: habár a' gyümölcs és mag közti nemző viszonyt nem mindenkor mutathatjuk is ki folytonossága' egészében; és ekképen hatott, kettős irányban, erkölcsiben és hazafiúiban, elhunyt társunk, 's ez által érdemlette meg hogy részvételt tekintsük a' sírt, mely olly korán fogadta be.

A' mit Gegő Elek' életéről mondhatok — mert ő az, kit ma gyászolok — sem sok, sem rendkívüli. Kevés hónap múlva negyven éve lesz, hogy bölesője hazánk' legkeletibb szélein, a' székely havasok' völgyei' egyikében, alacson tető alatt ringott. Jó anyjának vallásossága, a' csiksomlyai hétszázados klastrom' közelsége, a' szellem, mit az nevelt 's a' reformatio' ellenére is fen birt tartani vidékén, korán beléptették őt azon küszöbön, hol nemes lelkesedésében annyi öröm, a' fölébredés' óráiban annyi fájdalom várta. Székes-Fejérvár, Nagy-Szombat, Pozsony váltva rejték monostoraikba a' nevendéket, ki végre az utóbbi városban letevén hitszónoki próbáját, Pestre hozatott, hogy itt vasárnaponként magyarul hirdesse a' szent ígét. A' szószéken állva remegő örömmel ismerte meg rendeltetését a' szegény Nicephor, e' két lépésnyi tér lett ezentul világa, 's új nevének megfelelő, győzelmet aratni minden ohajtása. 'S ez ohajtása teljesült. Gegő kevés míveltséget hozza ugyan magával zárdájába, 's mellyet itt vőn, iskolai és baráti volt; neki nem szolgált eszköz és alkalom magában a' formákat kiképezni, nem érintkezett a' társaság' míveltebb osztályaival, 's így felsőbb körök' szükségei- 's kellékeinek nem fel lehetett meg: de azon hallgatók, kik itt az övéi voltak, nem álltak fölötte képzettségben, ő pedig lelkesedve mindentől, mi erkölcsileg jó, nemes és szép, teli lángoló hévvel meggyőződéseit a' keblekbe átültetni, gazdag képekben, mik hallgatói' elmekörével rokonok, nem sokára azon szép kölcsönhatásban látá magát velök, melly hajdan apostolt és tanítványt fűzött össze. Nem csak az egyház volt a' hely, hol buzgó szónoklásait fogékony szívek' serege várta; kiseded szobája gyakran telt meg e' bizodalmas nyájja!, mellynek egyik tagja tanácsot, a' másik vigasztalást, mindenik megnyugvást keresett és talált. Beszédei, mellyeknek egy részét a' sajtó is közölte, nem tesznek eleget a' mesterség' szabályainak; elrendelés, világos folyam, a' kifejezés' méltósága, tárgyhoz ragaszkodó szabatosság, valamint tartalmilag mélyebb életismeret, finomság az alkalmazásban, 's valljuk meg, az élő előadás' széptani tökélye is,

gyakran hiányzottak; de az ő hallgatóinál pótlotta mind ezte' bensőség, e' hév, a' bűnnek ez indulatos gyűlölete 's imádása a' jónak és szentnek: egyebet ők nem vártak. 'S Gegőnem csak az erkölcsi, ő a' polgári társaságnak is a' vallás' eszközeivel kívánt nevelni polgárokat, a' hazafiúságot is mint istentől rendelt kötelességet tüntette fel, a' miért csak bálánkat érdemlette. Titok' fátyola lebeg azon okok felett, mik minden pesti társaival együtt őt is eltávoztaták e' helyről; a' könyvek, miket hívei az elváló miatt öntöttek, bizonyítják, hogy munkálkodásait áldás környezte. Szombathely látta ezen túl folytatni pályáját, sőt Szombathely' egész vidéke, a' nép hordozta őt mindenfelé, 's ezeren fogták fel isten' nyílt ege alatt harsogtatott szavait. Egy más kor' jelenetei tűntek fel újra, 's mutatták mikép az emberi szívből nem halt ki a' magasb és tisztább érdekek' tisztelete, ha van, ki ezt költeni 's táplálni tudja. Gegő magát feláldozta szent hivatásának, napjai- és éjeinek gondja nem volt egyéb mint azon szónak, melyet adott, mikor e' durva posztó alá takarta a' legnemesebb szívet, beváltása. 'S ezért érdemli, hogy neve kiragadtassék a' feledékből. De mondám, hogy e' pályán nem csak öröm, a' siker' örömei, hanem fájdalom is várták:

„Ajkidról az erény zenge le 's honfúság;
Vágygyal csüggtének a' nép' jobbjai jámbor ígében,
Mig az irigy álarcz (szégyen!) agyarga reád.“

így kiált utána költőnk, ki méltatlannak még nem tömjénezett. 'S ő, ki pár évvel elébb egy kevesbbé fárasztó tanszéket nem fogada el szerzetétől, 1835-ben, némi csüggedés' idején, melytől a' legerősb sem ment mindenkor, maga keresé szabadulást a' zágrábi magyar tanárságban, de foganat nélkül. Ekkor fordult lelke először kelet felé: az Erdély' fia tudta számos néprokonainak a' székely havasokon túl egész a' tengerig elszórva laktát: vajjon nem nyílnék-e ott szabadabb mező a' vallás és honszerelem' apostolának? Zöld Péter' példája lebegett előtte, ki hetven év előtt járt e' régi magyar honban 's kereszt-

telte 's megáldoztatta a' magokra hagyatott magyar híveket. Őket megerősíteni hitben, és nemzetiségben, maholnap megszebb kelet felé is keresni elmaradott feleink' nyomdokait: e' gondolatok kezdék lelkét elfoglalni. Nem szükség azon nap' emlékezetét felidézni a' Tekintetes Társaság előtt, mellyen moldvai útja' tervét előadva e' teremben, tanácsot 's az academia' nevének paizsát kérte: ki ne emlékeznék a' buzgóságtól remegőnek gyermekded szavaira? Meglón. Utasításunkat vette, útleveleket a' Tek. Társaság' eszközléséből, *segedelmet* nem kért: a' mire a' szükségesséket nem ismerő 's nélkülözéseket szívesen tűrő férfinak multhatlan szüksége volt, azzal megelőzőleg elláták hívei. 'S ment. Nyomozásai' eredményeit előterjesztette a' Tek. Akademiának, mik által, a' miről minden külföldi hírek mélyen hallgattak, mit azért csak mintegy mythosként némi aggó kétely' fűtyolán által sejtettünk, valósággá lett: t. i. egy rokou népnek e' régi magyar földön élte 's virágozta: ha virágzásnak szabad nevezni azon anyagi jólétet, melly csángó atyánkfiai' szorgalmát jutalmazza: de melly egyszerű századok óta sarkalja az önzést és haszonvágyat megtagadni tőlök, mit kegyetlenség nélkül megtagadni nem lehet: az ő nyelvökön szóló papokat. Ebben találta fel utazó társunk testvéreink' fogyása' okait: de fájdalom, ez okok' orvoslása — bár több rendbeli felszólítások követték Gegő' híreit a' hazában — munkába még nem vétetett.

Mióta Gegő az eteiközi magyarok közt járt, vágya köztök élni, hatni, sőt maholnap más elmaradt rokon törzsököket is lelhetni, nem csilapodott, hanem inkább nőtt. E' célra multhatlan eszköznek tartván a' keleti nyelvek' alapos ismeretét, a' konstantinápolyi custodiához lellkipásztori segédnek ajánlkozék, 's az igazgató által örömmel fogadtatott is; nem úgy Rómában. Innen Odessza vagy Marianopoly közt engedtetett választása. Ő az elsőt választá, 's ezen útja is elmúlt. Szerzetében nem volt többé maradása. A' múlt évben sikerült felszabadulta, midőn egy főnemesünk' védelme alatt a' veszprémi megye' papjai közé vétetett be. Mik voltak ez idő óta tervei,

mik kilátásai, az, Tek. Társaság, előttem tudva nincs. Az első hír, mit azóta — 's már nem tőle, hanem csak róla vettem, halálának híre volt.

Írásait csak summásan említem. Azok részint a' Tek. Társaság előtt fordultak meg, 's általunk láttak fényt, 's így ismeretesek itt; részint egyházi beszédekből állanak; részint folyóirati apró czikkelyekből, történetiekből egyrészt; végre fordítványokból. Több, mindezek közül, nem láthatott világot. Ezeken kívül, még mielőtt a' Tek. Társaság keblébe fogadta, székely szók' gyűjteményével járult Tájzsótárunkhoz.

A' csángó kérdés, azóta hogy Gegő azt felköltötte, részletesb vizsgálatok, sőt egy második húzamosb és fényesebb eredményekkel kecsegtető útnak is lón tárgyává. De e' felébresztett figyelem' érdeme Gegőé: ő a' mi etelközi Columbusunk. Ha ki e' díszt tőle még kívánná tagadni, azt felelném neki, mit Columb felelt irigyecinek; de e' teremben én csak barátit látok, csak méltányos barátit akarok látni, 's bizvást kiálthatom utána: Elköltözött hazafi! te híven szolgáltad le nap számodat; azért ha lesz Üdvleldéje a' magyarnak, neked is jutand benne egy nyughelyecske, millyen éltedben nem jutott, 's a' honszellem őrt álland szerény sírköved mellett.

Következett

LUCZENBACHER JÁNOS rt.'

véleménye a' *kezdi-vásárhelyi régiségekről*, melly egész terjedelmé szerint ekkép szól:

Tekintetes Társaság! A' most folyó 1844-ki mart. 22. és 23-dik napjain Erdélyben a' Székelyföldön, Kezdivásárhely' határában, részint czüsttel és arannyal futtatott, részint ezüsttel vonolt, és féldomborún kivert rézedények találtattak. Leírva 's rajzait közölve ismerteti meg e' régiségeket a' *Múlt és Jelen* hirlapnak *Hon és Külföld* című melléklete folyó évi jul. 23-kán 59. szám alatt. A' helyben, Kezdivásárhelyen lakó Nagy Antal nyugalmazott kapitány rajzban és leírva küldé meg az e-

dényeket Kállay Ferencnek bővebb magyarázat végett, ki az academiának october' 21-kén tartott kisgyűlésében olvasta fel az azok iránti nézeteit; mire a' Hon és Külföld melléklapnak e' régiségeket megismertető száma, könyvmatok nélkül, Nagy Antal kapitány' leírása 's rajzai, valamint Kállay Ferencnek az edényekről felolvasott nézetei kisgyűlésileg a' végre adattak ki alúlírtak: mondaná meg azok iránt véleményét, melly röviden itt következik.

A' régiség' tárgyairól, főkép rézművekről, rajzok és tudósítások után a' régiségbuvár bízton nem igen ítélhet; ezeknél a' mélyen harapózott fényes, majd aczélzöld, majd kékes és barnás rézbura, olasz műnyelven *patina*, fő figyelmet érdemel, melly rajzokból ki nem vehető, 's ezt a' kezdi-vásárhelyi edények' leírói nem is említik. Innen van, hogy e' leírók abban sem egyeznek meg: miféle rézből vannak az edények akár verve, akár pedig öntve. Az említett hirlap' melléklete szerint valamennyi sárga réz, Nagy Antal kapitány' tudósítása részint sárga, részint veres rezet emleget. Mi az egyiknél benyomott, az a' másiknál kiemelt munka. Amaz a' láb nélküli edényt lábásnak nevezi, ez csészének, a' harmadik lámpaedénynek állítja. Egyik szöllőleveleket vagy gerezdeket lát ott, hol a' másik rozsdá által kiromlott fazékoldalt említ stb.

Láthatni ezekből, hogy a' rajzok ritkán, a' tárgyismeret nélküli tudósítások pedig épen nem czélhoz vezetők.

Dacia hajdan a' mostani Erdély, Moldva, Oláhország és Bukovina' téreit foglalta magában; lakói dákok, máskép geták, a' rómaiak ellen sok ideig szerencsésen harczoltanak, utóbb Traján (Kr. u. 98—117.) római császár törte meg őket végképen, mire a' harczkíméltek, hogy a' római szolgáltság alól meneküljenek, elhagyván Dáciát, Don' (Tanais) vidékeire költöztek, czek' története Moszkaország' régi történetéhez van kapcsolva.

Traján, ki hogy a' dákok' hatalmát megtörhesse, a' Dúnán kő hidat építtetett, az elfoglalt, részint kiköltözés, részint szüntelen hadviselés miatt néptelen Dáciát más tartományaiból

népesítette meg. Így nyert a' régi Dácia új lakosokat, római vallást, és isteni tiszteletet.

Innen magyarázható: miért találtak Erdélyben olly nagy számu római kövek, szobrok, és más olly emlékek, melyeken Róma' istenei, papjai, tisztviselői, művészei stb említettek; most is fennállanak Erdélyben a' római utak, templomok és körszínek' romjai, most is ásatnak ki római pénzek, fegyverek, áldozati 's házi edények.

A' mi a' kezdi-vásárhelyi réz edényeket közelebbről illeti, tudjuk, hogy a' régi hellen és ebből keletkezett római művészet, a' vas, réz, ezüst és aranyvésményeket, mindennemű öntött, vert, féldomború, arannyal és ezüsttel kirakott, vonolt és futtatott rézműveket *Τορνευτική* és caelatura néven említi. Illy művek voltak leginkább a' paizsok és edények (vasa caelata), melyeket féldomborún kivert lombozatok, az áldozati edényeket pedig gyakran megszemélyesített, vagy képben előállított vallási eszmék, és a' feláldozott állatok' fejei ékesíték. E' művek nagy keletben voltak a' rómaiaknál; Aquincumban (Óbudán) római paizsgyár is létezett, római rézedények' maradványai a' museumokban nagy számmal találtak, és még most is ásatnak ki a' föld' sötétségéből. Ezek' sorába tartoznak a' kezdi-vásárhelyi réz edények is.

Nagy Antal kapitány' rajzai *) A-tól I. betűig olly nagy áldozati rézedényt ábrázolnak, melyeket a' rómaiak *patera* néven neveztek, e' réz edények áldozati csészék, a' rajzban mind egyiknek fenső 's oldalnézete adatik elő, 's így mindegyik kétszer van lerajzolva. Az A. B. alatti csésze nyeles, a' többi három nyeletlen.

Az E. K. L. betűk alatt olly áldozati réz edény ábrázoltatik, melyet a' rómaiak *praefericulum* néven neveztek, ez áldozati füles kancsó, melynek füle K. és L. alatt külön is le van rajzolva.

*) L. azokat a' jelen Értesítő előbbi (VI.) száma mellett.

Illy féle csészek és kancsók' rajzai Montfaucon' munkájában láthatók, a' római áldozati edények' sorában.

A' kezdi-vásárhelyi réz edények' leirói állítják, hogy az A. B. alatti csésze' nyelén TALIO. R. betűk állanak. Kállay Ferencz azt véli, hogy Sillig' illy czímű munkája: *Catalogus artificum, sive architecti, statuarii, sculptores, pictores, caelatores et scalptores Graecorum et Romanorum, literarum ordine dispositi. Dresdae, 1827.* talán megfejlhetné: ki, hol, és mikor készítette ezen réz edényeket. De a' művészek' neveiből a' művek' időszakát igen ritka esetben határozhatni meg; a' valódi művész többnyire elrejté nevét, vagy annyira olvashatatlanul adta elő, hogy azt inkább úgy kell kitalálni, mint elolvasni. Illyen a' ΑΛΛΙΟΝ név, melyet majd Dalion, majd Allion, majd Admon névnek olvastak. A' kontár mindig hajlandóbb volt valamelly híres művész' nevét jegyezni fel munkájára, mint jeles művész a' magáét; ez most is így van. A' csésze' nyelén látható nevet mindenek előtt jól kellene olvasni, 's azt nem csak Sillig' érintett munkájában, hanem Beck' illy czímű könyvében is: *De nominibus artificum in monumentis artis interpolatis. 1832.* kikeresni. De ha megvolna is e' név ezen, nálunk meg nem kapható munka' valamellyikében, mire tanítana bennünket, ha a' művész' neve nem csalhatatlan jele a' mű' eredetiségének? A' művészetben mindig legtöbbet ért Publius Statius (Kr. u. 61—96.) *Silvae* czímű, azaz vegyes tárgyú könyveiben olvasható ime' szabály: „— Non inscriptis auctorem reddere signis.“ (*Silv. IV. 6. 24.*)

A' műemlékek' meghatározásához, egybevetések és összehasonlítások; ezekhez pedig rendezett gyűjtemények, és gazdag könyvtárak kívántatnak. Nálunk nincsenek. Meglehet, hogy az AB. alatti csésze' nyelén látható betűket nem TALIO R. hanem TALATIO. R (omanus)-nak kell olvasni. Gruter hoz fel kőíratot, mellyen Thalatio nevű Maecenas' szabadosa 's rézöntő (flatuarius) vagy ötvös fordul elő. (Gruteri, *Corpus Inscript. Amstaelodami, 1707.* fol. Tom. I. P. II. p. DCXXXVIII. 6.)

Mint hogy Kállay Ferencz úgy nyilatkozik, hogy e' kezdi-vásárhelyi réz edények' birtokosait ismeri, kiktől az edényeket meg is szerezheti: legjobb volna őt ez iránt felszólítani, szerezné meg azokat academiánk' számára, mi ha sikerül, akkor biztosabban vétethetnek új vizsgálat alá.

Ezek' folytában jelenté *Kállay F.* rt., hogy e' régiségek' megnyerése iránt a' kívánt lépéseket már megtette.

JANKOWICH MIKLÓS rt.'

külön véleménye ugyanazon tárgyról így hangzott:

Ki azon, Kezdi-Vásárhelyt találtatott, ezüst hártáival behuzott, 's részint arannyal futtatott, részint féldomborúan ezüsttel kivert, veresréz edényeket láthatta, mellynek rajzai a' Tek. Társaság által velem közöltettek, meg fogja tagadhatatlanul ismerni, hogy azok nem más, mint aegyptusi művészettel eszközlött régiségek, az Isis' cultusához tartozó áldozó szerek, miket az egyedi ibriknek, Évkönyveink' I. kötetében álló, megvilágosításából megfejtetni.

Az ilyen, még a' magok' áldozathelyén, szinte úgy mint Egyeden, széljelszórt régiségek tagadhatatlanul bizonyítják a' romai sereg közt akkor időben divatozott Isis' cultusát, mint azt az említett helyen az egyedi ibrik' leírásában megmutattam. 'S így feleslegesnek itélem részemről a' kezdi-vásárhelyi régiségek' bővebb magyarázatát, mellyeket Kállay és Luczenbacher rr. tt. tőlem különbözőleg fejtének meg.

Melly alkalommal azon kérést adom még elő, hogy lenne a' Tek. Társaság munkás abban, miszerint az ezen alakú, és ezüst hártáival beborított többféle régiségek is, mik hazánkban találtatva a' nemzeti museumba jutottak, megvizsgálás végett az academiának már egyszer kiadassanak.

Az előadás' azon része, melly a' nemzeti museumi régiségeket illeti, ez intézet' jelenlevő igazgatójának jelentése szerint azok sem felállítva, sem rendezve nem lévén, következés nélkül maradt.

— A' *titoknok* a' következő legújabb academiai kiadásokat mutatta be: 1. *Természettudományi Pályamunkák*, harmadik kötet. Buda, 1844. 2. *Mathematicai Pályamunkák*, első kötet. Buda, 1844. A' könyvtárba tétettek.

— *Tasner Antal* lt. tiz db *régi pénzt* nyújtott be, mellyek Sz. Gálon a' Bakonyban találtattak. A' pénzgyűjtemény' örékek adtak által.

KIS GYÜLÉS, NOV. 18. 1844.

Mélt. gr. Széchenyi István úr' elnöksége alatt

Jelen Fáy, Kubínyi, Schedius tt. tt. — Bajza, Balogh, Döbren-
tei, Gebhardt, Győry, Kállay, Luczenbacher, Szalay, Szemerc, Szilasy,
Sztrokay, Vállas, Vásárhelyi, Vörösmarty rr. tt. — Gaal, Garay, Kará-
csón, Kiss F., Nagy Ign., Peregriny, Széchy, Székács, Tasner, Török Jó-
zsef, Trefort ll. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Mórícz helyettes
segédjegyző.

— A' *titoknok* az országgyűlésről visszatért mélt. másod El-
nök urat a' következő rövid megszólítással fogadta :

Az egész gyűlés' nevében van szerencsém Méltóságodat
illy hosszú távollét után üdvözelnem. Az academia örvend,
hogy annyi munka, fáradalom és lelki nyugtalanság' daczára
jó egészségben tisztelheti szeretett elnökét. Nem volt idő, melly-
ben Méltóságod' nevéhez annyi hal felfogás, annyi félreértés,
sőt, mondjuk ki, annyi méltatlanság csatoltatott: de legyen
Méltóságod meggyőződve, hogy e' körben, melly első lételet
is Méltóságodnak köszöni, mindenki előtt tisztán áll: hogy
Széchenyi István nem akart soha mást, nem munkált soha
mást, mint e' haza' javát és becsületét. Legyen a' Mélt. Úr
meggyőződve, hogy bármint hullámozik is a' gyakran elfogult,
többnyire csak a' felszín után induló köz vélemény: e' körből
a' bizodalom, a' tisztelet, a' szeretet, melly nevéhez változ-
hatatlanul csatlakozott, kihalni nem fog soha. Isten tartsa Mélt-
ságodat!

A' másod Elnök szivesen viszonozván ez eredményeket, biztatta a' gyülekezetet, hogy, ha köz életünk' legközelebb elmúlt időszaka nem hozott is annyi gyümölcsöt, a' mennyit a' tett munka után várni lehetett, ne csüggedjünk el, hanem dolgozva, jó reménnyel nézzünk a' jövődönnek elébe.

Ezek után

SCHEDER FERENCZ (tit. a' szászéken)

Kisfaludy Sándor elhunyt tiszt. tag felett a' következő gyászbeszédet mondotta el:

Urak! Napok is kiégnek a' menny' boltozatján: zúgolódhatunk-e a' gondviselés ellen, ha földi napjaink enyészet alá vannak vetve? Világtest és ember! melly pont ez amahhoz képest, habár *nagy* a' szellem által, melly felül emeli a' roppant, de lelketlen bolygókon. De annál hamarabb elmúló, annál halandóbb, ha így szólnom szabad!

És ime e' rövid földi élet is hosszú egyes esetekben, hosszabb mint ohajtható. Boldog az, ki Achill vagy Alexanderként férfúsága' delén költözhetik el: ő nem érzi sem erőinek fogytát, sem leáldozását dicsőségének, 's az utóvilág' képzeletének örök ifjúságban él. Fájdalmas, de való: Kisfaludy Sándor rég megszűnt élni, mert rég megszűnt folyton olvastatni mint egykor, minden magyarra hatni mint egykor, vezetője lenni érzéseinknek, szelleme nézetinknek, előképe a' dolgozóknak; az ő neve' helyét a' nemzet' ajkain más nevek foglalák el: ő élve már a' múltnak embere lőn, dicsősége az emlékezeté, 's az élő nemzedék régen az atyák' arnyai közé sorolta.

Igazságos-e ez? kérditek; tehát veszendő a' szellem' becése is, mint egy játszi divatszeré, halandó-e lelkünk' legnemesebb része, mellyet műveinkbe raktunk le, 's megszűnhetik-e a' nagy nagy lenni, 's olly hamar, hogy önszemeivel lássa kimúltát, mielőtt azok bezáródnak? Nem, Tekintetes Társaság, a' valóban nagy nem szűnik meg az lenni, az ő csillagát a' divat' vándor felhői eltakarhatják ugyan előlünk egy ideig,

de el nem oltják; a' jelennek szeszélyei, makacs izlés, tünő irányok háttérbe szoríthatják a' múltnak szép műveit, de megjön, megjön a' tisztulás' ideje, meg a' kor, melly elfelejtve mi a' feledékenységnak készült, a' szinarany szemet elválasztja a' sikeretlen porondtól. Nyugodjunk meg, Tekintetes Tár-saság! közel van az idő, mellyben Kisfaludy Sándor is phoenixként megifjodva föléledend hamvaiból.

Illy, keblemet fájdalmasan elfogó gondolatok ébredtek bennem költőink' egyik legnagyobbikának halálán, 's majd viszont illy nyugtató gondolatok emelék keblemet, midőn Kisfaludy Sándor' műveit 's egykori hatását pillantám által lelkem' szemével. Emlékezzünk, mi volt lyrai költészetünk az új század' beálltával. Képviselői' nagyobb része zárdalakók: Faludi és Ányos, Baróti és Révai, Verseggy és Virág; egy kérelhetlen szabály' sorompója elrekeszté előttök az élet' azon szebb vidékeit, mik az érzékeny kebel' húrjaiból nem sejtett hangokat idéznek elő. Ismerjük Ányos és Révai' panaszait: ezt állapítja fájdalmas önmegtágadásra bírta, amazz megemésztette az elfojtott hév. Dayka és Szentjóni idő előtt haltak ki, Kazinczyt börtön zárta el, Csokonai' dalai közül még kevés látott vala világot. Ekkor állt elé, váratlanul, lyrai erének kifogyhatatlan gazdagságában Kisfaludy Sándor. Ez élet és hév, e' képzelem és színezet, e' nemesség a' kifejezésben bizonyos népszerűséggel, e' hangzatos verselés annyi könnyúséggel párosulva, ez új nyelv, de olly egészen magyar, 's e' bő nyelv erőltetés nélkül... Igen, a' magyar lyra csak Kisfaludy Sándorral született, megszületett pedig egy szökéssel, rögtön mint Zeusz' fejéből Pallas. Őelőtte kísérletek 's egyes elszigetelt siker: most egy egész új világ, egy zenevilága a' szívnek, melly gát nélkül elfoglalá az egész hazát. Férfiak, kik addig csak latinul olvastak, nők, kik németül és francziául, egyformán kaptak az új csodán; minden fiatal keblek magokat odaadva csüggttek az új Orpheus' éneklésén: hiszen a' mit ők a' szerelem' künjai és örömei közt valaha éreztek, annak itt szót és hangot találtak adva. Az elragadtatás közönséges, minden várako-

zás, melyet az első mutatvány költött, nem betöltve, hanem meghaladva. Seregei a' bölcseknek, kik addig tagadták egy magyar irodalom' léteztét, most egyszerre elismerék azt: nekik Himfy egy egész irodalom volt. Egy nagy felekezett a' hazában, tartományi és vallási feltésében, lázongott ez elismerés ellen, és Csokonait tevé ellenébe, de *ez maga* hódolt neki, 's lelkesedése' tisztaságában Himfynek nyújtá a' pálmát. És elkövetkezett a' Boldog Szerelem, el a' Regék is, amazzal új alakot adva a' philosophiai költészetnek, ezekkel megnyitva a' historiai költés' rég zárva állt ajtait. A' szellem, melly azokat átlehelte, hű kifejezése volt a' magyarnak — azaz, mi akkor még egyet jelentett, a' magyar nemességnek — a' maga büszkeségében és kedélyességében; az ösök közé véltük magunkat átvarázsolva, házi köreikbe, kandallójok' melegéhez. 'S ő volt már most a' szerelem, az életbölcsesség, a' hazafiság' költője: — 's ez, Tekintetes Társaság, Kisfaludy Sándor' megjelenése. A' ki így lelkesíti korát, ki így tölti el azt ihletével, annak művei nem lehetnek hasonlók a' nyári esőhez, melyet az első napsugár felszárazst. Kisfaludy Sándor azt eszközlötte, mit csak lángelmék bírnak: közte 's az ő kora közt egy ivadéknyi köz fekszik, ő azt egy lépéssel maga mögött hagyta, és pedig úgy, hogy magával ragadná az egész nemzetet. Dicsősége tetőzött.

De a' szellem' világában megállapodás nincsen. Az emberiség' rendeltetése haladás. Vagy vezető, vagy vezetett: itt nincs közép, ha elmaradni nem kívánunk. Kisfaludy Sándor befejezé Regéivel a' legszebb pályát, mit addig magyar költő futott. 'S jövének mások, új irányokkal, újabb formákkal; megváltozott az idő, 's ez új kifejezőit kívánta a' változott szellemnek. Kisfaludy nem volt többé a' divat' embere. A' dráma körül tett igyekvései sikeretlenek maradtak, 's lesznek minden időben az első lángészé is, ha hivatás nem vonja a' pályára. Gyula viszhanga volt Himfynek; az újabb regék a' régiebbeknek. Önismeret és elszántság kell ahhoz, Tekintetes Társaság! lelépni a' színpadról, midőn szerepünk lejárt; önismeret és

hiútlanság túl nem menni azon körön, melyet a' természet elénkbe szabott: Kisfaludy Sándor ezekkel nem bírt, 's ő, kit egykor felsőbb szellem gyanánt tekintte a' nemzet, leszállt a' középszerűhez, 's a' nimbus foszladozott.

Most a' halál néमितotta el az egykor olly zengzetes ajkakat. Élte egy befejezett tény, művei berekesztve állanak előttünk. Ez óra óta Kisfaludy a' historiaé. Ez igazságosabb leszén, mint kora volt, melly nagysága' árnyékától nem látta többé nagyságát. Ez mesterműveiből fogja felépíteni diadaloszlópát, a' hulladékokat pedig tisztelni fogja mint hulladékokat a' mester' műhelyéből. Fölebredend a' kegyelet, a' hála, 's az is ez is ki fogja egyenlíteni, mit az idők összeütközésbe hoztak. Leszállítandják a' csodálatot, mit az első meglepés költött, 's enyhítendik a' szigort, melly pályája' utóbbi korszaka felett pálczát tört. Kisfaludy Sándor nem fog páratlanul állni a' magyar költészet' termében: de nagyok fog tiszteltetni a' nagyok mellett. Ő meghalt, hogy már most örök életet éljen!

— Következett a' Jerney János' uti jelenéseiről véleményadás-sal megbízott *küldöttség' második tudósítása*, melly így hangzik:

Tekintetes Társaság! A' Jerney úr' ötödik jelentése felett jelentéstétellel megbízott küldöttség kötelességének ismeri mindenek előtt a' tisztelt társ' moldvai nyomozásairól egész méltánylattal emlékezni. E' tartomány, melly olly régi idők óta táplálja a' csángó törzsokeket, minden tekintetben megérdemli, hogy minden irányban átvizsgáltassék, át a' nép, melly tudva lévő okokból szemlátomást fogy elnemzetlenedés' útján, át a' földben és föld felett még létezhető emlékek, míg az idő, a' terjedő földhasználat, építkezés, 's bizonyos vandalismus végkép nem törlik el. Ez V. jelentés a' felső moldvai rándulatokról szól. Itt fájdalom elég nyomait lelte társunk a' magyaroknak, de csak nyomait: ők magok elmoldvánosodtak. Hogy a' bukovinai magyar falvak még folyvást fentartják népségöket — melleleg legyen említve — örvendetes. Reméljük, hogy a' bájai és kotnári magyarokat fedező sírkövek' feliratai hiven lemásoltattak:

a' tudósítás csak magyarázva adja. Nem tartanók fölöslegesnek, ha a' Tek. Társaság Baer statustanácsos által részletes tudomást szerezne az 1805 körül Botosányban lelt 's Sz. Péter' Várába küldött ezüst koporsó' tartalmáról, melly közt hír szerint irásos edények is találtattak. Fontosabb lenne még, ha utazónk felszólíthatná a' Tek. Társaság által, hogy a' csángókat nyelvileg is figyelmére méltatná, 's e' részben különösen a' betűkiejtés és betűcsere, a' ragok és képzőkbeni eltérések' feljegyzése lenne ohajtható; de mellesleg népmondák, népdalok és példabeszédek' összeírása is, mellyekbe a' nép egész élet-hölcseségét, gondolkozását, 's érzése' módját rakja le.

A' közlött gulafelírás egyedül 9 jeltől állván, mellyek elszórva inkább mint bizonyos rendben jelennek meg, elégséges segédeszközök' nem léte miatt bajosan lesz megfejthető. Azonban némi kis hasonlatosság fordul elő ezek és azon minusculákkal vegyes kerek írás közt, melly a' Nouveau Traité de Diplomatie' II. kötete' XXVIII. és XXIX. tábláin látható, sőt még a' Dubois' Kaukazi utazása' atlaszában, az archaeologiai osztály' XXIX. b.tábláján másolt cuficus jellemekre is emlékeztet, bár ugyanazon jegyek ott fel nem találhatók.

A' déli-oroszországi pusztákban lelt sírszobrok' rajzai, miiket Jerney úr közlött, valamint azok' leírásai is, elégteleneknek látszanak arra, hogy reájok valamelly nézetet alapítsunk. Azon rajzok, mik Pallas' Utazása' I. köt. a' 425. lapon adatnak, inkább mongol, mint kaukazi formák; az ott utazott szerző azt mondja: „Ezen, olly különös emlékek, mellyek Déli-Oroszország' több helyein a' kurgánokat olly nagy sokaságban fedezik, a' mongol fajhoz tartoznak. Hogy az olvasó erről meggyőződjék, vesse össze a' 3-d. alakot a' 7-kel, melly egy gyönyörű chinai szőnyegképről vázolatott, mit a' chinai császár II. Katalinnak ajándékozott, 's melly a' pokoji palotát ékesíti Litvániában. Összehasonlítandó a' 12. és 13-d. alak is a' 11-kel, melly szinte ama' chinai szőnyegről vétetett le. A' pohár, mit minden illy szoboralak tart, úgy látszik hogy *Hom'* p ohara, melly a' parz vallás' szertartásainál használtatik.“ — Így be kell

várnunk Jerney úr' munkáját, csak azt jegyezvén még meg, hogy méltán sajnálhatni, miszerint még az odessai museum-ban levő szobor' rajza sincs egyes rajzoló által levéve, holott ilyen ott bizonyosan találkozott volna.

Jegyz. *Schedel F.* titoknok.

A' küldöttség által ajánlott utasítások helyeseltetvén, az utazó rendes taggal közölni rendeltettek.

— A' mélt. másod *Elnök* úr kijelentette, hogy az idei nagy gyűlést dec.' 16. fogja megnyitni, 's így a' megjelenés' ideje december' 15. lesz.

KIS GYÜLÉS, DEC. 2. 1844.

Mélt. gr. Széchenyi István úr' elnöksége alatt

Jelen : b. Eötvös József és Schedius Lajos tt. tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Döbrentei, Fogarasi, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss K., Luczenbacher, Szalay, Szilasy, Szontagh, Sztrokay, Vállas, Vörösmarty, rr. tt. — Bertha, Gaal, Garay, Henszlmann, Nagy Ign., Peregriny, Széchy, Tasner, Török János és József, Trefort, Wargha II. tt. — Schedel Ferencz titoknok, Lukács Mórincz helyettes segédjegyző.

— A' *magyar nyelvjárásan'* eszközzését illető titoknoki indítvány' *) bővebb meghányásával megbízott küldöttség előterjesztette jelentését, melly szerint a' felszólítás' útjáni adatszerezés helyett tagok' utaztatását ajánlja. A' gyűlés mindkettőt össze kívánta kötni; 's e' végre az igazgatóság költség-kirendelésre batároztatott kéretni; utasítás' készítésével pedig, melly a' felszólítandókkal közlendő lenne, Bugát, Vörösmarty rr. és Antal lev. tagok bizattak meg.

— Következett *Jerney János* rtnak Bákóban nov. 17. kelt, VI-d. jelentése, mellyben jelenti, hogy a' moldvai hatóságok' részéről tudományos foglalatosságaiban, névszerint Bákóban (mint egykor tős gyökeres magyar városban) a' már 1646-ik körül pusztulásnak indult catholicus magyar püspöki monostor és templom' helye' felkutatása után, sírkövek' feltalálása végett megkezdett ásatásaiban akadályt tapasztalt; a' miért

*) L. ezt felebb az I. számban a' 3—11. ll.

e' részben a' társaság' közbenjárását kéri. Hasonlókép, a' csángó magyarok' elnemzetlenedése' egyik okát kalendáriomok, ima- 's más cf-féle népszerű könyvek' nem létében találván, illyek' küldetésének esz- közlésére hívja fel a' társaságot; 's ez alkalommal többek közt így ír: „Az öt magyar, vagy legalább magyarul tudó lelkesen kívül, 84 kán- tor létezik Moldvában, kik jobbadán székely származásuak, magyarul mind egyről egyig tudók, 's írás-, olvasásban jártasok, a' filialisok- ban ők végezvén az isteni tiszteletet. Számos mesteremberek is érte- nek könyvekhez, kikre kéttelenül üdvös hatással kamatoznék a' kül- demény, most jobbadán oláh kalendáriommal pótolván szükségüket. Az orosz nemzet Moldvában egyházi szláv könyvek' szerzetársztásával terjeszgeti nyelvét: hát nekünk nem illik-e, nem tanácsos-e illy hasz- nos könyvek' küldésével rokonink' szellemi szükségait fedezni, vérünk' fogyasztása, mondhatnám kiirtása ellen emberséges ovószerekhez nyúl- ni? Honny soit qui mal y pense.“ — Az ásatási tilalom' visszavéte- lének kicsz közlésére a' nmélt. Elnök úr rendeltetett felkéretni, mint a' Moldvával szomszédos Erdély' főkormányzója; magyar népi könyvek' küldése iránt pedig több tag közremunkálását igérvén, az elküldéssel a' titoknok bízott meg*).

— Ez alkalommal bemutatta a' *titoknok* azon *két szoboríft*, mellyet *Jerney János* rt. a' Fekete-Tenger' éjszaki tartományaiából küldött; 's rólok véleményadással a' Jerney-út' tárgyában álló kül- döttség bízott meg.

---

*) E' részben a' siker ez volt: *Török János* lev. t., mint a' Gazd. Egyesület' titoknoka, általadott 200 péld. Mezei Naptárt; *Kronperger An- tal* úr 24 péld. Kalaúz című imakönyvéből; néhány *iparegyleti tag* 100 péld. a' „Szerencse utja“ című népkönyvecskéből; *Eggenberger J. és fia* acad. könyvárus urak. 6 péld. Horváth Zsigmond' Elmederítő Történe- teiből 2 kötetb., 6 péld. Magyarország' tört. Horváth Mihálytól, tíz tíz péld. Lukács Pál' Kisded Utazója, Kis Verselgetője és Kis Kö- szöntőjéből, és hatot hatot Edvi Illés Pál' Számvetésánából, Földle- irásából és M. Nyelvtanából; végre *Emich Gusztáv* pesti könyvárus úr 100 péld. az Erényképző Olvasókönyvből, 50 péld. Kecskeméthy' Dalfüzéréből, és 10 péld. „Isten' félelme bölcseség' kezdete“ című imakönyvből. Mind ezek január' elején elküldettek Bákóba Jerney r- taghoz.

— „*Lukian' válogatott beszélgetései*“, a' három vizsgáló' kettejének véleményéhez képest a' fordítónak azon kijelentés mellett határozatott visszaküldetni, hogy, ha továbbá is az academia által kívánja kiadatni, a' bírálók által tett észrevételek' értelmében átdolgozva újabb vizsgálat alá terjeszse.

— A' *titoknok* a' következő ajándék könyveket mutatta be az illetők' részéről:

Császár Ferencz lev. ttól: * *Utazás Olaszországban*. 2. köt. Buda, 1844. — * *Görög-római mythologiai Zsebszótár*. Pest, 1844. — *Aradi Vészlapok*, kiadta Cs. F. Pest, 1844.

Fodor András Hunyad megyei főorvostól: * *Gyűjteménye* némmely marosnémeti és veczeli határon kiásott római sírkövekköveknek, mellyek jelenleg a' marosnémeti kertben felállítvák. Magyarázta F. A., a' rajzolatokat hozzá adta Stetter Vilmos dévai urodalmi építész. — Kolosv. 1844. — * *Mehádia, vagy a' Herculesfürdők*, és utazás Hunyad megyén keresztül a' mehádiai fürdőkre, onnan Drenkovára stb, hozzáadásokkal kivonatban Schwarzott szerint. 5 képpel. Kolosv. 1844.

Gebhardt Ferencz rttól: *Örömbangok* ntiszt. Nagy Márton'... neve' ünnepére. Komárom, 1844.

Hutter Antal prof.-tól: * *Szózat a' sátoraljaujhelyi tanuló ifjúsághoz*. Kassa, 1844.

Nagy Ignác lttól: * *Hajdan és Most*. Két köt. Budapest, 1844. — * *Magyar titkok*, 6-d. füzet. Pest, 1844.

Peláthy Istvántól: * *Útmutatás a' francia nyelv' kiejtéséhez, a' magyar nyelv' sajtóságához alkalmazva*. Buda, 1844.

A' kegyes rend' előjárójától a' szerzet' 1815-re szóló névkönyvét.

KIS GYÜLÉS, DEC. 9. 1844.

Mélt. gr. Széchenyi István úr' elnöksége alatt

Jelen: Fáy, Schedius tt. tt. — Baiza, Balogh, Bugát, Fogarasi, Friedvaldszky, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss K., Luczenbacher, Szalay, Szontagh, Sztrókay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Bertha, Henszlmann, Mátray, Széchy, Tamer, Trefort, Vachott ll. tt. — Schedel F. titoknok, Lukács Móríczy helyettes segédjegyző.

Olvastatott a' Jerney János rt. által beküldött két szoborförő a' megbízott küldöttség' jelentése, melly egész terjedelmében ekkép következik.

Tekintetes Társaság! A' Jerney' tudósításai 's küldött rajzai és emlékei' tárgyában nevezett bizottság örömmel nyilatkoztatja ki abbéli véleményét, hogy mióta az utóbbiak megérkeztek, a' két pontusi szoborfürő t. i., 's így önlátomás után ítéltet, nem csak határozottabban 's több alappal szólhat a' dolghoz, hanem, habár nem is Jerney úrral a' magyaroknak, de igen is egy a' magyarral rokon fajnak véli e' nevezetes emlékeket tulajdonítandóknak.

Mindenek előtt szükségesnek ítélte a' bizottság mind azon helyeit felütni Ammianus Marcellinusnak, mellyek a' hunnokról, különösen pedig azt, mellyre Pallas, 's utána Klaproth, sőt Ritter is, három nagy nevű és hitelű író, egyenesen a' pontusi sírszobrok' tárgyában vonatkoznak; az első így írván: Ammianus Marcellinus erwahnt schon *dieser Steinbilder um die Ufer des Pontus*, und vergleicht die Gesichtsbildung d. Hunnen mit denselben“*); Klaproth pedig azt fordításképen így

*) P. S. Pallas: Bemerk. auf einer Reise in d. südl. Statthalterschaften des russ. Reichs in d. J. 1793 u. 1794. Leipzig, 1799. 4r. I. k. 439 l. —

adja: „Sie sind (t. i. a' hunnok) von sonderbarer Gestalt und so krumm, dass man sie für auf zwei Füßen gehende Thiere halten könnte, oder für solche *grob gearbeitete Pfeiler in menschlicher Gestalt, wie man sie an den Ufern des Pontus sieht*“ *). E' hely annyiban legalább elhatározó volt volna, hogy e' vagy illy sírszobroknak már a' VI. században léteztét, sőt a' nyugoti írók előtt is ismerve-voltát fogta bizonyítani. De Ammianus Marcellinus rólok nem tudott semmit. A' hely eredetiben így hangzik: „*Prodigosae formae et pandi, ut bipedes existimas bestias, vel quales in commarginandis pontibus effigiati stipites dolantur incompte* **). A' bizottság tartózkodik minden más észrevételtől, csak azt jegyezvén meg, hogy a' mennyiben az említett német írók, 's kik őket e' nézetben követik, egyfelül azért tekintették eddig mongol fajú nép' emlékeinek e' Don és Dneper közti szobrokat, mert Marcellin' felreértése által a' hunnokhoz látták magokat utasítva, kiket előszeretettel akarnak Schlözer után sokan mai napig mongol fajjá bélyegezni: e' tanúnak elnémultával a' kérdéses emlékeket hunnokká többé nem tehetik.

Tudtunkra a' legrégebb író, ki e' kőbáokról emlékezik, az ismeretes *Rubruquis* v. Ruisbroeck Vilmos, francia minorita (kit IX. (sz.) Lajos francia király küldött 1253-ban a' tatár fejedelemhez), így írván: „*Ibamus ergo versus orientem nihil videntes nisi coelum et terram, et aliquando mare ad dextram, quod dicitur mare Tanais, et etiam sepulturas Cumanorum*“; sőt bővebben is ekkép írja le: *Cumani faciunt magnum tumulum super defunctum et erigunt ei statuam versa facie ad orientem, tenentem ciphum* ***) in manu sua ante umbelicum. *Fabricant et divitibus pyramides, idest domunculas*

*) Julius v. Klaproth: Reise in den Kaukasus u. nach Georgien in d. Jahren 1807 u. 1808. Halle, 1812. 8r. I. k. 261. l.

**) Amm. Marc. Rer. gestar. L. XXXI. c. II.

***) Scyphus: kupa, serleg.

acutas. Et *alicubi* vidi magnas turres de tegulis coctis, alicubi lapideas domos, quamvis *lapides* non inveniuntur ibi (azaz *kő bábok* nincsenek ott, hol házak). Vidi quemdam noviter defunctum, cui suspenderant pelles sexdecem equorum, ad quodlibet latus mundi quatuor inter perticas altas, et apposuerunt ei cosmos*), ut biberet, et carnes ut comederet, et tamen dicebant de illo, quod fuerat baptisatus. *Alias* vidi sepulturas versus orientem. Areas scilicet magnas structas lapidibus, aliquas rotundas, aliquas quadratas, et postea quatuor lapides longos erectos ad quatuor regiones mundi circa aream**)“. Ha gondosan olvassuk e' helyet, melyet Pallas francziául, Klaproth németül ad, 's mellyről azt mondják, hogy különböző népek' sírjait, mik azon időben ama' vidékeket lakták, összezavarja, 's *mindnyájokat kúnoknak* tartja, *mert a' kúnok' földén találta*; úgy épen ellenkezőleg azt fogjuk észre venni, hogy az utazó barát világosan négyféle sírokat különböztet meg, mellyek közül *kő szobrokat* csak a' kún sírhalmoknak tulajdonít; a' többieket nem mondja kúnoknak, sőt megjegyzi, hogy *lapides non inveniuntur* ibi. 'S természetes is, hogy a' kúnhalmok mellett más, különösen mongol sírok is találtattak, miután a' tatárok, helyesben mongolok, a' Volga melléki Cumániát már 1225-ben foglalták el, meghódítván azon kúnokat, kik előbb nem menekülhettek Bessarabiába, Moldvába 's Magyarországba, 's így Rubruquis' utazása idétt már 28 évig laktak köztök a' győztes mongolok. 'S hogy Rubruquis jól megkülönbözteti a' két fajt, több helyeiből látszik. „Et inter ista duo flumina (Volga és Don közt) in illis terris, per quas transivimus, habitabant *Cumani*, antequam *Tartari* occuparent eas“ ***); 's ismét: „Quodam die iunxit se nobis quidam Cumanus, salutans

*) Tejből készült részegítő ital a' tatároknál és kúnoknál, melyet a-mazok *camus* v. *cumis* néven neveztek.

**) Hakluyt, Voyages I. 86. 89. l.

***) U. ott 91. l.

nos verbis latinis dicens: Saluete domini! Ego mirans ipso resalutato, quaesivi ab eo, quis eum docuerat illam salutationem. Et ipse dixit, quod in Hungaria fuit baptisatus a fratribus nostris (azaz a' minoritáktól), qui docuerunt illum eam^(*). — Valóban e' barát, ki a' kúnok és tatárok közt járt, ki velök közlekedett, tudhatta a' dolgot, mellyről ír, 's nemcsak önlátomás utáni, hanem elfogulatlan tanu is, kinek az tisztán mindegy volt, melly népei azon emlékek, miket ott lelt. Őellenében minden hozzávetés, minden találgatás alaptalan, figyelemre nem méltó.

A' mi már az arcz' idomát illeti, most midőn két eredeti emlék van előttünk, e' kettőről legalább bátran állíthatjuk, hogy a' petealaku körvonalok, a' szemek' közelsége, az épebb főnek hosszu, a' másiknak vékony orra épen nem mutat mongol typusra; valamint a' viseletet illetőleg, a' fej' hátulján látszó három ágú fonadék sem. De, ha Jerney úr tökéletlen rajzaira nem kívánunk is építeni, vajjon a' Pallas' alakjai (I. p. 425.), az f-fel jelettel kivéve, nem kaukazi fajhoz látnak-e inkább, valamint a' Dubois' Atlasában^{**}) előfordulók is, a' 14-d. alakot talán kivéve. Azonban itt tekintetbe kell vennünk a' képfaragó' ügyetlenségét is. E' szobrok' földirati elterjedése is támogatja e' nézetet, hogy azok a' kúnokéi, miután Köppen világosan mondja: „Gerne wäre ich der Meinung derjenigen beigetreten, welche die südlichen Grabhügel, besonders aber die Steingebilde darauf, *nur auf der oestlichen Seite des Dnjepers suchen*. Doch Guldenstaedt und Sujew scheinen das Gegentheil zu beweisen. Die *nördlichsten* steinernen Statuen vordaedalischer Art sah ich auch in kurskischen Gouvernement.“^{***}) Dél felé sem találtnak azok; 's szépen megegyezik Rubruquis' tudósításával Dubois, mondván: „Au sortir de cette ville pluvieuse (Vladi-

*) U. ott, 96. l.

**) Archéol. Pl. XXXI. b.

***) G. l.

kavkas), commence cette foule de tumulus qui couvrent les plaines au nord du Caucase: *aucun n' était couronné de statues en pierre ou baba*: ce genre de monument ne commence qu' au nord de Stavropol^(*)).

A' *ruházatot* illetőleg őszintén megvallja, hogy a' *rövid köntös*, a' *csizma*, 's a' vállakon leszolgáló *szíjak* a' mai mongoloknál nem épen divatosak; 's valóban azok a' magyar viselethez igen hasonlítanak. A' *szíjak* világosan a' mellpánczélhoz tartoznak. A' főveg hasonlít a' mongol főveghez, de ki nem tudja, hogy illy egyes ruha részeket egy nép a' mástól nem ritkán kölcsönözött, sőt illyes, szörméből készítve, a' mi parasztjainknál is mai napiglan divatos. Az asszonyok' nyakékességeit sem lehet kizárólag mongol szokásnak állítani. 'S ezek szerint felette hihető, mind a' historia' tanutételéből, mind ezen emlékek' földirati elterjedéséből, mind a' rajtok látszó viseletből 's mennyire arra építhetni, az arczidomból is, hogy azok nem mongol fajhoz tartoztak, sőt egyenesen a' régi kúnokéi voltak.

'S most már kérdés: merészet állítunk-e, ha megjegyezzük, hogy illy kő bábok látszanak törvénykönyvünk némely helyein is értve. I. András' rendeletében áll: „*simulacra demolirentur*“, mellyeknél a' régi vallásukhoz olly állandóan ragaszkodott elődeink áldoztak? Sz. László' ismeretes törvényében is^(**) illy kő bábok lehettek értve, hol azt mondja: „*Quicunque ritu gentilium iuxta puteos sacrificaverint, vel ad arbores et fontes, et lapides, obtulerint, reatum suum bove luant*.“ Valóban, ha hazánkban ásások volnának keletben, meglehet, itt is találnának kő bábokat, kivált Fehér, Arad, Békés, Temes stb megyékben, hol egykor kúnok laktanak.

Költ Pesten, dec. 7. 1844.

Schedel Ferencz titoknok.
Kállay Ferencz, r. t.

Luczenbacher János r. t.
Henszlmann Imre l. t.

^{*}) Dubois, Voyage autour du Caucase etc. Paris, 1841. Tome IV. p. 462, 3.

^{**}) L. I. c. 22.

— Következett a' m. *academiai Rendszabások' módosítása'* tervezésével megbízott küldöttség' *) tudósításának olvastatása; mire annak pontonkénti megvitatása megkezdetett.

KIS GYÜLÉS, DEC. 11. 1844.

Mélt. gr. Széchenyi István úr' elnöksége alatt

Jelen: b. Eötvös, Fáy, Kubinyi tt. tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Fogarasi, Frivaldszky, Gebhardt, Győry, Kállay, Kiss K., Luczenbacher, Szitrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Henszlmann, Mátray, Nagy Ign., Tasner, Trefort, Wargha Istv. ll. tt. — Schedel F. titoknok, Lukács Mór-
ricz helyettes segédjegyző.

— Napi renden: az academiái reformügy, folytatólag.

KIS GYÜLÉS, DEC. 13. 1844.

Mélt. gr. Széchenyi István úr' elnöksége alatt

Jelen: Fáy tt. — Bajza, Balogh, Bugát, Fogarasi, Frivaldszky, Gebhardt, Kállay, Kiss K., Luczenbacher, Nagy János, Szalay, Szitrokay, Vállas, Vörösmarty rr. tt. — Henszlmann, Nagy Ign., Széchy, Tasner, Trefort, ll. tt. — Schedel F. titoknok, Lukács Mór-
ricz helyettes segédjegyző.

— A' *titoknok a' Nagy Szótár'* számára benyújtotta *Fábián, Gebhardt, Horváth M. és Szilasy* rr. tt. jutványaik' egy egy, leg-
ujabban beküldött részét; úgy a' *Philosophiai Műszótár'* új kiadásá-
hoz *Péterfi, Vecsei és Warga János* ll. tt-től a' saját munkáikból ki-
szemelt műszókat; a' *Mathematicai Műszótár'* új kiadásához *Győry, Vállas* rt. és *Warga János* l. tt-től szinte a' saját munkáikból kisz-
edett math. szók' lajstromait; végre az 1838., mint a' társaság' *Magyar Táj-
szótára'* megjelenté óta, tagok 's külsők által beküldött táj-
szók' betürendbe szedett kötetét: mely a' nagy gyűlés elébe rendeltetett,
szerkesztetés és költségekérés végett, terjesztetni.

---

*) L. a' III. sz. az 52. lapon.

— *Ugyanaz az Évkönyvek*' számára a' következõ értekezéseket adta be: *Bajza József* rttól: A' Telekiek' tudományos hatása; *Horváth M.* rttól: Az 1761-ki országgyűlés' története; *Szilasy J.* rttól: Küzdelem és tájékozás a' philosophiában: 's azok a' szokott osztályi vizsgálat alá bocsátattak.

— Napi rendre térvén az ülés, a' *reformkérdés*' folytatolagos tárgyalása, annak bősége 's nagy gyűlésig el nem végeztethetése miatt elhalasztott; a' küldöttség' azon munkálata mindazáltal, melly részint szemelvényképen a' felsőbb helybenhagyás nélkül is életbe léptethetõ pontokat, részint némelly egyéb javaslatokat terjeszt elõ, tanácskozás alá vétetett; és csekély változtatásokkal elfogadtatott. (Részletes elõadása alább a' nagy gyűlés' 4-ik ülésében következik).

— A' *titoknok* a' következõ academiái nyomtatványokat adta be: 1. Schézség, mellyet elõadási kézikönyvül kiadott D. Chelius M. J. IV-d. köt. ford. D. Kún Tamás. Buda, 1815. 2. Tudománytár, IX. füz. A' könyvtárba tétettek.

— *Ugyanaz a' könyvtár*' számára a' következõ ajándék könyveket mutatta be:

A' bajor kir. tud. academiától: * Abhandl. d. hist. Classe d. kön. bayer. Acad. d. Wissenschaften. IV. Bdes. 1-te Abthlg. München, 1814. — Abhandl. d. philosophisch-philologischen Classe stb. IV. 1. — Abhandl. d. mathematisch-physikalischen Classe stb. IV. 1. — Bulletin d. kön. bayer. Acad. 1813. — Deutsch und Welsch, oder d. Weltkampf d. Germanen u. Romanen von D. H. F. Maszmann. München, 1843. — D. Geologie in ihrem Verhaeltnisse zu d. übrigen Wissenschaften, von D. K. Schafhäütel. München, 1813. — Rede zum Andenken an . Ign. v. Streber. Ugy. ott 's akkor. — D. Fortschritt d. Sprachenkunde und ihre gegenwaertige Aufgabe, von Fr. Windischmann. M. 1844.

Péterfi Károly lttól: * Az emberi élet' valósága és hiábavalósága, beszéd... b. Naláczy Ist. felett. Kolosv. 1814.

Szemere Bertalan lttól: * Jelentés és törvényjavaslat az irodalmi és művészeti jogok' biztosságáról. Pozsony, 1844.

Warga János lttól: * Neveléstan, II. kötet: Oktatástan. Kecskem. 1844.

Zimmermann Jakab prof.-tól: * Egészség's rögtöni esetek' gyógytana. Pest, 1815. — * Magyar irodalom. Buda, 1845.

TIZENÖTÖDIK NAGY GYÜLÉS, 1844.

Gr. Széchenyi István úr elnöksége alatt

Jelen: b. Eötvös József, Fáy András, b. Jósika Miklós, gr. Károlyi György, Kubinyi Ágoston tt. tt. — Bajza, Balásházy, Balogh, Bugát, Czech, Döbrentei, Fogarasi, Frivaldszky, Gebhardt, Györy, Kállay, Kiss, Luczenbacher, Nagy J., Szalay L., Szilasy, Szontagh, Sztrokay, Tarczy, Vállas, Vásárhelyi, Vörösmarty rr. tt. — Antal, Bertha, Bloch, Gaal, Henszmann, Kovács M., Kuthy, Mátray, Nagy Ign., Peregriny, Széchy, Székács, Szemere B., Szigligeti, Tasner, gr. Teleki L., Tóth, Török János, Török József, Trefort, Vachott S., Vajda, Waltherr, Wargha II. tt. — Schedel Ferencz tit., Lukács M. helyettes segédjegyző, Helmezy pénztárnok.

ELSŐ ÜLÉS, DEC. 16. 1844.

— A' másod *Elnök* Ő Mga üdvözölvén a' társaságot, mindek előtt a' rendszeres munkálatokbani eljárás végett a' szokott küldöttségek' választására szólította fel; minek következtében titkos szavazás' útján 1) az 1843-ki *nagy jutalom* iránt tudósítás' adásával megbizattak Kubinyi Ágoston tt. elnöklote alatt: Bajza, Balogh, Kállay, Kiss, Nagy J., Szilasy, Tarczy és Vörösmarty rr. tt.; — 2) az Évkönyvek' tárgyai' s a' köz ülés' elrendezése' ügyben teendő jelentés' készítésével Fáy András tt.' elnöklote alatt: Bugát, Fogarasi, Györy, Luczenbacher, Schedel, Szontagh, Sztrokay és Vállas rr. tt.

— Az academiái *magyar szótár'* ügyében kirendelt biztosság' tudósítása tanácskozás alá vétetvén, a' gyűlés a' következőkben állapodott meg:

A' Zsebszótár jelen minemiségében is, készülendő második kiadásában pedig, melly minden újabb szaporodásait nyelvünknek magában foglalhatja, még inkább megfelelőndvén a' mindennapi szükségnek; másfelül a' Nagy-szótár hirtelen el nem készülhetvén, miután a' legnehezebb részek még hátra vannak, úgymint a' származtató, hasonlító és nyelvtörténeti, mint a' mellyekhez még a' szükséges előkészületek sincsenek együtt, az academia által egy olly, *csupán érte-*

mező szótár fog kiadni, mely a' magyar nyelvnek egyetemes szókincsét magában foglalja, nem zárván ki abból semmit, mi nyelvtanilag helyesen készült, 's bármely ágán az életnek és tudományoknak él és használtatik. Még a' nem helyesen képezett, de az életben vagy egy és más tudománykörben felkapott szók is felveendők, nem különben, a' nyelvfejlődés' folytával értelmüket változtatott szóknak régiebb értelmök, sőt egyes íróknak, bár nem helyeslendő, de jeles művekben előforduló kifejezései is, megjegyezvén azonban az illyeneknél mindig akár a' képzési, akár az értelmezési hibásságot, mi által e' szótár gyakorlati használhatósága' nevedkedtével, egyszersmind a' nyelv' tisztítására is üdvös hatást fog gyakorolni. Felveendők czeken kívül az újra felélesztett régi szók is, valamint a' tájszók közül mind azok, mik bármely tekintetben magokat ajánlják. Végre felveendők egész kiterjedésökben a' ragok és képzők, 's minden lehető viszonyaikban.

Mi az értelmezést illeti, az magyar nyelven készitendő, és deák, német, vagy más nyelvű szó csak akkor és ott feljegyzendő, hol az a' magyarázandó szó' értelmének bővebb felvilágosítására, élesebb és szabatosabb meghatározására szolgál. Minthogy pedig számos szónak, főkép pedig az igéknek, értelme különböző mondatokban sokfélekép módosul és saját árnyéklatokat vesz fel; de különben is az értelmezés a' maga általánosságában nem levén mindenkor képes elég élesen festeni a' szó' lényegét: a' szükséghez képest példák is fognak az értelmezéshez adatni, szokott mondatok és szólásformák, sőt példabeszédek is: mikhez Kresznerics' és Dugonics' munkáiban bő anyagot találhatni.

A' nyelvtani részt illetőleg, feljegyzendő minden szónak mely beszédrészhez tartozása, kivévén az összetételeknél, megemlítendő továbbá a' szóknak mind azon sajátosságai, mik az általános paradigmáktól eltérnek, végre a' szókötési tulajdonságok is, mik ismét példák által legjobban kitüntethetők.

Ezek szerint e' szótár a' nyelvet annak nyelvtani és lexicographiai jelen állapotja szerint adván vissza, mellőzni fogja annak belső történetét, a' származtatást és nyelvhasonlítást, 's a' dolog' természeténél fogva csak egy részből fog állani.

Magát a' készítés' módját illetőleg, ide fordítandók a' nagy szótár' részére készült és készitendő értelmezési dolgozatok, — a' szóanyag pedig, a' társaság' Zseb-, Táj- és Műszótárain kívül, tekintélyesb szó- és tankönyvcinkből lesz összeszedendő. E' munkával a' társaság által a' maga kebeléből választandó szerkesztő fog megbízatni.

ki arra köteleztetik, hogy azt, a' mennyire véletlen akadályok nem gátolnák, két év alatt elkészítse, melly munkáért 2000 pengő forint tiszteletdíjnak számára megajánlása iránt a' Tck. Igazgatóság megkérendő. A' szerkesztő köteles dolgozását időnként egy szinte a' társaság által választandó *vizsgálóval* közölni, ki fáradságáért, feltétvén a' Tck. Igazgatóságnak helybenhagyását, 1000 pengő forint jutalmat nyere. A' szerkesztő és vizsgáló lesznek kezesek a' társaság előtt, a' munkának az utasítás' szellemében és formái szerint szorgalmas és lelkesmeretes elkészüléseért. Osztályok és kis gyűlés mindenben tartoznak a' szerkesztő 's ellenőrző vizsgálónak segédelmére lenni, nevezetesen a' műszavak' értelmezése 's minden új képzésű szó az illető osztályal helybenhagyás végett közöltetik; ha pedig valamely tárgyra nézve a' szerkesztő 's vizsgáló meg nem egyezhetnének, a' fenforgó kérdés' eldöntése a' kis gyűlést illeti. Hogy a' társaságnak nyelvtani kifejezett elvei mindkettőjökre nézve kötelezők, a' mondottakból magában következik. A' társaság illynemű szellemi, organicus és anyagi hozzájárulása mellett, e' munkát magáénak fogja vállalhatni, 's ez leendő az első *valóban academiái magyar szótár*, 's egyzersmind részét teendő a' majdan elkészülendő nagy szótárnak.

Későre haladván az idő, a' szerkesztő és ellenőrző vizsgálónak választásukat illető intézkedések a' legközelebbi ülésre halasztattak.

MÁSODIK ÜLÉS, DEC. 17. 1844.

SZILASY JÁNOS rt. a' szószéken

a' következő gyászbeszéddel nyitotta meg az ülést

Tekintetes Társaság! Föl vagyok szólítva, hogy Filinger Leopoldnak, az egyetemenél tiszti, e' helyen pedig tagtársamnak halálát bevett szokás szerint jelenteném. Gondolom: a' fölszólítás csak azért ére épen engem; mert körülállásaimhoz képest nekem kelle a' most említetteim derék férfiut legjobban ismerni. Azonban kényszerítve vagyok nyíltan kimondani: miszerint én sem valék a' boldogulttal semmi kapcsolatban mind

addig, míg ezelőtt mintegy kilencz évvel a' kir. magyar egyetemhez jövék; de még ezen idő óta is az egymás közti érintkezés leginkább abból áll, hogy több rendbeli hivatalos foglalkodást együtt kelle végeznünk; a' szorosabb kapcsolatról és a' hosszas egymással társalgásról pedig szó köztünk már csak annál fogva sem lehetett, mivel a' tisztünkbeli sok águ foglalatosságok mindkettőnket annyira elfoglaltak, hogy hosszan, bizalmasan 's kebleinket egymásnak megnyitva igen ritkán beszélheténk. Így tehát a' derék megholtnak képét én sem irhatom le teljesen; legfőlebb egy két hú vonását adhatván annak, ki az élet' 's világ' minden élvezetét megtagadván magától, majdnem egyedül a' tudományoknak élt vala.

Való, a' mit most mondtam. Filinger kisedsége óta utolsó halálos nyavalyájáig szüntelen a' tudományoknak élt. A' magyar és német nyelvet születése' helyén, Győrött, annyira sajátává tevé, hogy midőn latin nyelven majdnem ciceroi tisztasággal és ékességgel szónokolhata; a' görög és héber nyelvben szinte csudálkozást gerjesztő módon jártas vala. Tanúságot tehetek arról, hogy ha valaki a' görög vagy zsidó szentírást hibásan olvasá, ő könyv nélkül, csupán emlékezetből képes vala az elkövetett hibát kiigazítani. A' francia és olasz nyelveket is tökéletesen érté; az angol nyelvet pedig, szinte mint az arabot és aramot, nyelvtanilag birta. Roppant észtehetség és emlékező erő kivántatik ennyi nyelvek' alapos tudásához; valamint a' tanulási szorgalomnak is, kivált akkor, kitűnőnek kell lenni, ha valaki ennyi nyelvet, magára hagyatva, egyes tanító nélkül és csupán öniparkodása által tesz tulajdonává. És épen e' kettő vala boldogult tagtársunk' szép tulajdoninak fénypontja: a' hihetetlen nagyságu emlékerő és a' gondos tanulás. Élénken és híven emlékezett ő mindenre, mit gyermekségétől fogva a' legújabb időkig látta, halla, tapasztalta vagy olvasa. Olvasást mondék; holott ő (eltérve másoktól) nem annyira olvasott, mint szünet nélkül tanult és gondolkodott. Ha ugyan is valamelly könyvet olvasásra méltatott,

annak egész foglalatát örökre hív emlékezetben tartá. Kitűnt ez leginkább a' szentirási hibátlan idézetekből, a' szent atyák' és egyházi gyülekezetek' mondatinak előadásából, a' történeli évek', napok', tulajdonnevek' fölhozásából, de még a' köz életbeli tárgyak' s apróságok' soronkénti előidézéséből is. Sokan különféle jegyek által vagy épen írással segítenek az emlékezeten; jeles tagtársunk ellenben épen ez által nevezetes hogy, terjedelmes ismeretei és mély tudománya mellett is, soha semmit nem nyomtatott, de még írni is keveset 's igen ritkán szokott. Most körülbelül tíz esztendeje egyetemünkhöz érkezvén, az általa előadandó tárgyakat írás nélkül, egyedül emlékezetből úgy terjeszté hallgatóinak elébe, hogy azok mindént legnagyobb gyorsasággal följelelvén, utódaiknak mintegy kézi könyvet, vagy igazán szólva kézi írományt készítenek. Következő években pedig a' legszövevényesb tárgyakat is csupán emlékezetből fejtegeté. A' mit annál inkább csudálhatni, minthogy ismeretei igen messze terjedtek és nagyon sokfelé ágaztak. A' remek írókból egész helyeket képes vala fölmondani. A' philosophusok', főleg pedig Kant' számtalan mondásait leghívebben idézé. Nem csak az egyházi, hanem a' honi törvénykönyvnek szavait is sokszor emlegeté; mert, mint tőle hallám, először a' törvényes pályát választá, és azért a' törvényeket tanulá, és csak későbbben tért át a' theologiára. A' szentirást nem csak latin, hanem eredeti görög vagy héber nyelven is legnagyobb könnyüséggel idézgeté. Végre, hogy igen hosszas ne legyenek, a' történetekből, főleg a' honiakból, legritkább adatokat a' legnagyobb hűséggel képes vala fölhozni. Ő tehát valóban a' tudományoknak, a' legszorosb értelemben vett tudományoknak élt. Mintegy magába zárkozva, valamint az élet' kellemeit nem élvezte, úgy az ismeretek' s művészetek' gyönyörködtető részeit majdnem egészen nélkülözte.

Életneme' szigorúságához teljesen hasonló vala jelleme' szilárdsága. Ő homo fuit sine dolo. A' mi szivén, az volt száján. Valamint állításán, úgy ígérétén teljesen meg leheté nyu-

godni. Állításait képes vala hosszan vitatni 's terjedelmesen fejtegetni; ígéretétől pedig soha el nem álla. Lelke egyébként is mindig tiszta 's élete mindenkor feddhetetlen vala. Ez okozá, hogy lelkipásztorkodás közben a' bűnnek mindig nyílt homlokokkal ellentállhata; az erényre pedig mindenkor vezérül és kalauzul szolgálta. Ez okozá, hogy már ifju korban a' szent Orsolya' rendén lévő szűzeknek vagyis apáczáknak Győrött lelkiatyjok vala. Ezen lelki tisztaság okozá, hogy még végrendeletét is kegyesen intézé, takarékosága és életszigora által szerzett szép vagyonának nagyobb részét a' vakoknak, siketnémáknak, árváknak, betegeknek 's egyéb ügyefogyottaknak, vagy az isten' templomának hagyván. Kegyes lelke még a reá mért nyomorokat is kitűrő békével szenvedte. Majd egész életében beteges volt, 's külsejére nézve inkább csontvázhoz, mint élőhöz hasonlított. Hallott ígéreteket a' nagyra-menendőség iránt: ezekre mosolyogni szokott. Valamint e' helyen reménytelenül tagnak választatott; úgy az egyetemhez minden folyamodás és próbatét nélkül jutott. Kár hogy társaságunk valamelly varázserővel, a' Filinger-féle elméket és jellemeket magához bűvölővel nem bírhat. Ezeknek sok hasznát vehetők, mint vehetők Filingernek más körülményekben.

Ezek, Tek. Társaság! fő vonásai azon férfunak, kit éltében közölünk olly kevesen ismertek; ki azonban nemcsak a' mi zsenge társulatunknak, hanem a' miénknél sokkal idősbeknek is dísze lehetett vala. Bizom az egek' kegyében 's mind-egyre szebben díszlő társaságunk' jó szellemében: hogy a' közölünk egymás után eltávozó jelesek' üresen hagyott helyét kitűnő érdemű, tudós férfiak töltendik be.

— Következett a' *szótárügy*' folytatólagos tárgyalása. A' czím ckkép állapítatott meg: „Magyar Szótár, kiadta a' magyar tudós társaság.“ A' szerkesztő' és vizsgáló' választása a' jövő hétre tüzetvén ki, az ajánlási ívek' kifüggesztése megnyitvatott. Végre a' szükséges szerkesztési részletek iránti gondoskodás a' kis gyűlésekre bízott.

— Ez után bemutatta a' titoknok azon *nagy-szótári* munkálatokat, melyeket a' megbízott rendes tagok ez évben küldének be. E' szerint a' nyelvtudományi osztályból *Fabián*, a' philosophiaiból *Szilasy* és *Kállay*; a' történetiből *Horváth M.*, a' mathematicaiból *Bitnicz* és *Györy*, a' törvénytudományiból *Stettner* és *Szlemenics*, végre a' természettudományiból *Gebhardt*, *Horváth J.* és *Tarczy* terjeszték elő dolgozásaikat. Ezen 's a' régibb küldemények az osztályok által megvizsgáltatni, 's ekkép a' szótárszerkesztőségnek átadatni rendeltettek.

— Szavazatok' többsége *tagválasztásokat* kívánván, az ajánló ívek' kifüggesztése megkezdett. A' hadtudomány-szaki rendes tag' jelentésére mellé egy lev. tag' választása határozottván, a' másod Elnök úr az ajánlók' figyelmét e' szakra is kikererte.

— A' kis gyűlések' javaslatára az 1838 óta begyűlt tájszókból a' *Tájszótár'* második kötete; így a' már elfogyott és folyvást keresett *Philosophiai* és *Mathematicai Műszótárak'* új és bővített kiadása nyomtatás végett az igazgatóságnek ajánltatott.

— Előterjesztetvén a' *magyar nyelv-járástan'* kis gyűlési javaslata *), az eszközzésbe vétetni, a' költséget kívánó utazási pont az igazgatóságnek ajánltatni rendeltetett.

— A' *kör' négysegítése'* tárgyában érkezendő munkák' visszautasítása iránt hozott határozata a' kis gyűlésnek **) megerősített.

— A' Kisfaludy-Társaság' elnökének kérelmére az academiái levéltárban levő népdalgyűjtemények az említett társaságnak használás végett kiadatni rendeltettek, miután ennek terve az academiától különböz, 's így ezével össze nem ütközik; 's különben is az academia' pénzállapota miatt tervének kivitele még sokáig elhaladhat.

HARMADIK ÜLÉS, DEC. 18. 1844.

— Ez ülést némelly belső dolgok' tárgyalása foglalta el.

---

*) L. felebb a' 3. 's köv. II.

**) L. felebb a' 75, 76. II.

NEGYEDIK ÜLÉS, DEC. 19. 1844.

SZÉKÁCS JÓZSEF It. a' szószerékben

Magda Pál elhunyt levelező tag felett emlékezésedet mondott.

— Ez után előterjesztette a' *titoknok* a' *Tudománytár*' ügyében junius- és juliusban folyt kisgyűlési tanácskozások' eredményeit; mellyekből kitünvén, hogy e' folyóirat' erkölcsi haszna, közönsége' kicsinységénél fogva, a' vele járó nagy áldozatokkal semmi arányban nincs*); másfelül a' javasolt átalakítás a' költségek' új és tetemes nevelését tevén fel, biztos reménye nélkül a' közönség' növekedő részvételének: e' folyóiratnak az 1844-ki évjáráttal megszüntetését határozatott.

— Következett a' *részletes reform*' tárgyalása a' dec. 13-kai kisgyűlés' felterjesztése' nyomán. Ennek következtében a' következő rendeletek költtek:

I. Azon elvitázhatlan igazságú 's hasznosságú elvnek, hogy „minden tudományos tárgyban az határozzon, a' ki szakértő“ a' tudós társaságban ha nem is tökéletes életbe-léptetésére, de legalább megközelítésére: *négy állandó bizottság* alkottatik, mellyeknek köréhez tartozik a' szakbeli munkálatok' elhatározása 's intézése, jutalomkérdések' kitűzése, pályairatok' jutalmazása, a' nagy jutalom' odaitélése: melly tárgyakban kimerítő tudósításukat az öszves academia elébe terjesztik; végre a' tagválasztás' tárgyában is javaslati és indítványozási joggal kirekesztőleg bírnak. A' kis vagy nagy gyűlés az illető javaslatokat, midőn azok eszközés végett eleibe terjesztetnek, forma' tekintetében megvitatja, hatalmában állván azokat szótöbbséggel vagy elfogadni, mi által azok teljes erejű academiái végzésekké válnak, vagy elvetni.

E' négy állandó bizottság' körei következőleg szabattak ki:

E L S Ő B I Z O T T S Á G.

I. Nyelv és irodalom.

Általános és különös nyelv- és írástörténet.

Általános és hasonlító nyelvtudomány.

*) L. felebb a' 124—5. ll.

Különös nyelvtudomány, ide értve a' classicaí és keleti, de főleg a' magyar 's azzal rokon nyelvtudományt egész terjedelmében, tehát a' magyar nyelvtörténetet, hasonlítást, szónyomozást, nyelvtant és szótárírást, a' nyelvjárások' megismertetését 's a' népi és könyvnyelv' emlékeinek gyűjtését, magyarázatát és kiadását.

Nyelvbéli előadás' tudománya.

Irodalomtörténet; könyvészet általán és különösen a' hazai és nemzeti; régi magyar jeles írók' jó kiadásai.

A' nevezetesb magyar munkák' bírálata nyelv' tekintetében.

Régi és új nemzetek' remekiróinak fordítása.

II. Széptudományok.

Általános és különös szépműtan, hangzó, képző és mímező művészetek' elmélete.

Műtörténet; műbírálát.

Szóló művészetek: szépprosa, különösen szónoklat.

Költészet.

MÁSODIK BIZOTTSÁG.

Emberismc.

Elméleti bölcsészet: gondolkodás-, ismc- és széptan.

Gyakorlati bölcsészet, névszerint észjog, erkölcs- és tiszta vallástan, történet' philosophiája.

Bölcsészet' története, bírálata.

Nevelés- és oktatástan, tanmunkák.

Országtudomány.

Közgazdaság tágabb és szűkebb értelemben, tehát ide értve a' közrendészetet, pénzügytudományt, 's a' segéd, névszerint kamarai tudományokat és statisticát.

Országtudományok' története.

Törvények' elmélete.

Nemzetek' joga.

Polgári jog egész terjedelmében, tehát bányá-, váltó- 's fenyítő törvény is; a' gyakorlatiakat — mint törvénykezés és ügyészi tárgyalás' tudományát ide nem értve.

Egyházi jog.

Oklevél-, pecsét-, idő-, nemzékrendtan, a' mennyiben a' törvényismeret' segédeszközei.

Törvények' története.

Törvénytudomány' története.

HARMADIK BIZOTTSÁG.

Történetírás' elmélete.

Emberiség és művelődés' története.

Egyetemes és különös történetírás, polgári és egyházi, de főleg hazai.

A' segédtudományok, névszerint földirat, nemzékrend- és időtan, ország- és népismeret, utazástörténet, úgy régiség-, pénz-, oklevél-, czímer- és peccséttan.

A' hazai történetek' felvilágosítására közirományok, oklevelek 's egyéb történeti emlékek' nyomozása, illyek 's egyéb kútfők' gyűjtése, kiadása, nyelvkülönbség nélkül.

Élettörténet, 's itt is különösen a' hazai.

NEGYEDIK BIZOTTSÁG.

I. Mathematicai tudományok.

Tiszta mathesis.

Mechanica; természettan, csillagászat.

Geodaesia.

Építészet, polgári és vízi; géptan; hajózási tudományok; hadi tudományok; műtan; bányászat.

II. Természeti tudományok.

Természetrájz: ásványtan, földisme, földtan; növénytan; állattan.

Vegytan.

Boncz- és élettudomány, növényi, állati, emberi, hasonlító.

Gazdasági tudományok.

Orvosi tudományok.

II. A' *nagy-jutalom* 1845-től kezdve következőleg kezeltetik: minden évben más más bizottság ajánl nagy jutalomra köréhez tartozó munkát, és pedig olly módon, hogy mindig a' legközelebb lefolyt négy évi időközben megjelent, illető szakbeli, munkák vétessenek tekintetbe. A' bizottságok' sorát illetőleg, 1845-ben a' mathematicai és természettudományi, 1846-ban a' philosophiai és társadalmi, 1847-ben

n' történettudományi, 1848-ban a' nyelvtudományi és irodalmi bizottságok terjesztendének az acad. elébe munkákat megjutalmazás végett; 1849-ben a' sor a' kitett mód szerint újra megindítván. Azon esetre, ha valamely évben az illető bizottság azt jelentené, hogy a' legközelebb lefolyt négy év alatt szakjában jutalomra méltó munka nem jelent meg, akkor a' nagy-jutalomra ajánlhatás' joga a' sorban utána következő bizottságra megyen által.

III. Ajánltassék az igazgatóságnak, hogy a' *szakbeli pályajutalmak* száz aranyról ötvenre szállíttassanak le, mi szerint az academia' rendelkezése alá e' végre évenként adott kétszáz arany' erejével a' négy állandó bizottság' mindenike minden évben tűzhessen ki, ötven arany jutalom mellett, egy egy kérdést. Évenként történvén e' kitűzések, a' kérdések szűkebb körűek lehetnek, 's így könnyebben 's alaposban megfejlthetők. Kezelése pedig e' tárgynak így menend véghez. Mindegyik bizottság évenként terjeszt az academia elébe egy egy jutalomkérdést, melyet ez, nagy gyűlésében, forma' tekintetéből vitat meg, 's azt többséggel vagy magáévá teszi, vagy elveti; melly utóbbi esetben az illető bizottság új javaslatot terjeszt a' gyűlés elébe.

IV. A' rendkívüli *drámai jutalom*, mint a' mellyre most már az irodalom nem szorúl, megszüntettetik.

— Szőnyegre hozott a' *rendes tagok' fizetési állapotja*, melly tárgyban kisgyűlésileg ajánltatott, tétetnének mindenek előtt fizetésbe a' helybeli rendes tagok, kik munkával a' vidékieknél sokkal inkább terhelhetnek, 's kiktől a' társaság ennél fogva czentül még jóval többet is fog kívánhatni, midőn az eddigi egyformátlan állapotok a' területre szükségkép csüggesztőleg hatnak; továbbá, hogy a' r. tagok ne az osztályban őket érő sor, hanem választási idősbég szerint lépjenek fizetésbe. Elismertetvén a' feltétel, egy magán tanácskozás' tartatása rendeltetett, melly fizetési tekintetben osztályzatot dolgoznék ki, 's azt még e' nagy gyűlés alatt terjeszse elő javaslatképen.

— Kisgyűlési javaslatra az idegen nyelvű tudományos és színi munkák' fordítására 1831-ben tett felszólítás' hatása meg lőn szüntetve.

— A' *közhasznu tudományos kézikönyvek'* gyűjteményének valahárai létesítése, és pedig megbizás' és valamely magánkiadó' útján, az igazgatóságnak ajánltatott, miután a' kisgyűlések e' részben részletes tervet fogtak előterjeszteni.

— Jelentés tétetvén az *academimiai könyvtár'* lajstroma' befejeztetéséről, úgy a' *Teleki-könyvtár'* történt átvétele 's teljes felállí-

tatásáról, az ezekben fáradozott titoknaknak köszönet szavaztatott; a' könyvtár' ünnepies megnyitása pedig december' 23-kára tétetett.

— Előadattak *Fogarasi*, *Stettner* és *Sztrokay* rr. tt., mint az 1842-ben kihirdetett *törvénytudományi jutalomtételre* érkezett egyetlen pályamunka' vizsgálóinak jelentéseik, mellyeknek egyértelmű javaslatára e' pályáirat mint a' kérdésnek csak egy részét, érthetetlenül, előadó, egyszerűen elmellőztetett.

ÖTÖDIK ÜLÉS, DEC. 21. 1844.

— Az ülést megnyitotta

BALÁSHÁZY JÁNOS rt. a' szószékben

Angyalffy Mátyás elhunyt levelező tag felett tartott emlékbeszéddel.

— Következett négy *jutalomkérdés*' megalapítása (mellyek a' köz ülés' czikkében láthatók).

— Hálas örömmel értette az ülés a' fens. Főhlg-Nádor-Pártfogó' folyó hó' 17. költ k. leveléből, hogy fens. Károly cs. k. hgnek tíz ezer pfrtban az academia' részére tett alapítványától járandó kamatok' évenként mart. 3. ns Mosony vármegye' utján leendő befizetése k. elrendeltetett.

— A' folyó évi *drámai jutalomtételre* érkezett 8 vigjáték' ügye vétetvén fel, az azok' megítélésére rendelt küldöttség' négy tagja, u. m. *Fáy* tt., *Bajza*, *Schedel* és *Vörösmarty* rr. tt.' összesített tudósítása *Czuczor* rtagé ellenében többi közöl azt ajánlotta jutalomra, mellynek czíme: *Vándor színészek*, 3 felv.; tiszteletdíjjal nyomatásra pedig a' *Tárcza* című 5 felvonásu darab, melly csak azért nem tétetett amannak elébe, minthogy érzékenyjáték inkább, mint, a' mi kívánva volt, vigjáték. Ezeken kívül a' következő, három felvonásos vigjátékok, u. m. *Átöltözködés*, *Szűkött nő*, *Hamis gyöngyök*, *A' testvérek*, *Az örült és orvos*a, egyes részeikben dicséretes oldalakat mutató műveknek találtak. Az első rangunak ítélt darab' szerzőjének a' jeligés levél *Szigligeti Edvárd* ltagot vallotta, a' másod rangueban azon kívánsága találtatván feljegyezve a' szerzőnek, hogy csak azon

esetre töresek fel a' nevet rejtő pecsét, ha a' darab első jutalmat nyerne, az ülés, méltányosság és gyengédség' tekintetéből e' kívánságot teljesítette, nem kötelességből, minthogy pályázó magát a' fenálló szabályok alól jogosan ki nem vonhatja. Ezzel együtt a' darab' tulajdonáról is letett a' társaság.

— Következett az 1843-ki *nagy jutalom* iránt véleményadással megbízott küldöttség' *) tudósításának felolvastatása, mely az osztályok' véleményei' őszpontosítására szorítkozván, előadta, hogy 1) a' *nyelvtudományi osztályból* „Garay János' Verseit“ a' jelenlevő egész osztály ajánlja, „Fáy András Munkái“ I. II. köteteit egy szavazat; 2) a' *philosophiai osztályból* a' „Bölcsészet' elemeit“ Purgstaller Józseftől öt véleményadó közöl három, Erdélyi János „Nemzeti iparunk“ czimű munkáját egy; 3) a' *történettudományi osztályból* Fényes Elek' „Magyarország' Statisticáját“ az egész jelen volt osztály, Luczenbacher J. munkáját „A' szerb zsupánok pénzeiről“ egy; 4) a' *mathematicai*ból: Taubner Károly' „Mértanát“ egy; 5) a' *törvénytudományiból*: Császár Ferencz' „Váltójogát“, Udvardy Ignác „Egyházi Jogtanát“, és Csatsko Imre' „Büntetőjogi Elméletét“ egy egy szavazat; 6) a' *természettudományiból* Bugát Pál' „Természettudományi Halmazát“ négy közöl három szavazat. Dicsérettel ezeken kívül még 16 munka említett. Ennyi, 's ennyiféle munka találkozáván ez évben, mely a' bíráló rendes tagok' figyelmét különösen elfoglalta, 16 szavazat 10 ellen a' nagy jutalomnak kettő közt felosztatását határozta; második szavazás' alkalmával pedig 17 voks adta Fényes' Statisticájának és ugyan annyi Garay' Verseinek a' többiek felett az elsőséget, 's így mindeniknek száz arany jutalom ítéltetett.

— A' köz ülés' tárgyában kiküldött bizottság' *) tudósítását megtevén, annak előrajza a' szerint, mint az alább látható, alapítatott meg.

KÖNYVTÁR-AVATÁSI ÜNNEPÉLY, DEC. 23. 1844.

— A' mélt. *Másod Elnök* úr' vezérlete alatt az academiának számos, minden rendbeli tagjai a' *titoknok* által teljesen rendezett academiái könyvtárban megjelenvén, 's helyet foglalván,

*) Lásd a' 223. lapot.

**) Lásd u. ott.

SCHEDEL FERENCZ titoknok

nyitotta meg az ünnepélyt, a' könyvtár' történetének rövid előadásával, melyet három időszakra osztott. Az első 1831. martius' 7-dikével kezdődik, mely napon az első pár könyv, Schams Ferencz' munkái, a' szerző' ajándékából, jött az academia' birtokába. Szaporodott az évről évre részint olly munkák' vételetéből, melyekre a' társaság, munkálkodásai közben, időnként szorult, részint egyes ajándékokból, melyek közt előadó a' külföldi academiákat, gr. Teleki József elnöknek ajánlatából az 1336 kötetből álló Kresznerics-gyűjteményt, melyben számos incunabulumok, a' Marczibányi Livius úrnak 460 kötetből álló ajándékát, melyek közt számos nagyszerű képes munkák, végre a' külföldi könyvtárak' kéziratiból másolt, Magyarországot illető okiratokból álló, nagy becsű Petrovics-gyűjteményt emelte ki. Illy alkotó részekből állt a' kised, t. i. csak mintegy 2200 darabot számláló, de sok becses és ritkát foglaló, akkori segédjegyző Czuczor Gergely által lajstromozott, academiái könyvtár, 1838-nak őszével, midőn két Batthyány gróf' tetemes ajánlataikkal az váratlanul meggazdagodott. — 'S így 1839. évvel egy új időszak nyílt, midőn előadó gr. Batthyány Gusztáv' mintegy 30,000 kötetű rohouczy, 's gr. B. Kázmér' 2660 kötetű kishéri könyvkincsét vette által, melyekhez egy időben Horvát Endre' 677 kötetű hagyománya, 's évenként a' hazában megjelent nyomtatványok' nagyobb része kormány' utján járult, eleinte kir. rendeletből, mely 1840. törvénynyé is emeltetett. Az egyes ajándékok közül ismét gr. Teleki József elnök' nagylelkűségéből némelly kitűnő szépségű, hártára írt codexek 's incunabulák emeltettek ki. Ekkor adatott a' könyvtár mellé egy saját írnok is, 's készült a' titoknok' vezérlete alatt egy általános czímlajstrom, mely kilencz kötetben a' gyülekezetnek elő is mutattatott; e' mellett már folyvást használtatván a' könyvtár. — Harmadik időszakába lépett ez a' folyó év nyarával, midőn a' gr. Teleki László' örökösei által felajánlt magyar, 's majd a' közönséges könyvtár is előadó ál-

tal átvétettek, rendezettek és felállítottak : mellyek a' 600 kéziratkötetten kívül 20,212 darabot számlálnak, 's mellyekkel együtt az egész academiái könyvtár már most a' 60,000-t megközelíti.

Ezen előterjesztést, melly itt kivonatban adatott, követte

BAJZA JÓZSEF rtagé,

a' *Telekiek' tudományos hatásáról*. Előre bocsátván e' nemes ház' eredetét, 's érintvén országos pályákon szerzett borostyánait, átment előadó először is azon tizenhét Teleki' érdemeinek rajzolására, kik a' hazai irodalmat mint írók szolgálták, 's kik közül a' híres pécsi püspök Janus Pannoniusz, *Sámuel* az erdélyi főcancellár, *József* a' koronaőr és ugocsai főispán, *László* a' somogyi főispáni helytartó, és *József* az erdélyi főkormányzó és academiái elnök lönek érdemeik szerint kiemelve. Követé ezeket a' tudományok' 's tudósok' áldozatos pártolásáról jeles Telekiek' ismertetése, kiknek sorát maga a' ház' fényes megújítója, Teleki Mihály a' „nagy“ nevezettel, nyitja meg; továbbá a' három író Telekiné; 's bezárá előadását a' szóló tag azon nemzeti érdem' méltánylásával, melly szerint e' ház' tagjai minden időkben a' magyarság' változhatatlan buzgó barátai 's védei voltak.

Melly felolvasások után, bemutatván a' titoknok mint a' könyvtár' eddigi gondviselője annak minden szobáit, mellyek' egyikét az elnöknek, a' tagok' költségein Ferenczy István által készült márvány mellszobra díszesíti; a' gyülekezet a' tanácskozó terembe vonult, hol azonnal megnyitott a'

HATODIK ÜLÉS

azon határozattal, mellynél fogva a' többes, vagy másként felesleges munkáknak kicserélés és eladás végett kiválasztása a' titoknokra bízotték úgy, hogy osztályok szerint egy egy tag adassék mellé segédül a' kis gyűlések által.

— Következett a magyar iparegyesület' igazgató választmányá' levelének felolvastatása. Ebben azon egyesületnek egy műtani szótár' kiadása iránti szándéka nyilvánítván, 's ennek tökélyesbitése és bővítése' tekintetéből az academia kértvén, hogy a' birtokában levő mesterszógyűjteményt használat végett általengedné : azon határozat költ, miszerint, az academia pénzvviszonyai a' kérdéses mesterszógyűjtemény' közzétételét jelenleg, sőt talán még sokáig, nem engedvén, egy műtani szótár' megjelenése pedig a' magyar nyelv 's irodalomra nézve kétségen kívül nagy nyereségnek levén tekinthető, az iparegyesület' kívánsága teljesítetik.

— Előterjesztvén a' kis gyűlések' kérelme egy, *Reguly Antal* lev. tagnak addig, míg tudományos utja tart, adandó rendes évi segedelem iránt; a' másod Elnök' abbeli előadására, hogy az academia' pénztára illy rendkívüli tehert éppen nem bír meg, a' gyűlés, bár meny nyire méltányolá derék tagjának a' tudomány' érdekében folytatott fáradozásait, e' tárgyának az igazgatósághoz felterjesztését ez úttal sikeretlennek ítélte.

— A' kis gyűlések' javaslatára helybenhagyatott az *Évkönyvek-re* nézve azon változtatás, miszerint az 1840. éven inneni *történetek'* bővebb előadása, miután azok az akkor keletkezett Academiai Értesítőben részletesen úgy is feltalálhatók, ezentűl elmaradjon, 's a' köz ülésekben felolvasatni szokott titoknokai jelentés' felvételével pótoltsassék; másfelül a' tagok' buzdítása 's érdemlett megjutalmazására, a' fizetetlen tagok' értekezései egészen, ivenként négy arannyal, a' fizettekéinek azon része, melly a' hat ívet felülmúlja, ivenként két aranyával díjaztatni ajánltattak az igazgatóságnak.

— A' társaság' első tíz évi történetei' kiadása a' pénztár' mi-benléte miatt eddig elmaradván, annak a' tizenötödik év' befejeztéig (1845.) folytatása, 's ekkép kiadatása határozottat.

— Következett *Döbrentei Gábor* rt.' mint a' Régi Magyar Nyelvemlékek' szerkesztője' tudósításának olvasatása, melly így hangzik :

„Tek. M. Tudós Társaság! A' Régi magyar' nyelvemlékek nálam levő, 's még sajtót váró kéziratainak e' folyó 1844-d, évben kettővel szaporodását jelentem.

I. Egyiket nevezhetjük „marosvásárhelyi Teleki-codex-nek“, mivel eredetiét Marosvásárhelyen alapított gazdag könyv-

tárába, néhai gróf széki Teleki Sámuel erdélyi cancellár szerzette meg. Következett az arról vett tiszta másolatnak hozzám küldetése 1841-ben Gyergyószékbe tett utamról, hol Borszéken tiszteletes kibédi Péterfy József, marosvásárhelyi reform. pap urral megismerkedtem, 's kérésemre, és vele folytatott levelezéseimben adott utasításaim szerint ő, marosvásárhelyi reform. togatus deák Albert Lajossal vétette betűről betűre mását, mellyet, végeztével meg az eredetivel összehasonlított, miként írta, legaprózottabb gondnal, a' hogy effélék körül azt lelkiismeret kívánja.

E' kéziratnak pedig következők jellemei :

1. Nyolczad rétbén van a' másolat is, valamint az eredeti.
2. Többféle áll benne, hanem sem eleje sem vége. Egyéb-iránt lapjai' száma 374.

3. Első cikkely benne : Szent Szíz Emerentzia élete, 's az első meglevő lap, hártypapirosra vett hasonmással. Befejzésénél a' 149 lapon áll : „ezer 9th zaz : huzon hath eztend9be : irattatot : vasarhelt : es vr estyn vegeztet9t el“.

Másod cikkelye, a' 150-d. lapon kezdve : „az edes zeplo-telen zíz marianac zoltaranac harmadik reze“, 's foly 237-d. lapig, mellyen iratás' éve ekképen áll : „e k9n9uecke hee husuet-ba három het alatt irattatot : ezer 9th zaz huzon 9th eztend9be“.

A' 238-d. lapon továbbá kezdetik megint hártypapirosu hasonmással is : „Cristus Jesusnak az nog retenetes Ityletre J9uesir9l, végén, ugymint a' 270-d. lapon, évszámának így kitételével : ezer (9d, kitorólve) 9th zaz harminch eztend9ben.“ 1530.

A' 271-d. lapon indul meg, ismét hártya hasonmással együtt : „Cristus vrunknank embersegenek masfel ezer har-mynch egy eztendeyeben kezdetyk az zentseges Machariusnak elethy“, 's mivel itt elején emlité meg az író frater, munkája' évét, a' 317. lapon levő „megtökélésnél“ arról nincsen szó.

Végre a' 318-d. lapnál következik : „Szenth ferench attyank és Zent Damakos attyankrol csodás eladás, 374-ig ; de mivel elején évszám nincs, vége pedig, miként emlitém, kiszá-

kadt, iratásának idejét nem tudni; az elötte álló hártya' hasonmásbetűi azonban 1500—1530 körülre mutatnak.

És így a' codexben 5 féle czikkely áll, az akkori nyelvnek érdekességeivel.

Ugyanezen codexet másolni kezdette volt Albert Lajos az eredetinek hasonmásbetűivel fél féloldalra 73 nyolczadrétű levelen, miért azonban külön díjat, mint kísérletért nem kíván; de hozzám leve az is küldve.

II. A' másik kézirat, negyed réttel, két réz kapocscsal, bőrbe kötve érkezék hozzám tiszta iratú eredetiében a' tiszalöki plebániából, mellynék sajáta, october' 9-dikén 1844-b.

Táblájának belső lapjára irta későbbi kéz : Sorores Conuentus Posoniensis de veteri buda. Eben az könvben van Sz. Ferencz Atiank elete.

Van benne három szakasz ugyanazon kéztől, 's az elsőben áll, 112 lapon folyva.

a) Oktatás a' gyónásról, a' 13-dik lapig, mellyek között a' 4-diken ezen feltűnést találám; „gönyerkötem enny keuasagomzerent valo eteket *venerekel* : az 5-diken fasangot jartam, ruhaimat változtatám, kik**belöl** zeplösitetem en sziuemel“.

b) A' 14-d. lapon kezdetik : „Zent ferencznek dyczerety“, mellyben első megfutásra ezek akadának szemembe, 37-d. lapon : mind az fültüvig, 39-d. syrtába kezde kajaltani, bulcsut vön, 47-d. kyment vala az helből boldulni = bolyongani; keméni bezedekel megfegyelmezé, 56-d. vegyétek jól esztekbe, mind az város szerte elhírvék.

c) A' 99-d. lapon kezdetik : zent ferencznek röüideden élete, es az ő éledeből példák, hol a' 100-d. áll : kuldos = kódus, koldus; a' 101-diken : mind ezeknek megtartására az ő elméje meggyaponék; 103-d. testi gerjedetesség, az ő közeli és rokonsági.

A' másod szakaszban vagyon : Evangeliom és predikatio' töredéke 1—7 lapig.

A' harmad szakaszt teszi : „Zent apáczáknak életekre röviden való regula, melyet bódogságos Zent Hyeroninus dok-

tor irt, 1—30 lapig“. A' 3-d. lapon fordul itt elő : „mert semmi élet lehet *nyavalyáb* mint együtt lakozni; a' 20-dikon : istent dicsérni *engeteseb*; 21-dikén, nyugodamval = nyugodalommal“; a' 27-d. „felkelvén a' hatalmaságos királ reá védözvén tomporára két élű törét“, minők nyelvünk' belsejének' fejthetéseül gyujtnak csillámot.

Első forgatásra még sehol nem találtam évszámra benne, hanem leiratása ennek is, betűiből hozzá vetve 1500—1530 közötti leszen.

Adta volna bé a' m. tudós társaság' kezeltetése alá a' tiszalöki plébános, igen illet volna ennek meg *löki codex* nevet adnunk, de mivel őt, az országos gyűjtés' híre sem mozdítá meg, hanem igen tisztelt emlékezetü gróf Dessewffy Józsefünk' leánya, gr. Dessewffy Virginia eszközlötte fivére gr. Dessewffy Emil által kezemhez, kereszteljük, kérem, közösen e' nyelvemlékünket „Virginia' codexének“.

Előlegesen tévén felőle egyik heti ülésben említést, azt nyéré akkor szerkesztő válaszúl, hogy másolatát a' m. tud. társaság' egyik leirója fogná venni, a' mi helyes leszen, ha érkezik reá 's olyan van közöttük, ki a' régi magyar írás' hibátlan olvasásába belé okott, azonban biztosabbnak vélem e' munkát, ha a' méltóságos gróf másod elnök ur felhatalmazna arra, hogy, az eddig elfogadott mód és díj szerint értelmes másolót magam válaszszak, ki munkáját nálam tegye, felügyelése alatt, mert illy codexet hordoztatni nem lehet. Az unicumok körül még a' felesleges félelmet sem lehet kikaczagni, ezért nem teszem ezeket most a' Dunánjárás miatt a' Tek. Társaság eleibe.

Magamat ajánlottan, teljes tisztelettel vagyok
a' Tekintetes M. Tud. Társaságnak

Buda, dec. 10-d. 1844.

alázatos szolgálója
Döbrentei Gábor,
mint M. Nyelvemlék-szerkesztő.

A' becses küldeményekért elnöki uton köszönet' irása; a' Virginia-codex' leiratására pedig az igazgatóságtól költség' kérése határozottatott.

— Ezzel összefüggésben előterjesztett ugyan azon rendes tag' abbeli kérelme, miszerint a' *Régi Magyar Nyelvmélekek'* IV-d. kötetének, mellyből kilencz ív, a' *Guary-codexet* magában foglaló, másfél év óta ugy is készen áll, nyomtatása rendeltetnék el; mi azonban a' pénztár' állapotja' tekintetéből ez uttal elmaradt, az említett Guary-codex' kiadása azonban, mint a' IV-d. kötet' első füzetéé, ajánlatván az igazgatóságnak; másfelül a' szerkesztő rendes tag is felszólítván, hogy, míg a' nyomtatás újra megindulhatna, a' nyelvmélekek' szorgalmas gyűjtését és szerkesztését folytatón.

— Ezek után átment az ülés, a' dec. 19. hozott léteges határozat' értelmében a' négy bizottság' megalakítására. E' szerint :

Az első, vagy is nyelvtudományi és szépirodalmi bizottság' tagjai : Fáy, h. Jósika, és Schedius tt. tt., Balogh, Czuczor, Fábrián, Jászay, Nagy, Szemere Pál és Vörösmarty rr. tt.

A' második, vagy is philosophiai és társadalmi tudományok' bizottságáé : h. Eötvös, Pulszky és gr. Széchenyi tt. tt., Döbrentei, Fogarasi, Hetényi, Horváth Cyrill, Kállay, Stettner, Szalay L., Szilasy, Szlemenics, Szontagh, Sztrokay és Zsoldos rr. tt.

A' harmadik, vagy történettudományié : Jankowich és gr. Teleki József tt. tt., Bajza, Czech, Horváth Mih., Jerney, Kis János, Luczenbacher és Péczely rr. tt.

A' negyedik, vagy mathematicai és természettudományi bizottság' tagjai : Kubinyi Ágoston tt., Balásházy, Bitnicz, Bugát, Frivaldszky, Gebhardt, Győry, Horváth József, Kiss Károly, Nagy Károly, Tarczy, Vállas és Vásárhelyi rr. tt.

HETEDIK ÜLÉS, DEC. 24. 1844.

— Nagy J. és Vörösmarty nyelvtudomány-osztályi rr. tt. jelentése elhatározottatott, hogy, miután a' megbízott osztályi tagok által részekben készült *academiai magyar nyelvtan'* megvitatása az osztálygyűlés' ez idén elmaradta miatt véghez nem mehetett, az igazgatóság megkéressék, miszerint az osztályt e' végre a' jövő év' nyarára összehívni, 's az e' végre szükséges költséget kirendelni méltóztatnók.

— Megszűnven ez év' végével a' Tudománytár, az avval járt *Magyar Academiai Értesítőnek* önállóság folytatása, továbbá a' *Jan-kowich Miklós* tt' Magyar Könyvtárának soron kívüli kinyomatása, *Szabó István* lt' Odysseájának pedig magányos kiadó' utján kibocsátása ajánltatott az igazgatóságnak.

— A' *titoknok* a' *nagy szótár'* előkészületeihez *Bugát* és *He-tényi* rr. tt. juttványaik' egy egy részét; a' Tájszótárhoz pedig *Horváth J.* rt' újabb gyűjtését, adta be.

— Az illető küldöttség*) előadására az *Évkönyvek'* VII-d. kötetbe felvették : *Szilasy* rttól : Küzdelem és tájékozás a' philosophiában; *Horváth M.* rttól : Az 1764-ki országgyűlés' története; *Jerney* rttól : A' mongol hadvezér' levele IV. Bélához; *Bajza* rttól : A' Telekik' tudományos hatása; *Péczeley* rttól : Gubecz Máté, a' tótországi parasztok' Dózsája; *Sztrókay* rttól : A' magyar állodalmi szabadság' jogi szemléje; *Szlemenics* rttól : A' magyar törvények' története egyes házakbeli királyaink alatt; *Balogh* rttól : A' tufnai csontbarlangokról; *Bitnicz* rt' emlékbeszéde Vass László tt. felett; *Balásházy* rtágé Angyalffy András lt. felett; b. *Eötvös* ttagé gr. Desewffy József tt. felett; *Schedel* titoknoké b. Mészáros Johanna alapító felett, és *Szé-kács* ltágé Magda Pál lt. felett.

— Olvastatott a' *magyar iparegyesület'* választmányának levele, mellyben nyilvánítván, hogy a' mesterinasoknak szolgálendő tankönyv' kiadását jutalomtétel' utján kívánja eszközölni, az academiát e' jutalomhoz járulásra szólítja fel. A' gyűlés azonban, miután a' társaság pénzbeli viszonyai miatt saját munkálkodását is kénytelen megszorítani, bár a' kérdéses vállalat' hasznosságát méltánylá, e' kívánságnak meg nem felelhetett.

— A' *tagválasztás* kerülven napi rendre, az ajánlottak' sorából titkos szavazás' utján

Tiszteleti tagokul választottak : gr. *Kemény József* lev. tag, *Pyrker László* és gr. *Teleki László* l. tag.

Levelező tagokul : *Csécsei Imre* debreczeni prof., *Fest Vilmos* kir. építészeti tiszt, *Horváth Lázár* tbiró, *Mészáros Lázár* es. kir. alczredes, *Nagy Márton* tatai gymnasium-igazgató, és *Purgstaller József* philos. prof. Vácson; a' hadtudományok' szakába pedig különösen *Korponay János* es. kir. főhadnagy.

A' vidéki rendes tagok' sorából *Czech János* és *Szontagh Gusz-*

*) L. a' 223. l.

A Budapestre tevén át lakásokat, saját kérésökre a' helybeliek közė iktattattak.

Vėgre a' *Magyar Szótár'* szerkesztőjėvé *Czuczor Gergely*, ellenőrző vizsgálójává pedig *Fogarasi János* rr. tt. választattak köz értelemmel.

— A' dec. 19. hozott határozat' következteben megtartott *tanácskozás'* előadása' nyomán, a' *tagoknak* mely rendben leendő fizetésbe jutása iránt javasoltatott az igazgatóságnak, miszerint elvül vételessék a' rendes taggá megválasztás vagy igazgatóságtól kineveztetés; az ugyanazon egy időben lett rendes tagok' rangját a' levelező tagul választatás' ideje szabályozza; ha erre nézve sem lenne különbség, a' helybeliség adjon elsőséget, végre, erre nézt is egyenlőség levén, az érdem. A' megszűnt Tudománytár' szerkesztőinek elsőbbség ajánlatott. E' szerint valamennyi fizetetlen rendes tagok illy rendbe soroltattak :

		Rt lett	Lev. t. lett
1. Luczenbacher	helyb.	1832. sept. 9.	1832. mart. 9.
2. Balogh	—	1835. sept. 14.	1831. febr. 17.
3. Balásházy	vidéki	1830. nov. 17.	
4. Szemere Pál	helyb.	1831. febr. 16.	
5. Czech	—	1832. mart. 10.	1832. mart. 9.
6. Stettner	vidéki	1832. sept. 1.	1831. febr. 17.
7. Szász	—	1834. nov. 10.	1833. nov. 15.
8. Czuczor	—	1836. sept. 10.	1831. febr. 17.
9. Nagy K.	—	1836. sept. 10.	1832. mart. 9.
10. Péczely	—	1837. sept. 4.	1832. sept. 1.
11. Vállas	helyb.	1837. sept. 9.	1837. sept. 7.
12. Frivaldszky	—	1838. sept. 7.	1833. nov. 15.
13. Nagy J.	vidéki	1838. sept. 7.	1832. nov. 15.
14. Szalay L.	helyb.	1838. sept. 7.	1836. sept. 10.
15. Jerney	—	1838. sept. 7.	1837. sept. 7.
16. Vásárhelyi	—	1838. sept. 8.	1835. sept. 14.
17. Zsoldos	vidéki	1838. sept. 8.	1837. sept. 7.
18. Szontagh	helyb.	1839. nov. 23.	1832. mart. 9.
19. Tarczy	vidéki	1840. mart. 8.	1838. sept. 7.
20. Hetényi	—	1840. sept. 6.	1836. sept. 10.
21. Fogarasi	helyb.	1841. sept. 3.	1838. sept. 7.
22. Horváth M.	vidéki	1841. sept. 3.	1839. nov. 23.
23. Jászay	—	1841. sept. 3.	1836. sept. 10.

A' *titoknok* a' *könyvtár*' számára érkezett következő ajándékokat mutatta be :

Carrara apáttól : *Archivio capitolare di Spalato , 1844.

Hedényi János rttól : *Sarolta és Hedvig. Budapest, 1844.

Horváth Mihály rttól : *A' magyarok' története , 3-d. szakasz. Pápa , 1844.

*Kronperger Antal*tól : *Az istenhez vezető gyermekkálauz a' kath. hitű ifjuság' számára. Pest , 1843.

*Lakatos György*től : *A' magyar nemzet' eredeti hona, különös figyelemmel a' horvát és illyr nemzet' eredetiségére. Pest , 1844.

*Lányi Károly*tól : *Magyarföld' egyháztörténetei. Austriai házi korszak. 3 köt. N.Szombat, 1844.

Nagy Ignác lttól : *Magyar titkok , 7-d. füzet. Pest, 1845.

*Sujánszky Antal*tól : *Örangyal , vallási almanach. Pest, 1845.

Zima Jánostól : *A' mezei gazdaság' elvont statisticája. Pozsony, 1845. — *A' statistica elmélete. Pozsony, 1844.

— *Ugyanaz a' pénzgyűjteménybe Bezsó Dániel*' ajándékából ifj. Theodosiusnak egy arany pénzét adta be.

TIZENHARMADIK KÖZ ÜLÉS, DEC. 26. 1844.

a' ns vármegye' nagyobb teremben.

Gr. Széchenyi István úr' *Ő Msága*' elnöksége alatt

Jelen a' nagy gyűlésen voltak ; s számos mind két nemen levő vendégek.

— Megnyitotta az ülést a' másod *Elnök* egy beszéddel, mellyben kiemelé, miszerint a' most múlt országgyűlésen hozott m. nyelvi törvény a' m. nyelv' diplomaticai jövődjét biztosítá ugyan, de nem annak a' nemzet' életében fennmaradását; a' miért a' nemzeti irodalom' buzgó mívelése és pártolása' szükségét mutogatta , s az academiát is, mint ennek egyik előmozdítóját a' közönség' rokonszenvébe ajánlotta. — Következett a' *titoknok*' előadása a' társaságnak 1844-ki munkálkodásairól; *Balogh Pál* rtagé a' tufnai csontbarlangokról, geologiai tárgyak' előmutatásával felvilágosítva (l. a' 35. 's köv. II.); *Schedel Ferencz*' emlékbeszéde egyik academiái alapító b. Mészáros Johanna, özvegy gr. Teleki Lászlóné felett; *Bajza József* rt' előadása a' Telekik' tudományos hatásáról (l. a' 235. lapot); b. *Eötvös József* tt'

emlékbeszéde gr. Dessewffy József tt. felett; a' *hivatalos jelentések*' olvastatása az 1843-ki nagy jutalomról, az 1842-ben kihirdetett törvénytudományi jutalom' mibenlétéről, az 1843-ki dramai jutalomra érkezett' vígjátékokról; végre az új jutalomtétel' kihirdetése, u. m.

I. Nyelvtudományi. Adassék elő nyelvünk' kifejlődésének története, azaz, a' fentlévő nyelvemlékek' nyomain indulva, mutattassanak ki azon változások, mellyeken nyelvünk, szóalkotási, bővítési, kölcsönzési, ragozási és szókötési tekintetben, időről időre, általment.

Jutalma *ötven* darab arany. Határnap martius' 21. 1846.

II. Történeti : Készíttessenek bármelly, még eddig külön le nem írt, magyar-birodalmi vármegye', vagy terjedelmesebb vidék', vagy nevezetesebb város' történeti, földirati és statistikai leírása; oklevelek 's egyéb eredeti és hiteles' kútfők szerint.

Jutalma *ötven* darab arany. Határnap: martius 20. 1847.

III. Mathematicai : Mik a' képzetes mennyiségek' tulajdonságai, 's mind analyticai, mind mértani értelmök?

Jutalma *ötven* darab arany. Határnap martius' 21. 1846.

IV. Törvénytudományi : Fejtessenek ki a' polgári törvénykezési eljárások' célja, fajai és kellékei, adassanak elő a' hazánkban divatozott és divatozó eljárások, tökélyeik és hibáikkal együtt, figyelemmel a' művelt nemzetek' törvénykezeséire is.

Jutalma *ötven* darab arany. Határnap martius' 21. 1846.

VÉGE A' IV. ÉVNEK.

— Kijavítandók az V. számban: 120. lapon, 10. sorban olv. egykori tanuló társam. — VI. sz. 142. l. 6. s. és vad színük barnás helyett : és vad, színük barnás. 149. l. alulról 2. sor nevü helyett olv. nyelvü. 151. l. 11. sor: vélém helyett olv. vélvén.